

DELIBERATIONES

A Gál Ferenc Egyetem tudományos folyóirata

XIII. évfolyam 2. szám 2020/2

DELIBERATIONES

A Gál Ferenc Egyetem tudományos folyóirata
XIII. évfolyam 2. szám 2020/2

Főszerkesztő
KOZMA GÁBOR

Szerkesztő Bizottság
ANTAL ZSOLT, FEJES RUDOLF ANZELM,
HORVÁTH GÁBOR, KOVÁCS JÓZSEF, MENYHÁRT JÓZSEF,
SERFŐZŐ LEVENTE, VAJDA TAMÁS, ZAKAR PÉTER

Lektorálta
Almási Tibor, Beke Szilvia, Deák Viktória Hedvig, Esiobu Anayo Augustus,
Janka Ferenc, Katona Krisztina, Kocsi György, Kovács József,
Lepes Josip, Lipcsei Imre, Liszkai Tamás, Párduczné Szöllősi Andrea,
Prokopp Mária, Thorday Attila,

Megjelenik félévente

Borító:
Székesegyház, Szeged, (Horváth Gábor felvétele)

GERHARDUS KIADÓ 2020
Felelős kiadó: dr. Kozma Gábor rektor
A szerkesztőség címe: 6720 Szeged, Dóm tér 6.

Nyomda:
A-Színvonal 2000 Kft. 6722 Szeged, Honvéd tér 5/B
Felelős vezető: Arday Zsolt

ISSN 1789-8919

TARTALOM

I. RÉSZ

VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK (5–116. OLDAL)

II. RÉSZ

„AZ EGYETÉRTÉSTŐL A KIS DOLGOK IS NAGYRA NŐNEK”
A NEMZETI ÖSSZETARTOZÁS ÉVÉBEN

A TRIANON TÉMAKÖRBE KÉSZÜLT TANULMÁNYOK (117–182. OLDAL)

III. RÉSZ

ABSTRATCS (183–189. OLDAL)

I. RÉSZ

VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK

BÁBOSIK ZOLTÁN:

A JÁTÉK ÉS A SPORT SZEMÉLYISÉGFEJLESZTŐ HATÁSRENDSZERE . . . 5

BEKE SZILVIA

PREVENCIÓ JELENE ÉS JÖVŐJE,

AVAGY MILYEN KIHÍVÁSOK ELÉ ÁLLÍTOTTA A PANDÉMIA

AZ EGÉSZSÉGFEJLESZTÉS TERÜLETÉN DOLGOZÓ SZAKEMBEREKET. 19

ESIÖBU ANAYO AUGUSTUS

RELIGIOUS CHALLENGES OF NIGERIAN CATHOLIC CHURCH

IN THE 21ST CENTURY 28

HALMÁGYI MIKLÓS

ÁRPÁD-HÁZI SZENT MARGIT,

A NYULAK SZIGETE ÉS BÉKÉS MEGYE 44

HÁMORI ANTAL

MEGHÖKKENTŐ KIJELENTÉS AZ ETT

„BIOETIKAI KÓDEX”-ÉBEN 63

HORVÁTH GÁBOR	
MILICIA EST VITA HOMINIS SUPER TERRAM	
SÁRKÁNYÖLŐ SZENT GYÖRGY	
KÉPI ÁBRÁZOLÁSÁNAK LELKI ÜZENETEI	73
KOVÁCS JÓZSEF	
AZ ÁLTALÁNOS HELYNÖK FELADATA ÉS JOGKÖRE.	101
SZILVÁSSY ORSOLYA	
A SOKOLDALÚ KÉPESKÖNYV.	
KORAI LITERÁCIÓFEJLESZTÉS KÉPESKÖNYVEKKEL	110

II. RÉSZ

„AZ EGYETÉRTÉSTŐL A KIS DOLGOK IS NAGYRA NŐNEK” A NEMZETI ÖSSZETARTOZÁS ÉVÉBEN A TRIANON TÉMAKÖRBE KÉSZÜLT TANULMÁNYOK

BENYIK GYÖRGY	
SZENTIVÁNYI RÓBERT HÁNYATTATÁSAI.	119
SZABÓ ZOLTÁN – HOJCSKA ÁGNES ERZSÉBET	
LIPIKFÜRDŐ: A TRIANON ELŐTTI MAGYARORSZÁG	
LEGDÉLEBBRE FEKVŐ FÜRDŐHELYÉNEK GYÓGYÁSZATA.	139
HOJCSKA ÁGNES ERZSÉBET	
FÜRDŐÉLET TRIANON ELŐTT ÉS UTÁN	
A TÖRTÉNELMI FÜRDŐVÁROSBAN, GYULÁN.	152
KRISZTIÁN BÉLA	
ADALÉKOK A BÁNYAISKOLA TÖRTÉNETÉHEZ	
- TRIANON ELŐTT ÉS UTÁN	169

III. RÉSZ

ABSTRATCS

ABSTRACTS.	183
--------------------	-----

A JÁTÉK ÉS A SPORT SZEMÉLYISÉGFEJLESZTŐ HATÁSRENDSZERE

A játék fontos szerepet tölt be az ember életében. Erről különböző, gyakran egymásnak ellentétes nézetek olvashatók. A közvéleményben az a látszat alakult ki, mintha csak szórakoztató szerepe lenne. Jelentősége azonban ennél jóval nagyobb.

Az emberrel foglalkozó tudományok hagyományos egyetértésben hangoztatják, hogy azért is válhatott az ember a legfejlettebb élőlényé a Földön, mert érdeklődése, tanulási képessége, valamint a tanulás és az újdonságok iránti igénye erős volt. Ezek az emberi tulajdonságok segítették a játékok kialakulását és fejlődését is, amely során az egyszerű utánzástól eljutott a virtualitás magasabb szintjeire. Sőt, olyan mértékben bevonta a játékot az életébe, hogy ez ma már a munkát is érinti.

Különböző nézetek szólnak arról, hogy leginkább mely korosztály sajátja a játék. Elfogadottá vált, hogy alapvetően a kisgyermek, a gyermek, fejlődésben lévő egyedek csoportok időtöltő-szórakoztató tevékenysége. Kezdetben az ünneplés rítusaival együtt, később a polgárosodással, a munkától és kultusztól elváló szabadidő kialakulásával, tudatosodásával az érett nemzedékek számára is legitim tevékenységgé vált és szórakozásként beépült a felnőttek életmódjába is. Mindezeket a társadalmi berendezkedés, a társadalomban elfoglalt hely és egyéb tényezők ma is determinálják.

A játék jelenthet 1. játékeszközt, konkrét tárgyat (golyó, baba), 2. konkrét és elvont cselekvést (pl. fogócska, tenisz, barkochba, illetve kijátszás/átverés), játéktevékenységet (pl. kártyázás, legózás, kosárlabdázás)¹.

A testnevelés – normális esetben – eleve játékos foglalkozás. A játék által befolyásolható a tanuló cselekvése és gondolkodása. A játék életünk része –mely inkább gyermekkorban természetes-, egy egészséges életszükségletből, a játékszükségletből fakad, emellett egy ösztönző és értelmes cselekedet, amelyet nem az anyagi javak vezérlelnek. Önmagáért végezve is élvezetes, bizonyos (játékos) vágyak kielésére is jó, és fejleszti a kreativitást is.

A játék lehet egyéni, mely az önálló döntéshozatallal egyfajta önmegvalósítást tesz lehetővé, továbbá egyéni felelősségvállalásra, önuralomra és önfegyelemre nevel. Lehet páros küzdelem, ahol szükséges a gyors helyzetfelismerés, a gyors válaszreakció, a megtévesztés, a cseles megoldások és a párharcok megvívása. És végül a játék lehet csapatjáték, amelynél az együttes feladatmegoldás dominál, valamint a kooperáció, a szerepek szétosztása, a felelősségérzet, a közös munka, sokszor az önzetlenség is (nem én dobom

¹ Bús 2015.

a gölt, hanem passzolok) és a csapattaktikai fegyelem kialakítása. A mozgásos játékok elterjedése jól szolgálja a fizikai képességek fejlesztését, a fittség biztosítását, a mindennapi stressz oldását, a motoros fejlődés kiteljesedését, valamint az előnyös testi-lelki tulajdonságok megerősítését².

A játék mint megoldásmód tehát motiváló hatású, gyermekszerű és életszerű keretbe helyezve a mozgást vonzóvá teszi a gyermek számára, s így szinte észrevétlenül erősíti a mozgás iránti szükségletet a személyiségben. Ezzel ellentétben a játékoság kirekesztése a játék iránti szükséglet frusztrációját jelenti, ami akadályozza a mozgásszükséglet fejlődését, hiszen régen felismert pedagógiai törvényszerűség az, hogy nem fejleszthető olyan módon egy magas rendű szükséglet, hogy közben erősen frusztrálunk egy másik alapvető szükségletet³.

A sport és a játék személyiségfejlesztő szerepköréből elsősorban a mozgás megszerettetését, a mozgásszükséglet megerősítését szokás kiemelni. Ez érthető is, hiszen ennek jelentős szerepe van az egészséges életmód, s ezzel együtt a szociális életképesség megalapozásában⁴.

A különböző tevékenységformák személyiségfejlesztő szerepének egyre intenzívebbé váló elemzése azonban egyre erőteljesebben ráirányítja a figyelmet a sport és a játék szélesebb körű, többféle kompetenciát is érintő pozitív befolyására.

Ennek a kompetenciafejlesztő szerepnek a részletesebb feltárása érdekében célszerű röviden áttekinteni az iskola személyiségfejlesztő hatásrendszerének alakulását és hatékonyságbeli sajátosságait, s ezen belül meghatározni a sport és a játék súlyát, lehetséges előnyeit a különböző – az egyén életvezetését meghatározó – kompetenciák fejlesztésében, természetesen kitérve a sport és a játék fejlesztő hatásának optimalizálási lehetőségeire is.

Minderre a tanulmányunk a problémakör teoretikus elemzése mellett egy, a testnevelő tanárok körében végzett kérdőíves vizsgálatra támaszkodva tesz kísérletet.

A SPORT ÉS A JÁTÉK HELYE

AZ ISKOLA SZEMÉLYISÉGFEJLESZTŐ HATÁSRENDSZERÉBEN

A 21. században nemzetközileg is általános törekvéssé vált a humán erőforrások, vagyis a személyiségben rejlő lehetőségek, diszpozíciók működőképes kompetenciákká történő kifejlesztése. Ennek a célkitűzésnek a megvalósítása az egyént szociálisan életképesé, önfenntartóvá, produktívá, esetenként sikeressé, a társadalmat vagy szűkebb közösséget pedig gazdasági értelemben versenyképesé és fejlődőképesé teszi.

A célok tehát ismertek, egyértelműek. Elérésükhöz azonban nélkülözhetetlen a hatékony fejlesztési stratégiák kidolgozása és alkalmazása. A játék a kisgyermek számára a fejlődés alapvető tényezője. Elősegíti a mozgásos fejlődést, a játékos tevékenység közben

2 Sáringerné 2009.

3 Bábosik 2016.

4 Hamar, 2016.; Bábosik 2016.; Borosán 2016.

csiszolódnak, rendeződnek és koordinálódnak motoros funkciói, az értelmi, az érzelmi és akarati tulajdonságainak fejlődését is hatásosan segíti.

Ugyancsak igaz ez a felnőttekre is. A fejlődéslelektan azon alaptétele, mely szerint a személyiség szerkezetében bármely részfunkció fejlesztése a személyiség egészére hat, a mozgásos játékokat is az egyén tökéletesedésének eszközeivé emeli. Olyan eszközzé, amely a személyiség sokoldalú fejlesztése mellett az egészséges életmód programját is segíti megvalósítani.

A játék differenciálásakor a gyermek pszichikai fejlődésében lényeges folyamat zajlik: a gyermek mozgáskészségeket sajátít el. Ezenkívül a játékban az önálló gondolkodás, a tervezőkészség és a *döntéshozatal* is folyamatosan megjelenik. A játék kellemes érzelmi állapotot hoz létre az egyénben, de legfőbb sajátossága, hogy fejleszti a személyiséget és előkészíti az élet követelményeire⁵.

Tekintsük át kissé részletesebben, hogy a fejlesztési stratégiák kidolgozásához milyen támpontokat kínál fel a mai neveléstudomány.

Ha az iskola fejlődéstörténetét abból a szempontból tekintjük át, hogy milyen fejlesztő hatásokat részesítettek előnyben valamely történeti periódusban, akkor három megoldásmód jól elkülöníthető egymástól.

Az első, legkorábbi változatban a *verbális hatások* domináltak, amikor is a nevelési és oktatási feladatokat döntően a szóbeliség útján törekedtek megoldani.

Jelentős és pozitív változásnak tekinthető az az iskolatörténeti mozzanat, amikor a személyiségfejlesztés hatékonyabbá tétele érdekében a *vizuális hatások* (a szemléltetés) is alkalmazást nyertek elsőként a tankönyvekben, majd a teljes nevelési-oktatási folyamatban.

Tudjuk azonban, hogy mind a verbális, mind pedig a vizuális hatások mindössze passzív befogadó szerepet biztosítanak a tanulóknak, nem indítanak el olyan intenzív személyiségbeli folyamatokat és aktivitást, amelyek jó hatásfokú fejlesztést eredményeznének.

Ezen az alaphelyzeten változtatott a reformpedagógia, amikor a személyiségfejlesztés elsődleges tényezőjévé tette a *tanulók tevékenységének hatásrendszerét*.

Ma már általánosan elismert tény, hogy a személyiségnek szinte egyetlen eleme sem fejleszthető a modern gazdaság és társadalom elvárásainak megfelelő szintre a tanulók tevékenységében rejlő nevelési-oktatási lehetőségek felhasználása nélkül⁶.

Nyilvánvaló, hogy valamely sportbeli, zenei vagy manuális produkció bármennyire kitaró passzív szemlélete sem eredményezi azt, hogy az egyén hasonló produkciók végrehajtására valaha is képessé válna.

Mindebből következően elmondható, hogy megalapozott a reformpedagógiai koncepcióknak az az általános és lényegi álláspontja, miszerint a hatékony fejlesztés alap-

5 Andrásné 2008.; Thékes 2017.

6 Flitner1992.; Bábosik 2004.

feltétele az iskola tevékenységrepertoárjának szélesítése, vagyis a tanulók sokoldalú tevékenységi, aktivitási lehetőségeinek biztosítása, sőt ösztönzése⁷.

Nem vitatható, hogy a korszerű iskola tevékenységrendszeréből nem hiányozhat a személyiséget nem csupán fizikailag, hanem holisztikusan aktivizáló két tevékenységforma, a sport és a játék sem. Ezt támasztják alá azok a kutatások, amelyek az iskola optimalizálásának egyik elemeként jelölik meg a játék pedagógiai alkalmazását, vagy a sakkoktatásban látják a tehetséggondozás és tehetségfejlesztés egyik lehetőségét⁸.

Az tehát aligha vitatható, hogy a tevékenység kompetenciafejlesztő hatása felülmúlja a csupán passzív befogadást kívánó verbális és vizuális hatasegyüttesek hatékonyságát. További tisztázást igényel azonban, hogy konkrétan milyen forrásai vannak a tevékenységi folyamaton belül ezeknek a fejlesztő hatásoknak. Ennek a kérdésnek a megválaszolásához a tevékenység és a feladat viszonyának tisztázása visz közelebb.

A TEVÉKENYSÉG ÉS A FELADAT MINT A FEJLESZTŐ HATÁSOK FORRÁSA

Látnunk kell azt, hogy amikor a tevékenység fejlesztő hatásáról beszélünk, az ezzel kapcsolatos összefüggésrendszernek csak a felszínét érintjük. Arról van ugyanis szó, hogy a fejlesztő hatások végső forrásai nem a különböző tevékenységformák. Az egyes tevékenységformák maguk is összetett fejlesztő tényezők, hiszen minden tevékenységforma feladatszériákból épül fel. A fejlesztő hatások tulajdonképpeni hordozói tehát a *feladatok*⁹.

A feladatok fejlesztő hatásának kitüntetett szerepe egyre inkább igazolódott a pedagógiai gyakorlatban épp úgy, mint a kutatásokban. Ennek következtében többek között a tankönyvek is átalakultak, egyre inkább feladatcentrikus jelleget öltöttek, megszületett a munkatankönyv műfaja, továbbá nyilvánvalóvá vált, hogy a személyiség valamely speciális területen történő látványos fejlesztése erre a célra szerkesztett feladatszériákkal lehetséges és így születtek meg a nem egyszer nemzetközileg is elismertté váló különleges fejlesztő programok, illetve iskolák.

Kijelenthető tehát, hogy a személyiségfejlesztő hatások egyik kiemelkedő fontosságú kerete, hordozója a feladat.

Bár a feladat fejlesztő hatásáról sokmindent tudunk, mégsem állíthatjuk, hogy ennek a fejlesztő hatásnak a mibenléte, továbbá optimális érvényesülésének feltételrendszerre, valamint optimalizálásának technikái is teljes körűen és kellő mélységben ismertek lennének. Az eddig megismert összefüggések rendszerezésére és kiegészítésére teszünk kísérletet a továbbiakban annak érdekében, hogy a pedagógiai gyakorlat ne csupán ösztönösen és alacsony határfokkal, hanem tudatosan és jó határfokkal tudja hasznosítani a feladatok személyiségfejlesztő hatásait.

7 M. Nádasi, 2004.; Garnitschnig – Khan – Svik 2003.; Scheuerl 1992.; Klassen – Skiera, 1993.; Bábosik 2011.

8 Bús 2013.; Dúró 2013.

9 Bábosik 2004.

Első lépésként mindenekelőtt az tisztázandó, hogy a feladatok a fejlesztő hatás szempontjából hogyan rendszerezhetőek, s az egyes változatok hatékonysága milyen intenzitású.

A SZEMÉLYISÉGFEJLESZTŐ FELADATOK VÁLTOZATAI

A feladatokat személyiségfejlesztő hatékonyságuk alapján rendszerezve mindenekelőtt két alaptípust különböztethetünk meg: az *egykomponensű*, végrehajtást kívánó feladatokat, valamint a *többkomponensű*, komplex feladatokat. Az egykomponensű feladatok egy művelet elvégzését kívánják meg az egyéntől, így fejlesztő hatásuk is egyoldalú, szűkkörű, a komplex feladatok azonban sokféle műveletet foglalnak magukban, s ebből következően többféle kompetencia fejlesztéséhez járulnak hozzá¹⁰.

A fejlesztő befolyás sokoldalúságát jól láthatjuk, ha számbavesszük azokat a legfontosabb műveleteket, amelyeket a komplex feladat magában foglal. Ezek a műveletek általában a következők: tervezés, szervezés, döntés, irányítás, végrehajtás, ellenőrzés, önellenőrzés, értékelés, önértékelés, reflexió, önreflexió, kommunikáció, kooperáció, prezentáció.

Látható, hogy ezek a műveletek igen sokféle személyiségbeli folyamatot aktiválnak, s ezek a folyamatok eredményezik a személyiség strukturális elemeinek, a kompetenciáknak a fejlődését.

Itt szükséges megjegyezni, hogy ezeknek a műveleteknek a jelenlétét a sport- és játéktevékenység feladatszériáiban a kutatások egyértelműen igazolják¹¹.

A feladatok optimálisan fejlesztő alaptípusa tehát a *komplex feladat*. Azonban ennek az alaptípusnak is több különböző hatékonyságú változata ismert. Ezek a változatok a következők: motivált és motiválatlan komplex feladat. Nyilvánvaló, hogy a legintenzívebb és legsokoldalúbb fejlesztő hatást a *motivált kooperatív komplex feladat* feje ki.

Ha szemrevételezzük a sport és játék mint tevékenységforma feladatszériáit, nyilvánvalóvá válik, hogy ezek a feladatok a komplexitásuk mellett sokoldalúan motiváltak, hiszen érvényesülni engedik és nem frusztrálják a személyiség olyan szükségleteit, mint a játékszükséglet, a mozgásszükséglet, a változatosság iránti szükséglet, a társas együttlét szükséglete, az eredményesség iránti szükséglet, a szellemi aktivitás szükséglete. Ez teszi vonzóvá a sport- és játéktevékenységet, s ezáltal fokozza fejlesztő befolyásukat.

A motiváltsága mellett a csapat sport- és játéktevékenység értelemszerűen kooperatív komplex feladatszériákból épül fel, amely feladatszériák a kooperáció által mozgósított sokféle művelet mellett a csoporttagok interakcióin keresztül is fejlesztő hatásrendszert működtetnek. Ezáltal az ilyen feladatok fejlesztő befolyása mintegy megduplázódik.

További kérdés természetesen, hogy a feladatok konkrétan milyen személyiségfejlesztő funkciókat tudnak betölteni tulajdonképpen?

A kérdésre általánosságban azt válaszolhatjuk, hogy ezek a funkciók rendkívül sok-

¹⁰ Bábosik 2011.

¹¹ Gombocz 2016.; Budainé Csepela 2016.

félék és lényegében érintik, vagy szakszerű feladatszerzés esetén érinthetik a személyiségstruktúra minden fontosabb elemét. Hozzá kell tenni mindehhez azt, hogy nem valószínű, hogy ezeket a fejlesztő funkciókat kivétel nélkül ismerjük, de az ismertek sokrétűsége is megfelelően bizonyítja a feladatok kiemelkedő pedagógiai fontosságát.

Első lépésként tehát a feladatok főbb fejlesztő funkcióit próbáljuk meg áttekinteni. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy a következőkben leírták csak a *motivált* és nem a kényszer-jellegű feladatokra érvényesek. A kényszer-jellegű feladatok ilyen fejlesztő funkciókkal vagy egyáltalán nem, vagy csak lényegesen kisebb mértékben rendelkeznek.

A FELADATOK FEJLESZTŐ FUNKCIÓI

A feladatok személyiségfejlesztő funkciói közül elsőként a legmagasabbrendűt, a *normaközvetítő funkciót* emeljük ki.

Ez a funkció úgy írható körül, hogy a feladatok burkoltan magatartási, szociomorális normákat, szabályokat is magukban foglalnak. Ebben az esetben olyan magatartási vagy tevékenységbeli szabályokról van szó, amelyeket a feladat sikeres elvégzése, teljesítése érdekében a feladatot végző gyerek kénytelen követni, betartani. A feladat tehát normatartó magatartást követel meg a gyerekektől, mert enélkül a feladatvégzés folyamata kudarcba torkollik. Ez azt is jelenti egyúttal, hogy a feladat a szociális tanulás egyik változatának, a normatanulásnak fontos feltétele.

A feladat tehát szociomorális értelemben fejleszti a személyiséget. Így nyugodtan állíthatjuk, hogy felelős feladatok nélkül nincs szociális érés.

A fentiek értelmében a normatanulás a feladatvégzés folyamatában nem verbális hatások nyomán megy végbe, hanem tapasztalati visszacsatolások, megerősítő vagy leépítő tapasztalatok alapján. Ez azt jelenti közelebbről, hogy a gyerek tapasztalja valamely feladat közben realizált akciója, művelete, magatartási megnyilvánulása pozitív vagy negatív következményeit. A tapasztalatait értelmezi, s ennek eredményeként tudatosítja, majd interiorizálja a célravezető, sikert valószínűsítő magatartási normát, szabályt, amely miután interiorizálódott, tehát személyiségébe beépült, általa elfogadtatott, ez személyes magatartási-tevékenységi programjának részévé vált, a továbbiakban meghatározza aktivitásának egyes részleteit.

Érdeemes tehát a fentiek alapján kiemelni azt a körülményt, hogy a feladat a tevékenység *normahordozó eleme*. Ennek, mint azt a későbbiekben látni fogjuk, jelentősége lesz a feladat fejlesztő hatásának optimalizálása és orientálása szempontjából.

A feladat fejlesztő funkciói közül másodikként a *beidegző (szokásformáló) funkciót* említjük. Ebben az esetben arról van szó, hogy a feladat, mint különböző *akciók, műveletek, magatartásformák kerete* jelenik meg és funkcionál. Ez azt jelenti, hogy meghatározott, a feladat formai és tartalmi sajátosságaitól függő magatartásformák reprodukálását, gyakori végrehajtását kívánja meg a feladatot végző gyerektől. Ennek az ismétlésnek következtében válik beidegzetté, szokásszerűvé az adott magatartásforma,

amelyet ezt követően a gyerek már más szituációkban is törekszik érvényesíteni, mivel ez szokásává, szükségletévé vált.

A szokásformálás tekintetében a feladat szerepét illetően fenntartás nélkül megfogalmazhatjuk, hogy feladatok nélkül nincs szokásformálás.

A feladatok sokaságának elvégzése eredményezi olyan, a szociális életképesség megalapozását szolgáló szokások kialakulását, mint a munka szokása, a tanulás szokása, a vállalt feladatok folyamatos elvégzésének szokása, a munkafegyelmi szokások, az alkotó tevékenység végzésének szokása, a környezeti, kulturális, tárgyi értékek óvásának, megőrzésének szokása, a mások érdekeire történő odafigyelés szokása, a humánus, udvarias kapcsolattartás szokásai, a rendszeres testmozgás vagy testedzés szokása és így tovább.

A feladat szokásformáló funkciójánál talán kevésbé közismert a feladat *kortársi interakciókat szabályozó, irányító funkciója*.

Az ismeretes, hogy a feladatok végzése közben a gyerekek között interakciók, kölcsönhatások játszódnak le. Ezek a kölcsönhatások formailag igen sokfélék lehetnek. Leggyakoribb változataik talán a következők: a kölcsönös példaadás (mintaközvetítés), a kölcsönös értékelés, a kölcsönös felvilágosítás (informálás), kölcsönös követelés, ellenőrzés, segítségadás, biztatás, tiltás.

Ezek az interakciók szociomorális értelemben lehetnek formáló hatásúak, de deformatív hatásúak is. Az, hogy milyen minőséget vesznek fel, mindenekelőtt a feladatok tartalmától függ. Ez úgy értendő, hogy a konstruktív, vagyis a szociálisan értékes (közösségfejlesztő jellegű) és az individuumot is fejlesztő (önfejlesztő jellegű) feladat formáló kölcsönhatásokat indít el és működtet. Ezek keretében tehát a gyerekek egymást szociálisan érlelő interakciókat produkálnak.

Ezzel szemben a destruktív, (aszociális vagy antiszociális) feladatok a gyerekek közti kölcsönhatásokat is deformatívvá, szociomorális értelemben torzító hatásúvá teszik.

Egy további, de napjainkban egyre inkább felértékelődő és a figyelem előtérbe kerülő funkciója a feladatoknak a *készségfejlesztő funkció*.

Mint tudjuk, a készség automatizált műveletet, vagy művelet-elemeket jelent. Előnye az életvezetés és a szociális életképesség szempontjából abban áll, hogy tehermentesíti a személyiséget összetettebb, bonyolultabb feladatok ellátása érdekében.

A készségek csoportosításának sokféle lehetősége képzelhető el. Az egyik változat szerint megkülönböztethetők a mozgásos (motorikus), intellektuális, kommunikációs, kooperációs és szociális készségek.

Bármely csoportba tartozzék is egy készség, kialakulásában a döntő szerepük az egyén által nagy gyakorisággal végrehajtott különböző *műveleteknek, akcióknak* van. Ezeknek a műveleteknek, akcióknak a kerete, hordozója, illetve működtetője pedig a feladat.

Nem szorul bizonyításra, hogy a sport-, és játéktevékenység feladatszéreiának többsége mozgásos, intellektuális, kommunikatív, kooperatív, kapcsolatfelvételi, kapcsolat-tartási műveleteket foglal magában, s ezáltal készségfejlesztő befolyása is optimálisnak mondható.

A feladatok fejlesztő funkcióira visszatérve, ezek körében talán a legszélesebb ható-sugarú és egyéni, valamint társadalmi szempontból is a legjelentősebb a *képességfejlesztő funkció*. Ennek érvényesülése eredményezi azt, hogy a személyiség adottság-állományából (a képességek biológiai diszpozícióiból) működőképes és hasznos képességek fejlődjenek ki. Enélkül az adottságok szunnyadó, latens állapotban maradva sem az egyén, sem a társadalom javát nem szolgálják.

A képességekkel kapcsolatos értelmezésbeli bizonytalanságok ellenére is elmondható, hogy ezek a személyiségkomponensek valamely komplex tevékenység végrehajtásának pszichés feltételei. Ez úgy értendő, hogy az egyént alkalmassá teszik a jártasságnál vagy a szokásnál jóval bonyolultabb és időben hosszabb lefutású tevékenységek, műveletek megtervezésére, megszervezésére és kivitelezésére.

Nyilvánvaló, hogy a korszerű gazdaság éppen ilyen tevékenységi változatokat követel meg az egyéntől, következésképpen mind az egyén, mind pedig a társadalom létérdeke az ezek alapjául szolgáló képesség-rendszer minél eredményesebb kifejlesztése.

A képességek fejlesztéséhez a személyiség egészének, tehát minden komponensének aktivitására, vagyis a személyiség komplex működtetésére szükség van. Ilyen komplex aktivizálást, mai ismereteink szerint a különböző tartalmú és különböző szervezési modellek alapján konstruált feladatok tudnak garantálni, a megoldásukhoz, végrehajtásukhoz szükséges *műveleteken és akciókon* keresztül.

A képességek egyik legegyszerűbb osztályozási modelljét követve megkülönböztethetünk két fő csoportot, nevezetesen a *speciális* és az általános képességek együttesét.

A *speciális képességek* körébe azok a képességek tartoznak, amelyek csak meghatározott és nem minden tevékenység végrehajtásának pszichés feltételei (pl. a konstruálás képessége, a finom mozgáskoordináció képessége, retorikai képesség, tervezőképesség, szervezőképesség, alkotóképesség, stb.)

Az általános képességek, elnevezésüknek megfelelően minden tevékenység nélkülözhetetlen pszichés feltételeinek tekinthetőek. Ide sorolható alcsoportot képeznek az *intellektuális képességek* (érzékelés, észlelés, figyelem, emlékezet, képzelet, gondolkodás), a *kommunikációs képességek* (beszéd, olvasás, írás képessége), a *cselekvés képességei* (a mozgás, az erőfeszítés, a reális önértékelés képessége), a *szociális képességek* (a morális anticipáció képessége, az erkölcsi ítélőképesség, az erkölcsi összefüggéslátás képessége, a normakövetés képessége, a mások érdekeinek figyelembevételére való képesség, az együttműködés képessége, a kapcsolatfelvétel és kapcsolattartás képessége).

A közfelfogással ellentétben a személyiség egészének zavartalan fejlődése, valamint az életvezetés szociális minőségének alakulása szempontjából nem csupán az intellektuális képességeknek, hanem az általános képességek mindegyikének meghatározó szerepe van. Jól látható ez többek között a mások érdekeinek figyelembevételére való képesség esetében, amelynek kialakulatlansága a személyiség kriminalizálódásához, az életvezetés destruktív irányba fordulásához vezethet¹².

12 Ruzsonyi 2004.

A feladatok által fejleszthető és fejlesztendő képességek fontossága és sokfélesége arra hívja fel a figyelmet, hogy az oktatási-képzési, nevelési folyamat tervezése, szervezése során ténylegesen nagyobb szerepet kell biztosítani a nélkülözhetetlen fejlesztő hatásegységeket működtető feladatszeriáknak, másrészt nem elégedhetünk meg a csak kognitív személyiségkomponenseket, vagy azokon belül is csak az emlékezetet működtető és beszűkült fejlesztő hatást érvényesítő, sablonos, monoton feladatok rutin-szerű, nem kellően átgondolt, esetleges alkalmazásával.

A sport és játék sokoldalú fejlesztő hatásáról leírtak első olvasatban talán túl optimistának tűnhetnek, azonban elmondható, hogy az ezen a területen folytatott kutatások mindezt igazolni látszanak, sőt még túl is mutatnak az előbbieken vázolt pozitív értékelésen. Bizonyítást nyert ugyanis az is, hogy a sport a fogyatékkal élő személyek körében is pótolhatatlan kompetencia-fejlesztő szerepet tölt be és ezzel az életminőséget komoly mértékben javítja¹³.

Összegezve az eddigieket, a sport és játék kreatív mozgásként határozható meg, amelynek vannak céljai és feladatai, s amelyek elérése érdekében mozgósítja, s ezáltal fejleszti a személyiség kompetenciáinak széles körét.

Ennek a kreatív tevékenységformának a legilletékesebb szervezői természetesen a testnevelő tanárok, s döntően rajtuk múlik a fejlesztő hatásrendszer optimalizálása. Ebből kiindulva végeztünk a testnevelő tanári körben egy olyan empirikus vizsgálatot, amely arra kereste a választ, hogy mennyire tudatos és célirányos a testnevelő tanárok körében a fejlesztő hatásszervezés. A vizsgálatot a Testnevelési Egyetem Pedagógia és Módszertani Tanszékének oktatóiként végeztük Budainé Csepela Yvettel és Borosán Líviával „A testnevelő tanárok szerepe és feladatai – módszertani ajánlások a 21. század elvárásai vonatkozásában” című kutatómunka részeként.

A kapott adatok alapján célunk olyan módszertani ajánlások megfogalmazása, amelyek egyrészt a testnevelő tanárképzésben, másrészt a most pályán lévő testnevelő tanárok mindennapi gyakorlata számára nyújthat szakmai-módszertani támpontokat.

A kérdőíves vizsgálat Budapesten és hét megyében került lefolytatásra és 134 testnevelő tanárra terjedt ki.

A kérdőív zömmel 5 fokozatú attitűd-skálából állt, melyekkel kapcsolatban az egyetértés tagadásától a teljes egyetértésig lehetett a véleményeket kinyilvánítani. Az egyes kérdések pedig zárt és nyitott párokat alkotva lehetőséget adtak konkrét álláspontok megfogalmazására is.

A kapott adatok elemzése alapján mindenekelőtt a fejlesztő hatásszervezés személyi feltételeinek áttekintésére tettünk kísérletet. Konkrétabban a fejlesztő szerepvállalás tudatossága, valamint a hatásszervezés szakmai feltételeinek színvonala került elemzésre. Másodsorban, mint a hatásszervezés objektív feltételét, a kerettantervek fejlesztő hatásszervezést segítő vagy akadályozó elemeit tártuk fel.

Az alábbiakban a vizsgálat eredményeit tekintjük át.

13 Tóthné Kálbli – Gombás 2016.

A FEJLESZTŐ HATÁSSZERVEZÉS SZEMÉLYI FELTÉTELEI

A fejlesztő hatásszervezés célirányos és hatékony megvalósításához nélkülözhetetlen előfeltételnek tekinthető a tudatos fejlesztői törekvés, vagyis a tudatos szerepvállalás. Ennek meglétét vizsgálta az az állítás, amely úgy szólt, hogy „A testnevelő tanár a nevelőtestületen belül meghatározó szereplője a diákok személyiségfejlesztésének.”

Ezzel a kijelentéssel a megkérdezettek 93,2%-a értett egyet. Ez az arány egyértelműen jelzi, hogy a testnevelő tanárok tudatában vannak a személyiségfejlesztéssel kapcsolatos feladatuknak, de ezen túlmenően a nevelőtestületen belüli ezirányú pozíciójukat is megfelelő súlyúnak tartják, ami biztató előjele fejlesztő törekvésük intenzitásának.

Ehhez a problémakörhöz kapcsolódik vizsgálatunk következő kérdése: „Ma milyen szerepeket vár el a társadalom egy testnevelő tanártól?”

A megkérdezettek 95,5%-a nevelői szerepet, s ami ugyanilyen fontos, emellett 84,1%-a az oktatói szerepet is megjelöli. Eszerint a testnevelő tanárok túlnyomó többsége a nevelői és oktatói szerepkör ellátását egyaránt fontosnak tartja, ami arra utal, hogy nem egyoldalú, hanem holisztikus fejlesztést tart megfelelőnek.

Arra a kérdésre, hogy „Képes alkalmazkodni a szerepelvárásokhoz?”, a tanárok 93,1%-a válaszolt igennel, ami ismét a szerepvállalás tudatosságára utal.

A tudatos szerepvállalás mellett természetesen nélkülözhetetlen a kompetenciafejlesztő szerep érvényesítését biztosító szakmai felkészültség, mint a szakszerű és eredményes hatásszervezés szubjektív feltétele a pedagógusok körében.

Ennek meglétét vizsgálta következő attitűd-skála és kérdéscsoportunk.

Első attitűd-skálánk így szólt: „A testnevelő tanárok felkészültek a társadalmilag és egyénileg is fontos nevelési értékek közvetítésére.”

Az állítást a válaszolók 77,6%-a egyértelműen megerősítette, de további 20,1% is megfelelőnek tartja a felkészültség színvonalát.

A felkészültség konkrét sajátosságaira irányult a következő nyitott kérdésünk: „Mit tapasztal: ma milyen kompetenciákkal rendelkeznek a testnevelő tanárok?”

A megjelölt kompetenciák gyakorisági sorrendje az alábbi módon alakult:

- gyermekközpontú attitűd: 87,3%
- kreativitás: 85,1%
- a gyermek egyéni sajátosságaihoz igazodó értékelés: 81,3%
- türelem: 78,4%
- széleskörű nevelésmódszertani repertoár: 76,1%
- széleskörű oktatásmódszertani repertoár: 71,6%.

A felsorolt kompetenciák megléte megfelelő alapot biztosíthat a sport és játék fejlesztő hatásrendszerének érvényesítéséhez és orientálásához, ennek a két tevékenységformának a motivált (gyermekközpontú), rugalmas és differenciált („a gyermek egyéni sajátosságaihoz igazodó értékelés”) működtetéséhez.

A motivált és játékos hatásszervezés fontosságának felismerését és előtérbe állítását igazolják a következő kérdésünkre adott válaszok is.

A kérdés a következő volt: „Ön szerint milyen pedagógiai elv mentén szervezze egy testnevelő tanár a tantárgy megvalósítását?”

A válaszok gyakorisági sorrendje:

- játékorientált (91,7%)
- teljesítményorientált (39,8%)
- versenyorientált (9%)

Természetesen a fejlesztő hatásszervezés eredményességének feltétele a célirányosság is. Ehhez nem elég a már többször említett szerep-tudatosság, hanem a pedagógus annak is tudatában kell legyen, hogy konkrétan milyen szociomorális sajátosságok vagy kompetenciák fejlesztése a feladata, vagy melyek tartoznak működése hatáskörébe.

Ezt a problémakört érinti következő kérdésünk: „Mely nevelési értékek kialakítását segítheti elő a testnevelő tanár?”

A válaszok sorrendje az alábbi módon alakult: egészséges életmód (96,3%)

- fegyelmezettség (96,3%)
- együttműködési képesség (92,5%)
- döntésképeség (87,3%)
- problémamegoldás képessége (86,6%)
- önismeret (85,1%)
- empátia (69,4%).

Mint látható, a megkérdezettek jól differenciáltan és szakszerűen ítélik meg személyiségfejlesztési lehetőségeik és egyben feladataik együttesét. A megvalósítás módja, s ebben a sport és játék szerepe azonban az eddigi kérdésekben nem került egyértelműen tisztázásra.

Ezen változtat következő kérdéspárunk: „Fontosnak tartja a közösségfejlesztést?” „Ha igen, akkor hogyan oldja meg ezt a testnevelés órák keretein belül? Írjon példát!”

Nyilvánvaló, hogy a közösség fejlődéséhez/fejlesztéséhez szükséges, hogy tagjai be tudjanak illeszkedni a közösség által megvalósított szociális térbe. Ehhez pedig sokféle kompetencia kifejlesztése szükséges. Tehát a kérdésben bennefoglaltatik ezen kompetenciák fontosságának megítélése, s a kérdés ezzel kapcsolatos állásfoglalásra készíti a megkérdezetteket.

A vizsgálati személyek 99,3%-a igennel válaszolt. Ennél is fontosabb a közösség fejlődéséhez szükséges széleskörű kompetencia-állomány fejlesztésének feltételrendszere, konkrétan pedig a sport és a játék helye, szerepe ebben a feltétel-rendszerben.

A közösségfejlesztés feltételeire vonatkozóan a kérdezettek 76,8%-a írt konkrét pél-

dát, így összesen 103 válasz fogalmazódott meg. A válaszok 96,5%-a a sportot és a játékot jelölte meg a fejlesztés feltételeként.

Természetesen a sport és játék fejlesztő célzatú és hatékony alkalmazásának objektív feltételei is vannak. Ezek meglétére is szükséges gondot fordítani. Az objektív-feltételrendszer egyik elemét tesszük mérlegre az alábbiakban abból a szempontból, hogy milyen mértékben ad lehetőséget a sport és a játék fejlesztő hatásrendszerének érvényesítésére.

A FEJLESZTŐ HATÁSSZERVEZÉS OBJEKTÍV FELTÉTELEI

Az objektív feltételrendszer köréből a tárgyi feltételeket nem vizsgáltuk, ellenben a kerettantervet elemeztük abból a szempontból, hogy milyen mértékben biztosít optimális lehetőséget mindenekelőtt a sport és játék fejlesztő hatásainak érvényesítésére.

Az ezzel kapcsolatos zárt és nyitott kérdés-pár a következőképpen szól: „Szakmailag megfelelőnek tartja a testnevelés kerettantervét?” „Amennyiben nem, akkor szakmailag mit nem tart megfelelőnek? Sorolja fel!”

A válaszolók 74,4%-a megfelelőnek tartja a kerettantervet, ami arra utal, hogy a testnevelő tanárok által megjelölt kompetencia-fejlesztési célkitűzésekhez ez az objektív feltétel kedvező alapot nyújt.

Természetesen ezen a feltételen is lehet tovább javítani, s erre utalnak a nemleges választ adó csoport (25,6%) ajánlásai. Figyelmet érdemel, hogy az ajánlások több, mint fele a tananyag csökkentésre vonatkozik, s még fontosabb, hogy mindezt a játék-lehetőség bővítésének érdekében tartanák fontosnak. Mindezt az egyik kérdezett nagyon tömören, de sokatmondóan így fogalmazta meg: „Több lehetőséget adnék a játéokra. A játék felszabadítja a többi tantárgy által keltett feszültségeket. Örömteli közös mozgást tesz lehetővé. Az állandó számonkérések, felmérések félelmet keltenek a testneveléssel szemben.”

ÖSSZEGRÉS

A sport és játék, mint kreatív mozgásforma kompetencia-fejlesztő hatásának teoretikus elemzése arra utalt, hogy ez a hatásrendszer nem mellőzhető tényező a személyiségfejlesztés folyamatában. Mindezt megerősítették a most bemutatott vizsgálat eredményei is. Ebből arra következtethetünk, hogy a sport és játék lehetőségét célszerű növelni az iskola tevékenység-repertoárjában, a testnevelő tanárok képzése során pedig hangsúlyossá kell tenni a sport és a játék fejlesztő hatásának optimalizálási módszereit.

*Dr. habil. Bábosik Zoltán
óraadó oktató*

Gál Ferenc Egyetem Pedagógiai Kar

FELHASZNÁLT IRODALOM

Andrásné Teleki Judit: A sport, mint a játék egy magasabb rendű formája. In.: Mészáros Ilona (szerk.): *A játék szerepe a nevelésben*. Eger-Budapest, MPT Családpedagógiai Szakosztály, 2008, 15–28.

Bábosik István: *Alkalmazott nevelélmélet*. , Budapest, OKKER, 2003.

Bábosik István: *Nevelélmélet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2004.

Bábosik István – Borosán Livia – Hunyadi Györgyné – M.Nádas Mária – Schaffhauser Franz: *Pedagógia az iskolában – A szociális életképesség megalapozása*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011.

Bábosik István – M. Nádas Mária: A közvetett nevelési módszerek alkalmazási lehetőségei és a tanulók közti interakciók megjelenési formái a csoportmunka keretében. In.: Bábosik István: *Nevelélmélet*. Budapest, OSIRIS Kiadó, 2004, 445–462.

Bábosik Zoltán: A mozgás szerepe a szociális életképesség megalapozásában. In.: Hamar Pál (szerk.): *A mozgás mint személyiségfejlesztő tényező*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2016.

Borosán Livia: A szabadidő mint a személyiségfejlesztés egyik lehetséges eszköze. In.: Hamar Pál (szerk.): *A mozgás mint személyiségfejlesztő tényező*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2016.

Budainé Csepela Yvette: Az edző – sportoló kapcsolat – mint sajátos pedagógiai helyzet- jellegzetességei. In.: Hamar Pál (szerk.): *A mozgás mint személyiségfejlesztő tényező*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2016.

Bús Imre: Az iskola optimalizálásának egyik lehetősége: a játék pedagógiai alkalmazása. In.: Bábosik István (szerk.): *Az iskola optimalizálásának lehetőségei*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2013.

Bús Imre: *Játék az ember életében*. Szekszárd, Nívó-Stúdium Kiadó, 2015.

Fausser, Peter – Konrad, Franz-Michael-Wöppel, Julius: *Lern Arbeit*. Weinheim und Basel, Beltz Verlag, 1989.

Gombocz János: A harmadik dimenzió. In.: Hamar Pál (szerk.): *A mozgás mint személyiségfejlesztő tényező*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2016.

Dúró Zsuzsa: A tehetség gondozás lehetőségei az iskolában a sakkoktatás képességfejlesztő hatásainak felhasználásával. In.: Bábosik István (szerk.): *Az iskola optimalizálásának lehetőségei*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2013.

Flitner, Andreas: *Reform der Erziehung*. München, Zürich, Piper, 1992.

Garnitschnig, Karl-Khan-Svik, Gabriele: Aktív tanulás. A sikeres oktatásszervezés aspektusai. In.: István Bábosik – Richard Olechowski (szerk.): *Tanítás-tanulás-értékelés*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2003, 136–149.

Hamar Pál (szerk.): *A mozgás mint személyiségfejlesztő tényező*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2016.

Klassen, T.F. – Skiera, E.: *Handbuch der reformpädagogischen und alternativen Schulen in Europa*. Hohengehren, Schneider Verlag, 1993.

N. Kollár Katalin: Kooperáció az iskolában. In.: Mészáros Aranka (szerk.): *Az iskola*

szociálpszichológiai jelenségvilága. Budapest, Eötvös Kiadó, 1999, 156–172.

M. Nádasi Mária: A reformpedagógia nevelési-oktatási intézményeinek tanulói tevékenységrendszere. In.: Bábosik István: *Neveléstudomány*. Budapest, Osiris Kiadó, 2004, 351–373.

M. Nádasi Mária: A projektoktatás. In.: Bábosik István: *Neveléstudomány*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 397–419.

Otto, H.U. – Coelen, T.(szerk.): *Ganzheitige Bildungssysteme. Innovation durch Vergleich*. Münster, Waxmann Verlag, 2005.

Ruzsonyi Péter: A konstruktív életvezetés megalapozásának korrekciós nevelési koncepciója. In.: Bábosik István: *Neveléstudomány*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 529–551.

Scheuerl, Hans: *Die Pädagogik der Moderne*. München, Zürich, Piper, 1992.

Tóthné Kälbli Katalin – Gombás Judit: A sport hatása a fogyatékosokkal élő személyek életminőségére. In.: Hamar Pál (szerk.): *A mozgás mint személyiségfejlesztő tényező*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2016.

Thékes István. Sportolási szokások vizsgálata háttérváltozókkal összefüggésben egy vidéki főiskolán. In: Bendiner Nóra (szerk.) *Sporttudomány az egészség és a teljesítmény szolgálatában*. XIV. Országos Sporttudományi Kongresszus, 2017. július 2.

Weiss, Carl: *Az iskolai osztály szociális klímája*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1972.

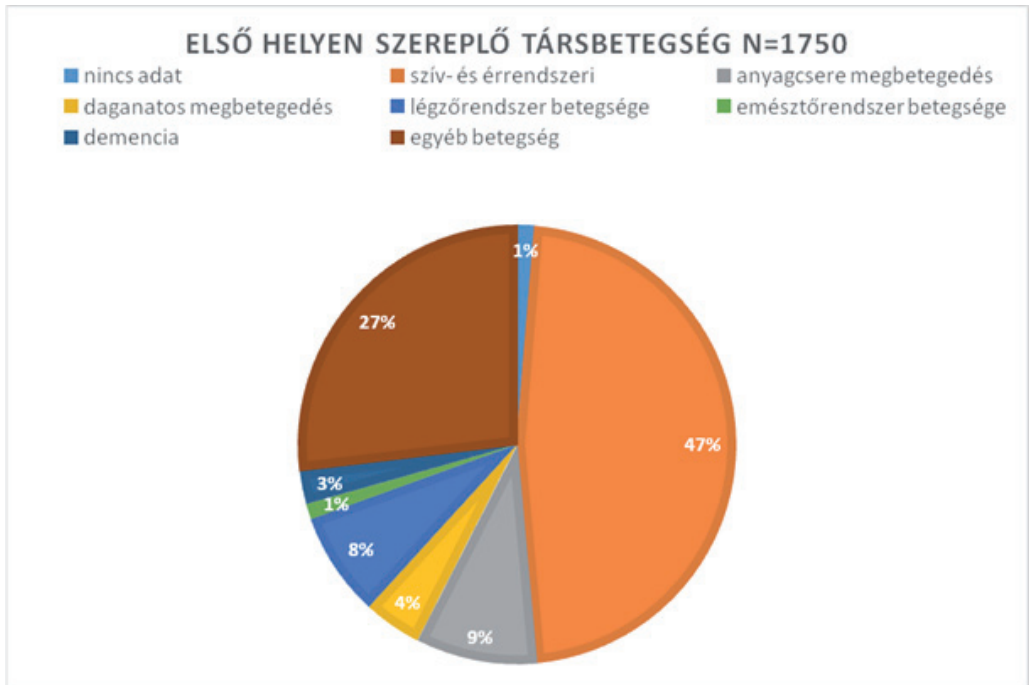
PREVENCIÓ JELENE ÉS JÖVŐJE, AVAGY MILYEN KIHÍVÁSOK ELÉ ÁLLÍTOTTA A PANDÉMIA AZ EGÉSZSÉGFEJLESZTÉS TERÜLETÉN DOLGOZÓ SZAKEMBEREKET

BEVEZETÉS

Évek óta a hazánk népességének egészségi állapotáról szóló cikkek egyike sem tudta megnyugtatni a területen dolgozó szakembereket. Mind a kardiovaszkuláris, mind a daganatos betegségek tekintetében rendkívül rossz helyen áll hazánk a nemzetközi statisztikák összehasonlításában. Az idei év, a SARS-CoV-2 vírusnak köszönhetően, új kihívások elé állított mindenkit, mind döntéshozói szinten mind az egészségügyi, illetve a szociális ellátás területén dolgozó szakembereket, ezzel egy időben a megelőzés eddigi, krónikus megbetegedésekre történő fókuszpontja is elmozdult a fertőzés terjedésének lassítása irányába, illetve a higiénés szabályok erősítése felé. Jelen tanulmány betekintést kíván nyújtani ennek az átalakulásnak a hatásaiba, valamint félig strukturált interjúk mentén a megelőzés területén dolgozó szakemberek mindennapi nehézségeibe.

ÁTTEKINTÉS

A 2019. év végén elindult járvány rövid időn belül világméretűvé nőtte ki magát, mely április elejéig mintegy másfél millió fertőzöttet és közel százezer halálesetet eredményezett. Az Egészségügyi Világszervezet 2020. március 11-én nyilvánította a megbetegedést világgjárvánnyá, mely azóta is szerte a világban milliós nagyságrendű áldozatot követelt. A korai vizsgálatok és az azóta szerzett tapasztalatok is azt igazolták, hogy a megbetegedés súlyossága és esetleges végzetes kimenetele erőteljes kapcsolatot mutatnak a degeneratív krónikus megbetegedésekkel, így hipertóniával, vese megbetegedésekkel, cukorbetegséggel. A halálozás alakulását a kísérőmegbetegedések tükrében az 1. ábrán lehet nyomon követni.

1. ábra: A koronavírus fertőzésben elhunytak esetében első helyen szerepeltetett társbetegsége.

Forrás: <https://koronavirus.gov.hu/elhunytak-adatai> alapján a szerző által szerkesztett ábra

Az elhunytak 97%-a esetében multikauzális morbiditásról, és viszonylag magas életkorról beszélünk, ugyanakkor az első helyen kiemelt társbetegségek esetében mindenképpen szembetűnő a szív- és érrendszeri megbetegedések aránya. Mindez a járványmentes időszak halandóságára is jellemző, ugyanakkor, ha azzal nézünk szembe, hogy az elhunytak körében egyre fiatalabbak is érintetté válnak nem elhanyagolható.

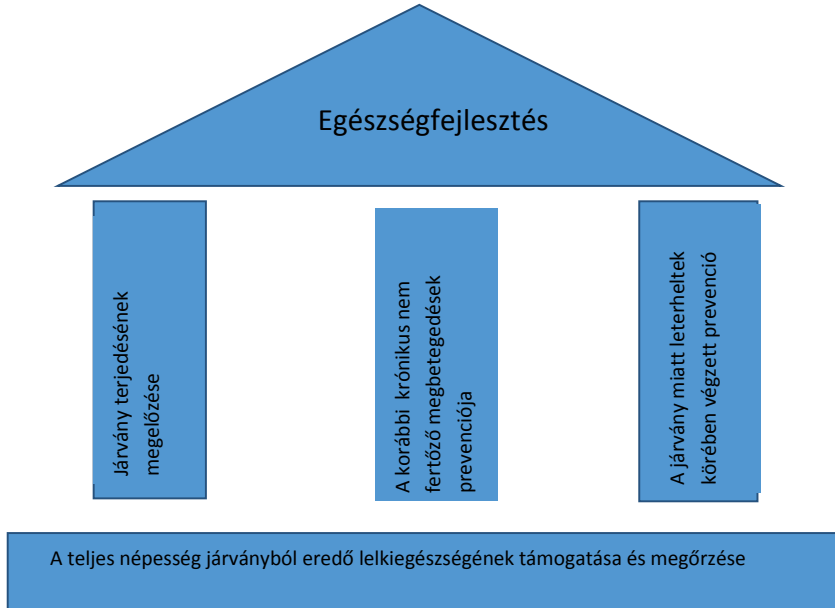
Mindössze az elhunytak 1,31%-ánál nem került semmilyen társbetegség megnevezésre. A magas vérnyomás, mint elsődleges alapbetegség az elhunytak 34,34%-ánál szerepelt, ugyanakkor 1044 főnél (59,65%) megtalálható volt. Ugyancsak életmódból eredendő megbetegedések közül a cukorbetegség 4,85%-nál szerepelt elsődleges alapbetegségként, ugyanakkor 411 elhunytat (23,48%) kezeltek korábban e betegséggel, 138 (7,88%) főnél szerepelt daganatos megbetegedés. Krónikus légzőrendszeri megbetegedés 7,71%-nál, míg egyéb az időskorban egyébként is fatális kimenetelűvé válható megbetegedés pl. törések, akut tüdőgyulladás 27%-nál került dokumentálásra.

Hazánk az első hullám idején a közintézmények home office-ba tételével, illetve számos megelőző intézkedés megtételének köszönhetően más Európai Unió országához képest kisebb érintettséget mutatott.

Hazánkban 2020. október végéig, mintegy 75321 fő fertőzöttet regisztráltak, melyből 1750 fő hunyt el (http2). Sajnálatos módon ez azonban még nem jelenti a járvány végét, sőt sokkal inkább annak felszálló szakaszában előrevetíti a fertőzöttek számának folyamatos emelkedését és ezzel együtt az elhunytak számának emelkedését is.

Mindezzel párhuzamosan a pandémia a megelőzés területén is számos új kihívást és új megoldási lehetőség kidolgozását tette szükségessé. Mindennek előtt a járványból eredendően az életvitel megváltozása mindenkinek jelentős lelki terhet jelent, mely pl. idősök esetében a családtól való távollétben, a munkavállalók bizonyos csoportjainál a fertőzéstől való félelemben, vagy fiatalok esetében a társaskapcsolatok beszűkülésében is megnyilvánulhat.

A megelőzés és a járvány megfékezésében az egészségügyi ellátókon túl kiemelt szerephez jutnak a kormányzati portálok, a média közismert szereplői, valamint a közösségi média felületek, hiszen minél szélesebb körbe kell eljuttatni a járvánnyal kapcsolatos hiteles információkat. A prevenció és egészségfejlesztés területén, azonban nem szabad megfeledkeznünk a lakosság korábbi megbetegedéseinek alapvető háttérét képező életmódbeli tényezőiről sem, hiszen egy nem megfelelően kezelt magas vérnyomás, vagy dohányzás további rizikót jelenthet a COVID-19 fertőzés esetén (2. ábra).

2. ábra: A megelőzés részterületei, a szerző saját szerkesztésű ábrája

A megelőzés harmadik területeként, pedig a lelki egészségéről, hiszen akik valamilyen oknál fogva, otthonról dolgoznak, tanulnak vagy idősek ellátó intézményben élnek, akiknek a hozzátartozói kapcsolattartása korlátozottá vált, illetve a konkrét betegellátásban dolgozó személyek mind-mind súlyos lelki leterheltségnek vannak kitéve.

AZ ELLÁTÓ RENDSZERBEN BEKÖVETKEZETT VÁLTOZÁSOK

A pandémiával az egészségügyi ellátórendszer is jelentős változásokra kényszerült, míg korábban a panasszal jelentkező betegek megszokták, hogy rendelési időben bármikor felkereshetik háziorvosukat addig most, előzetes bejelentkezést követően dönt a háziorvos az ellátás formájáról, hasonlóképpen a receptírás is mondhatjuk úgy, hogy egyszerűbbé vált, hiszen a „felhőbe” került, a járóbetegellátásban kapott leletek ügyfélkapun keresztül váltak elérhetővé, ugyanakkor ezek a változások folyamatosan új szokások kialakítását tették szükségessé és a telemedicina fejlesztését indukálták. A telemedicina számos új lehetőséget is ad így:

- valós időben történő audio- és videokommunikáció
- leletek, adatok áttekintése és tárolása, továbbítása, ezekről történő információcsere
- bizonyos paraméterek pl. vérnyomás távmonitorizálása és a páciens gondozása
- tágabb értelemben az online, emailben történő tanácsadás.¹

Kérdés az, hogy ezeket a lehetőségeket, mind az ellátó, mind pedig az ellátott milyen mértékben tudja kihasználni.

Összeségében elmondható, hogy a járványhelyzet jelentős mértékben hozzájárult a telemedicina nyújtotta lehetőségek további fejlesztésének, ugyanakkor a beteg személyes kapcsolatrendszere az ellátókkal beszűkült.

A változásokkal együtt a páciens tudatossága és saját egészségéért vállalt felelősség rendkívül fontossá vált. Hiszen ha a társbetegségek esetében csak a magas vérnyomás betegségét emeljük ki, korábban egy-egy gyógyszerfelírás alkalmával a háziorvos kontrollálta a betege vérnyomását, meg tudták beszélni, hogy az otthonában mire figyeljen a páciens, addig most a páciensnek kell otthon rendszeresen ellenőrizni a vérnyomását, ha ebben kiugró értéket talál, azt a saját érdekében közölni érdemes a kezelőorvossal. Ugyanakkor ez a fajta tudatosság, nagyon sok esetben hiányzik.

Az Egészségfejlesztési Irodák által végzett munka lehetőségei is jelentősen beszűkültek, hiszen sem az iskolában, sem idősek ellátását végző intézményekben nem tarthatnak jelenléti foglalkozást, így részükről is új megoldási lehetőségeket kellett kidolgozniuk, részben egy olyan korcsoport részére aiktól ez a fajta megoldás testidegen.

Összeségében elmondható, hogy a telemedicina nyújtotta lehetőségek, a járvány idejéig csak mint lehetőség kínálóztak, jelenleg azonban sok esetben megoldásként szolgálnak.

¹ Györffy – Békási – Szatmári-Mészáros – Németh 2020.

MÓDSZER

A pandémia és a prevencióra kivetített hatás bemutatása érdekében és a szakemberek tapasztalatainak prezentálására a félig strukturált interjú bizonyult a legalkalmasabb módszernek. Összesen 15 interjú készítésére került sor, részben az online lehetőségek kihasználása mellett. Az interjúalanyok mindegyike a közvetlenül részt vesz a mindennapi egészségfejlesztési és betegellátási tevékenységben, 4 fő Egészségfejlesztési Iroda munkatársa 9 fő alapellátásban dolgozó, míg 2 fő járóbeteg-ellátásban dolgozó szakember. Kiemelt szempont volt, hogy ne csak a primer prevenció területén dolgozó szakemberek kerüljenek bevonásra, hanem a szekunder, terciér szintek is megjelenítésre kerüljenek.

EREDMÉNYEK

Az interjúalanyok mindegyike egyetértett abban, hogy jelen helyzet jelentős mértékben kihatással volt/van a mindennapi munkára, ezen belül is a prevenció területén a járvány terjedésének mérséklésében végzett tevékenység vált meghatározóvá. Az alapellátásban dolgozók többsége kiemelte, hogy a klasszikus krónikus degeneratív megbetegedések területén végzett munka jelentős mértékben háttérbe szorult, mely több okra is visszavezethető, ezek közül a legjelentősebbek:

- a személyes kapcsolat háttérbe szorulása, találkozások ritkulása,
- az egyén életében bekövetkezett változások (pl. munkahely elvesztése) háttérbe szorítja az egészséget, mint értéket,
- az előbbiből adódóan több esetben találtak az egészségromboló magatartás emelkedésével,
- a korábbi programok időszakos szüneteltetése, illetve bizonyos programok lezárulása (pl. dietetikus, gyógytornász által biztosított szolgáltatások). Konkrétan az egyik dolgozó így fogalmazott „Véleményem szerint a prevenció tevékenység a pandémia előtt kezdte éreztetni hatását, az életmódváltó programok hatására pozitív jellegét tapasztaltuk, a vírus helyzet előtérbe helyezett más területeket (légtüti terjedések megelőzése).

Az Egészségfejlesztési Iroda munkatársai is úgy ítélik meg, hogy a klasszikus életmódváltást támogató és krónikus megbetegedések megelőző programok háttérbe szorultak, s előtérbe került a megváltozott életkörülményekhez történő alkalmazkodás. Számukra ugyancsak jelentős kihívást jelentett programjaik eljuttatása az érintettekhez, az online világ megismertetése és ebben rejlő lehetőségek kiaknázása. Az online világgal párhuzamosan a lelki szükségletek is fokozottá váltak, kiemelten az idősebb korcsoport esetében, hiszen számukra sokkal idegenebb ez a megoldás, mint a fiatalok számára.

A szakemberek által az interjúk alkalmával felvetett az egészségfejlesztést támogató, illetve nehezítő körülményeket a 1. táblázat foglalja össze:

Támogató körülmény	Nehezítő körülmény
<ul style="list-style-type: none"> - hiteles forrásból történő tájékoztatás. az EMMI és NNK tájékoztató anyagai - a média szereplők viselkedése, tájékoztatás gördülékennyé tétele - infografikák kihelyezése pl. maszkviselés szabályairól, kézműsásról - színes nyomdai grafikák, biztosítása az iskolákba, bent lakásos otthonokban, - fiatalok közösségi oldalakon keresztüli elérése, 	<ul style="list-style-type: none"> - személyes kapcsolatok hiánya, - sokak számára még mindig nem hihető a járvány létezése, - bizonyos intézkedések, szabályok logikai magyarázatának hiánya pl. 23 órai zárás, rendezvények közötti különbségtétel, a szociális és oktatási intézmények látogatási tilalma, - az online lehetőségek alkalmazásához szükséges tárgyi tudás hiánya, - a szociálisan hátrányos helyzetből adódó infrastrukturális háttér hiánya, - a karantén lelki és egyéb pl. gazdasági tényezőitől való félelem. - többek jelezték, hogy ellátottjaik körében találtak olyannal is, aki azért nem jelezte a tüneteit, mert nem akarta, hogy korlátozzák vagy kiközösítsék

1. táblázat Az egészségfejlesztési tevékenységet támogató és nehezítő körülmények
Forrás: saját vizsgálat alapján

A támogató tényezők kifejezetten a médiára, illetve az online lehetőségek kihasználására koncentrálnak, az interjú alanyok véleménye alapján ezen a csatornákon keresztül elsősorban a fiatal-, illetve a középkorosztály érhető el, bár többen megjegyezték, hogy a tavaszi erőteljesebb intézkedések hatására az idősebb generáció tagjai is egyre inkább igyekeznek „felzárkózni”. Kiemelten fontosnak ítélik meg, hogy az oktatási, nevelési és szociális intézmények számára ne csak az online lehetőségek álljanak rendelkezésre, hanem olyan nyomtatott anyagok, melyek interaktivitásra serkentik a gyermekeket pl. egy-egy tanórán belül vagy az óvodában. Ilyenre példa a Sarkadi Kistérség Egészségfejlesztési Irodája által óvodásoknak készített mese, kifestővel és korcsoportjuknak megfelelő feladatokkal kiegészített leafetje.

Az alapellátáson belül is fontos lenne a telemedicina lehetőségeinek minél szélesebb körű kihasználása, ezzel részben a folyamatos kapcsolattartás is lehetővé válna, illetve

az egyéni tudatosság fejlesztése is, pl. vérnyomásméplő nyomon követésének lehetősége, ez azonban még csak igen korlátozott számban elérhető. Az interjúalanyok felsorolásából is kitűnik, hogy a prevención belül a járványterjedésének lassítása kiemelten fontos, ebben nagyon komoly segítséget jelent a kormányzati tájékoztatás, de legalább ekkora jelentőségű népszerű televíziós személyiségek megnyilatkozása és viselkedése.

A hátráltató és nehezítő körülmények legalább ilyen hangsúlyosak, hiszen megjelenik a már korábban is említett, online lehetőségek kihasználásához elengedhetetlen infrastruktúrális és tudásbéli feltétel, amelynek hiánya elsősorban a szociálisan hátrányos helyzetűeket érinti. Mindez egyben azt is jelenti, hogy az egészségügyenlőtlenség további növekedéséhez tud vezetni ezen feltételek hiánya, miután általában elmondható, hogy ennek a társadalmi rétegnek az egészségi állapota jóval kritikusabb, mint az iskolázott, jó szociális körülmények között élőknek. A kormányzati szabályozó intézkedések esetében nehezítő körülményként éltek meg a válaszadók bizonyos intézkedések logikai magyarázatának hiányát, mivel, ha nem tudják megfelelő érvekkel alátámasztani az egyén számára, akkor elfogadtatni is nehezen tudják, ilyen intézkedések között említették meg a például a rendezvények közötti különbségtételt, vélekedésük szerint a tömeges együttlét elkerülése érdekében minden 500 fő feletti rendezvényt egységesen kellene kezelni.

A járvány terjedésének szempontjából nagyon fontos problémaként említették meg, hogy sok esetben napok óta fennálló tüneteket követően fordulnak csak orvoshoz a páciensek, mely alapvetően két tényezőre vezethető vissza:

- egyrészt a közösség felé történő karantén jelzés kihelyezését követően félnek a kiközösítéstől, mely alapvetően kis lélekszámú településeken jelent nagyobb aggodalmat,
- másrészt annak gazdasági következményeitől való félelem, vagyis a munkahely elvesztésétől való aggodalom jelenik meg.

Az új helyzet, új problémákat is felvett, melynek megoldása, csak több ágazat együttes munkáján keresztül képzelhető el, melyben a prevenció területén dolgozóknak nem csak a járvány okozta nehézséggel kell megküzdeniük, hanem az újonnan felmerülő tévhittekekkel és az egyéni felelősség motiválásával. Az interjúk mindegyike alátámasztotta az egészségügyi és szociális ágazat példamutatásának jelentőségét, ugyanakkor felmerül, hogy milyen módon képzelik el a szakemberek az előrelépést és a további cselekvési stratégiát. Ennek tükrében az alábbi javaslatok fogalmazódtak meg:

- mindenképp kiemelt helyen szerepelt a hitelesség, és a megfelelő, mindenki számára érthető kommunikáció,
- szociális támogató rendszer erősítése,
- a szakma megbecsülése emelkedik, de társadalmi szerepvállalás, partneri kapcsolatok kiterjesztése
- szakma specifikus rendelések kapacitásának növelése, elsősorban a megelőző te-

vékenységet folytató rendelések pl. mentálhigiénikus, táplálkozási tanácsadást, stb. elérhetősége,

- a telemedicinális lehetőségek kiterjesztése, elérhetőségének biztosítása,

Összefoglalóan elmondható, hogy a világjárvány következtében a „klasszikus” prevenciós tevékenység erőteljesen háttérbe szorult, mely elsősorban a személyes kapcsolat hiányára, a telemedicinális lehetőségek korlátozott elérhetőségre, valamint az egyéni egészségtudatosság és felelősségvállalás problematikájára vezethető vissza. Ugyanakkor a megbetegedés súlyosabban érinti azokat, akik valamilyen krónikus társbetegséggel rendelkeznek, így a járványterjedésének megfékezése mellett rendkívül fontos lenne ezen betegek saját egészségtudatosságának emelése és a megbetegedés rendszeres gondozása. Jelenleg a területen dolgozó szakemberek igyekeznek kihasználni az online lehetőségeket, azonban mindez érezhetően egy jóval szűkebb szegmens ér el. A megoldást a jelenlegi rendszer kiterjesztése, a partneri kapcsolatok elmélyítésével, valamint a telemedicinális lehetőségek hozzáférhetővé tételével érhető el.

Dr. Beke Szilvia
főiskolai tanár, dékánhelyettes
Gál Ferenc Egyetem Egészség- és Szociális Tudományi Kar

FELHASZNÁLT IRODALOM

Boros Julianna – Kovács Katalin: Egészségi állapot In: Monostori J. – Őri P. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré KSH NKI*. Budapest, 2018. 103-126.

Győrffy Zsuzsanna – Békási Sándor – Szatmári-Mészáros Noémi – Németh Orsolya: A telemedicina lehetőségei a COVID-19-pandémia kapcsán a nemzetközi és a magyarországi tapasztalatok és ajánlások tükrében. In: *Orvosi Hetilap* 161/24, 2020. 983-992 DOI: 10.1556/650.2020.31873

Hepp Tamás – Cséke Balázs – Benczúr Béla: Amit (nemcsak) a kardiológusnak érdemes tudni a Covid-19-ről. In: *LAM* 2020; 30 (04-05) DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.33616/LAM.30.015](https://doi.org/10.33616/LAM.30.015)

Kozma Gábor – Petróczi Erzsébet – Thékes István – Nagyné Hegedűs Anita: Életvitel kutatása a „karantén helyzetbe” került lakosság körében. In: Kozma Gábor (szerk.): *Fejezetek a COVID-19-es távoktatás digitális tapasztalataiból*. Szeged, Gerhardus Kiadó, 2020. 70-107.

Thékes István: Életvitel kutatása a „karantén helyzetbe” került lakosság körében. MTÜ – A jövőre nevelés tudománya c. konferencia, Gál Ferenc Egyetem, 2020. november 20.

Uzzoli Annamária: *Vírusföldrajz 2.0 – COVID-19 – Világjárvány újratöltve!* In: <https://afoldgomb.hu/latest-cover/a-foldgomb-2020-majus-junius/virusfoldrajz-2-0-covid-19-vilagjarvany-ujratoltve>

<https://koronavirus.gov.hu/elhunytak>

<https://koronavirus.gov.hu>

Váradai András – Ferenci Tamás – Falus András: Korábbi tapasztalatok és tudományos evidenciák 2020. március végén. In: *Orvosi Hetilap*, 161/17, 2020. 644-651. DOI: 10.1556/650.2020.31830

RELIGIOUS CHALLENGES OF NIGERIAN CATHOLIC CHURCH IN THE 21ST CENTURY

As we follow the steps of Christianity through Africa and other continents, we dare to consider the challenges which faced and are still facing the Church and her mission in order to see a better result in the evangelical field. The examination of these challenges is not from the intention to discourage the missionaries who work in Nigeria neither the converts of Christianity who promote the good works of these Christ's evangelists, but to acknowledge what Jesus the Institutor of the mission said about being ready to fight the obstacles on the way to mission. To tackle these challenges is nothing but the acceptance of the Master *Jesus Christ* in the 21st century – to make use of those techniques and potentials necessary for evangelisation in the present century; to apply the essential skills and methods that are useful for a better result in the missionary work. We may not guarantee the easy execution of this intention, of course, the road to heaven has never been without ups and downs. These tasks could be viewed from any angle of human life but I would like to consider its religious phase in this article

From the very beginning of the Church, it has been a well-known point that the challenges facing the Church will never subside until the end of the World. The sending of the Apostles by Christ and His assurance to them to accompany them to the end of the World have to go with the caution given to them, that he is sending as sheep among wolfs (Mt 28:20). They were also some eye witnesses when Jesus was faced with series of challenges from the Pharisees, the Scribes the Sadducees and so on (Matt 16:1-2; 16:6; 22:15-31). They knew it was not easy for their master, let alone the servant, hence disciple is not superior to teacher; but fully trained servant will be like teacher (Lk 6:40). This may also be the reason why Jesus taught them for almost three years, to strengthen them enough in faith and experience Mt 10:16). If it would have been in the present Hungarian education system in theological campuses, they would have gotten diploma from their Master to be catechists and religious knowledge teachers. Jesus' teachings to them were not only public but also in private, when he was alone with them. He did so to enrich them and improve their knowledge about the outside world and to deepen

their minds into His Messianic mysteries.¹ The Church therefore cannot do without improving her understandings and knowledge from time to time about the world in which she serves. All the apostles and disciples faced challenges to win the fight, to run the good race and to keep the good faith, and this was what earned them crown of glory which God, the Good Judge would give them on that day of judgment (see. 2Tim 4: 7-8). Jesus the Master also made sure that he taught the disciples how to meet to the spiritual needs of the converts. This manifested on his miraculous word at the witness of the apostles, especially when he told them that this could be achieved by fasting and prying (Mt 7:21; Mk 9:29). The Church of today must as well work very hard to keep the same faith which the predecessors kept.

1. PROBLEM OF CHRISTIAN PERSECUTION

The Muslims always find it a bit difficult to look at Christians with friendly eyes, even though tremendous moves have been made to fundamentally resolve this issue on the tables of dialogue. This manner is not new; Mohamed did the same thing with the Jews in Mecca. He saw those Jews and probably Christians as traitors who in Mecca (his home-land) did not accept his so called Allah's message. As Maróth said, the Muslims always predict their betterment as the chosen people of Allah against people from other religion. They presume their schools, Universities and other institutions to be better than Christian owned ones. In many countries the reverse is always the case, consequently they always look for such random opportunities to destroy these Christian owned forums and if possible to persecute them.² In the International Religious Freedom Report, the American Foreign Affairs reports that Arab League and Iran primarily speak about the freedom and right of worship for Christians and from time to time provide the legal potentials necessary to enhance Christian freedom and security.³

Nigeria happens to be one of the West African countries with a considerable number of Muslims as citizens. Geographically, the country may be said to be territorially divided, having Hausas,⁴ Yorubas and Igbos (as the three main ethnic groups) settle at the northern, southern and eastern regions respectively across the country. The Hausa tribe

1 The Church always upholds her opinion that one should be trained enough in order to assume the function of preaching the Word of God. The right of reading the Bible is assured of every faithful by the Church, who reserves that of teaching of catechism and preaching of Word of God to be conferred by the local ordinary. In actual sense, the Church maintains that preaching the Word of God should solely be the priestly function of the local ordinary (cf. CD 11) in which the co-workers, the presbyters share, whether in form of catechism or homily, though extends its participation to the faithful as well, especially in cases of necessity, but with restriction and conditions to be promulgated by the diocesan bishop.

2 Maróth 2017, 28.

3 Horváth-Sántha – Speidl – Abdessamad 2017, 35.

4 The Housas form the Afrcan's biggest African ethnic group who, though spread throughout many towns and villages in several African countries, but densely populate southern Niger and Northern Nigeria as well. In these areas the Housas mostly engage in growing of crops and rearing of animals and most of them practice Islam as religion.

who are the largest in number are predominantly Muslims in religion. With this, it is easy to guess the kind of socio-religious relationship reigning between the Muslims and those Christians who live among them. There are always problems, disputes, disagreements, disunities and controversies among people with these two religions, especially in those countries like Nigeria where the government makes no significant efforts to harmonise the socio-cultural and religious differences among them.

Since 2002, Boko Haram⁵ has been the most dangerous and terrorizing Islamic sect in Nigeria, which in the recent times, have had Christian persecution as one of its targets especially in the northern parts of Nigeria. The members of this terrorist group maintained, in the last couple of years, to kill Christian in Churches during the Sundays and weekdays services, persecute and massacre Christian quarters and villages in the far-north regions of the country, destroy many churches and parishes, organise suicide bombings on roads and gathering places. The local bishops and the country's Catholic Bishop's Conference (CBCN) together with Christian Association of Nigeria (CAN) in general have tried in every possible way to call the attention of the government to this overwhelming situation and seek for help for their flocks but with lesser or no results. In some areas of those far northern provinces of Nigeria, to be a Christian has become a big task and a challenge. The same thing happens in those countries where a considerable number of Muslims are living, like Syria, Iraq, Iran, etc.⁶

As a matter of fact, Christian persecution is becoming a day-by-day phenomenon in the societies' life in Nigeria, which demands the consent and interest of global societies and countries. Some countries like Hungary and United States of America have made tremendous efforts to help Nigeria and those affected countries in the Middle East to rebuild their destroyed parishes and churches, schools, hospitals and important social institutions which were devastated by the Islam terrorist sects. But much is still expected of many other giant countries who are supposed to be part of the inter-religious and other aspects of dialogues to strive to quench the eruption of these Islamic sects in order to give required protections to Christian and to enhance a required freedom of worship across the globe.

2. IMPROVEMENT OF THE STANDARD OF CATHOLIC INSTITUTIONS

The institution of Christ, the Church grew from generation of generation till she gets to her present standard in our time. Even from the first century, precisely at the time of the early Christians the Church has been an institution. This means that she adopted

⁵ Just like Islamic State of Iraq and Syria (ISIS), Boko Haram which originated from Nigeria in 2002 has claimed to be one of the most devastating Islamic sect and movement, causing religious havocs across the country. Boko Haram originally has fight against corruption and adoption of Islamic Sharia law as its goal of existence but busted out of revenge for killing their founder, Mohammed Jusuf, by the security agents of the nation; its members turned and vowed to terrorize the whole country and also Christian religion therein.

⁶ See, Gregorius III 2017.

those methods which made use of the scientific principles for solving problems.⁷ As we know, the catechumenal institution of the first Christians had three stages:

- the training for several years.
- the direct training and teachings during the Lenten season of the last year of education,
- the receiving of the Sacrament on the Easter Vigil.⁸

Meanwhile the Church had seen the importance of supplying the converts with the required facts of *Credo* for stability in faith. The Fathers of the Church kept the standard and also improved it from time to time.⁹ The writings of SS. Gregory the Great, Ambrose, Irene, Tertullian, Augustine and many others testify to this point. St. Thomas of Aquinas and the Scholastic institutions also brought the Church to a very high level of mental development and to a wider range of understanding for the entire world. The theology of Nigeria and of course Africa at large still has a long way to go to uphold the faith of the daily increasing number of converts. The nature of the flowering Nigerian theology and the religious crises that arise sometimes do not give a standard ratio. Again the acculturation, or more precisely, the steps and acts of some Catholic priests and pastors of the other protestant denominations draw an eye-look into the theological systems of these institutions. For example, it is always disappointing and embarrassing when Christian Religious personnel is gotten participating in dirty businesses like trade manufacturing of items that has no connection with the apostolates entrusted to them. There is evidence that our preachers of the Word of God most often engage into cheating of people, living hypocrisy lives, the service of wealth and money and other kinds of worldly lives. These condemn the image of the Church and the Bible among men. The embarrassment of the faithful is totally condemned by Jesus Christ. The root of these atrocities should be traced from the domains of our protestant fellow pastors.

With regard to these, majority complain that considerable percentage of the roaring problem is from negligent of the ecclesiastical competent authorities and *formators* in amending the system of formation in the religious and theological institutions. They say that most of these institutions have no good *formators*, therefore their work with the local ordinaries has no harmony and strength to pursue the diocesan problems.

3. OVERZEALOUSNESS OF THE CLERGY AND AGENTS OF EVANGELISATION

The clergy of the present Church and mission of Nigeria must be very careful to maintain the optimal and desired nature of the Church. It may be surprising and interesting to say that overzealousness reigns in the midst of the clergy of Nigeria. Under normal circumstances, a clergy or a religious is supposed to be pious and zealous in

7 Scherer – Stephen 1999, 19-21.

8 Várnagy 1999, 89.

9 Martin 1986, 3.

order to carry out his daily spiritual and pastoral activities.¹⁰ It then needs to be limited when they work and go beyond the boundaries of the teachings of the Mother Church.¹¹ Presently, many clergy have engaged in opening healing ministries in their parishes and homes without the consent of their Bishops. Some of them disobey their Bishops when they are told to stop it until the right procedures for examination of such adoration centres are made. Well, there is no doubt about the blessings and charisma which the Holy Spirit gives, especially to his anointed ones. But only God knows the ones he gave the power of healing among the clergies. That is why most of the Bishops fall into problems of decision when their priests approach them with the request of opening healing ministries. Witnesses also say that the attitudes of the competing with protestant pastors is one of the most outstanding reasons which makes many clergies to go beyond expectation. When these pastors draw and win some of the Catholic faithful, the tendency is for the clergies to do like them to maintain and uphold theirs as the anointed people of God.¹² This is also from the people's misunderstanding of the expression *anointing of God*. Meanwhile the anointing of ordination is not the same as the healing charisma of the Holy Spirit. From the real essence of it, a priest can heal with prayers, holy water and even sacramental, but healing power of the Holy Spirit and the charisma remains a special gift given only to those he chose for that. To clear this point, St Paul says: "*Now Christ's body is yourself, each of you with a part to play in the whole. And those whom God has appointed in the Church are, first apostles, secondly prophets, thirdly teachers, after them miraculous powers, then gift of healing, helpful acts, guidance, various kinds of tongues (1Cor 12:27-28).*" Everyone cannot be with the same kind of gift.

Again, many clergies tend to accommodate enculturation beyond the lines order and the impetus given by the directories of the Church. An example of this could be seen at the timing or dating of the traditional weddings and the Church weddings. It has almost been a culture to do the two weddings the same day. Some even do the Church weddings before the traditional ones and the parish priests allow and organise these for them. In the western and American countries, this practice does not bring forth any problem, but in a country like Nigeria where, in the past, Church's weddings were organised several months after traditional weddings, to enable the wedding couples think well and accept each other in the sacrament of matrimony, it contributes to the problems of the present day union of man and woman in the aforementioned sacrament. In

10 See Dogmatic Constitution on the Church, no. 21; AAS 57 (1965), 24.

11 See Decree on the Priestly Ministry and Life, no. 7; AAS 58 (1966), 1001.

12 Howe 1967, 29.; This challenge has been great these days, when different worshipping communities are springing up from every corner. Again the laities are making effort to read the Bible and preach to one another. The tendency is for the priests to make use of such words and expressions that are high and meaningless to the hearing of the faithful, only to see that they say something different. Howe said that when preachers use these words or concepts without explaining them, the words and concepts cease to be effective symbols of communication. He also said that without such explanation laymen have no choice but to interpret the symbols or myth literally, and of course, it then seems senseless to them in the context of contemporary life.

the former era, there was no traces of divorce among wedded couples. Now, it is really a problem. All these show the priest's over readiness to dance to the tones of the parishioners. It is therefore a profound duty if the agents of evangelisation, the clergy to uniformly draw the lines of demarcation and boundaries of impetus to avoid such invents leading to atrocities and heresy.

I must not forget the competitions among the agents of evangelisation in building some big Churches, chapels, stations of the cross as well as some renovations that costs fabulous amounts or money just because their fellow priest did the same. Of course, some towns and villages are rich while others are poor. These are mostly encouraged when the parishioners are financially capable to at least, finish the stered church building after a period of time, but should not be loaded to them as a heap of agenda. Most of these priest who have started the building and construction works in churches cannot finish them. As a result, they conduct "*second collections*," that is, several other collections every Sunday, thereby making the Church and practice of faith inconvenient for the poor faithful. If these issues are not corrected, they would rather scare away the parishioners than bringing them back to God.

4. OVERZEALOUSNESS OF THE LAITY

It has been experienced, times without number, that the faithful are tempted to engage and participate in some areas which are meant for only the clergy. The hunger to do what one is not allowed to do. Some ordinary members of our Church lay hands to each other while praying, especially during their visitations to the sick. Some claim to have healing charisma, some bless holy water in the houses, majority open and spread their hands when the Eucharistic prayers are said on the Holy Masses, some claim to be speaking in tongues and to mention a few. These characters are mostly seen among the members of the pious groups in the Church like the Charismatic Renewal group, the Bible Society group and so on. It is also interesting that some of these men and women claim to have more important work and part to play in the lives of the members of their societies. Some have their meetings or gathering while some others pray in the same Church at the same time when ceremonies like Holy Masses and Benedictions are going on. Some of them do not take their children to the hospital even they are seriously sick because for them it is enough to pray and lay hands on the children. Many of them observe the third commandment and other holy days of obligations to the extent that they negate corporal works of mercy towards one another.

One may be surprise that most of these our overzealous members feel greatly offended when they are called to order by the clergy or competent authority. In any case it continues to remain the duty of the clergy to explain and warn them to know the implications of what they do.

5. PARTICIPATION OF THE AGENTS OF EVANGELIZATION (THE PRIESTS) IN POLITICS

The Church of the 21st century seems to desperately be in need of money. This is dangerous in the House of God. We seem to have passed the era when faith has only, but only love as a complement. Our Church today appears to be like during the time of Hosea in the Old Testament, when man was not regarded in the society unless he plays sycophancy.¹³ The politics of the Church is now determined by the politics of the government in so many countries. Then what is our present stand and where are we going? We are still under such situations like when most of Eastern Europe countries were under the communist system: “when Churches of these countries were not independent; when their Churches had to dance to the tone of their governments; when their governments determined and gave them limits of interpreting the Gospel so as not to offend them; the topics of the Sunday’s homilies of some clergies were chosen and determined by the local governments; when there was no difference between the laws and leaders of the two; when some of the agents of evangelisation were also agents of the government.” For me, financial enslavement is like Egyptian enslavement, one needs to liberate from it to be free. I therefore repeat, we should know where we stand.

From the time of the institution of the Churches as independent Churches lead by the local compatriots, the Church has been enjoying that independency from both the government and the politicians.¹⁴ It is true that this independency does not earn the Church much financial or material support from the government till today, unless some government personnel made individual donations to the Church. Then it has been the function of the parishioners and the faithful to keep and uphold their parishes and stations from every angle, which they happily and willingly do from generation to generation. Then the big tasks of building and constructing big and expensive churches in which most of the priests engage make them to become hunters of the big money, thereby subjecting themselves to external authorities, like the authorities of world politics. In return, those politicians always use their tenure to help in the development of those parishes and areas that supported them and looked for them at the time of election while other areas remain undeveloped.¹⁵ It always causes discouragements and of course havocs in the minds of the faithful when these behaviours are transparent. The party leaders tend to develop only the areas that voted for them during the election. This attracts the interests of the agents of evangelisation who would expect them to work more in those areas. Consequently, the pulpit can be given to a politician to make some donations at the end of the Holy Mass, especially when election approaches. We know that God loves a cheerful giver, but these reciprocated donations of the politicians make

13 Kii 1989, 25-39, 11.

14 Ibid. 43.

15 Ibid. 56.

the name of the Holy Church sound *worldly*.¹⁶ The Church of Nigeria should give to God what is God's and to Caesar what is Caesar's.

6. THE PROBLEM OF ARCHAISM

The phenomenon "archaism" still prevails strongly in Nigerian's different religions and in their liturgies.¹⁷ Christianity arrived in Nigeria just few centuries ago. Before then, many tribes of the country, like the Igbos have settled in their areas and lands for millennia. There has been strong and deep culture and custom among these people which may be very difficult to be wiped away from the minds and lives of the people.¹⁸ Moreover many symbols of worship, oracles and articles of faith had been in the content of their religion before the highlights from Christianity. As a result, many cannot feel the difference between the two outstanding religions neither knowing which one to follow actually.¹⁹ As a challenge, the native converts always abide to the Church to provide them with such services that assure them redemption, but they further in providing them such extraordinary services – prophecies about the reincarnation of their children, magic, sorcerer, – which they claimed to be getting from their African or Igbo Traditional Religion.²⁰ They would like God of the Christians to appear physically to them in times of trouble and misunderstanding just as masquerades interceded for them on behalf the gods of their lands in similar occasions.

As a matter of fact, the Church cannot and can never promise them these things, there many of them felt disappointed.²¹ The Gordian Church is a practical example of the matter. It was introduced by K.O.K Onyioha.²² It comprises of those members who, though believe that Christianity is from the Almighty God but have a very great respect to their culture than any other Church. Most of them were disappointed by their wrong way of believing in Christianity. When they left the Church, they went back to cultural ritual practices. They claim to have modified the Cultural Region among the natives and convince people that they have more to give than Christianity.

The areas of conflict are those moments and circumstances in which an Igbo is confronted with the choice: to keep faith with Christian tenets which are often wrapped in unaccustomed mystery as solutions or fall back to traditional solutions which are often practically wrapped in accustomed mystery. With respect to this, John I.O. acclaimed

16 Ibid. 85.

17 Evangelization in Africa in the third Millennium: Challenges and Prospects, 1990, 52.

18 Devisch 2002, 287.

19 Confer the similarities between the two religions on the above topics.

20 See Chidili 1997, 70.

21 Taylor – Olkes 1989, 11.

22 K.O.K Onyioha was a very well known wealthy man of Igbo land who gathered people to himself and started his own Church in line with African Traditional Religion.

Francis Cardinal Arinze's²³ (1990:55) description of many Igbo Christians as serving two masters at the same time. Arinze affirmed:

*When they find themselves in moments of crises
sickness, matrimony, birth of a child, funeral of relatives,
construction of a house, and for students, facing
important and difficult examinations- it is not rare to
find them having recourse to superstitious practices of
the Traditional religion.²⁴*

John affirms that this state of affairs has resulted in various movements in Igbo land in search of security. An Igbo Christian is therefore in trouble. He is faced with tremendous obstacle which inhibits his or her efforts to keep faith with Christianity. Thus these conflicts spiritual generate spiritual tensions. The conflicts and tensions within the individual are caused by conflicts and tensions existing between the traditional religion and the new faith.²⁵ At the center of the problem is the difference in the world-view of the traditional religion and that of Christianity. It must be noted that all the areas of conflict which have been identified are dependent on the world-view. An understanding of the two world-view are therefore necessary.

Every religion takes its bearing from its world-view. The solution to the crises of faith-culture conflict in Africa can be achieved when evangelization achieves the desired harmony between the traditional world-views. With regard to this Justine Upkong (1992,74) said:

*Today the average African Christian is torn apart
between the African and the Christian world-views.
The primary purpose of dialogue here is the integration
of the two world-views so as to give the African
Christian an integrated religious personality.²⁶*

Each religion consists of relationship between man and spiritual beings or supernatural being in his or her own world-view. Christianity must escalate in spirit and truth to bring back her converts from these fields of understanding, because the life of each

23 Cardinal Frnacis Arinze was one cardinal prefect of propoganda for inter-religious dialogue and latter headed the prefecture for liturgy and worship under St. Pope John Paul II.

24 As John I. O. referred in his topic titled: *The practice of inculturation as the vehicle to right the wrongs of the colonial evangelization in Iboland*, on the International symposium for the Religion in the world of Change, 2002. The wise men say that it will be very difficult to wipe away totally the cultural religious views of the Igbos due to the immensity and heaviness of their culture. They say that the richness of it is so high that even the Igbos learn to know their culture.

25 Anusionwu 1994, 12.

26 Arinze 1993, 13.

individual is bound together with his or her own world-view. It is the world-view which determines the meaning given to every reality. It also determines the values one gives to existence itself and sense of the universe. Finally, it is the world-view that makes religion a reality. John Obilor (1994:117) describes the traditional world-view as one in which both visible and invisible beings inhabit, a real world where the living and the dead live together to form a symbiotic relation. He identifies three relations which, according to him maintain equilibrium in traditional thought: Cosmic, social and religious relations. According to him, "the three relations are viewed both from the spiritual world and the world of humans." The three relations are the essential elements of the traditional world-view. The Church should see herself participating in the outlined three relations. Firstly, the Church should be cosmic, or more precisely, the Church should exist in the world. This is why Jesus Christ left heaven to institute the Church in the world in order to be incarnate of the thought and plan of the Holy Trinity. Secondly, the Church should be social. The Christian Religion is instituted for man who lives a social life. The Church should go deep to embrace the social lives of her faithful in order to win them wholeheartedly. Thirdly, the Church has to be religious. By this the Church must have in mind what Jesus the Master said when he prayed for her in his last days. He prayed that the world would know that the Church is not of this world as He Himself is not of this world.

Every student of African religion and culture must come to terms with these relations. They are however not opposed to Christianity. If anything, what they need is proper interpretation and redefinition for an equitable *aggiornamento*. If Christianity must do better in Africa it must be ready to adjust itself to the African world-view. Such adjustments must be real and radical. It must be seen to happen. The required proper adjustment can be achieved by inculturation.²⁷ This adjustment should go a long way to clarify the terms like, archaism.

7. THE SO CALLED "BORN-AGAIN CHRISTIANS" AND THE CATHOLIC CHURCH

The name Born-again had been in use since late 60s by those New Religious movements (the Pentecostals and the Evangelicals) who brought their denominations at the beginning of the flowering time of Christianity in Nigeria.²⁸ They arrived from various

27 Cf. Chidili 1997, 21.

28 This inculturation must carry interculturalisation along the line. Chidli observes the importance of this issue especially in those areas where Catholicism and faith already existed. In this case one only needs to get accustomed to the way and style of worship of a given community and joins them. Meanwhile, this interculturalisation is necessary for the intercultural exchange between sister churches which most often yields practical expression of communion between the churches. In other words, "catholicity" of all the churches. Hence, whereas inculturation pays attention to rooting Christianity in a culture, interculturalisation points to exchange of Christianised cultural values among local churches within the universal context of the Church.

countries of the world ranging from the United States of America, Latin America as well as Asian countries. Their advantage was their knowledge of English language, the formal and official language of the country, therefore adapting to the environmental conditions was easy for them. Their close approach to people and preaching on the roads and streets help them to gather men and women.²⁹ At the beginning, they seem to be totally against the Catholic teachings especially in the dogmatic areas and contents of articles of faith of the Church. In fact, the Church of Nigeria experienced it in the same way the Church experienced the act of Martin Luther and his men during Reformation.³⁰ They convinced the local natives that the Church has been misleading them in so many things, giving them no freedom to worship as they liked, collecting annual dues, keeping them under the strict guideline of the sacramental doctrines and giving them no permission to read the Bible. As a matter of fact, they won people to themselves, but to make themselves different from the already existing protestant churches in the country they called themselves *Born-again Christians*. Some of their followers were from the catholic Church especially the members of the Charismatic Renewal group who have been longing for the opportunity to be liberated from the commandments and regulations of the Mother Church. While others were the people who were in serious problems and sicknesses and have been looking for someone to care for them.³¹ These New Religious Movements flowered from late 80s when economic and social hardship was high in the country. Till today some of them do not use the name protestant, instead they call themselves born-again.

It is remarkable that their spontaneous *start* and arrival which was like a lightning that descended against the Catholic Church made them lack structural base till today.³² Their services of gathering, as the case maybe, is based on the one person (the pastor), who may as well be the owner of the group. Some of the pastors went on a small training about the knowledge of the Bible and came out with an acclamation that they are pastors. They rented or bought small buildings for their services. Of course people followed them because they pretended to give the best of evangelism and shout more loudly, pray much with loud voices, they tend to be more caring to one another. The society however, know them and group them, therefore we would examine their challenges to the Catholic in line with that of the protestants.

During the first World War, Christians all over the world, both Catholics and Protestants had to arrive again at the shore of truth, that the spiritual fundamentals should be recovered. To promote this, the two sides sent many of their theologians to further schools. The Catholics found it necessary to re-examine their three central sources of nourishment of Christian life, namely the Bible, the liturgy and the teachings of early

29 Wilkins 1968, 67.

30 See *Evangelization in Africa in the third Millennium: Challenges and Prospects*, 1990, 73.

31 Ford 1970, 34.

32 Minus 1976, 98.

Fathers of the Church.³³ The New Religious Movements still suffer the instability of basement, but strive very strongly to challenge the Catholic system in the following ways below:

- They make out more time to look for the poor and the disadvantaged of the society.
- They do everything possible to get the faithful even if it requires so many personal sacrifices.
- They employ their unemployed followers when they have job opportunities. This also serves as a strategy to keep back the faithful and show them close regard and care.
- They provide their followers with loans and other collateral security for solving bigger personal and family problems.
- The New Religious Movements tend and claim to be more active in worship and prayer. Their Sunday and ordinary day services last much more longer than the Catholics'.
- They are more at home with the Bible. Their belief in *Sola Scriptura* makes them to have the Bible as the only instrument for worship and as well have more time to read and explain the Words of the Bible among themselves. The seminarians who spent eight years in the seminaries are behind them in the message of the Bible when they spend only 2-3 years of their New Religious Movements' educations. They do not care to acknowledge the fact that Catholic institutions and theological schools interpret the Bible with faith and science while the New Religious Movements interpret with only faith. They are more Christocentric.

When the challenge reached to this point, the Catholic Church had to sit up to react to them, otherwise the tendency would be 'lost of some of her faithful' whose faith was not strong in Catholicism. The Church then had to introduce some of the development and building organizations that helped in providing the faithful with job opportunities and loans for businesses and other family affairs. The Catholic, being what it is cannot depart from the teachings of Jesus Christ not to pray like the hypocrites who love to say their prayers standing up in the synagogues and at the street corners for people to see them. Jesus said that they have had their reward. The Church rather remain in the Lord's teachings to go to the private room, shutting the door and praying to the Father, for He who sees all that is done in secret to reward them (see Mt 6: 5-6). The Church however called on the Bishops and gave them instructions to allow the Charismatic Renewal group in their Dioceses and parishes to take care of those overzealous faithful who felt unsatisfied with the organized and written prayer system of the Church. Today the Church enjoys victory over this challenge given to her by the rival partner because with this, the Catholics, especially the Charismatic movements and other spiritual movements would not go to Church without the Bible. They read and interpret the Bible for

33 Ibid. 132.

themselves even at home before going to Sunday Masses. In other words, it shows that our people are gradually moving towards the use of the Bible. Other Catholic gatherings and societies then see it as a challenge to wake up in using the Bible for the everyday activities. Even the discursion in the streets and gatherings are influenced by their little knowledge and quotations they have from in the Bible. Their prayer of the faithful over the Holy masses show their dependent in the use of the words of Scripture.

So the situation may be said to have moved from Christendom (from the Church) to Christianity (the emphasis of Jesus Christ). But Christianity welcomes more Ecumenical Christendom which talks about the people of God at large. Meanwhile, it has also moved from Christianity to the emphasis on the Kingdom of God – everyone preaches the Kingdom of God.

Finally, every denomination and group agrees on the fact that Bible should be inculturated more for the native people to understand. Because they are already in line with it, they read it and use it. The Bible should be contextually read and interpreted to maintain and retain its value and meaning for us. The Church is however challenged to keep this pace so as to retain her faithful across the universe.

Dr. Esiobu Anayo Augustus
associate professor
Gál Ferenc University Theological Faculty

BIBLIOGRAPHY

Afigbo, A.E.: Ancestral Igbo Religion and Cosmos and the Idea of World Religion. In: *African Ancestral Religion, Islam and Christianity*, (Whelan Research Academy for Religion, Culture and Society), Assumpta Press, Owerri, 2002. 168-181.

Anusionwu, V.: *The Role of the Laity in Missionary activity of the Church in Igboland of Nigeria: A historical and Pastoral Approach*, Pontificia Universitas Urbaniana Facultas Missiologiae, Romae, 1994.

Arinze, F.A.: *Living our Faith*. Onitsha, Tabansi Press Limited, 1993.

Chibuko, P.C.: Liturgical Music in Nigeria Context. In: *Bigard Theologica Studies Bigard XV* (1999/1).

Chidili, B.: *Inculturation as a Symbol of Evangelisation*. Plateau State, Mono Expressions, 1997.

Devisch, R.: Witchcraft and the Post/Colonial Imaginary. In: *African Ancestral Religion, Islam and Christianity*, (Whelan Research Academy for Religion, Culture and Society), Assumpta Press, Owerri, 2002. 286-324.

Dike, C.: Which Way Christianity? In: *African Ancestral Religion, Islam and Christianity*, (Whelan Research Academy for Religion, Culture and Society), Assumpta Press, Owerri, 2002. 92-114.

Duruji, C.A.: Ofo na Ogu in Igbo Traditional Religion, In: *African Ancestral Religion, Islam and Christianity*, (Whelan Research Academy for Religion, Culture and Society), Assumpta Press, Owerri, 2002. 73-91.

Ejizu, I.C.: Down But Not Out, Contemporary forms of Igbo Indigenous Religion. In: *African Ancestral Religion, Islam and Christianity*, (Whelan Research Academy for Religion, Culture and Society), Assumpta Press, Owerri, 2002. 182-199.

Evangelization in Africa in the third Millennium: Challenges and Prospects. Catholic Institution of West Africa. Port Harcourt, CIWA Press, 1990.

Ezewudo, J.L.: Christianity, African Traditional Religion and Colonialism. In: *An Encounter, in The Nigerian Journal of Theology*, XIV (2000/1) 1-13.

Ford, J.M.: *The Pentecostal Experience*. New York, Paulist Press, 1970.

Gregorios III, L.: *Ne hagyjátok, hogy eltűnjünk*. Sarutlan Kármelita Nővérek, Magyarszék, 2017.

Horváth-Sántha, H. – Speidl, B. – Abdessamad, B.: A dhimma megaláztatása és a millet kimértsége között. A keresztények helyzete a Közel-Keleten. In: *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Budapest, 2017. 31-36.

HOWE, R.L.: *Partners in Preaching*. New York, Seabury Press, 1967.

Kii, P.: *Priests and Laity in Politics*. Enugu, SNAAP Press LTD, 1988.

Maróth, M.: Keresztényüldözés az Iszlám Világában. In: *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Budapest, 2017. 25-30.

Martin, O.: *The Formation of Religious in Africa today*. Eldoret, Gaba Publications, 1986.

Mbefo, L.: The Theory and Practice of Inculturation. In: *The Nigerian Journal of Theology*, Vol. 14, Owerri, 2000.

Minus, P.M.: *The Catholic Rediscovery of Protestantism*. New York, Paulist Press, 1976.

Michael, J.C.E.: Religion, Imperialism, and the Question of World Order, in International Symposium, Religion in the World of Change. In: *African Ancestral Religion, Islam and Christianity*, (Whelan Research Academy for Religion, Culture and Society), Assumpta Press, Owerri, 2002, 14-25.

Njoku, C.A.: Imperial Religions in a Fractured Land, The Structural Roots of Religious Hubris in Nigeria. In: *African Ancestral Religion, Islam and Christianity*, (Whelan Research Academy for Religion, Culture and Society), Assumpta Press, Owerri, 2002. 270-285.

Obiefune, B.A.C.: Charismatism, A Challenge to Catholic Theology in Nigeria. In: *African Ancestral Religion, Islam and Christianity*, (Whelan Research Academy for Religion, Culture and Society), Assumpta Press, Owerri 2002. 92-114.

Obilor, J.I.: The Practice of Inculturation as a Vehicle to Right the Wrongs of Colonial Evangelization in Igboland. In: *African Ancestral Religion, Islam and Christianity*, (Whelan Research Academy for Religion, Culture and Society), Assumpta Press, Owerri, 2002. 168-181.

Ogbunwezeh, E.F.: Religion and Socio-economic Realities of Nigeria, A Critique of Religion in a Corrupt Social Milieu. In: *African Ancestral Religion, Islam and Christianity*, (Whelan Research Academy for Religion, Culture and Society), Assumpta Press, Owerri, 2002. 60-71.

Okere, T.I.: Religion in a World of change. In: *African Ancestral Religion, Islam and Christianity*, (Whelan Research Academy for Religion, Culture and Society), Assumpta Press, Owerri, 2002.

Okere, T.I. – Nkwocha, L.: Harvesting and Sharing indigenous knowledge. In: *African Ancestral Religion, Islam and Christianity*, (Whelan Research Academy for Religion, Culture and Society), Assumpta Press, Owerri 2003.

Penberton, J.: *Inside and Artistry in African divination*. Washington, Smithsonian Institution Press, 2000.

Peter, E.H.: The Christian Origin of Science, Religion, Imperialism, and the Question of World Order, International Symposium, Religion in the World of Change. In: *African Ancestral Religion, Islam and Christianity*, (Whelan Research Academy for Religion, Culture and Society), Assumpta Press, Owerri, 2002. 26-45.

Santhosh, C.: Towards an Indian Oriental Churches. In: *Perspective* (2006/70) 124-129.

Taylor, P. M. – Olkes, O.C.: *In Sorcery's Shadow*. Chicago, Chicago University Press, 1989, 11.

Thomas, M.: *Searching for the Ways of Peace*. 2006/70, 167-180.

Ugwulebo, E, O.: The Blunder of 1914 and Religious Crises in Nigeria, In: *African Ancestral Religion, Islam and Christianity*, (Whelan Research Academy for Religion, Culture and Society), Assumpta Press, Owerri, 2002. 325-330.

Várnagy, A.: *Liturgika (Szertartástan)*. Abaliget, Lámpás Kiadó, 1999.

Wilkins, R. J.: *The Emerging Church I*. Chicago, Brown Company Publishers, 1968.

ÁRPÁD-HÁZI SZENT MARGIT, A NYULAK SZIGETE ÉS BÉKÉS MEGYE

IV. Béla király leánya, Árpád-házi Szent Margit 1270. január 18-án távozott ebből a világból.¹ Idén, 2020-ban emlékezhetünk tehát halálának 750. évfordulójára. Az országos jelentőségű hősök és szentek emlékezetét érdemes kisebb térségek, sőt konkrét települések történetéhez is hozzákapcsolni, hogy a helybéli emberek jobban magukénak érezhessék történelmünk nagyjait. Tanulmányomban arra mutatok rá, hogy Szent Margitról, valamint életének fontos színhelyéről, a Nyulak szigetéről szóló források közül melyek azok, amelyek a Körösök vidékével és a Dél-Alfölddel is kapcsolatba hozhatók.

MESSZE FÖLDRŐL ÉRKEZŐ TANÚK: MÁRK A VÁRADI EGYHÁZMEGYÉBŐL

1276 júliusa és októbere között a pápa követei – Umberto Biachi és De La Corre – tanúkat hallgattak ki Margit életéről és a közbenjárására történt csodákról. A kihallgatás a Nyulak szigetén folyt, melyet Szűz Mária szigetének is neveztek. A vallomásokról készült jegyzőkönyv fontos kultúrtörténeti emlék,² ugyanakkor arra is rávilágít, mely területekre terjedt ki Margit tisztelte, milyen messziről érkeztek a tanúságtévők, hogy a csodákról hírt adjanak.

A ránk maradt 110 tanú vallomásából kiderül, hogy közülük sokan a Nyulak szigetén élő apácák voltak: ők még ismerték a fiatalon meghalt Margitot. Rajtuk kívül azonban az ország különböző részeiről is érkeztek tanúságtévők. A jegyzőkönyvben szereplő helynevek közül nem mindegyik feleltethető meg egyértelműen ma ismert településsel, de sokat közülük jó eséllyel beazonosíthatunk.³ Érkeztek tanúk Budáról

1 A „régí legendája” szerint 1271. jan. 19-én halt meg. Ugyanezen legenda szerint azonban szombaton történt a halála, noha 1271-ben jan. 19. hétfőre esett. 1276-ban Mihály szerzetes is azt vallotta, hogy szombaton halt meg Margit. A 14. században készült „Legenda minor” 1270-re teszi Margit halálát. A „Legenda maior” szerint Szent Priszka napján halt meg, vagyis január 18-án. 1270-ben jan. 18. szombatra esett. V. István király 1270-ben megerősítette IV. Béla kiváltságlevelét a nyúl-szigeti apácák számára. Béla átmásolt oklevelében ugyan szerepel Margit neve, ám V. István megerősítő szövegében Margitról nem szól, noha a kolostorban élő saját lányát, Erzsébetet megemlíti. A fentiek alapján Dümmerth Dezsővel valószínűsíthetjük, hogy Margit V. István oklevelének kiadásakor már nem volt az élők sorában, vagyis 1270-ben halt meg. Lásd: Dümmerth 1972, 617-620.; Lásd még Lovas 1939, 235.

2 Lásd Fraknoi Vilmos előszavát: Fraknoi 1896.; Orbán 1986, 7-30.; Szent Margit életéről szóló fontosabb forrásokat és legendákat lásd: Deák 2004, 13-29.

3 Ehhez a munkához a következő műveket használtam: Wertner 1903, 33-38.; Györffy 1963, 1987, 1998 megfelelő kötetei; Bellus – Szabó 1999.; Csepregi – Klaniczay – Péterfi 2018.; Csánki 1890-1913. (Elektronikus kiadás)

és a Budához közeli helységekről:⁴ Megyerről,⁵ Fehévről,⁶ Szenterzsébetfalváról,⁷ és a talán Alsónémedivel azonosítható Nenighről.⁸ Jöttek Esztergomból,⁹ a felvidéki Nagysallóval¹⁰ és Garamszentgyörggyel¹¹ azonosítható településekről is. A Csallóközből is útra keltek vallomástevők: az esztergomi főegyházmege területére lokalizálható Gaya (Egyházzelle)¹² és Várkony, ezek csallóközi települések.¹³ A Dunántúl különböző pontjai további tanúkat bocsátottak útnak: ilyen a veszprémi egyházmegye területén levő Tés,¹⁴ Keszi,¹⁵ Fajsz,¹⁶ Vöröstó,¹⁷ Barlocz,¹⁸ valamint a pécsi egyházmegyében levő Endréd¹⁹ nevű helység.²⁰ A Kalocsai egyházmegye déli részéről is jöttek vallomástevők: itt feküdt Disznód,²¹ Batatinium²² és Caren.²³

4 Budáról a 40., 45, 48. tanú, Óbudáról az 52. tanú,

5 A váci egyházmegyéből való Megyerről jött a 76, 77, 78, 79. tanú. Györffy 1998, IV. 530–531.

6 Györffy 1998, IV. 635.

7 Wertner Nógrád megyébe helyezte, valószínűbb azonban a Pest környéki lokalizálása: Szenterzsébet (Szentfalva), Pest elővárosa volt. Györffy 1998, IV. 557.

8 Nenigh: A 70. és 71. tanú egy házaspár a váci egyházmegyéből. A férj Nicolaus de Tarnoch. Wertner Mór Ipolytarnóccal azonosította, Nenigh-et pedig Veliggel. A régi legenda szerint a házaspár Pest közelében élt, így Tarnoch Tárnokkal lehet azonos, Nenigh talán Alsónémedivel, Pest közelében. Lásd Deák 2001, 288. o. 138. jegyzet.; Györffy 1998, IV. 532-533.; 576-577.; A régi legenda 30. fejezete említ még egy, a váci egyházmegyei Dán-ból való embert, aki 1272-ben gyógyult meg. Ez az elbeszélés az 1276-ban készült jegyzőkönyvben nincs benne. A jegyzőkönyv csonkán maradt fenn, így nem tudhatjuk, hogy a dáni ember vallomása szerepelt-e benne eredetileg. Dán(y) ma község Gödöllő közelében. Lásd Györffy 1998, 515.

9 98, 104. és 105. tanú.

10 Az 60. tanú az esztergomi egyházmegyéből, de villa Sorlou.; Györffy 1963, I. 470.

11 Az 59. tanú az esztergomi egyházmegyéből való, de sancto Georgio. Györffy 1963, I. 477.

12 Gaya, ahonnan a 94, 96, 97. tanú való, Egyházzelle nevű településsel azonosítható.

13 Guarcon (Várkony), a 102. tanú kiindulási helye pedig Nyékvárkony. Ezek a helységek az esztergomi egyházmegyében voltak a jegyzőkönyv szerint. Curta talán azonosítható a csallóközi Kürttel, de kétséget ébreszt, hogy a térség az esztergomi egyházmegyéhez tartozott, noha a jegyzőkönyv a győri egyházmegyebe helyezi Kürtöt.

14 A veszprémi egyházmegyében levő Teez, 109., 100, 101. tanú származási helye Tés- sel feleltethető meg

15 A 90. tanú Cesu-ból. Peremarton fióklébániája vagy Gyulakeszi. Bellus – Szabó 1999, 321.

16 A veszprémi egyházmegyében levő Fais, a 80, 85, 87. tanú származási helye Veszprémfajsz.

17 A veszprémi egyházmegyében levő Veristo (82. tanú) Vöröstóval lehet azonos.

18 A veszprémi egyházmegyében levő Barloc (81. tanú) a Fehérvár közelében létezett Balocz-cal (Borbála pusztával) azonosítható.

19 A pécsi egyházmegyében levő Endreit (Endréd), a 63. és 64. tanú származási helye a Tolna megyében levő Nagyszokoly táján keresendő, ahol korábban Szokoly--Endréd szerepelt a forrásokban. Csánki III. kötet, 1897, Tolnavármegye, 424.

20 Az 57. tanú kiindulási helye – Egidii de Sancto Georgio – talán a Pécs közelében levő Szetngyörgyhegy. A régi legenda 39. fejezete szól egy Somogyvárról való emberről, aki Margit közbenjárására gyógyult meg. Ez az elbeszélés az 1276-ban készült jegyzőkönyvben nincs benne. A jegyzőkönyv csonkán maradt fenn, így nem tudhatjuk, hogy a somogyvári ember vallomása szerepelt-e benne eredetileg.

21 A 65, 66, 67. tanú Gisnod nevű helyről jött, a település helyes ejtése talán Disznód vagy Gyesznód. Wertner 1903, 36; Csepregi – Klaniczay – Péterfi 2018, 554.

22 A 68. tanú Batatinium nevű helységekből való, Wertner a települést Bakacs nevű hellyel azonosítja, Stanišićs közelében: Őrszállás, Stanišić.

23 A 69. tanú Caren nevű helyről jött. Wertner szerint ez Káron (Wertner 1903, 34.). Csánki szerint Ka-

A fenti tanúkhöz képest sajátos Marcus de Caris származása: ő az ország viszonylagosan keleti részéről érkezett, a Váradai egyházmegyéből.²⁴

Mit takarhat a tanú neve melletti megjelölés – *de Caris*, vagyis *Carisból* való? Fraknoi Vilmos, 1896-ban, a tanúvallomások kiadásához írt jegyzetében ezt írja a Caris névhez: „Talán Körös”.²⁵ Wertner Mór 1903-ban valamivel határozottabban fogalmazott: „Kétségtől a felette számos Körös nevű helységek egyike, melynek fekvését a rendelkezésre álló vallomásból biztosan meg nem határozhatjuk.”²⁶ Mivel a Váradai egyházmegye hajdani területén a Körös folyónak több ága is folyt – Sebes-Körös, Fekete-Körös, Fehér-Körös, Kettős-Körös, Hármaskörös - így feltételezhetjük, hogy Márk a Körösök vidékéről származhatott. Györffy György szerint *Caris* egy Károly nevű, egykori Békés megyei hellyel azonosítható.²⁷ Mivel a forrás többszöri másolatokon keresztül maradt ránk, Györffy azonosítása sem vethető el teljesen, de nem is látom igazolhatónak.

Caris-i Márk beszámolójának sajnos, csak az eleje maradt ránk. Eszerint Márk összeesett a mezőn, és nem tudott megmozdulni. A vallomás feltételezhetően úgy folytatódott, hogy az illető Margit közbenjárását kérte és meggyógyult.²⁸

A váradai egyházmegyéből érkező Márk éppúgy származhatott a bihari térségből, mint Békés megyéből, hisz a mai Békés megye területének nagy része akkor a Váradai egyházmegyéhez tartozott. Figyelembe véve, hogy a tanú egy része Buda környékéről, Esztergomtól, a Csallóközből, a Dunántúl különböző településeiről és a Magyar Királyság déli területeiről érkezett, így Békés megyében, a Körös folyók környékén élő emberek a tanú közül a váradai egyházmegyéből való Márkot közel érezhetik saját vidékükhöz. A következőkben olyan forrásokra hozok példát, melyek már egyértelműen Békés megye területére vezetnek.

ron Karlovicz-cal, volna azonos. Karlovicz, Karlóca azonban a Szerémségben van, márpedig Caren a jegyzőkönyv szerint a Kalocsai egyházmegye területe. Csánki II. kötet, 1894, Szerémség, 235–236.; A Délvidéknek egyébként fontos szerepe van a Margitról szóló forrásokban, hiszen a dalmáciai Klisszában született hercegnőt édesanyja Sirmiumban (Szévaszentdemeteren) bízta rá őt Olimpiades asszony nevelésére. (14. tanú, Olimpiades vallomása.) Társnói között is voltak szerémségiek, és a régi legendában is olvashatunk délvidéki emberekkel történt imameghallgatásokról.

24 „Marcus de Caris, diocesis Waradiensis, iuravit, ut supra.” 91. tanú, Fraknoi 1896, 356.

Itt jegyezzük meg, a régi legenda 32. fejezete szerint az egri egyházmegyéből is érkezett egy tanú, de ő az 1276-ban felvett jegyzőkönyv ránk maradt változatában nem szerepel. A jegyzőkönyv csonkán maradt fenn, így megvan a lehetősége annak, hogy a legendában meglévő és az 1276-os jegyzőkönyven nem szereplő tanú tett vallomást 1276-ban a Szigeten, de lehetséges, hogy máskor beszélt el történetét.

25 Fraknoi 1896, 91. fejezet, 356. Fraknoi kiadványa a Caris névhez tett jegyzetében ezt írja: „Talán Körös.”

26 Wertner 1903, 33-38.; 34-35.

27 Györffy I. 1963, 508. Károly falut már a Váradai Regestrum is említi, miként arra Györffy hivatkozik.

28 Bellus – Szabó 1999, 91. fejezet, 278.; Fraknoi 1896, 91. fejezet, 356.

KUN LÁSZLÓ A SZIGETRE GONDOL, SZARVASON

1290. június 24-én IV. (Kun) László király Szarvashalmon (*Zorvosholm*) keltezett oklevelet. A királyt 1290. július 10-én ölték meg Körösszeg váránál,²⁹ a szarvashalmi kiváltságlevél tehát életének utolsó napjaiban készült.³⁰ Talán ez volt a király által kiadott utolsó oklevél.³¹ A mai Margit-szigeten levő, Domonkos-rendiek kezén levő, Szűz Mária tiszteletére szentelt templomnak adott benne kiváltságot. Arról rendelkezett, hogy a szigeten levő templom népei és jobbágysai fölött – bármely vármegyében élnek is – csak saját bíráik ítéelkezhetnek, vagy maga a király. Amennyiben a bíró nem ítéel megfelelően, akkor a bírót kell a király jelenlétének bírósága elé idézni.³² Kun László oklevelét III. András király íratta át a Domonkos-rendi szerzetesek kérésére, 1293. május 15-én. Ebben az átiratban maradt ránk a szövege. András király bevezető szövege szerint a prédikátor testvérek kérték László király oklevelének megerősítését. Férfiszerzetesek járultak tehát András király elé. A Szigeten – vagyis a Margit-szigeten – a Domonkos-rendi nővérek kolostorán kívül domonkos férfiszerzetesek is éltek. Ők látták el a lelkipásztori szolgálatot az apácák számára, és hosszú időn át ők intézték a nővérek hivatalos, világi ügyeit. A férfikolostornak nem volt külön temploma,³³ tehát az ő templomuk is a Szűz Mária védelmébe ajánlott templom volt, akárcsak a nővéreké. A nővérek kolostora volt a jelentősebb, így érthető, hogy a szakirodalom egy része az apácakolostornak adott kiváltságlevélként tartja számon Kun László június 24-i oklevelét.

29 „Post hec in brevi ipse rex anno Domini M-o CC-o IX-o C-o feria secunda proxima ante festum Sancte Margarethe virginis et martyris prope castrum Kereszeg ab ipsis Cumanis, quibus adheserat, est miserabiliter interfectus.” *Chronica*, cap. 184. In: Szentpétery 1937, I. 473-474.; Magyar források szerint a kunok tanácsa határozta el, hogy megölelik. In: Szentpétery 1937, I. 474. Osztrák forrás szerint egy asszony ágyában ölte meg őt a féltékeny férj. Ez a forrás azt is hozzáteszi, hogy senki sem állt bosszút a királyért, márpedig a magyar krónikáshagyomány egy része szerint Mizse nádor kegyetlen bosszút állt a király haláláért. Szűcs Jenő elképzelhetőnek tartja, hogy politikai gyilkosság áldozata lett a király. Szűcs 1993, 321; Kristó 1994, 245-247.

30 Király 1979, 148-149.

31 Kun Lászlónak 1290. július 16-i dátummal (Mária Magdolna ünnepe előtti vasárnap) is jelent meg oklevele Budán. Ebben nővére, Erzsébet kérésére nem járul hozzá a budai polgárok évi vásártartásához. Ez az oklevél szó szerint megegyezik az 1287. július 20-án (Mária Magdolna ünnepe előtti vasárnap) kiadott oklevéllel. A megújításra azért volt szükség, mert Kun László összetörte pecsétjét, és új pecsétet kezdett használni, így a régebbi pecsét alatt kiadottakat megújították. Szentpétery szerint: „A jelen oklevél az 1287. júl. 20-i oklevél 1290. évi megújításának tekintendő. Létrejöttét úgy lehet magyarázni, hogy a király 3. pecsétje alatt kiadott 1287. évi oklevélnek a 4. pecsét alatt történő megújítása alkalmával az 1290. év első felében a megújítandó oklevelet (napi dátumig) szolgálai lemásolták, s csak az évszám tekintetében változtattak, feltüntetve a folyó év számát. Az oklevél ellen, bár első tekintetre IV. László halála után keletkezettnek látszik, nem lehet gyanút emelni, hanem 1290. júl. 10. előtt keletkezett megújított oklevélnek kell tekinteni.” Szentpétery 1961, 415. (3563. sz.)

32 Wenzel 1871, IX. 521-522.; Lásd Kenéz Győző regesztáját: MNL Békés Megyei Levéltára, XV. 3. Békés megyei oklevelek és oklevél-fényképmásolatok gyűjteménye.

33 Implom 2017, 66.; 1288-ban is két férfiszerzetes, Ágoston és Tamás járult IV. László elé az apácák – *dominarum de Insula Virginis Gloriose* – birtokügyében, 1291-ben pedig Ugrin prior képviselte az apácákat III. András előtt. Wenzel 1874, XII. 469.; 505.

A király június 24-én még nem tudhatta, hogy pár nappal később kioltják az életét, de azt tapasztalnia kellett, hogy válságos időket él. A bárók egy része elpártolt tőle, és behívták ellene a velencei trónkövetelőt, Andrást, aki László halála után III. Andrásként ténylegesen el is foglalta a trónt.³⁴ Kun László „ketrebe zárt” vadként járta az Alföldet, egyre kevesebb embert tudhatott a maga oldalán.³⁵ Miért jutott eszébe a királynak a Nyulak szigetén lévő zárda ezekben a napokban? Magába szállt volt, és törődni kezdett a lelkével? Vagy teljesen máshol kell keresni a magyarázatot? Ezen a ponton érdemes röviden kitérni IV. László vallásosságának kérdésére, valamint Szent Margit iránti tiszteletére.

IV. László 1262-ben született, 1272-ben koronázták királlyá. Gyermekkorában súlyos betegségbe esett, négy orvos már lemondott az életéről. Azt követően gyógyult meg, hogy megérintették nagynénjének, Margitnak apácafátylával. Erről a gyógyulásról a király Gellért nevű orvosa számolt be tanúvallomásában, 1276-ban, a pápa küldöttei előtt. Amikor föltették neki a kérdést: „honnan tudja, hogy a szóban forgó király nagyon bízott Margit érdemeiben, a válasza így hangzott: „Magától a királytól hallottam, betegsége előtt, alatt és után is.”³⁶ Az orvos szerint a király később visszaesett betegségébe, de akkor már nem volt olyan súlyos az állapota. Amikor László 1275-ben adománnyal jutalmazta Gellért nevű orvosát, nem tett említést a Margit közbenjárására történt csodáról.³⁷ Az orvos vallomásából azonban határozottan az derül ki, hogy az ifjú király komolyan bízott Margitban, és gyógyulását is közbenjárásának köszönhette.

Nincs tudomásom olyan levél fönmaradásáról, melyben IV. László Magit szentté avatását kérte volna a pápától, bár valószínűsíthető, hogy küldött Rómába ilyen levelet. Hiszen fönmaradt Rudolf, német királynak – IV. László szövetségesének – 1278-ban írt levele. Ebben arra kérte III. Miklós pápát, hogy iktassa a szentek sorába Margitot, a magyar király nagynénjét. A német király arról is szól a pápához intézett levélben, hogy Margit kanonizációját szövetségesével és barátjával, a magyar királlyal együtt kéri, akitől levelet kapott.³⁸

1276-ban Kun László még csak 14 éves. Feltételezhetjük, hogy voltak a környezetében olyanok, akik a szentté avatás ügyét előmozdítani igyekeztek. Itt említsük meg, hogy az 1276-ban történt tanúkihallgatás előtt, már V. István király idején is hallgattak ki tanúkat Margittal kapcsolatban: akkor Fülöp esztergomi érsek, Fülöp

34 Österreichische Reimchronik. In: Kristó 1994, 243-245.; Szűcs 1993, 320-322.

35 Szűcs 1993, 321.

36 Bellus – Szabó 1999, 50. fejezet, 217.

37 Kristó 1994, 14. szám, (ford. Kordé Zoltán), 74-76.

38 „sancta videlicet Margaretha, incliti socii nostri et amici karissimi Regis Vngariae amita ... ; super cuius quidem canonizatione votica ad instantiam inclyti Regis praedicti, cuius litteras super eo recepimus, una cum ipso Paternitatem vestram piissimam humili prece deposcimus ... ipsam dignemini cathalogo Sanctorum ascribere ...” Wenzel 1873, 166-167. (99. sz.); Lásd még Fraknói 1896, I. CXII.; Király 1979, 139.; 254.

váci püspök és a zirci apát vezették a kihallgatást.³⁹ Fülöp váci püspök a világi politikában is tevékenynek bizonyult: ő volt az egyik kezdeményezője az 1277 májusában, Rákos mezején tartott gyűlésnek, ahol az ifjú IV. Lászlót törvényes korúvá nyilvánították.⁴⁰ Feltételezhetjük, hogy a szervezésben tevékeny Fülöp püspök Margit szentté avatási folyamatának is aktív szorgalmazója volt 1276-ban és azután is. Mindazonáltal igen valószínű, hogy az ifjú Kun László is komolyan szorgalmazta nagynénje kanonizálását 1276-ban.

IV. László király fiatalkori vallásosságára érdekes példa egy oklevél, mellyel a nélkülöző veszprémvölgyi apácákat adományozta meg. A megfogalmazás nyilván a király környezetének egyik klerikusát dicséri, de talán kifejez valamit László lelkületéről is: „amikor Veszprémen át a Bakony erdejébe vadászatra mentünk, s a tisztelet miatt, amellyel a Boldogságos Szűz Mária iránt viseltetünk, áhítatot kereső lélekkel az ő veszprémvölgyi egyházába betértünk...” Az oklevél 1276-ban kelt, és arra utal, hogy a király ifjú korában még komolyan vallásos lelkületű volt.⁴¹

Az idő előre haladtával csökkenni látszott a király áhítata. Nem élt együtt a feleségével, hanem kun szeretőket tartott. A pápai követ, Fülöp fermói püspök kiátkozta őt. Lodomér érseknek a pápához írt levele szerint olyan lett, mint egy tatár. Betört a Nyulak szigeti kolostorba, kihozta onnan testvérét, Erzsébetet, sőt férjhez is adta egy Zavis nevű cseh úrhoz.⁴² Mindezzel együtt IV. László király élete során több ízben is kiváltságokkal tüntette ki a Szigeten élő apácákat. Mivel magyarázható ez az ellentmondás?

A királynak több nőrokona is élt a nyúlzigeti zárdában, ezzel is magyarázhatók a kolostornak juttatott adományok. Nővérét, Erzsébetet meg is nevezi a nyúlzigeti kolostort érintő oklevelek némelyikében.⁴³ Szent Margitot és gyermekkori betegségéből való gyógyulását nem említi a Domonkos-rendnek szóló, általam ismert adománylevelekben. Ennek ellenére talán nem túlzás feltételezni, hogy a Margit iránt érzett hála is vezethette, amikor ismételen kiváltságokkal tüntette ki Domonkos-rendnek a Szigeten álló templomát.

Elképzelhető, hogy Kun László ingadozó lelkiállapotú ember volt. Ferdinándy Mihály történelmi esszéje szerint László, amikor Lodomér érsektől bocsánatot kért, nem színlelésből tette: azokban a napokban komolyan gondolta a bűnbánatot. Ké-

39 Klaniczay 1999, 20.; Deák 2004, 13.

40 Szűcs 1993, 291-192.; A gyűlésről hírt adó oklevél más egyházi méltóságok mellett Fülöp váci püspök nevét említi: Fejér VII. 1830, 4., 219-221. Fejér 1291-re keltezi ezt az oklevelet, Szabó Károly 1277-re módosítja. A király 1277-ben már teljes korúnak nevezi magát. 1277. május 30-án – éppen a Margit-szigeti apácák javára – keltez oklevelet Rákosról IV. László. Szabó 1886, <https://mek.oszk.hu/05600/05600/html/2020.07.01>), 133. jegyzet, 142. jegyzet.

41 Kristó 1994, 16. szám, (ford. Koszta László), 78.

42 Lodomér esztergomi érsek keresztes had meghirdetését kéri IV. Miklós pápától az esküszegő és a kereszténységnek hátat fordító László ellen. In: Kristó 1994, 227-240. (Ford. Makkai – Mezey 1960, 200-210.)

43 Pl. 1275, 1279, 1282, 1283. 1287. július 20-án, Wenzel 1871, IX. 125.; 266., 332., 356., 454-455., 548. (396. 397. számúak év nélküliek.) 1278, 1283; Wenzel 1874, XII. 231-232.; 290-292.; Erzsébet számára birtokot adat vissza, de a kolostort nem említi: 1290-ben, 524. 1290, Egres, Szt. Mihály nyolcada.

sőbb azonban már másféle lelkület uralkodott el rajta.⁴⁴ Ha Kun László személyisége valóban ingadozó volt, elképzelhető, hogy a szarvasi kiváltságlevelet is olyan lelkiállapotában adta ki, amikor éppen jó szándékot mutatott az egyházi intézmény iránt. A király okleveleiben is jelen vannak a vallásos fordulatok: Ferdinándy mutat rá arra, hogy szent őseire is előszeretettel hivatkozott a botrányos életű Kun László.⁴⁵

A szarvasi oklevél témája elvben az ország egészét érinti: arról rendelkezik, hogy a szigeten levő templom bármely vármegyében levő népei és jobbágysai fölött csak a számukra kirendelt bírák ítéelhetnek. Feltételezhető, hogy az országot járva a király érintett olyan birtokot, mely az apácák kezén volt, vagy más módon találkozott útja során az apácák jobbágysait érintő jogi problémákkal.

Kun László az első ismert király, akiről tudjuk, hogy járt Békés megye területén. 1284-ben, 1285-ben is keltezett oklevelet Szarvashalomról (*Zorwossholm*, *Zoruoshalm*), és élete utolsó napjaiban is innen keltezett oklevelet, mielőtt megölték. A gyakori vendégség oka az lehetett, hogy Szarvasnál fontos átkelőhely volt a Körösön. Az uralkodó tehát itt tudott átkelni a folyón, ha ezen a vidéken járt.⁴⁶ Király Ilonához hasonlóan remélhetjük: „Szent Margit bizonyára nem hagyta el őt halála óráján”.⁴⁷

BIRTOKOK AZ APÁCÁK TULAJDONÁBAN ORSZÁGSZERTE: KIRÁLYSÁG BÉKÉS MEGYÉBEN

1490-ben újra feltűnik a Nyulak szigete Békés megyei vonatkozású forrásban. Dánfy András szőrényi bán 1490. november 14-én két birtokot is hagyományozott a „nyulak szigeti” apácakolostor számára halála esetére, hogy miséket mondassanak érte: Donáttornya és Királyság (*Keralsag*) nevű birtokokat. Az oklevél szerint Donáttornya Csanád megyében, Királyság pedig Békés megye területén feküdt.⁴⁸ Az említett Királyság a mai Gádoros és Fábiansebestyén közé helyezhető, az egykori szentandrászi uradalom része volt.⁴⁹ Az oklevélben az adományozó Szűz Mária iránti tiszteletéről ír, Szent Margit nevét nem említi, a Nyulak szigete – *insula leporum* – azonban az a hely, ahol IV. Béla lánya élt, vagyis a mai Margit-sziget. Az oklevél a fogadalmi, úgynevezett votív szentmiséknek is értékes forrása.⁵⁰ A tudomásom

44 Ferdinándy 2003, 171. (Első kiadás 1943-ban.)

45 Ferdinándy 2003, 167.

46 RA 3340. sz.; DL 4708, RA 3393. sz.; DL 1282, RA 3562. sz. Lásd Kádár 2016, 1. 3-64.; 45., 46., 56.; Szarka 2019, 162.; Lásd még ennek a munkának egyelőre kéziratossá változtatát. Köszönet Szarka Józsefnek, hogy munkáit hozzáférhetővé tette számomra.

47 Király 1979, 149.

48 Karácsonyi 1896, III. kötet, 40-41.

49 Karácsonyi 1896, I. kötet, térképmelléklet; Történetéről lásd alább.

50 *Votív mise*. In: Diós – Viczián 2010, 301. <http://lexikon.katolikus.hu/V/vot%C3%ADv%20mise.html>

szerint eddig kiadatlan oklevél latin szövegét függelékben közlöm, Kenéz Győző fordításában.

A Királyság nevű birtoknak érdekes neve, és fordulatos, hányatott múltja volt. Előzménye egy *Zylemeres* nevű helység, mely 1456-ban Hunyadi János tulajdonában állt. *Zylemeres* V. László király 1456-ban kiadott oklevele szerint azon Békés megyei helységek egyike, melyeket még Zsigmond császár adományozott Hunyadi Jánosnak. A nagy törökverő 1456 augusztusában meghalt. Később a Marótiak kezébe került *Zylemeres*. Szilágyi Mihály – Hunyadi János sógora – máshová telepíttette át a birtok lakosságát, és Királyságnak nevezte a helységet. Erről Mátyás király 1461-ben május 5-én kelt oklevele szól.⁵¹ Talán éppen azért adták a birtoknak a Királyság nevet, mert így bókoltak az ifjú Mátyás előtt, aki ekkoriban foglalta el Magyarország trónját.⁵² Régészeti eredmények alapján egyébként létezik olyan nézet, hogy valójában nem áttelepítésről, hanem átnevezésről beszélhetünk.⁵³ Mátyás király édesanyjának, Szilágyi Erzsébetnek adományozta Királyságot, számos más Békés megyei birtokkal együtt. Szilágyi Erzsébet halála után Mátyás természetes fiának, Corvin Jánosnak adta Királyságot, 1484. november 11-én. Ő adta tovább Dánfy Andrásnak, aki a szigeten élő apácáknak hagyományozta.⁵⁴ Okleveles adat szerint Corvin 1490. május 6-án tett adományt Dánfy András számára, megemlítve a török és német elleni harcokban tanúsított érdemeit.⁵⁵

1495. június 1-jén II. Ulászló király megerősítette Dánfy András adományát.⁵⁶ Ez az oklevél a nyulak szigeti apácakolostort Boldog Margit szűz és vértanú kolostorának mondja. A szigeten élt Árpád-házi Margit azonban – bár sokat engesztelt – nem volt vértanú! Élt azonban egy Margit nevű vértanú szűz az ókeresztény időkben: ő Antiochiai Szent Margit.⁵⁷ Elképzelhető, hogy II. Ulászló király oklevelének írója összemosta az ókori vértanú alakját a Nyulak szigetén élt szent életű Margit emlékével.⁵⁸

Fontos kérdés: milyen helyet foglalt el Donáttornya és Királyság a Margit-szigeti Domonkos-apácakolostor többi birtokához képest. Az apácák birtokállomá-

51 Töröcsik 2002, 453–454.; Karácsonyi 1896, II. kötet, 343.; Kristó 1981, 70.

52 L. L.: *Eperjes* https://hirmagazin.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Csongrad_megye/pages/CSMEE/Magyar/html/Eperjes.html (2020.06.30.); Az alábbi lexikon-szócikk szerint a név arra utalhat, hogy a „település és földje eredetileg a király birtoka volt.” Blazovich 1996, 166-167.

53 Töröcsik 2002, 460.; Lásd még Blazovich 1996. 318-319.

54 Töröcsik 2002, 453-454; Karácsonyi 1887, 44-45., 47. Karácsonyi hivatkozott műve szerint Corvin János „nem egészen ingyen” adott birtokokat Dánfynak. Karácsonyi 1887, 47.

55 DL 19646. Perényi Imre nádor 1513-ban kelt oklevele tartalmazza a Corvin féle oklevél szövegét. Lásd Kenéz Győző Almási Tibor által fejlesztett fordítását. Kenéz fordítása, MNL Békés Megyei Levéltára, XV. 3. Köszönet Almási Tibornak a témában nyújtott segítségért.

56 Karácsonyi 1896, III. kötet. 41.; Karácsonyi 1896, I. kötet, 223.

57 Antiochiai Szent Margit és Árpád-házi Szent Margit tiszteletének érintkezésére több példát is találunk Orbán Imre könyvében, de Ulászló oklevelét nem említi. Orbán 2001, 154-160.

58 Kenéz Győző fordítása jegyzetben felhívja a figyelmet a tévedésre, hogy Árpád-házi Szent Margit nem volt vértanú, de a két szent összemérésének lehetőségét nem említi.

nyának teljességre törekvő áttekintése túlfeszítené a jelen cikk kereteit, fontosabb tendenciákra azonban rámutathatunk. IV. Béla király birtokkal adományozta meg a lányának otthont adó szigeti kolostort.⁵⁹ Az ország tehetős urai követték a király példáját, és tovább gazdagították a Domonkos-nővéreket. Bor-Kalan nem beli Pósa fia Nána számos birtokot hagyományozott a nyúlszigeti apácáknak. IV. Béla király 1266. május 5-én adott hozzá beleegyezést. A Nána által hagyományozott birtokok között Baranya és Csongrád megyében lévőket is találunk. A Csongrád megyeiek közül említsük meg Vásárhely és körtvéyesi rév nevét.⁶⁰ Ez az oklevél *ultra silvas*, vagyis „erdőn túli” birtokokat is említ, melyek alkalmasint Erdélyben lehettek.⁶¹ Erzsébet királyné 1278-ben az Esztergom megyei Dorog helységet adományozta a margitszigeti apácáknak.⁶²

V. Ince pápa 1276. május 20-án kiadott kiváltságlevele sok olyan helységet említ a Duna szigetén élő apácák birtokaként, melyeket Fraknoi Vilmos 1896-ban Pest, Pilis, Esztergom, Somogy, Tolna, Baranya, Csongrád megyékbe lokalizált. Ince pápa levelében szereplő *Zacalus* nevű birtok pedig a csallóközi Apácaszakállással azonosítható.⁶³

A dél-alföldi érdekeltségeket számba véve említsük meg, hogy Bor-Kalán nem beli Morianus (Marján) ispán 1279-ben végrendelettel a Margit-szigeti nővérekre hagyta a Tisza melletti Anias (Ányás) és Koxol birtokokat és a Tiszán túli Ykurholm

59 A kolostor birtokairól lásd: Lovas 1939, 120-126. Lásd továbbá: Szentpétery 1930, I. 3. füzet, 375. 1259-ben, „Ó-Pest mellett Vzlar és Sul, Rákos mellett Cinkota [Scyngata], Nemus és Nogus, továbbá Akusnyre mellett Vkurd”. 1267-ben Zoluntazacalus-t adományozza a király. RA I./3. 470. o. (1542. sz.); 1269. szept. 8-án Kuldó nevű birtokot adja az apácáknak Béla. Ma Fejér megye. RA I./3. 492. (1612. sz.). Lásd Györfly 1987, II. 392.; 1270-ben a Győr megyei – ma szlovákiai – Patást V. István adományozta az apácáknak, IV. Béla akaratát követve. Györfly 1987, II. 615.; A Komárom megyei Izsa birtokot IV. Béla 1270 előtt adományozza az apácáknak Györfly 1987, III. 424.

60 *Schemel* azonosítható a Baranya megyei Szemellyel. Wisarahel Vásárhellyel lehet azonos, Qurtueles pedig Körtvéyes. Szentpétery 1930, I. kötet 3. füzet. 451. (1486. sz.); Fejér, IV/3, 1829, 315-320; D.L. 604; A csongrádiakat illeti: Alpár, *Kalanguerusy*, Thul, Sód v. Sóth, Csákány, Bökén, Legen, Ete, Alap, Beregd, Durha folyó menti halastavak, Bokor, Áron Morotvája nevű tó, Torba, Hegenfa, Vártó halászó hely, Vásárhely része, föld a körtvéyesi révnél, Máma (Pusztamáma), Püspöki, Csurgó halastó. Zsilinszky 1897, 56., 60.; Lovas 1939, 125.; Györfly történeti földrajzának I. kötetét, a vonatkozó neveknél.

61 Lovas Elemér szerint Helia nevű helység Illye, Marosillye. Lovas 1939, 125; Györfly 1987, III. Hunyad vármegye, 295.

62 Lovas 1939, 124.; Györfly 1987, II. Esztergom vármegye, 234.

63 Györfly 1987. III. Komárom megye, 451-453.; Lovas 1939, 123.; Fraknoi 1896, 156-159. *Zacalus* birtokot 1896-ban még Komárom megyébe lokalizálta. Implom Lajos munkájában Pest és Pilis megyei helyneveket sorol fel, mint a szigeti nővérek birtokait. Ezek közt olyanok is akadnak, mely ma Fejér megye területére esnek, ilyen Kuldó. Somogyi és tolnai birtokra lásd még: „Igol, Posony, et alia villa Posony, Ozlar, Burhud, Racusy et Belth vocatarum in Comitatu Symigiensi existenciam; et ville Kosuk in Comitatu de Tolna existentis; ac ville Ethe,” 1279. Wenzel 1871, IX, 227. (161. sz.); Továbbá: „quasdam villas Reginales Beelc, Rakusy et Dada uocatas in Comitatus Symigiensi et Tholnensi existentes,” 1290. Wenzel 1871, IX, 526-27.; Kacsok ma Somogy megyében fekszik. Reiszig Ede külön tárgyalja a nyúlszigeti és óbudai apácák birtokait, lásd: Reiszig Ede: Somogy vármegye története. <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0018/13.html>

(Ikerhalom) templomát. Karácsonyi János szerint Ányás Csongrád megyében volt Ikerhalom pedig Torontál megyében, Párdány vidékén, Karántelek közelében.⁶⁴

A Bor-Kalán nem beli Pósa fia Nána 1266-ban tett csongrádi hagyatéka esetében nincs adat arra, hogy az adott uradalmakat valóban birtokukban tartották volna az apácák.⁶⁵ Módosulások is történhettek a 1260-70-es évek tulajdonviszonyaihoz képest: Nána 1266-ban az apácákra hagyta a Baranya megyei Szemelyt, a nővérek azonban 1283. június 24-én átengedték Sámson fia Ok tulajdonába.⁶⁶

1333. július 6-án kelt oklevél tanúsága szerint egy Pócs nevű – akkor Szolnok megyei – birtokért folytattak pert az apácák egy bizonyos Peturke fia István fia Lászlóval. A nővérek állítása szerint Folkus fia Zerje (más olvasatban Falkos fia Szerje) adományozta nekik Pócs birtokot. Végül egyezés születt, és az apácák 50 márkáért átengedték Pócs birtokát Peturke fia István fia Lászlónak. Az említett László bizonyára rokona volt Folkus fia Zerje-nek, és azon a címen akarta megszerezni a birtokot, hogy az az ő nemzetségét illeti.⁶⁷ Hol feküdt ez a Pócs? 1374. február 22-én kelt oklevél említ egy Pócs helységet, melyet „más néven” Istvánházának mond. Ez alatt Pusztaitvánháza értendő a Hármas-Körösnél, ma Kunszentmártonhoz tartozik. Bártfai Szabó László a korábban említett, 1336-ban kelt oklevél helységnevei alapján arra következtet, hogy ott is ezzel a Póccsal van dolgunk.⁶⁸ A 15. században Cegléden is volt birtoka az apácáknak,⁶⁹ valamint a Szolnok megyei Szajolban, „más néven” Kerekiben is.⁷⁰

64 Wenzel 1971, IX, 264–265. 266.; Karácsonyi 1900, 147.; Györffy szerint Ányás a Bor-Kalán nem kezelt volt. Morianus 1280-ban hagyta a margitszigeti apácákra, 1283-ban „a rokon Izsép fiai is lemondtak róla IV. László javára.” Ányás, lásd Györffy 1963, I. 891.; Koxol helye ismeretlen. (DL 1039.) A hagyományozó Marján nevét őrizheti a Mindszent határában levő Mórián határnév. Lásd Györffy 1963. I. 897.; Zsilinszky 1897, I. 92. 126.; Pávai 2000, 219-232.

65 Györffy 1963, I.: 890., 891., 893., 895., 897., 900.

66 Szemelyt Kalán nem beli Pósa fia Nána a nyúlzigeti apácáknak hagyományozta, mert nem voltak örökösei. Béla király 1266-ban hagyta jóvá. *Schemel* RA 451. (1486. sz.); *Symil* birtok, RA 318. (3240. sz.)

67 „Tamen propter bonum pacis et perpetue concordie opera per consilium multorum proborum virorum et ordinationem ipsam possessionem Poch cum omnibus utilitatibus et pertinenciis universis quocunque nomine vocatis, quibus eisdem sanctimonialibus per predictum Zerie collata fore dinoscebatur, ipsi Ladislao filio Stephani pro quinquaginta marcis receptis ab eodem plenarie coram nobis in filios filiorum suorum iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas reliquissent et possidendas.” Bártfai Szabó 1938, 509-511. Az idézet az 510. oldalon. (A latin szöveg közlésével és bő magyarázatával.); DL 86484. Az oklevél 1504. május 16-án készült másolatban maradt fenn. Ezen adatokat lásd fordítással együtt: Benedek 2002, 13-14.; Havassy 1981, 34-35.

68 „villa Isthwanhaza, que alio nomine Pooch nominaretur” Bártfai Szabó 1938, 513-514. DL 46391; Bártfai Szabó 1938, 509.; Havassy 1981, 34-35.

69 Az apácák ceglédi jobbágyairól 1450. dec. 16-i (DL 81821, DL 81937), 1455. dec. 19-én, 1469. dec. 13-án kelt oklevél szól. 1450 decemberében említik „Nicolao Kowachy dicto de Chegled iobagione religiosarum dominarum sanctimonialium de Weteribuda”, Kammerer 1899, IX. 269.; Az adatokért köszönet Szarka Józsefnek!

70 Bártfai Szabó 1938, 513.; V. Ince pápa 1276-ban kelt oklevele szerint Zerine adományozta az apácáknak Chereki nevű birtokot, ez az 1374. február 22-én említett Kerekivel lehet azonos. Köszönet Szarka Józsefnek, aki a Pócsra, Ceglédre, Szajol-Kerekire vonatkozó fenti adatokat is tartalmazó gazdag adatgyűjteményét megosztotta velem!

A fentiekből láthatjuk, hogy a margitszigeti Domonkos nővérek kolostoruktól távol eső birtokokat is kaptak, és a dél-alföldi érdekeltségeknek is volt már hagyománya, amikor a 15. század végén Donáttornya és Királyság a birtokukba került. A végrendeletekben nekik hagyományozott uradalmakat nem biztos, hogy minden esetben birtokukban tudták tartani, sőt, időnként arról adnak hírt a források, hogy az apácák megváltak egyes birtokaiktól. Donáttornya és Királyság esetében azonban igazolható, hogy az apácák ténylegesen birtokolták ezeket az uradalmakat. Békés megye alispánja, Haranghy Lénárd lett ezen birtokok intézője.⁷¹ Csikóست is alkalmaztak.⁷² A két birtok történetének furcsa fordulata, hogy 1508-ban II. Ulászló egyéb uradalmakkal együtt Podmaniczky Jánosnak és Razviai Horváth Jánosnak adományozta őket, az apácák ügyvédei azonban elérték a per elhalasztását, és a felperesek nem tudtak beülni a birtokba.⁷³ Elképzelhető, hogy az Apáca előtagú dél-alföldi helységek – Csanádapáca – annak emlékét őrzik, hogy az adott település valaha egy apácakolostor tulajdonát képezte.⁷⁴

1541-ben a margitszigeti apácák Nagyvárad közelébe menekültek. Várad környéki tartózkodásuk alatt jó hasznát vehették a nem túl távoli Donáttornya és Királyság birtokok jövedelmének.⁷⁵ Váradról Nagyszombatba, majd Pozsonyba vezetett a Domonkos-nővérek útja,⁷⁶ a Békés megyei Királyság pedig a török hódoltság része lett. A 18. században Királyság pusztát a szentesi uradalomhoz csatolták, Királyság így Csongrád megyéhez került. Birtokmegosztás révén Kiskirályságra és Nagykirályságra tagolódott. Kiskirályság 1954-ben az Eperjes nevet vette föl. Az egykori Királyság a Békés megyei Gádoros és a Csongrád-Csanád megyében levő Fábiansebestyén közé lokalizálható. Kiskirályság és Nagykirályság földrajzi nevek őrzik az emlékét. A Csongrád-Csanád megyében levő Eperjes Királyság utódának tekinthető, de a Kiskirályság egy része Gádoroshoz tartozik.⁷⁷

Árpád-házi Szent Margit nevét hallva elsősorban a róla elnevezett sziget juthat az eszünkbe, esetleg születésének és kisgyermekkorának helyszíneit (Klissza, Veszprém) köti még nevéhez a történelmi emlékezet. 1276-ban azonban az ország szá-

71 Karácsonyi 1896, I. 69-70. 71.

72 DL 20602; 1497. aug. 27. Szapolyai István nádor levele a budai káptalannak, a nyúlzigeti apácák és főnöknőjük, Zsófia ügyében. Karácsonyi 1896. I. 223-225., 235.; Óvári regesztája, 9. kötet, 216.

73 Karácsonyi 1896. I. 59., 60.; II. Ulászló 1509. január 15-én elrendelte a csanádi és békési rendeknek, hogy a csanádi káptalanban állítsanak ki határlevelet Királyság, Donáttornya, Mágocs, Fábiansebestyén birtokokról, mivel az apácák és a gyulai várnagy, a Mágocson időző Porkoláb Márton között határvíta támadt. DL. 21898 Veress 1938, 49.

74 Apáca, Apáczaegyháza, Apáczakuta. in: Karácsonyi 1896, II. kötet, 14., 15., 16.; Csanádapácáról ezt feltételezi: Kiss 1988, I. 305.

75 Bunyitai 1873, II. kötet.; Király 1979, 66.; Némethy 1884, 45-47.

76 Király 1979, 163-165.

77 Töröcsik 2002, 458-459.; Karácsonyi 1896, I. kötet, 303.; L. L.: *Eperjes* https://hirmagazin.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Csongrad_megye/pages/CSMEE/Magyar/html/Eperjes.html; Kovács Erika: *60 éve Királyság nélkül maradtak*. <https://www.delmagyar.hu/szentes-es-kornyeye/60-eve-kiskiralysag-nelkul-maradtak-2580208/> (2020.06.30.)

mos pontjáról érkeztek tanúk a szigetre, a nyúlszigeti apácakolostornak pedig az ország távolabbi pontjain is voltak birtokai. Kun László 1290-ben éppen Szarvason adott ki oklevelet a szigeti domonkosok javára. Mindennek ismeretében az ország számos régiója és települése érezheti közelebb magához a Nyulak szigetét és Árpád-házi Szent Margit emlékezetét: így a Dél-Alföld és Békés megye is.

Dr. Halmágyi Miklós
Magyar Nemzeti Levéltár
Békés Megyei Levéltár Békési Fióklevéltárának levéltárosa

FÜGGELÉK

III. András átírja IV. László oklevelét, melyet a Margit-szigeti Szűz Mária-templom számára 1290. június 24-én adott ki.

Mi, András, Isten kegyelméből Magyarország királya, az emlékezetnek adva értésére adjuk mindenkinek, akit illet, hogy:

A dicsőséges és Boldogságos Szűz Szigeten levő egyházának prédikátor testvérei személyünk elé járulván elénk tárták a mi legkedvesebb unokafivérünknek, László úrnak nyílt oklevelét, az említett egyház népeinek, avagy jobbágyaiknak szabadságjogairól, kérvén, hogy azt mi jóváhagyjuk és saját nyílt oklevelünkkel megerősíteni méltóztassunk. Annak az oklevélnek a tartalma ez:

László, Isten kegyelméből Magyarország királya, az ő összes hű bírójának, akiket az ő királyságában a körülményeknek megfelelően kineveztek, és akiknek a jelen oklevelet megmutatják, üdvöt és kegyet!

Mivel a Boldogságos Szűznek a Szigeten levő egyháza – alapításának idejétől fogva – Béla úrnak, a mi nagyapánknak és István úrnak, a mi apánknak – Magyarország néhai kiváló és boldog emlékü királyainak – intézkedése szerint olyan szabadsággal lett megörvendeztetve, hogy az ő népe avagy jobbágyai fölött, bármely vármegyében éljenek is, – királyi személyünket kivéve – királyságunk egyik bírója se tudjon bírászkodni semmilyen törvénycikk alapján sem, hacsak előbb az ő számukra kirendelt bírójuk elé nem járulnak és nem idéztetnek; akarjuk és hűségteknek erősen megparancsolva meghagyjuk, hogy mihelyt a jelen oklevelet megkapjátok, a Boldogságos Szűz templomának népei és jobbágyai fölött közületek senkinek se kelljen és senki se merészseljen bírászkodni, és ne is kényszerítse őket, hogy az ítéletének magát alávesse. Ha pedig valakiknek valami ügye van velük szemben, vagy velük szemben bármely jogcímen akarnak valamit, előbb a számukra kirendelt bíró előtt próbálkozzanak, ahogy az méltányos. Ha pedig a bíró az igazságszolgáltatásban hanyag vagy rest volna, azt akarjuk, hogy ne magukat a népeket, hanem az ő bírójukat kelljen a bírászkodás rendje szerint személyünk elé idézni. Senki se merészseljen mást cselekedni! Bárki – ha

volna olyan – aki megszegi királyi parancsunkat, súlyosan érezze magán, hogy utoléri őt királyi rosszállásunk.

Kelt *Zorvosholm*-ban, Keresztelő Szent János ünnepén, az Úr 1290. évében.

Mi pedig ezeknek a prédikátor testvéreknek a kérése felé kegyesen fordulva, az ő nyílt oklevelüket jóváhagyva és elfogadva szóról szóra közbeiktattuk és személyünk tekintélyével erősítettük meg.

Kelt Budán, pünkösöd előtti legközelebbi pénteken, az Úr 1293. évében.⁷⁸

DL 1282, Wenzel 1871, IX. 521-522; Wenzel 1871, X. 114.

Ford. H. M. Kenéz Győző regesztájának felhasználásával.⁷⁹

Dánfy András rendelkezése a váradi káptalan előtt, 1490. november 14-én.⁸⁰

Nos Capitulum ecclesie Waradiensis memorie commendamus et tenore (2) presentium significamus quibus expedit universis, quod egregius Andreas Danfy de Dobaz coram nobis personaliter constitutus sponte et libere (3) confessus est in hunc modum, quod ipse ob spem et devotionem, quam erga gloriosissimam virginem Mariam, matrem Domini nostri Iesu Christi habuisset (4) haberetque, cuius precibus et intercessionibus nedum in terris, verum etiam in celestia curia confoveri sperat, totales possessiones suas (5) Donaththornya in Chanadiensis necnon Keralsag vocatas in de Bekes comitatibus existentes et habentes cum omnibus ipsarum utilitatibus et pertinentiis (6) quibuslibet ad easdem de iure et ab antiquis spectantibus et pertinentibus, sub ipsarum veris metis et antiquis limitibus, quibus ipse et sui predecessores (7) easdem possedissent, tenuissent et usi fuissent, religiosis dominabus sanctimonialibus de Insula Leporum in ecclesia prefate Virginis gloriose iugiter (8) Deo famulantibus, sue ac nobilium dominarum Barbare consortis et Cristine, relicte condam Nicolai Bacho de Henczhyda, sororis et Martini (9) fratris suorum animarum salutis refrigerio in perpetuam elemosinam dedisset, donasset et contulisset, immo dedit donavit et contulit tali modo, (10) quod ipse Andreas Danfy prescriptas possessiones Donaththorna et Keralsag infra terminum vite sue cum omnibus ipsarum utilitatibus uti et possidere (11) valeat, decessoque ipso et defuncto statim eadem possessiones Donaththornya et Kiralsag in ius et proprietatem prefatarum dominarum sanctimonialium (12) premisso iure perhemnali devolvi, derivari et condescendi debeant eademque domine sanctimoniales missas perhemnales ordine infrascripto (13) celebrandas instituere, ita videlicet, quod die Dominica de Sancta Trinitate, Sabbato de Beata Virgine, feria secunda de angelis,

⁷⁸ 1293. május 15.

⁷⁹ MNL Békés Megyei Levéltára, XV. 3. Békés megyei oklevelek és oklevél-fényképmások gyűjteménye.

⁸⁰ Köszönet Almási Tibornak, aki átnézte és javította az átiratomat! (H. M.)

feria tertia de (14) virginibus, feria quarta de omnibus sanctis, feria quinta de corpore Christi, feria sexta de passione Domini et de sancta Cruce, alternatim (15) sic videlicet, quod in prima feria sexta de passione Domini, in secunda tandem feria sexta de Sancta Cruce, in tertia vero iterum de passione, et (16) sic consequenter, diebus perpetuis semper successivis temporibus missas cantando dicere, celebrari facere, et sine aliqua negligentia peragere (17) debeant et teneantur. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli (18) nostri munimine roboratas duximus concedendas. Datum die Dominica proxima post festum beati Martini episcopi et confessoris anno Domini millesimo (19) quadringentesimo nonagesimo, venerabili ac honorabilibus dominis Nicolao preposito, Gregorio lectore, Dionisio custode et Nicolao cantore (20) aliisque canonicis in dicta ecclesia nostra salubriter existentibus et devote.

D. L.: 19688

Mi, a *Warad*-i egyház káptalanja emlékeztül hagyjuk és a jelen oklevél tartalmával adjuk tudtára mindazoknak, akiket illet, hogy nemes *Dobaz*-i Danfy András személyesen elénk járulva önként és szabadon olyan értelmű vallomást tett, miszerint ő, ama reménység és áhítat nyomán, amelyet a dicsőséges Szűz Mária, a mi Urunk Jézus Krisztus édesanyja iránt érzett és érez – akinek könyörgései és közbenjárásai reményei szerint nemcsak a földön, hanem a mennyei udvarban is segítik őt –, az általa birtokolt, *Chanad* vármegyében fekvő *Donaththornia*, nemkülönben a *Bekes* vármegyében levő *Keralsag* nevű teljes birtokait, mindazon haszonvételekkel és tartozékokkal együtt, amelyek jog szerint és ősidők óta megilletik ezeket, és hozzájuk tartoznak, ama valódi és ősi határokon belül, amelyek között e birtokjavakat ő és elődei birtokolták, kezükön tartották és használták, örökös alamizsnaképpen juttatván a saját maga, valamint a nemes úrasszonyok, jelesül felesége, Borbála, valamint néhai *Henczhyda*-i *Bacho* Miklós özvegye, Krisztina – az ő nővére –, továbbá Márton nevű fivérük lelki üdvösségéért és nyugalmáért, a Nyulak szigetén élő, a fent említett dicsőséges Szűz Mária szentegyházában szüntelenül Istennek szolgáló szerzetes rendbeli apáca-úrasszonyoknak adományozta és rájuk átruházta; sőt: odaadja, nekik adományozza és rájuk most is átruházza, mégpedig olyasformán, hogy a fent írt *Donaththorna* és *Keralsag* birtokok valamennyi haszonvételükkel egyetemben maradjanak meg élete fogytáig önmaga, *Danfy* András használatában és birtokában, ám azt követően, hogy ő elhunyt, illetve eltávozott, a szóban forgó *Donaththornya* és *Keralsag* birtokoknak azon nyomban a fent nevezett apáca-úrasszonyok jogába és tulajdonába kell átszállniuk, átmenniük és átszármazniuk a fentebb említett örökjogon; ugyanazon apáca-úrasszonyok pedig az alábbi rendben legyenek kötelesek és tartozzanak örök időken át miséket rendelni, úgy tudniillik, hogy vasárnap a Szentháromságról; szombaton a Boldogságos Szűzről; hétfőn az angyalokról; kedden a szüzekről; szerdán a minden-szentekről; csütörtökön Krisztus testéről; pénteken az Úr kínszenvedéséről és a Szent Keresztről, mégpedig felváltva, úgy, hogy az első pénteken az Úr kínszenvedéséről, a

második pénteken pedig a Szent Keresztről, majd a harmadikon ismét a kinszenvedésről, és következetesen így, a napok végtelenségében mindenkor legyenek kötelesek az elkövetkező örök időközön át énekes misék mondásáról és bemutatásáról gondoskodni, mindezt bármiféle hanyagság nélkül végrehajtva.

Mindennek emlékeztére és örök érvénye érdekében úgy döntöttünk, hogy kiadjuk ezen kiváltságlevelünket, melyet függő és közhitelű pecsétünkkel erősítettünk meg. Kelt Szent Bereck püspök és vértanú ünnepét közvetlenül követő vasárnapon, az Úr ezernégyszázkilencvenedik esztendejében, amidőn a tisztelendő és tiszteletre méltó urak: Miklós volt a prépost, Gergely az olvasókanonok, Dénes az örkanonok, Miklós az éneklőkanonok; és midőn más kanonokok is egészségesen és ájtatosan éltek a mi említett egyházunkban.

Kenéz Győző fordítását⁸¹ Almási Tibor pontosította.

II. Ulászló 1495. június 1-jén kiadott oklevele.⁸²

Nos, Wladislaus, Dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. memorie (2) Commendamus tenore presentium significamus, quibus expedit universis, quod nos habentes considerationem ad fidelitatem et fidelium servitiorum merita (3) fidelis nostri egregii Andrae Danfy de Doboz per ipsum sacre imprimis huius regni nostri Hungarie corone, deinde etiam maiestati nostre a principio felicitis regni nostri (4) regiminis pro locorum et temporum varietate et prout rerum gerendarum conditio tulit, non parcendo persone rebusque suis sine ulla intermissione (5) non minus constanter, quam fideliter exhibitorum, ad eiusdem humillime supplicationis instantiam maiestati nostre propterea porrecte, illam fassionem sive (6) testamentariam dispositionem, quam idem Andreas Danfy de totalibus possessionibus suis hereditariis Donaththornya in Chanadiensi et Kyralsag in (7) de Bekes comitatibus habitis, simulcum cunctis earundem utilitatibus et pertinentiis, quibuslibet vigore certarum litterarum capituli ecclesie Waradiensis fassionalium (8) exinde confectarum pro salute anime sue ac missis perpetuo celebrandis claustro beate Margarethe virginis et martiris de Insula Leporum ac religiosis (9) dominabus sanctimonialibus in eodem Deo iugiter famulantibus ratam, gratam et acceptam habentes huiusmodique fassioni et testamentarie dispositioni ac (10) omnibus et singulis in eisdem litteris contentis, quarum tenores, in quantum eodem rite et legitime existunt emanate viribusque earum veritas suffragatur, (11) presentibus pro sufficienter expressis haberi volumus, nostrum regium et graciosum consensum prebuimus, immo prebemus benivolum pariter et (12) assensum, harum nostrarum, quibus secretum sigillum nostrum est

81 MNL Békés Megyei Levéltára, XV. 3. Békés megyei oklevelek és oklevél-fényképmásolatok gyűjteménye

82 Köszönet Almási Tibornak, az SZTE BTK tanszékvezető docensének, aki átnézte és javította az átiratomat! (H. M.)

appensum, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Bude, feria secunda (13) proxima ante festum Penthecostes. Anno Domini Millesimo quadringentesimo nonagesimo quinto, regnorum nostrorum Hungarie item anno quinto, (14) Bohemie vero vigesimo quarto.

D. L.: 20316

Mi, Ulászló, Isten kegyelméből Magyarország, Csehország stb. királya, emlékezetül adjuk tudatván mindazokkal, akiket illet, hogy fontolóra vettük hívünknek, nemes *Doboz-i Danfy* Andrásnak hűségét és hű szolgálatainak érdemét, amelyet ő elsősorban a mi Magyarországunk Szent Koronájának, majd pedig felségünknek – és pedig szerencsés uralkodásunk kezdetétől fogva – a helyek és idők változatossága szerint, és amint azt a megteendő dolgok adott helyzete hozta, nem kímélve sem személyét, sem vagyonát, éppen annyira állhatatosan, mint amennyire hűségesen, megszakítás nélkül nekünk szolgálva szerzett.

Mindezért az ő legalázatosabb kérelmének folyamodványára, melyet ebben az ő ügyében nyújtott be felségünknek, azt a vallomását, illetve végrendeletét, amelyet ugyanazon *Danfy* András az ő teljes két örökös birtokára, jelesül: *Chanad* vármegyében levő *Donatthornya*-ra és a *Bekes* vármegyében levő *Kyralsaag*-ra vonatkozóan – beleértve a két birtok valamennyi haszonvételét és minden tartozékát is –, a váradi egyház káptalanja által erről kiadott bizonyos vallomáslevél jogerejénél fogva, és pedig saját lelke üdvösségéért és örök időken át érte bemutatandó szentmisékért, Boldog Margit szűz és vértanú Nyulak szigetén levő kolostora, és az abban Istennek állandóan szolgáló szerzetesnő úrasszonyok javára tett, helyesnek, nekünk tetszőnek és elfogadottnak tartván, e vallomástételhez és végrendelethez, és mindahhoz, ami abban a vallomáslevélben benne van összességében és egyenként – mely vallomáslevél tartalmáról ezen oklevelünk révén azt akarjuk, hogy kellőképpen kifejezettek tartsák azt annyiban, amennyiben az szabályszerűen és törvényesen keletkezett, és jogerejét az igazság támasztja alá – a mi királyi és kegyelmes, illetve jóakarátú hozzájárulásunkat, valamint beleegyezésünket adtuk, sőt: adjuk, ennek a mi oklevelünknek közbenjöttével, jogerejével és bizonyágtételével, amely oklevelünkre titkos pecsétünk van ráfűggesztve.

Kelt Budán, a Pünkösöd ünnepét közvetlenül megelőző hétfői napon,⁸³ az Úr ezernégyszázkilencvenötödik esztendejében, magyar stb. királyságunknak ötödik, cseh királyságunk pedig huszonnegyedik esztendejében.

Kenéz Győző fordítását⁸⁴ Almási Tibor pontosította.

83 Az 1495. esztendőben Pünkösöd vasárnap június 7-én volt; az ezt közvetlenül megelőző hétfő: 1495. június 1. (Kenéz Győző jegyzete.)

84 MNL Békés Megyei Levéltára, XV. 3. Békés megyei oklevelek és oklevél-fényképmásolatok gyűjteménye.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bellus Ibolya – Szabó Zsuzsanna (ford.): Árpád-házi Szent Margit legrégebb legendája és szentté avatási pere. Előszót írta: Klaniczay Gábor. Jegyzeteket írta: Bellus Ibolya. Budapest, 1999.

Bártfai Szabó László: *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig*. Budapest, 1938.

Benedek Gyula: Kunszentmárton város oklevelei és fontosabb iratai 1333-1737. In: *Documentatio Historica* 7. 2002.

Blazovich László (szerk.): *A Körös-Tisza-Maros-köz települései a középkorban*. Szeged, 1996.

Bunyitai Vince: *A váradi püspökség története az alapítástól a jelenkorig*. II. kötet, Nagyvárad, 1873. <https://mek.oszk.hu/04700/04735/html/164.html>

Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Budapest, 1890-1913.

Csepregi, Ildikó – Klaniczay, Gábor – Péterfi, Bence (edited by): Acts of the Canonizations Process. In: *Legenda Vetus, Acta Processus Canonizationis et Miracula Anctae Margaritae de Hungaria. The Oldest Legend, Acts of the Canonization Process, and Miracles of Saint Margaret of Hungary*. Translates by Ildikó Csepregi, Clifford Flanigan and Louis Perraud. Budapest – New York, Central European University Press, 2018.

Deák Viktória Hedvig: Árpád-házi Szent Margit és a Domonkos *hagiográfia*. *Garinus legendája nyomán*. Budapest, 2004.

Deák Viktória Hedvig: Garinus de Giaco: Szent Margit élete. In: *Legendák és csodák. Szentek a magyar középkorból II*. Szerk.: Madas Edit és Klaniczay Gábor, Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 181-294.

Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*, 15. kötet, Bp. 2010. <http://lexikon.katolikus.hu/V/vot%C3%ADv%20mise.html>

Dümmerth Dezső: Árpádházi Szent Margit halála éve és a legendák. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 76, 1972. 5-6. szám. 617-620.

Fejér, Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Budae, 1829, 1830.

Ferdinándy Mihály: *Az istenkeresők. Az Árpádház története*. Máriabesnyő – Gödöllő, 2003.

Fraknoi Vilmos (ed.): *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*. Tomus I. 1103–1276. Budapest, 1896.

Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. Budapest, 1963, 1987, 1998. (Megfelelő kötetei.)

Havassy Péter: Adatok a Tiszazug Mohács előtti történeti földrajzához. In: Szabó László (szerk.): *10 éves a Tiszazug kutatása*. Szolnok, 1981. 30-47.

Implom Lajos: *Adatok a Szent Domonkos-rend magyarországi rendtartományának történetéhez. A rendtartomány alapításától 1526-ig.* Vasvár, 2017.

Kammerer Ernő: *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo. IX.* Budapest, 1899.

Karácsonyi János: A Hunyadiak békésmegyei birtokai és a dobozi Dánffyak. In: *A Békésvármegyei Régészeti és Mívelődéstörténeti Társulat Évkönyve*, 12. 1887. 34-56.

Karácsonyi János: *Békésvármegye története.* I., II., III. kötet, Budapest, 1896.

Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, I. kötet, Budapest, 1900.

Kádár Tamás: IV. László király itineráriuma. 1264-[1272]-1290) In: *Fons*, 2016. 1. 3-64.

Király Ilona: *Árpádházi Szent Margit és a sziget.* Budapest, 1979.

Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára. I.* Budapest, 1988.

Klaniczay Gábor: Előszó. In: Bellus Ibolya – Szabó Zsuzsanna (ford.): *Árpád-házi Szent Margit legrégebb legendája és szentté avatási pere. Jegyzeteket írta: Bellus Ibolya.* Budapest, 1999.

Kovács Erika: *60 éve Királyság nélkül maradtak.* <https://www.delmagyar.hu/szentes-es-kornyeke/60-eve-kiskiralysag-nelkul-maradtak-2580208/> (2020. 06.30.)

Kristó Gyula: *Békés megye a honfoglalástól a törökvilág végéig. Nyolcszáz esztendő a források tükrében. Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból* 9. Békéscsaba, 1981.

Kristó Gyula (szerk.): *Kun László emlékezete.* Szeged, 1994.

L. L.: *Eperjes.* https://hirmagazin.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Csongrad_megye/pages/CSMEE/Magyar/html/Eperjes.html

Lovas Elemér: *Árpád-házi Boldog Margit élete.* Budapest, 1939.

Makkai László – Mezey László: *Árpádkori és Anjou kori levelek.* Budapest, 1960.

Némethy Lajos: *Adatok Árpádházi Boldog Margit ereklyéinek történetéhez.* Budapest, 1884.

Orbán Imre: *Adatok Árpád-házi Szent Margit tiszteletéhez.* In: *Aetas*, 1986, 2. sz. 7–30.

Orbán Imre: *„Ecce, iam vici mundum!” Antiochiai Szent Margit tisztelete Magyarországon.* Budapest, 2001.

Pávai Éva: *Ellésmonostor kutatása.* In: Kollár Tibor (szerk.): *A középkori Dél-Alföld és Szer.* Szeged, 2000. 219-232.

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Csongrad_megye/pages/Kozepkori_del_alfold_es_szer/009_ellesmonostor_kutatasa.htm

Reiszig Ede: *Somogy vármegye története.* <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0018/13.html>

Szabó Károly: *Kun László.* Budapest, 1886. <https://mek.oszk.hu/05600/05600/html/> (2020. 07.01)

Szarka József: Szarvas és Bánréve. Középkori utak és átkelőhelyek Szarvas vidékén.

In: *Fülekgyörgy emlékkonferencia. A Táj változásai a Kárpát-medencében*. XII. táj-történeti tudományos konferencia. Érd, SZIE Szarvasi Arborétum, 2019. 169-175.

Szentpétery Imre: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*. Budapest, 1930.

Szentpétery Imre: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Budapest, 1937.

Szentpétery Imre: *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, II. kötet 2-3. füzet 1272–1290. A Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 9., Budapest, 1961.

Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Budapest, 1993.

Töröcsik István: Királyság – egy középkori falu az írott források és a régészeti adatok tükrében. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Archaeologica* 8. Szeged, 2002. 449-476.

Veress Endre: *Gyula város oklevéltára, (1313–1800)*. Budapest, 1938.

Wenzel Gusztáv: *Árpádkori új okmánytár*. Pest, IX., XII. kötet, 1871, 1874.

Wertner Mór: A Margit-legenda genealógiai és földrajzi adatai. In: *Turul*, 1903/1. 33-38.

Zsilinszky Mihály: *Csongrádvármegye története*. Budapest, 1897.

MEGHÖKKENTŐ KIJELENTÉS AZ ETT „BIOETIKAI KÓDEX”-ÉBEN

Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban: Eütv.) által emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásoknak nevezett módszerek¹ jelentős érdeklődését és aktualitását az orvosbiológiai/klinikai kutatások elveiről és gyakorlatáról szóló, 2016. januári és 2019. évi (második, bővített kiadású) Bioetikai Kódex (a továbbiakban: Bioetikai Kódex)² is mutatja, amelyet az Egészségügyi Tudományos Tanács (a továbbiakban: ETT) Elnöksége, valamint három etikai bizottsága, a Humán Reprodukciós Bizottság, a Klinikai Farmakológiai Etikai Bizottság és a Tudományos és Kutatásetikai Bizottság fogadott el.³ A Bioetikai Kódex 5.1. része ugyanis – Humán reprodukció címmel, 5.1.1. Asszisztált reprodukció és genetikai kockázatok, 5.1.2. Az ivarsejtek tárolásának szakmai – etikai szempontjai, 5.1.3. A humán reprodukciós eljárások értékelésének általános etikai megfontolásai alcímekkel – ezen eljárásokat érinti.

A témában az ETT honlapján közzétett állásfoglalások közül megemlíthetők például: az ETT Elnökségének és Humán Reprodukciós Bizottságának (HRB) állásfoglalása a „háromszülős embrió” mesterséges előállításával kapcsolatban (2015. március, 2 oldal), az ETT Elnökségének és Humán Reprodukciós Bizottságának (HRB) állásfoglalása az in vitro fertilizáció sikerességének fokozását célzó beültetés előtti genetikai szűrés (PGS: preimplantation genetic screening) magyarországi alkalmazásáról (2015. január 20., 2 oldal), az ETT Humán Reprodukciós Bizottságának állásfoglalása a preimplantációs genetikai diagnózis és szűrés kapcsán (2013. március, 1 oldal) és a Humán Reprodukciós Bizottság állásfoglalása a preimplantációs genetikai diagnosztikáról (2008. november 17., 12 oldal).

A Bioetikai Kódex – az elnevezésbeli túlzáson túl, lévén a bioetikának csak néhány témáját érinti (1. Az orvosbiológiai kutató magatartása, 2. A vizsgálati alanyok védelme, 3. A vizsgálat etikai megítélése, 4. A kutásetikai bizottságok, 5. Speciális területek speciális etikai szempontjai: 5.1. Humán reprodukció, 5.2. Genetikai vizsgálatok, kutatások, 5.3. Pszichiátriai vizsgálatok, a 2019. évi kiadásban 5.4. Esztétikai beavatkozások) –, az 5.1.2. részében, immáron *Dr. Kásler Miklós mi-*

1 Részletesen ld. Eütv. IX. Fejezete.

2 Közzétéve az Egészségügyi Tudományos Tanács honlapján: <http://www.ett.hu>; <https://ett.aeek.hu/bioetikai-kodex/>

3 Ld. Bioetikai Kódex 29., illetve 32. oldal. A 2019. évi, második, bővített kiadáshoz Dr. Kásler Miklós miniszter írt ajánlást (ld. *uo.*).

niszter ajánlásával, leszbikus párokat kiemelve meghökkentő kijelentést tartalmaz: „Spermabankban tárolt ivarsejtek felhasználásával történő utódvállalás – a férj / férfi élettárs infertilitása miatti meddő párkapcsolaton kívül – egyedülálló nők, leszbikus párok számára etikailag elfogadott.”

Meghökkentő kijelentés ez, mert azt a látszatot kelti, mintha e tekintetben egy etikai felfogás lenne, és az ezt tartalmazná. Márpedig ezzel szemben ki kell jelentenünk, hogy van más etikai nézet, amely szerint az etikailag nem fogadható el. Sőt, számos vélemény szerint az úgynevezett „emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások” házaspárok között is helytelenek, megengedhetetlenek [vö. különösen Eütv. 175-178. §, 180-181. § – pl. „megsemmisítés”: 176. § (4) bek., 178. § (5) bek.; uo. 185. § (1)-(5) bek.: többes „terhességben” embriók, magzatok „számát csökkentik”⁴].⁵

4 Az orvosi szakirodalomból ld. pl. Bódis József: A mesterséges megtermékenyítésből származó magzat, in *Az intrauterin magzat*, Szerk. Doszpod József, Budapest, 2000. Medicina Könyvkiadó Rt., 312-322.; Urbancsek János, Murber Ákos: Asszisztált reprodukciós technikával fogant terhességek gondozásának sajátos szempontjai, in *A várandós nő gondozása*, Szerk. Rigó János Jr. és Papp Zoltán, Budapest, 2005. Medicina Könyvkiadó Rt., 605-617. A jogi szakirodalomból ld. pl. Navratyil Zoltán: Az anyatesten kívüli embrió mint „jogi személy”? Egyes szabályozási alternatívák problémái az asszisztált reprodukció során létrehozott anyatesten kívüli embrió tekintetében, in *(L)ex Cathedra et Praxis, Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából*, Szerk. Csehi Zoltán – Koltay András – Landi Balázs – Pogácsás Anett, Budapest, 2014. PPKE JÁK, 401-412.; Navratyil Zoltán: A varázsló eltöri pálcáját? Az asszisztált humán reprodukciótól a reprodukzív klónozásig – a jogi szabályozás kontúrjai, Budapest, 2010. PPKE Jog- és Államtudományi Doktori Iskola [doktori értekezés; vö. Navratyil Zoltán: A varázsló eltöri pálcáját? A jogi szabályozás vonulata az asszisztált humán reprodukciótól a reprodukzív klónozásig, Budapest, 2012. Gondolat Kiadó]; Zeller Judit: A reprodukciós szabadság európai összehasonlításban, in *Közjogi Szemle* 2014/2 1-8.; Zeller Judit: A reprodukciós szabadságról magyar és strasbourgi szemzőgből, in *Iura* 2013/2 150-155. (a mesterséges megtermékenyítést támogatva). Vö. pl. Kovács Gusztáv: A petesejt élettervi okból végzett fagyasztásáról, in *Iura* 2014/1 142-146.

5 Ld. pl. Szent II. János Pál pápa: *Evangelium vitae* kezdetű enciklika az élet védelméről, 1995. március 25. (különösen 14. pont), in *Acta Apostolicae Sedis* 87 (1995) 401-522., Pápai Megnyilatkozások XXVI., Budapest, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója (a továbbiakban: SZIT), 1995. (fordította Diós István; a továbbiakban: EV); Hittani Kongregáció: *Dignitas personae* kezdetű bioetikai útmutatás (Congregazione per la Dottrina della Fede, Istruzione Dignitas personae su alcune questioni di Bioetica, Libreria Editrice Vaticana, Roma, 2008, p. 56); Hittani Kongregáció: *Donum vitae* kezdetű instrukció a kezdődő emberi élet tiszteletéről és az utódnemzés méltóságáról, 1987. február 22., in *Acta Apostolicae Sedis* 80 (1988) 70-102. (fordította: Gresz Miklós; ld. www.katolikus.hu/roma/bioetika; a továbbiakban: *DonumV*); Pápai Kódexmagyarázó Bizottság: *Hiteles törvényt magyarázat az 1983. évi Codex Iuris Canonici 1398. kánonjához*, in *Acta Apostolicae Sedis* 80 (1988) 1818.; *Életvédő Fórum: Állásfoglalás az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásokról* (2006. március 25., www.katcsal.hu); Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesülete: *Állásfoglalás a mesterséges humán reprodukció kérdésében* (2010. november 15., Tudósító); Hámori Antal: *A Hittani Kongregáció Dignitas personae című instrukciója*, in *Magyar Sion* 2012/1 96-103.; Hámori Antal: *Dignitas personae* (a Hittani Kongregáció bioetikai útmutatásának ismertetése) – *A Review of the Bioethical Instruction Dignitas Personae of the Congregation for the Doctrine of the Faith*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 2011/1 8-17.; Hámori Antal: *Igazságosság, emberi méltóság, szabadság és felelősség, élet- és családvédelem, Tanulmányok az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága részére* (2006–2009), Budapest, 2009. Axol Print Nyomdaipari és Kiadói Kft. (122) 46-53. (az egyedülálló nőnek az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásban való részvételét biztosító magyar állami

Szent II. János Pál pápa kánonjogi relevanciával⁶ az *Evangelium vitae* kezdetű enciklikában felhívta a figyelmet arra, hogy a mesterséges megtermékenyítés különböző módzatai is – amelyek látszólag az élet szolgálatában állnak, s nemegyszer pozitív szándékkal végzik ezeket – valójában kaput nyitnak az élet elleni új támadásoknak. Túl azon, hogy – meggyőződésem szerint is – erkölcsileg és jogilag elfogadhatatlanok, mert kiszakítják az életfakasztást a házastársi aktus emberi egészéből, ezeknek az eljárásoknak igen nagy hányada sikertelen: nem annyira a megtermékenyülés szempontjából, hanem mert az embrió fejlődése nem történik meg, s ezzel halálveszélynek teszik ki az éppen megfogant emberi életet. Továbbá olykor a beültetéshez a szükségesnél nagyobb számban történik a megtermékenyítés, s az úgynevezett „számfözlötti” embriókat elpusztítják vagy tudományos és orvosi kísérletekhez használják fel (lefagyasztás, élet-„felfüggesztés” is jár-„hat” az eljárással); valójában azonban az emberi életet egyszerű „biológiai anyag” szintjére fokozzák le, amivel szabadon rendelkez-„het”-nek.⁷

Az orvosi szakirodalom köréből idézve: „Az IVF korai időszakában kiderült, hogy a visszahelyezett embriók számának emelésével jelentősen lehet növelni a terhességi rátát. Ugyanakkor ezzel együtt nő az iker-, sőt a többes ikerterhességek kockázata. [...] Tekintettel arra, hogy a többes ikerterhességek jelentősen növelik a

szabályozás kritikájához, különösen a kiskorú gyermek érdekének elsődlegessége szempontjából, ld. 46-49.); Hámori Antal: A humánembrió védelme erkölcszociológiai nézőpontból (Erkölcszociológiai Könyvtár 6. Sorozatszerkesztő: Tarjányi Zoltán), Budapest, 2008. JEL Könyvkiadó, 89-103.; Hámori Antal: Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások erkölcsi és jogi aspektusai, in Szabadságra elhivatva az életért, Szerk. Hámori Antal – Rojkovich Bernadette – Szilágyi Szilvia, Budapest, 2007. Magyar Katolikus Családegylet, 65-75.; Hámori Antal: Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások erkölcsi és jogi minősítése (Moral and Legal Qualification of Special Methods Aiming at Human Reproduction), in A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója 2006/4 121-135.; Hámori Antal: Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások erkölcsi és jogi minősítése, in Studia Wesprimiensia 2006/I-II 125-135.; Hámori Antal: Az in vitro fertilizáció erkölcsi és jogi aspektusai (Moral and Legal Aspects of In Vitro Fertilization), in A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója 2005/4 144-153.

6 Ld. Hámori Antal: Az Egyház erkölcsi tanításának kánonjogi relevanciája az élet- és családvédelem területén, in *Iustum Aequum Salutare* 2016/1 251-262. A kánonjogi relevancia szerepe a lelkiismeret szabadságához való jog és például az Eütv. címzettjei szempontjából is megjelenik, amelyre a jogalkotónak megfelelően figyelemmel kell lennie; a kánonjogi kötelező erőnél fogva a híveknek is hatniuk kell az állami jogalkotóra (ld. pl. EV 93. pont). Ahhoz pedig, hogy az érvek hassanak az állami jogalkotóra, meg kell jeleníteni azokat.

7 Ld. EV 14. pont; Egészségügy Pápai Tanácsa: Az Egészségügyben Dolgozók Chartája, Vatikánváros, 1994., Római Dokumentumok IX. Az Egészségügy Pápai Tanácsa dokumentuma, Budapest, 1998. SZIT (fordította: Leszkovszky Gy. Pál; a továbbiakban: EDC) 21., 26. pont. Ld. még pl. DonumV II. pont; A Katolikus Egyház Katekizmusa (1997. augusztus 15.), A latin mintakiadás fordítása, Budapest, 2002. SZIT (fordította: Diós István; a továbbiakban: KEK), 2258., 2280., 2376-2379. pont; EDC 22-25., 27. pont; Magyar Katolikus Püspöki Konferencia: Az élet kultúrájéért, A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a bioetika néhány kérdéséről, Budapest, 2003. (kánonjogi relevanciával; SZIT, 146; a továbbiakban: MKPK 2003. évi bioetikai körlevele) 47-48., 93., 208. pont; 1983. évi Codex Iuris Canonici 1056. kánon (ld. Az Egyházi Törvénykönyv, A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal. Szerkesztette, fordította és a magyarázatot írta: Erdő Péter, Budapest, 2001. SZIT, 4. kiad.).

koraszülés gyakoriságát, a redukció vagy szelektív abortusz napjaink klinikai gyakorlatának szerves része.”⁸ „Az asszisztált reprodukciós technikák jelentős eredményességük mellett nagyobb veszélyt jelentenek a születendő magzatra, mivel a megtermékenyülés és az egyedfejlődés első stádiumai in vitro, s nem a természetes közegben történnek.”⁹

Azt is tudni kell, hogy: „Asszisztált reprodukciós kezelések során [...] a korai vetélések aránya nagyobbak tűnik [...]”¹⁰ „A vetélések incidenciáját tekintve a szerzők többsége egyetért azzal, hogy IVF-terhességekben magasabb a spontán vetélések aránya, mint a spontán terhességekben.”¹¹ továbbá: „A méhen kívüli terhesség kialakulásának esélye orvosi segítséggel létrejött terhességek esetén nagyobb (3-5%), mint spontán fogant terhességeknél (1%).” „IVF-ET kezelés során is nagyobb eséllyel (4%) számolhatunk méhen kívüli terhességgel annak ellenére, hogy az előembryókat ma már csaknem kizárólag a méhürbe ültetjük be.”¹² „A császármetszés igen gyakori szülési mód IVF-terhességekben. Seppala (1985) 65 centrum

8 Ld. Bódis i. m. 318. Vö. uo. 315.: „Számos tanulmány bizonyította, hogy IVF terhességekben magasabb a koraszülések és az alacsony súllyal született magzatok aránya. Jóllehet ez elsősorban az iker- és többes terhességek nagyobb száma miatt igaz, de az egyes terhességek vonatkozásában is megfigyelhető a tendencia.”; 318.: „IVF-terhességekben általában magasabb arányban várhatók szülési komplikációk. Ez egyrészt a gyakrabban előforduló iker és többes ikerterhességek következménye, másrészt a magasabb anyai életkor és a gyermek utáni felfokozott vágy által kiváltott lelki feszültség húzódik meg a háttérben. Magasabb a klinikai felvételek aránya, hosszabb a kórházi ápolási idő vérzés és magas vérnyomás miatt. Ez utóbbi két körkép gyakorisága IVF-terhességekben jelentősen meghaladja a természetes fogamzás útján létrejött terhességekben észlelt vérzés és hipertónia arányát (18 százalék és 16 százalék, Beral és mtsai 1990). Fiedler és mtsai (1990) 246 IVF-terhesség adatait elemezve szignifikánsan magasabb incidenciát találtak toxæmia, klinikailag jelentős placentaisufficiencia, intrauterin elhalás, abruptio placentae és koraszülés vonatkozásában. [...]”; 319.: „Rizk és mtsai (1991) adatai alapján Bourn Hallam 10 éves anyagában az intrauterin elhalás, a perinatalis és a csecsemőhalálozás duplája volt a természetes úton fogant terhességek hasonló adataihoz viszonyítva. Az intrauterin elhalások aránya egyes terhességekben 5,07 százalék, ikerterhességekben 20,8 százalék és hármasier-terhességekben 24,7 százalék volt.”; Urbancsek, Murber i. m. 609-610.: „Koraszülés – részben az ikerterhesség nagyobb gyakoriságának köszönhetően – gyakrabban fordul elő asszisztált reprodukciós kezelések során fogant terhességek esetében.” „Egyes megfigyelések szerint ICSI-vel kiegészített IVF-ET kezelés során (ejaculatumból vagy heréből nyert spermiumokkal végzett megtermékenyítést követően) a spontán fogant terhességeknél nagyobb arányban (31,4%) fordul elő ikerterhesség, ennek megfelelően a koraszülés gyakorisága is magasabb: egyes terhesség esetén 9,9%, kettes ikerterhesség esetén 56,7%, hármasierterhesség esetén 96,6%-ban.” Az ICSI-hez (Intracitoplazmikusan spermiuminjekció) ld. Bódis i. m. 315-316. (ld. még uo. 318.).

9 Ld. Bódis i. m. 313-314. Vö. uo. 321.

10 Ld. Urbancsek, Murber i. m. 608-609.

11 Ld. Bódis i. m. 317.

12 Ld. Urbancsek, Murber i. m. 610. Vö. Bódis i. m. 317. Ld. még Urbancsek, Murber i. m. 613. [A szimultán terhesség: „A többes fogamzás olyan speciális előfordulási formája, melyet méhen belüli és vele egy időben fennálló méhen kívüli terhesség együttese képez. 1:30 000-nél kisebb valószínűséggel előfordulhat spontán ciklusban is, azonban asszisztált reprodukciós kezelést (IVF-ET kezelést) követően előfordulására 1-3%-ban kell számítanunk.”].

adatait feldolgozva a *sectio caesarea* arányát 49 százaléknak találta. Az anyai morbiditás magasabb volta a műtétes szülési móddal van összefüggésben.”¹³

Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások káros következményeire, veszélyeire – a megelőzés érdekében – a jogalkotónak is figyelemmel kell lennie, például az emberi életre vonatkozó állami intézményvédelmi kötelezettség, a megfelelő tájékoztatás követelménye körében.

A Bioetikai Kódex idézett – alaptalan, ezért mellőzendő – kijelentése az állami szabályozáshoz és az ETT Elnökségének és Humán Reprodukciós Bizottságának fentiekben említett, 2015. január 20-ai állásfoglalásában foglaltakhoz képest is több mint meglepő, mert például ezen utóbbi azt is tartalmazza, hogy: „A technológiai haladás által kínált asszisztált reprodukciós lehetőségek egyébként is megosztják a közvéleményt.”

Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások elfogadhatatlanságáról szóló álláspontomat (jó néhány etikai, jogi, teológiai érvel), e módszerek „csúszós lejtő” szerinti magyar szabályozását, különös tekintettel arra, hogy e tekintetben 2006. július 1-jétől – meglátásom szerint – „a kiskorú gyermek érdekében elsődlegessége” nagymértékben tovább sérült, a fentiekben hivatkozott, vonatkozó írásaimban ismertettem. Ezért az alábbiakban a szükséges megoldásról szólok röviden.

A helyes szándék és gyakorlat kialakítása elsősorban a szemléletformálástól, a neveléstől függ. Hangsúlyozni kell, hogy a jog nem lehet erkölcsellenes; nem jog az, ami nem igazságos. Fontos bioetikai alapelv, hogy nem minden etikus, ami technikailag lehetséges, mivel nem minden beavatkozás válik javára az embernek;¹⁴ továbbá: a jót nem szabad a rosszon keresztül elérni, azaz a jó cél nem szentesíti a rossz eszközt. Semmilyen jónak tartott cél nem igazolhat egy olyan eszközt, amely emberi embrió elpusztításával jár. A jó cél nem tesz jóvá egy önmagában rossz eszközt. Értelemszerűen ide tartozik az az érv is, hogy ahol alapvető értékről van szó – és az emberi élet ilyen – ott mindig a védelem szempontjából szigorúbb („tutorista”) álláspontot kell képviselni.¹⁵

13 Ld. Bódis 318. Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások egyéb veszélyeihez, káros következményeihez (pl. adnextorsio, fejlődési rendellenességek, kromoszóma-aberrációk) ld. pl. Bódis i. m. 319-321.; Urbancsek, Murber i. m. 614-615.

14 Ld. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 121.; EDC 44.

15 Ld. pl. Róm 3,8; Boldog VI. Pál pápa: *Humanae vitae* kezdetű enciklika a gyermekvállalásról, – „a helyes születésszabályozásról”, Róma, 1968. július 25., in *Acta Apostolicae Sedis* 60 (1968) 468-491., *Enchiridion Vaticanum*, Bologna, 1968. 1621-1661., „Amit Isten egybekötött”, Budapest, 1986. SZIT, 79-96. II. 8-9.; Szent II. János Pál pápa: *Veritatis splendor* kezdetű enciklika a katolikus Egyház minden püspökének az Egyház erkölcsstanának néhány alapvető kérdéséről, 1993. augusztus 6., in *Acta Apostolicae Sedis* 85 (1993) 1133-1228., Pápai Megnyilatkozások XXIV. Budapest, 1993. SZIT (149; fordította: Diós István; a továbbiakban: VS) 78-83.; KEK 1753., 1756., 1759., 1761., 1789.; MKPK 1956. szeptember 12-én kelt körlevele; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 34., 199., 201.; Denzinger, Heinrich – Hünermann, Peter, *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai, Bányterenyé* – Budapest, 2004. Örökmécs Kiadó – SZIT, (1515; fordította: Fila Béla és Jug László; összeállította: Romhányi Beatrix és Sarbak Gábor; szerk. Burger Ferenc) 815.; Boda László: *A keresztény erkölcs, alapkérdései, Erkölcssteológia I.*,

Megfelelően hangsúlyozni kell azt is, hogy a gyermek és a család nem teher, nem nyűg és gond, hanem a boldogság forrása és a jövő záloga.¹⁶ Az emberi méltóság nem keverendő össze az élet biológiai, vagy szociális minőségével; a méltóság az embernek, mint embernek sajátja, pusztá létébe van írva, fogantatása pillanatától kezdve. Az ember léte és létének minősége nem áll azonos etikai és jogi síkon. Nem a létminőség bizonyos kritériumok alapján meghatározott foka ad jogot a védelemhez és az élethez, hanem az emberlét maga.

A helyes szemléletformálást nagymértékben segítheti a helyes szóhasználat is, például a „terhesség” szó helyett a mai magyar állami szabályozásban – hál’ Istennek – egyre inkább előforduló „várandósság” („áldott állapot”) kifejezés alkalmazásával. A helyes nyelvezet korrekt alkalmazása is etikai és jogi követelmény, ami – a téma szempontjából – azt jelenti, hogy minden olyan „orvosi” vagy „gyógyyszerészeti” beavatkozás esetében, ahol (akár a beültetés előtt, akár azt követően) embrióvesztés – fizikai értelemben vett – lehetséges áll fönn, ezt aényt ne hallgassák el.¹⁷

A társadalmi szemlélet kedvezőbbé formálása, a nehéz helyzetben lévő szülők anyagi, erkölcsi, egészségügyi és szociális megsegítése az egész társadalom javát szolgálja, hiszen növeli a bizalmi tőkét és a szociális érzékenységet. Mindez kedvezően hat vissza a családokra, növeli a gyermekvállalási kedvet, amely a társadalom gazdasági érdeke is.¹⁸

Meggyőződésem szerint az előzőekben említett értékek segíthetnek abban, hogy egy boldog, élet- és családbarát társadalomban élhessenek utódaink (is). Ezeket az értékeket irányadónak tekintem az oktatás, a tájékoztatás, a nevelés és a szabályozás vonatkozásában is. Álláspontom szerint a jogalkotónak ebben az irányban kell komoly és hatékony, minél előbbi lépéseket megtennie; mert miként *Szent II. János Pál pápa Veritatis splendor* kezdetű enciklikájában olvasható: az emberi szabadság a tökéletességre hivatott.¹⁹

Budapest, 1997. Szent József Kiadó (208) 57.; Böckle, Franz: A moráleteológia alapfogalmai, A keresztény lelkiismeret és nevelés (Erkölcsteológiai Könyvtár 1., Sorozatszerk. Tarjányi Zoltán), Budapest, 2004. JEL Könyvkiadó (108; fordította: Dallos Antal) 50.; Hámori Antal: Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében világi jogi összehasonlítással, Budapest, 2006. SZIT (XVIII, 474; imprimatur: Erdő Péter) 223-224., 291-293.; Varga Andor: Az erkölcsi élet alapjai (Teológiai Kiskönyvtár IV/6), Róma, 1978. (149) 91.

16 Ld. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 49.

17 Ld. EV 13.; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 43.

18 Ld. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 57.

19 Ld. VS 17., 39. Az erkölcsi törvényt, amelyet Isten az embernek ad, el kell fogadnia: amikor ezt elfogadja, a saját szabadságát valóban tökéletessé teszi (uo. 35.); a szabadság az isteni törvény iránti engedelmesség által tud igaz és az ember méltóságának megfelelő maradni (uo. 42.); a szabadság nem csupán konkrét magatartások közötti választás, hanem éppen egy ilyen választáson belül az ember döntése önmagáról is, a saját életének beállítása a Jó felé vagy ellenkezőleg, az igazság felé vagy ellenkezőleg, végső soron Isten mellett vagy Isten ellen (uo. 65.); Jézus „jőjj és kövess engem” fölszólítása az emberi szabadságnak szól (uo. 66.); a megfeszített Krisztus nyilatkoztatja ki a szabadság igazi értelmét: teljes önátadásban éli meg a teljes szabadságot, és arra hívja tanítványait, hogy részesüljenek az Ő szabadságában (uo. 85.);

A családvédelmi, családtámogatási irányt (rendszer) – benne a gyermekvállalás segítését – tovább fejlesztendő, szükségesnek tartom javítani a férfi és a nő egyenlő méltóságát valló, azt kellően tiszteletben tartó, a férfi és a nő szabad elhatározásán alapuló házasságra, az ezen alapuló családi életre, a gyermeknevelésre, az egészséges életmódra és az ezek kellő ápolására való megfelelő felkészítést, nevelést (vö. pl. kommunikációs készségek, konfliktuskezelés, megbocsátási képesség, kötelességtudat, felelősségvállalás fejlesztése), a felelősségteljes, hűséges, egészséget nem károsító természetes családtervezés alapos, széleskörű – iskolai és egyéb (pl. civil szervezeti) – népszerűsítését, oktatását és az azokkal kapcsolatos megfelelő tanácsadás, válságkezelés (mediálás, békítés) biztosítását, valamint a „csonka családok” kiemelt segítését. Fontos hangsúlyozni, hogy a termékenység növeléséhez a családot, a gyermekvállalást, a több gyermek vállalását alapvető, létfontosságú, kiemelten megbecsülendő értékek tekintő szemlélet jelentős erősítésére is szükség van.²⁰

Véleményem szerint elengedhetetlen a termékenységet jelentősen növelő családpolitikai intézkedések további meghozatala; a gyermekgondozási intézményrendszer, szolgáltatások (pl. bölcsődei, családi napközi, magán-gyermekfelügyeleti, óvodai ellátások) további, jelentős, rugalmas, megfelelő fejlesztése, támogatása, a gyermekvállalás, gyermekszám szerint nagyobb mértékű, kiszámítható családi adó- és járulék-, valamint lakásépítési, lakásvásárlási, lakásbérleti (otthonteremtési, lakhatási) és egyéb (pl. étkeztetési, tankönyvellátási, nyugdíj-) kedvezmények, juttatások, támogatások megfelelő („szegénységi csapdákat”, visszasságokat elkerülő, arányos, kellően differenciált) megjelenítése, további növelése (pl. vá-

minél inkább engedelmessé válnak a kegyelem segítségével a Szentlélek új törvényének, annál inkább növekszünk a szabadságban, amelyre meghívást kaptunk az igazság, a szeretet és az igazságosság szolgálata által (uo. 107.); ahol az Úr Lelke, ott a szabadság (uo. 117).

20 A családi életre, az egészséges életre neveléssel, a természetes családtervezéssel kapcsolatos szakirodalomból ld. pl. Hortobágyiné Nagy Ágnes (szerk.): Családi életre nevelés az oktatásban, Család-órákat segítő kézikönyv, Budapest, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Családpedagógiai Intézete, 2005. 443; Martos Tamás – Hortobágyiné Nagy Ágnes: Áldás vagy átok a termékenység? in Házasság és család, Szerk. Horváth-Szabó Katalin, Budapest, Új Ember Kiadó, 2008. 228-282.; Feketéné Szakos Éva: A házasság-előkészítés mint felnőttképzés, in Házasság és család, Szerk. Horváth-Szabó Katalin, Budapest, Új Ember Kiadó, 2008. 283-297.; Turgonyi Zoltán: A házasság természetjogi alapjai, in Iustum Aequum Salutare 2012/2 99-118.; Jövönk a család (2), A családok lelkigondozása (Studia Theologica Budapestinensia 11. Sorozatszerk. Erdő Péter), Budapest, Új Ember Kiadó, 1994. 151 (fordította: Domonkos György); John és Sheila Kippley: A természetes családtervezés művészete, Budapest, SZIT, 1986. 269 (fordította: Réthelyi Jenő); Evelyn Billings & Ann Westmore: A Billings-módszer, Családtervezés gyógyszeres és eszközök nélkül, 1994. (új, átdolgozott kiadás) Természetes Családtervezést Segítő Egyesület, 292 (fordította: Györgypál Zoltán); Megyeri Valéria: Születés-szabályozás a család teológiájának tükrében, A Billings-módszer ismertetése (Erkölcsteológiai Könyvtár 7. Sorozatszerk. Tarján Zoltán), Budapest, JEL Könyvkiadó, 2009. 160; Thomas W. Hilgers: Creighton Model, Fertility Care™ System, An Authentic Language of a Woman's Health and FertilitySM (Fertility Care™ and NaProTechnology®), 6th Edition, Omaha, Nebraska, USA, 2013, Pope Paul VI Institute Press, 83; Természetes és Biztonságos, Természetes Családtervezés, 1994. Természetes Családtervezési Tanácsadók Munkaközössége, 88 (fordította: Feketéné Szakos Éva); Természetes & biztonságos, Tankönyv és Munkafüzet, Budapest, 2015. Életünk a Család! Nonprofit Közhasznú Kft. 125 és 165 (fordította: Földesiné Csizsér Anikó).

randóssági támogatások bevezetése, különösen keresőképtelenség esetére, a családtámogatási ellátások összegének jelentős emelése,²¹ a 18–35. életév közötti, első házasságukat kötők részére indokolt házasságkötési támogatások, kedvezmények, gyermekvállalás esetén – amennyiben hallgatók – indokolt pénzbeli ellátások, tandíjmentesség, ingyenes, illetve kedvezményes megfelelő kollégiumi elhelyezés, a gyermekvállalás és a tanulás összegegyeztetésének további, jelentős megkönnyítése, támogatása,²² nagyobb tanítási hozzájárulás, a felnevelt gyermekek személyi jóvedelemadójának egy része a szüleik nyugdíját növelhetné).²³

21 Vö. a családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény 11. § (1) bek.: „(1) A családi pótlék havi összege a) egygyermekes család esetén 12 200 forint, b) egy gyermeket nevelő egyedülálló esetén 13 700 forint, c) kétgyermekes család esetén gyermekeként 13 300 forint, d) két gyermeket nevelő egyedülálló esetén gyermekeként 14 800 forint, e) három- vagy többgyermekes család esetén gyermekeként 16 000 forint, f) három vagy több gyermeket nevelő egyedülálló esetén gyermekeként 17 000 forint, g) tartósan beteg, illetve súlyosan fogyatékos gyermeket nevelő család esetén, valamint a gyermekotthonban, javítóintézetben, büntetés-végrehajtási intézetben vagy szociális intézményben élő, a nevelőszülőnél elhelyezett, vagy a Gyvt. 72. § (1) bekezdése alapján ideiglenes hatállyal elhelyezett tartósan beteg, illetve súlyosan fogyatékos gyermek után, továbbá a gyámhatóság által a szülői ház elhagyását engedélyező határozatban megjelölt személy esetén tartósan beteg, illetve súlyosan fogyatékos gyermek után 23 300 forint, h) tartósan beteg, illetve súlyosan fogyatékos gyermeket nevelő egyedülálló esetén a tartósan beteg, illetve súlyosan fogyatékos gyermek után 25 900 forint, i) a 7. § (2) bekezdése szerinti személy esetén – a (2) bekezdésben foglalt kivétellel – 20 300 forint, j) a gyermekotthonban, javítóintézetben, büntetés-végrehajtási intézetben vagy szociális intézményben élő, a nevelőszülőnél elhelyezett, vagy a Gyvt. 72. § (1) bekezdése alapján ideiglenes hatállyal elhelyezett, a g) vagy a h) pont alá nem tartozó gyermek esetén, a gyámhatóság által a szülői ház elhagyását engedélyező határozatban megjelölt személy esetén, ha a gyermek nem tartozik a g) vagy a h) pont alá, valamint a 8. § (3) bekezdése alá tartozó személy esetén 14 800 forint.”; 26. § (1)-(2) bek.: „(1) A gyermeknevelési támogatás havi összege – függetlenül a gyermekek számától – azonos az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegével, töredékhónap esetén egy naptári napra a havi összeg harmincad része jár. (2) A gyermekgondozást segítő ellátás havi összege gyermekeként – ide nem értve az egyazon várandósságból született ikergyermeket – azonos az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegével. Az egyazon várandósságból született ikergyermek esetében az ellátás havi összege megegyezik az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének és az ikergyermek számának szorzatával. Töredékhónap esetén egy naptári napra a havi összeg harmincad része jár.”; 31. §: „Az anyasági támogatás – gyermekekénti – összege azonos a gyermek születésének időpontjában érvényes öregségi nyugdíj legkisebb összegének 225%-ával, ikergyermek esetén 300%-ával.”

22 Vö. pl. a lakáscélú állami támogatásokról szóló 12/2001. (I. 31.) Korm. rendelet 26. § (1) bek. c) pont, (3) bek.

23 Vö. pl. Blaskó Zsuzsa: „Hároméves kor alatt mindenképpen megsínyli?” Interjú kutatás kisgyermekes anyák körében, in Szerepváltozások, Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011. Szerk. Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Budapest, TÁRKI Zrt., 2011. 156-170.; Cseh-Szombathy László: A népesedési folyamatok alakulása Magyarországon, in Népesedés és népességgpolitika, Tanulmányok, Szerk. Cseh-Szombathy László, Tóth Pál Péter, Budapest, Századvég Kiadó, 2001. 518-534.; Gábos András, Tóth István György: A gyermekvállalás támogatásának gazdasági motívumai és hatásai, in Népesedés és népességgpolitika, Tanulmányok, Szerk. Cseh-Szombathy László, Tóth Pál Péter, Budapest, Századvég Kiadó, 2001. 98-138.; Jobbágyi Gábor: Magyarország demográfiai helyzetének megváltoztatásáról, in (L)ex Cathedra et Praxis, Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából, Szerk. Cseh Zoltán – Koltay András – Landi Balázs – Pogácsás Anett, Budapest, PPKE JÁK, 2014. 384-386. (383-387.); Kamarás Ferenc: A termékenység alakulása és befolyásoló tényezői, in Népesedés és népességgpolitika, Tanulmányok, Szerk. Cseh-Szombathy László, Tóth Pál Péter, Budapest, Századvég Kiadó, 2001. 13-41.; Klicsu László: Családi adópolitika az új alaptörvény fényében, in Iustum Aequum Salutare 2012/2. 71-75.; Makay Zsuzsanna: Családtámogatás, gyermeknevelés, munkavállalás, in Demográfiai portré 2015, Jelentés a magyar népes-

Megjegyzem, nem tartanám helyesnek (alkotmányosnak) „gyermektelenségi adó” bevezetését, akkor sem, ha az „önhibáikon kívüliek” (pl. a meddők, a spon-tán vetélesen átesettek, a római katolikus papok, a szerzetesek) nem tartoznának a szabályozás „hatálya” alá, mert a gyermektelenség – és a nőtlen vagy hajadon állapot – okai rendkívül összetettek (nem csak a különböző, pl. pszichiátriai be-tegségek miatt), a felelősség mértékének megállapítása lehetetlen, illetve nagyon nehéz lenne, az érintettek legbelső szféráját (magánéletét) aránytalanul érintené, igazságtalan adóztatáshoz vezetne, végső soron az emberi méltóság tiszteletben tartásához való jogot, az Alaptörvény II. cikkét sértené.²⁴

Ugyanakkor szükséges a *gyermekvállalás (családi élet) és a munkavállalás* (a „dolog” természetéből következően különösen, értelemszerűen arányosan – tehát nem kizárólagosan – a női) összeegyeztetésének további, jelentős, a gyermek érde-két megfelelően figyelembe vevő megkönnyítése, támogatása; a gyermekvállalást elősegítő, biztonságos, anyagilag is kellően kedvező, megfelelő díjazással járó, ál-lami támogatások melletti, rugalmas foglalkoztatási lehetőségek (vö. pl. minimál-bér, részmunkaidő, távmunka, munkáltatói adó- és járulékkedvezmények) további bővítése, növelése, a családbarát, gyermekvállalást támogató, rugalmas munka-idő-beosztást biztosító munkahelyek és a felmondási védelem²⁵ jelentős növelése; a gyermekgondozás (-nevelés) – különösen az anyaság (benne a várandósság, és az

ség helyzetéről, Szerk. Monostori Judit, Öri Péter, Spéder Zsolt, Budapest, KSH NKI, 2015. 57-74.; Németh Mária: Népesedéspolitika Németországban a háborútól napjainkig, in Népesedés és népességpolitika, Tanulmányok, Szerk. Cseh-Szombathy László, Tóth Pál Péter, Budapest, Századvég Kiadó, 2001. 507-517.; Pongrácz Tiborné: Családpolitika – tények és vélemények, in Család és népesség – itthon és Európában, Szerk. Spéder Zsolt, Budapest, KSH NKI – Századvég Kiadó, 2003. 148-161.; Pongrácz Tiborné: Családpolitika – tények és vélemények, in Népeség – értékek – vélemények, Szerk. Pongrácz Tiborné – Spéder Zsolt, Budapest, KSH NKI, 2002. (KSH NKI Kutatási Jelentései 73.) 13-24.; Reszkető Petra – Scharle Ágota – Várad Balázs: A kisgyermek napközbeni ellátásának bővítése: célok, eszköztár és várható társadal-mi hatások, in Szerepváltozások, Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011. Szerk. Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Budapest, TÁRKI Zrt., 2011. 171-191.; Schanda Balázs: A jog lehetőségei a család védelmére, in Iustum Aequum Salutare 2012/2. 78-80. (77-88.); S. Molnár Edit: Családi értékek – családpolitika, in Népesedés és népességpolitika, Tanulmányok, Szerk. Cseh-Szombathy László, Tóth Pál Péter, Budapest, Századvég Kiadó, 2001. 70-97.; Stefán-Makay Zsuzsanna: A franciaországi családpolitika és a magas ter-mékenység összefüggése, in Demográfia (2009/4) 318-335., 339-343. (313-348.); Tárkányi Ákos: A magyar család- és népesedéspolitika európai összehasonlításban, in Család és népesség – itthon és Európában, Spéder Zsolt, Budapest, KSH NKI – Századvég Kiadó, 2003. 115-147.; Tárkányi Ákos: Népesedéspolitika Nyugat- és Észak-Európában, in Népesedés és népességpolitika, Tanulmányok, Szerk. Cseh-Szombathy László, Tóth Pál Péter, Budapest, Századvég Kiadó, 2001. 482-506.; a Nemzeti Ifjúsági Stratégia 2015. év december 31-ig tartó cselekvési tervéről szóló 1847/2014. (XII. 30.) Korm. határozat melléklete 2.4.: „Ösz-tönözni kell a fiatalok családalapítását, gyermekvállalási kedvét a családok otthonteremtési kedvezményeinek kiterjesztésével, első házások kedvezményeinek bevezetésével.”; az Otthonteremtési Program kiter-jesztésével összefüggő egyes kormányrendeletek módosításáról szóló 455/2015. (XII. 29.) Korm. rendelet; a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szak-mai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet (pl. 1. számú melléklet).

24 Vö. pl. Alaptörvény I. cikk (1)-(3) bek., VI. cikk (1) bek., VII. cikk (1) bek., XXX. cikk (1)-(2) bek.

25 Vö. a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 65. § (3) bek., és a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény 90. § (1) bek.

abból következő többlet) – megfelelő, jelentősebb elismerése, támogatása (pl. további, rugalmas fizetett és egyéb többlet-szabadsággal, anyagi juttatásokkal, munkaidő-kedvezményekkel, valamint a nyugdíjszabályozásban).²⁶

*Dr. jur. Hámori Antal PhD
egyetemi docens
Budapesti Gazdasági Egyetem*

26 A gyermekvállalás (családi élet) és a munkavállalás összeegyeztetésének témájához (nemzetközi összehasonlítással) ld. pl. Blaskó Zsuzsa: Családtámogatás, gyermeknevelés, munkavállalás, in Demográfiai portré 2009. Jelentés a magyar népesség helyzetéről, Szerk. Monostori Judit, Őri Péter, S. Molnár Judit, Spéder Zsolt, Budapest, KSH NKI, 2009. 41-51.; Dobossy Imre, Pongrácz Tiborné, S. Molnár Edit: Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után, Budapest, KSH NKI, 2000. (KSH NKI Kutatási Jelentései 62.) 104; Frey Mária: A nők keresőtevékenysége és a gyermekvállalás összefüggései, in Népesedés és népességpolitika, Tanulmányok, Cseh-Szombathy László, Tóth Pál Péter, Budapest, Századvég Kiadó, 2001. 139-171; Frey Mária: A munkahelyi és családi-háztartási kötelezettségek összehangolása, mint a munkahelyteremtés pótlólagos forrása, in Népesedés és népességpolitika, Tanulmányok, Szerk. Cseh-Szombathy László, Tóth Pál Péter, Budapest, Századvég Kiadó, 2001. 172-191.; Makay Zsuzsanna: Családtámogatás, gyermeknevelés, munkavállalás, in Demográfiai portré 2015, Jelentés a magyar népesség helyzetéről, Szerk. Monostori Judit, Őri Péter, Spéder Zsolt, Budapest, KSH NKI, 2015. 57-74.; Stefán-Makay i. m. 318-335., 339-343. (313-348.); Makay Zsuzsanna – Blaskó Zsuzsa: Családtámogatás, gyermeknevelés, munkavállalás, in Demográfiai portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről, Szerk. Őri Péter, Spéder Zsolt, Budapest, KSH NKI, 2012. 45-56.; Németh Petra–Vidovics-Dancs Ágnes: A gyermekvállalás és a munka összeegyeztethetősége egy rugalmasabb támogatási és szabadságolási rendszer tükrében, in Esély (2012/5) 3-31.; Pongrácz Tiborné: A család és a munka szerepe a nők életében in Népeség – értékek – vélemények, Szerk. Pongrácz Tiborné – Spéder Zsolt, Budapest, KSH NKI, 2002. (KSH NKI Kutatási Jelentései 73.) 125-139.; Pongrácz Tiborné: A család és a munka szerepe a nők életében, in Szerepváltozások, Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001. Szerk. Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György, Budapest, TÁRKI, 2002. 30-45.; Spéder Zsolt: Gyermekvállalás megváltozott munkaerő-piaci körülmények között, in Szerepváltozások, Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001. Szerk. Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György, Budapest, TÁRKI, 2002. 46-64. Vö. a Nemzeti Ifjúsági Stratégia 2015. év december 31-ig tartó cselekvési tervéről szóló 1847/2014. (XII. 30.) Korm. határozat melléklete 2.5.: „Javítani kell a munka és család összeegyeztethetőségét a részmunkaidőben foglalkoztatott kisgyermekes munkavállalók utáni kedvezmények kiterjesztésével.”.

MILICIA EST VITA HOMINIS SUPER TERRAM SÁRKÁNYÖLŐ SZENT GYÖRGY KÉPI ÁBRÁZOLÁSÁNAK LELKI ÜZENETEI

BEVEZETÉS

Szent György tisztelete fontos helyet foglal el a keleti egyház életében, főleg Oroszországban, miként Georgiában, ahol a templomok homlokzatán mindig megjelenik Szent György, de így volt ez nyugaton is, többek között ő Anglia, Genova védőszentje. Személyében a két egyház egyik közös katona mártírjáról van tehát szó. Hozzá hasonló tisztelete csak Szent Mihálynak, Szent Demeternek, idehaza Szent László királynak volt.

Számos könyv idézi azt az ikont, melyről a dolgozat szól, de rendszerint lelki értelmezés, magyarázat nélkül. A sárkányölés képtelensége miatt a mai kor embere kételkedve és valószínűleg értetlenül hallgatja Szent György történetét. Természetesen ebben az esetben sem csak a mesésnek tűnő legendáról vagy a Hóruszig visszavezethető történelmi előképekről kellene beszelnünk, hanem a lényeges és tartalmas lelki üzenetről, ezért nem elegendő megemlíteni vele kapcsolatban, hogy *Keleten ez a lovas-szent a korai keleti kereszténység hőse, hol ős mithosi képzetekből, a sárkányölő madárhősből, a holdhősből, a széldémonból mithosi konvergenciaképpen itt Mitras-kultuszszá, máshelyt Perseus Belerophonná vagy a Typhont leszűrő Horussá, az iráni lovashőssé, Bahram-Gur alakjává változik.*¹ Egyúttal jellemző bemutatási mód az is, amikor néprajzi oldalról közelítenek a szent kultuszához: *[...] a sárkányölő személyében a Nap, a Hold, a Tavasz az, amely legyőzi a sárkány megszemélyesítette legfőbb rosszat, a Telet. Ugyanakkor pedig a leány kiszolgáltatása a szörnynek a régmúlt idők emberáldozataival is kapcsolatos lehet.*² Az előbb említettek ellenére azokra a kérdésekre kell keresnünk a választ, hogy Szent György hogyan, mivel győzi le a sárkányt, mit jelent a *legfőbb rossz*, és mit lehet/kell tenni ellene.

A spirituális lényeg bemutatása miatt tartottam legfőképpen fontosnak elkészíteni ezt a dolgozatot, amely két jeles jezsuita, Tomáš ŠPIDLIK és Marko Ivan RUPNIK *La fede secondo le icone* című könyvének Szent Györgyről szóló fejezete alapján készült.³ Szent György esetében is igaz, amit Rupnik atya mond: *Fel kell ébresztenünk magunkban a*

1 Lázár 1916, 65.

2 Magyar 2006, 6.

3 Špidlik – Rupnik 2011, 71-75.; Első alkalommal az Abgár-képről készítettem el egy tanulmányt ennek a könyvnek a felhasználásával. In: Horváth 2016, 89-100.

szimbolikus gondolkodást: egy-egy dolgon belül fel kell fedeznünk egy mélyebbet és aztán egy még mélyebbet.⁴ Ezekről az alapelvekről írt Szentviktori Hugó 12. századi párizsi magiszter az olvasással kapcsolatban: *Az értelmezés három dologból, a szó szerinti értelemről (lettera), az értelemről (sensus) és a mondanivalóból (sententia) áll. [...] A mondanivaló az a mélyebb értelem, melyre csakis magyarázat vagy értelmezés révén találunk rá.*⁵ A mondanivaló megértéséhez szemlélődésre van szükség. Ezek a megállapítások természetesen nemcsak a keresztény irodalomra, hanem a keresztény művészetre is igazak, melynek realizisztikus, idealisztikus és szimbolikus dimenziója van. Látjuk a képen a lovast és a sárkányt, és azt is megállapítjuk, hogy Szent György a gonosz ellen küzd, ugyanakkor a mondanivaló hiányzik.

Egyrészt ezt az ikont, illetve a hozzá tartozó ortodox értelmezést, hagyományt, és annak előzményeit, középkori párhuzamait, másrészt pedig Szent György magyarországi tiszteletéből az egykori Csanádi egyházmegye – Glattfeder Gyula püspök szóhasználatában *Szent Gellért öröksége* –, illetve a Fogadalmi templom kapcsán az apostoli királysággal kapcsolatos 20. századi szegedi sajátosságokat kívánja bemutatni a dolgozat. Ezzel a munkával szeretnénk emlékezni a 900 éve alapított egyházmegye középkori védőszentjére és a 90 éve, 1930-ban felszentelt Fogadalmi templomra.

ELŐZMÉNYEK, KÖZÉPKORI PÁRHUZAMOK

A kereszt az egyik legfontosabb tárgy volt a bizánci hadseregénél, a katonák csatákba és a győzelmi meneteknél – *triumphus* – vitték magukkal. Nagy Constantinus császár (306-337) legendájára épül ennek hagyománya, ugyanis 312-ben, a Milvius-hídi csata előtt megjelent neki a kereszt. Ekkor hangzott el az *E jelben győzni fogsz!* szózat.⁶ A Milvius-hídi csatát 312. október 28-án vívta meg Constantinus Maxentiusszal szemben, aki meg is halt az ütközetben. Ennek emlékére diadalív épült a Városban, melyet három évvel később 315. július 25-én, a császár uralkodásának tizedik évében, a *decennaliára* készítették el.⁷

A diadalíven meglévő domborművek különböző uralkodók korából származnak: Traianus (98-117), Hadrianus (117-138), Marcus Aurelius (161-180) és Constantinus. Ezek között láthatjuk, amint Hadrianus oroszlánra, vaddisznóra és medvére vadászik. Utóbbi két jeleneten az uralkodó lovon ülve, kezében feltehetően lándzsát tartva üldözi

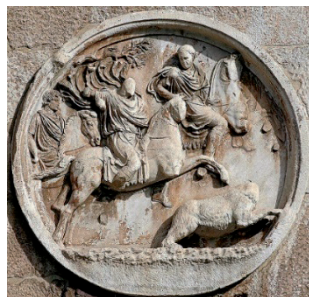
4 Rupnik 2016, 9.

5 Szeiler 2018, 184.

6 Pentcheva 2010, 95.

7 A diadalív felirata: IMP(eratori) CAES(ari) FL(avio) CONSTANTINO MAXIMO / P(io) F(elici) AVGUSTO S(enatus) P(opulus) Q(ue) R(omanus) / QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS / MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO / TAM DE TYRANNO QVAM DE OMNI EIVS / FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS / REM PVBLICAM VLTVS EST ARMIS / ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT. A felirat jelentése: Flavius Constantinus Pius Felix Caesar Augustus császárnak a Szenátus és a római nép, amiért az istenség ösztönzésére és szellemének nagysága által a seregével mind a zsarnokot, mind pedig az ő egész pártján egyszerre bosszút állt igazságos fegyvereivel az államért, ezt a felékesített diadalívet szentelte.

a vadat. A vadkanra és medvére vadászó Hadrianus köpenye fellibben, kezét magasan hátra tartja. A diadalív belső részén van még két másik fontos jelenet: a FVNDATORI QVIETIS feliratú, amely Traianus római *triumphusát* ábrázolja, a másikon pedig – LIBERATORI VRBIS felirattal – a császár egy csatában látható. Traianus vágató lovon ülve, fellibbenő köpenyben, feltartott kezében egykor talán kardot tartva harcol.⁸

Traianus császár a csatában; a medvére vadászó Hadrianus, Constantinus diadalív, Róma

Nazianzi Szent Gergely (330-390) beszédeinek egy 9. századi kéziratának miniatúráján Constantinus legendáját is megörökítették. A felső részben a császár álmát, középen a rohamot láthatjuk. Az uralkodó lándzsájával öli meg Maxentiust, aki próbál elmenekülni. Constantinus győzelmét kereszt is jelzi az égen, melyben az ismert görög felirat olvasható: $\epsilon\nu\ \tau\acute{o}\upsilon\tau\omega\ \nu\acute{\iota}\kappa\alpha$. A kép alsó harmadában Szent Ilona látható, aki megtalálta a keresztet Jeruzsálemben.⁹

Constantius császár legendája, Bibliothèque Nationale, Cod. Gr. 510. f. 440., Párizs

⁸ Abbondanza 1997, 33-47.; Coarelli 2002, 180-185. Traianus és Hadrianus karja időközben letörtött, ezért csak feltételezhető, hogy mi lehetett a kezükben. Traianus minden bizonnyal karddal harcolt, ugyanakkor Hadrianus a vadászathoz lándzsát használhatott, mivel egy másik ábrázoláson azt láthatjuk, hogy a vadászatra induló császár mögött álló férfi lándzsát tart a kezében. Ez a dombormű is töredékes, mert az előtérben álló császár feje, kezei és lova lába letörttek már. Vö. Abbondanza 1997, 41.

⁹ Pentcheva 2010, 95.

Noha Lázár Béla 1916-ban írt dolgozatában bemutatta a középkori Szent György-ábrázolások főbb típusait, és rámutatott arra, hogy legtöbb esetben *bizánczi szellemű miniatűrben kell keresnünk a forrását*,¹⁰ sem a római párhuzamokat, sem ezt a 9. századi bizánci miniatúrát nem közölte, pedig Constantinus császár – hasonlóan a diadalíven látható Traianus és Hadrianus – a későbbi Szent György ábrázolásokra jellemző módon jelenik meg ezen a képen. Vágtató, veretekkel felékesített fehér lova, fellibbenő köpenye, a kereszt megjelenítése az ábrázoláson és lehetetlenül vékonynak tűnő lándzsája, melyet gyengén tart kezével, és amellyel szinte erőfeszítés nélkül öli meg Maxentiust, a gonosz – sárkány – ellen küzdő Szent György ikon egyik kétségtelen előképe.

Az első keresztény császár győzelmének köszönhetően a kereszt katonai szerepet kapott. Az ereklye tisztelete még inkább felerősödött akkor, amikor az Jeruzsálemből Konstantinápolyba került 629-ben, jelentősége a 7. és 10. század között az arabok elleni katonai hadjáratok során nyilvánvalóvá vált. Ekkoriban alakult ki az a szokás, hogy a császár előtt egy drágakövekkel, ékszerekkel díszített keresztet hordoztak. Keresztekkel díszített zászlók, körmeneti kereszték és a katonák között valószínűleg a mellkereszték – *enkolpion* – használata terjedt el.¹¹ Kör alakú enkolpionok is léteztek ebben a korban. Egyik ilyen a British Museum gyűjteményében található 12-13. századra datálható Szent Demeter ereklyetartó, melyen Szent György kezében kivont kardot tart, szemei balra néznek, arra ösztönözve magát a tárgyat kézben tartó személyt, hogy a másik oldalon lévő Szent Demeterre tekintsen. A belső részen a sírban fekvő Szent Demeter látható, mivel az enkolpion a sírjáról származó mirha cseppeket tartalmazott. A katona Szent György képe és a mirha a védelem és az áldozat gondolatát közvetítik.¹²

Szintén ebbe a sorozatba illeszkedik az is, amit a Szentírásban olvashatunk a gonosz elleni spirituális küzdelemről Szent Pál apostol levelében. Ez az idézet évszázadokon át meghatározta a keresztény szimbolikát, ikonográfiát.

Vegyétek fel tehát Isten fegyverzetét, hogy ellenállhassatok a gonosz napon, s megállhassatok, mert mindent megtettetek. Úgy álljatok tehát, hogy derekatokat övezzétek fel igazságossággal, s öltsetek magatokra a megigazulás vértjét! Lábatok saruja legyen a béke evangéliumának hirdetésre való készség. Mindehhez vegyétek a hit pajzsát, amellyel kiolthatjátok a gonosz minden tüzes nyilát. Vegyétek fel az üdvösség sisakját is, és a Lélek kardját, vagyis az Isten igéjét. (Ef 6,13-17)

A testi és lelki harc szükségességéről írt a templomos lovagok regulájában Clairvaux-i Szent Bernát a 12. század elején *Az új lovagság dicsérete* című munkájában: És valóban, nem tartom meglepőnek és kivételesnek, ha a földi *ellenséggel pusztá testi erőnkkel szál-*

¹⁰ Lázár 1916, 72.

¹¹ Pentcheva 2010, 95.; Ilyen mellkereszték – enkolpion – kerültek elő honfoglalás kori sírokból is. Ezek közül a Krisztust, Szűz Máriát és az evangélistákat ábrázoló Tiszaeszlár-Sinkahegyi lelet a legismertebb. Vö. Fodor 1996, 192-193.

¹² Vö. Pentcheva 2010, 131.

*lunk keményen szembe. Ugyanígy dicséretes, még ha nem is meglepő, ha a bűnöknek és démonoknak a lélek erejével üzenünk hadat, hiszen a világot köztudomásúan szerzete-
sek népesítik be.*¹³ A 13. században író Gulielmus Peraldus francia domonkos szerzetes (1190-1271) az emberi élethez kapcsolódó harcról értekezett *Summa de virtutibus et vitiis* című művében, melyben Szent Pál apostol leveléből kiindulva a spirituális küzdelem szimbolikáját is ismerteti. A kép címe szintén a Szentírásból vett idézet: *Milicia est vita hominis super terram* (Jób 7,1)¹⁴ Ebből a munkából megtudható, hogy a katona viseletében, fegyverzetében a gonosz, a démonok elleni harcban mi mire utal, mit szimbolizál.¹⁵

Sisak	<i>Spes futuri gaudii</i>	A jövő örömeinek reménye
Lándzsa	<i>Perseverantia</i>	Állhatatosság
Lándzsaszászló	<i>Regni celestis desiderium</i>	A mennyei királyság utáni vágyakozás
Pajzs	<i>Fides</i>	Hit
Kard	<i>Verbum Dei</i>	Isten Igéje
Tunika	<i>Christiana religio</i>	Keresztény vallás
Láncpáncél	<i>Caritas</i>	Szeretet
Ló	<i>Bona voluntas</i>	Jóakarát
Kantár	<i>Discrecio</i>	Belátás
Nyereg	<i>Humilitas</i>	Alázat
Sarkantyú	<i>Discipline</i>	Tudományok / fegyelmi gyakorlatok
Jobb hátsó patkó	<i>Bonum opus</i>	Jó cselekedet
Bal hátsó patkó	<i>Consuetudo</i>	Megszokás
Jobb első patkó	<i>Delectatio</i>	Gyönyörűség
Bal első patkó	<i>Consensus</i>	Egyetértés
Kengyel	<i>Propositum boni operis</i>	Elhatározás a jó cselekedet végrehajtására

13 Veszprémy 1999, 169.

14 Katonasor az ember élete a földön, és napjai olyanok, mint a napszámos napjai.

15 Az illusztrációról: Hunyadi 2011, 11.; Biddle 2012, 157-158.; Araújo 2017, 315-316.

13. századi illusztráció Gulielmus Peraldus *Summa de virtutibus et vitiis* című könyvéből. British Library Harley MS 3244, f. 27v – 28r, London

A képen látható angyal hét mondatszalogot tart jobb kezében, melyen a nyolc boldogság egy-egy mondatrésze olvasható.¹⁶ Bal kezében egy koronát tart a katona feje fölé, kezében pedig ismételtelen egy mondatszalog látható, szintén szentírási idézettel: *Non coronabitur nisi qui legitime certaverit* (2Tim 2,5)¹⁷ A katona pajzsa Szentháromság szimbólum. A képen még a Szentlélek ajándékai vannak felsorolva egy-egy galamb mellett, velük szemben pedig a bűnök listája látható egy-egy ördögi alakkal együtt. A lelki küzdelem során ezekkel a bűnökkel kell szembenézni és megbirkózni az üdvösség elnyeréséhez.

¹⁶ A nyolcadik boldogság hiányzik: *Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyek országa.*

¹⁷ *A versenyző is csak akkor nyer koronát, ha szabályszerűen versenyez.*

<p>Contumelia – gyalázkodás</p> <p>Contemptus – megvetés</p> <p>Praesumptio – előítélet</p> <p>Inobedientia – engedetlenség</p> <p>Irreverencia – tiszteletlenség</p>	<p>Collaudatio – hízelgés</p> <p>Inanis gloria – hiábavaló dicsőség</p> <p>Arrogancia – kevélykedés</p> <p>Insolentia – szertelenség</p> <p>Contentio – vetélkedés</p>		<p>Superbia – kevélység</p>	<p>Spiritus Timoris Domini – Az Úr félelmének lelke</p> <p>Paupertas – (lelki) szegénység</p> <p><i>ipsorum est regnum celorum</i> övék a mennyek országa (1.)</p>
<p>Malignantia – rosszindulat</p> <p>Boni compressio – a jó elnyomása</p> <p>Invidentia – irigykedés</p>	<p>Distentio – viszálykodás</p> <p>Iurgacio – kötekedés</p> <p>Disputacio – felelés</p> <p>Ingratitudo – hálátlanság</p>		<p>Invidia – irigység</p>	<p>Spiritus Pietatis – A kegyesség lelke</p> <p>Mansuetudo – szelidség</p> <p><i>ipsi possidebunt regnum</i> övék lesz a föld (3.)</p>
<p>Protervitas – erőszakosság</p> <p>Malicia – gonoszság</p> <p>Temeritas – meggondolatlanság</p> <p>Furor – harag</p> <p>Homicidium – emberölés</p> <p>Malignitas – rosszindulat</p>	<p>Odium – gyűlölet</p> <p>Discordia – viszály</p> <p>Ira – harag (?)</p> <p>Iniuria – jogtalanság</p> <p>Contumelia – gyalázkodás</p> <p>Inpaciencia – türelmetlenség</p>		<p>Ira – harag</p>	<p>Spiritus Scientie – A tudomány lelke</p> <p>Luctus pro peccatis – Bánat a bűnökért</p> <p><i>ipsi consolabuntur</i> majd megvigasztalják őket (2.)</p>
<p>Imprudencia – ostobaság</p> <p>Incircumscriptio – körülíratlanság (= pontatlanság, csúsztatás)</p> <p>Tepiditas – közönyösség</p> <p>Ignavia – lanyhaság</p>	<p>Dissidia – ellenségeskedés</p> <p>Pigrítia – restség</p> <p>Pusillanimitas – kicsinylelkűség</p> <p>Negligentia – hanyagság</p>		<p>Acedia – jóra való restség</p>	<p>Spiritus Fortitudinis – A bátorság lelke</p> <p>Esurientes iusticie – Akik éheznek az igazságot</p> <p><i>ipsi saturabuntur</i> ők majd eltelnek vele (4.)</p>
<p>Rapina – rablás</p> <p>Violantia – erőszakoskodás</p> <p>Inequitudo – igazságtalanság</p> <p>Iniustum iudicium – igaztalan ítélet</p> <p>Obstinatio – makacsság</p> <p>Dolus – csalás</p>	<p>Ambitus – hízelgés</p> <p>Usura – kapzsiság</p> <p>Latrocinium – rablás</p> <p>Periuria – hamis esküvés</p> <p>Furtum – tolvajlás</p> <p>Mendacia – hazugság</p>		<p>Avaritia – fősévényesség</p>	<p>Spiritus consilii – A tanács lelke</p> <p>Misericordia – irgalom</p> <p><i>ipsi misericordiam consequentur</i> majd nekik is irgalmazznak (5.)</p>

<p><i>Impudicitia</i> – szemérmertelenség</p> <p><i>Inhonestas</i> – becsületlenség</p> <p><i>Immodestia</i> – szerénység</p> <p><i>Immoderantia</i> – mértéktelenség</p>	<p><i>Gulolitas</i> – falánkság</p> <p><i>Ebrietas</i> – részegeskedés</p> <p><i>Prodigalitas</i> – tékozlás</p> <p><i>Inabstinentia</i> – önmegtartóztatás hiánya</p> <p><i>Inverecundia</i> – tiszteletlenség</p>		<p><i>Gula</i> – torkosság</p>	<p><i>Spiritus Intellectus</i> – Az értelem lelke</p> <p><i>Mundicia cordis</i> – tisztaszívűség</p> <p><i>ipsi Deum videbunt</i> ők meglátják Istent (6.)</p>
<p><i>Incestus</i> – paráznság</p> <p><i>Pecudi aliorum</i> – más vagyona iránti [vággy]</p>	<p><i>Diremptio</i> – házasság felbontása</p> <p><i>Fornicatio</i> – prostitúció</p> <p><i>Adulterium</i> – házasságtörés</p>		<p><i>Luxuria</i> – bujaság</p>	<p><i>Spiritus Sapientie</i> – A bölcsesség lelke</p> <p><i>Pax</i> – béke</p> <p><i>ipsi Filii Dei vocabuntur</i> Isten fiainak hívják majd őket (7.)</p>

A Peraldus által közölt kép nagyban hozzásegít minket ahhoz, hogy a korból ismert harci jeleneteket ábrázoló alkotások spirituális jelentését jobban megérthessük, így Szent György, de Szent László története is megelevenedik. Ha így tekintünk a képekre, akkor azok teológiai üzenete, mondanivalója, a bűnök elleni harc és a megváltás jelentősége a helyére kerülhet.

SZENT GYÖRGY KÖZÉPKORI TISZTELETÉRŐL

A legenda szerint Szent Györgyöt Diocletianus császár (284-305) idején fejezték le. Nagy népszerűségét annak köszönheti, hogy egyszerre volt keresztény és római, kappadókiai származása pedig a görögség számára tette fontossá.¹⁸ Szent Györgyöt az 5. századtól kezdték el tisztelni a bizánci világban, majd két évszázaddal később nyugaton. Eleinte mártírként, majd katonaként jelent meg az ábrázolásokon, később, a 11. századtól már lovagként, aki egyrészt a szörny, másrészt a bálványimádás ellen harcol. Ekkoriban egészült ki a szent legendája a sárkányölés történettel, amelyben egy hős a kereszt jelével – hasonlóan Constantinus császárhoz – képessé vált arra, hogy megöljön egy sárkányt, és kiszabadítson egy hercegnőt.¹⁹

Eltérnek a vélemények abban a tekintetben, hogy ez a különös történet mikor jelent meg Szent György tiszteletében. Balogh Jolán szerint a sárkányölő lovag-szent alakja ikonográfiailag a 12. században alakult ki.²⁰ Lazarev szerint: *Abból a tényből, hogy a*

18 Magyar 1999, 59-60.

19 Laarhoven 1999, 73., 209.

20 Balogh 1929, 135.; V. Kovács Sándor azt írta: *Kappadokiában mártír, később görög földön a XI. században szent (előbb gyalogos, majd lovas), végül a X. századtól már sárkányölő hős. [...] Az V-XI. század között négy redakción esik át legendája, a XI. századi már a harcos szentet ünnepli benne, csodatételei között azonban csak a XI. század végén, zömében a XI-XIII. században fordul elő a sárkányölés motívuma.*

XII. század kézírataiban rögzítették először, elhamarkodott volna azt a következtetést levonni, hogy keletkezése is ilyen késői időpontra esik. Kétségtelen, hogy az egyházi körök legkésőbb a IX. században már elismerték ezt a csodát, máskülönben nem találkozánk képzőművészeti ábrázolásával a kappadókiai korai sziklakápolnák falfestményein (a IX. század vége és a XI. század eleje közti időszakban). S mivel még J. Aufhauser szerint is feltehető, hogy Szent György több csodájának legendája a VIII. század szájhagyományára nyúlik vissza, teljes joggal állíthatjuk, hogy „Szent György viadala a sárkánnyal” ez idő tájt keletkezett legenda.²¹ Lázár Béla is úgy gondolja, hogy A Szent György-kultusz a keresztes háborúk idején terjedt el a nyugaton.²² Magyar Zoltán ezt a változást azzal magyarázza, hogy E hősi küzdelem alkalmas volt arra is, hogy a korábbiaknál egyértelműbben teológiai eszmei tartalmat hordotton, a Jó és Rossz harcát, aktualizálva pedig a kereszténység és a pogányság (eretnység) közötti küzdelmet.²³ Tiszteletének meglétét és jelentőségét mutatja a *Gesta Francorum*-ban olvasható megjegyzés, miszerint az első keresztes hadjárat idején egy sereg élén látták őt más szentekkel együtt megjelenni: *A mieink megpillantván ezt a sereget, egyáltalán nem értették, mi történik, kik lehetnek a közeledők, mígnem felismerték Krisztus segítségét, amelynek az élén Szent György, Merkur és Demeter álltak.*²⁴ Nyilvánvaló, hogy a katonaszentek kultuszának elterjedése a Szentföldért folytatott harcokkal magyarázható. A 12. század elején írta Clairvaux-i Szent Bernát a templomos lovagok számára *Az új lovagság dicsérete* című munkáját, amely a kereszténység és a pogányság közti küzdelemről szól. Ebben az olvasható a lovagokról, hogy *Mert nem ok nélkül viseli a fegyvert: mert Isten szolgája, a gonosztévők megbüntetésére, a jó cselekvőknek pedig dicsérésére. Bizony, amikor gonosztevőt öl meg, nem gyilkosnak mondhatjuk, hanem ítéletvégrehajtónak, egyenesen Krisztus bosszulójának, a keresztények védelmezőjének a gonoszan cselekvők között.*²⁵

A 11-12. század fordulóján készült velencei Szent Mihály zománc-ikonon Szent Theodórosz (Tivadar) Sztratilatisz és Theodórosz Tirón, Prokópiosz és Georgiosz (György), Demetriosz (Demeter) és Nesztóriosz, Eusztáthiosz és Merkuriosz nagyvértanúk alkotnak párokat.²⁶ Szent Mihály arkangyal volt a választott nép, Izrael fegyveres erőinek védelmezője,²⁷ majd Constantinus császárt követően a birodalom katonáinak protektorává vált, aki nagy népszerűségnek örvendett, mivel azt tartották róla, hogy ő

In: V. Kovács 1983, 33.; Magyar Zoltán könyvében: *A XI. századtól már mint sárkányölő hős ismeretes*. In: Magyar 2006, 7.

21 Lazarev 1975, 46-47.

22 Lázár 1916, 65.

23 Magyar 1996, 58.

24 Veszprémy 1999, 96.; *Videntes itaque nostri hunc exercitum, ignorabant penitus, quid hoc esset et qui essent, donec cognoverunt esse adiutorium Christi, cuius ductores fuerunt Sancti Georgius, Mercurius et Demetrius*. In: Hagenmeyer 1890, 374-375.

25 Veszprémy 1999, 174-175.

26 Pentcheva 2010, 116.

27 *Abban az időben felkel azonban Mihály, a nagy fejedelem, néped fiainak oltalmazója, és olyan idő jön, amilyen a nemzetek keletkezése óta addig az időig még nem volt.* (Dán 12,1)

védelve Bizáncot az arabok és a perzsák elleni harcban. Az *arkhisztratégosz* arkangyal volt tehát a birodalom egyik patrónusa és a császár testőre.²⁸ Mivel a két szent tisztelete összefügg egymással, ezért képi ábrázolásaik is hasonlítanak. A Jelenések könyvében részletesen olvashatunk az arkangyal sárkány feletti győzelméről.²⁹ Megemlítenéd még az is, hogy XI. Lajos francia király (1461-1483) 1469-ben alapította meg a Szent Mihály Rendet Franciaország védelmezője számára.³⁰

A szláv nyelvű országokban Szent György azon katonák védőszentje volt, akik a nem keresztények ellen küzdöttek. Tisztelete különösen meghatározóvá vált Oroszországban, ahol a kétfejű sasos állami címerben a lovas szent alakja látható, amely Moszkva címere. Az orosz állami jelvénybe Anna cárnő (1730-1740) idejében vették fel Szent György képét.³¹ Ennek előzménye volt, hogy 1051. november 26-án Hilárión orosz metropilita Szent György megalomártír, a „Győzedelmes” tiszteletére szentelte fel az első templomot Kijevben, melyet Jaroszláv Vlagyimirovics (978-1054) nagyfejedelem építtetett, aki a kereszttségben szintén a *Georgij* (Георгий), György nevet vette fel. A templom felszentelésének napja – eltérően Konstantinápolytól – visszatérő ünneppé lett az egész orosz egyházban. Szent György ikonja a győztes szent lelki lényegének szimbólumává vált a Rusz területén. Ő az a szent, aki a káosz erői – a sárkány – felett győzelmet arat.³² Több képi ábrázolása ismert a középkorból, ezek között az egyik leghíresebb a 14. század végéről, a novgorodi iskolából, pontosabban a Novgorod melletti Paskovszkij kerület Manyihinszkaja-templomából származó ikon.³³ Mielőtt bemutatjuk a Szent Györgyről szóló leírást, közöljük Lazarev gondolatait a leginkább Novgorodból származó ikonokról:

*A másik két ikon, amelynek jobb felső sarkában az áldásra kinyújtott jobb kéz látható, György lándzsát tart a kezében. Viharsebesen száguld a nyeregben ülő ifjú hős akaratának engedelmességed fehér ló. György a természet sötét erőit megtestesítő sárkány torkába dőfi lándzsáját. A világosságnak, a természet jótékony erőinek képviselőjeként ábrázolja az ikon. Vakító ragyogásában van valami, ami félelmetes viharra, cikázó, lecsapó villámra emlékeztet. Vértörös köpenye tüzes fénykoszorút képez alakja körül, úgy érezzük, nincs olyan erő a világon, amely meg tudná állítani ennek a lovasnak fürgeteges vágatását.*³⁴

28 Ivancsó 2014, 8.

29 *Ekkor harc támadt az égben: Mihály és angyalai harcoltak a sárkánnyal. A sárkány és angyalai harcoltak, de nem diadalmaskodtak, sem helyük nem volt többé az égben. Ekkor letaszították a nagy sárkányt, az öskígyót, akit ördögnek és sátánnak hívnak, aki elcsábítja az egész világot. Letaszították a földre, és vele együtt angyalait is letaszították.* (Jel 12,7-9)

30 Beaune 1998, 1190.

31 Lazarev 1975, 69.

32 Sidorenko 2009, 154., 229.

33 Ruzsa 1981, 29., 260.

34 Lazarev 1975, 66.

Szent György és a sárkány.

Novgorodi iskola. 14. század vége. 58×41 cm, Orosz Múzeum, Szentpétervár

A bizánci művészetben azt láthatjuk, hogy Szent György és a többi katonaszent is – Constantinushoz hasonlóan – egy elképzelhetetlenül, lehetetlenül vékony lándzsát tartanak a kezükben. Ez egy olyan fegyver, amely teljesen alkalmatlannak látszik bármilyen valódi ellenség legyőzésére. A 13. században ez a jellegzetesség még a nyugati művészetben is megfigyelhető.³⁵ Elég, ha csak a jáki templom ábrázolására gondo-

³⁵ Egészen hosszú lándzsa látható Szent Györgynél a bázeli münster falán. Vö. Lázár 1916, 82.

lunk, ahol még a hátravont kéztartás, a köpeny és a fehér színű ló is nagyban emlékeztet a novgorodi ikonhoz.³⁶ Balogh Jolán a képpel kapcsolatban azt állapította meg, hogy *Szent György alakja, amint a galop volant testetlen könnyűségében transcendens lényként diadalmasan ívelődik a sárkány fölé, lenyűgöző erővel juttatja kifejezésre az erények természetfeletti fölényes győzelmét a gonoszságon.*³⁷

Sárkányölő Szent György. 13-14. század, Ják

A későbbi korok nyugati művészetében már nem így lesz ez, mivel Szent György általában valóságos lovagként, a spirituális fegyver helyett egy eredeti lándzsát tart a kezében és így küzd a sárkánnyal. Elég, ha csak Paolo Ucello (1397-1475), Carlo Crivelli

³⁶ Lázár Béla gondolatai a jáki freskóról: *A bizánczi művészetnek ezt az absztrakt diszitményszerűségét kiérezzük az 1256-ban felszentelt jaáki templomföltára fölött festett XIV. századi freskón is, a lovak kabátjának lebegő redőzetén, a ló farkának hullámos vonalain, a merevvé stilizált lótartáson egyaránt.* In: Lázár 1916, 75.; Magyar Zoltán ezekről a jellegzetességekről írja: *E képek, mint jeleztük, még híven követik az ortodox tradíciókat. Egy XVIII. századi mikolai képen a végtelékig leegyszerűsített rajzú festmény sárkányölője fehér színű lovával az egész képkeretet kitölti. A hátravont kézzel indított dőfés ugyancsak jellegzetesen keleti vonás.* In: Magyar 2006, 103.

³⁷ Balogh 1929, 140.

(1430-1490), Raffaello (1483-1520), vagy Dürer (1471-1528) képeire gondolunk. A reneszánsz óta a művészet spirituális üzenete egyre inkább háttérbe szorul, azzal, hogy fontossá válik a test pontos, hiteles ábrázolása, a tökéletes formai megjelenítés. Ahogy a test előtérbe kerül, azzal egyre inkább háttérbe szorul a spiritualitás, ugyanakkor ezeknek a részleteknek az ismerete – színek, alakok, eszközök – teszik lehetővé, hogy a képek lelki üzenetét megérthessük. Ahogyan Chiara Frugoni fogalmaz a *La voce delle immagini* című könyvében: *A középkori ábrázolások sajátos nyelvezet által fejezték ki mondani-valójukat, amely kodifikált gesztusok, építészeti szabályok, célzatos részletek, metaforák, szimbólumok által vált lehetővé: ha nem ismerjük ezeket az elemeket, akkor a képek hang nélkül maradnak.*³⁸

SZENT GYÖRGY³⁹

A gonosz elleni küzdelem az emberi történelemnek egy állandó dimenziója. Sokan ábrázolták az embert egy, a jó és rossz között álló harcmezőként. A keresztény hit radikális újdonságot képvisel ebben a lelki küzdelemben. A kereszténység határozottan mutatja be Krisztus végleges győzelmét a gonosz felett: az Úr legyőzte a gonoszt, aki soha többé nem lesz az utolsó szó. Valóban, végsősoron a gonosz rejtőzik a halál mögött, és Krisztus feltámadásával szétzúzta a halált.

A gonoszra az ember mindig úgy tekintett, mint valami földalatti, ismeretlen, ellenőrizhetetlen, sötét, rémisztő jelenségre. A föld, a rossz dolgok gyakran a szenvedélyeséget képviselték, tehát az emberben egy bizonyos kíváncsiságot, vonzódást idéztek elő. De amikor a föld valóban megnyílik, és előjönnek a gonosz lelkek, rettenetes arcuk megremiszti az embert és inkább a félelem, mint a kifinomult kísértő csáberők által tartja fogva. A *Pokolraszállás* ikonban is, a Séol, az alvilág,⁴⁰ a halállal és a halál birodalmával áll kapcsolatban.⁴¹ Az ember a sötét, sátáni erőket vadállatok képében látta, úgy fogta fel, hogy a gonosz legyőzése felülkerekedés egy vad dimenzión, amely olyan radikális módon tartozik a földhöz, mint az állatvilág. És ennek a barlangokkal és szenvedélyes vadállatokkal benépesített alvilágnak ellenpontjaként az égi, lelki világot, az isteni áldás

³⁸ Frugoni 2010, XXI.

³⁹ Ez a rész készült Tomaš ŠPIDLIK és Marko Ivan RUPNIK *La fede secondo le icone* című könyvének Szent Györgyről szóló fejezete alapján. A szövegben lévő kiegészítések, jegyzetek a dolgozat szerzőjétől származik, azok az eredeti szövegben nem szerepeltek. Az olasz szöveg fordítását Horváth Hajnalka és Prokopp Katalin Victoria lektorálta. Vö. Špidlik – Rupnik 2011, 71-75.

⁴⁰ A bizánci keresztény hagyományban nagyszombaton a pokolra szállást ünneplik a szentmisében. Nagypénteken Krisztus meghal, szombaton az egyház alászáll vele a poklokra, a halál birodalmába, ahonnan nem jön vissza, hanem egy másik úton megy fel és belép Isten országába. In: Rupnik 2016, 7.

⁴¹ A feltámadás ikon nem abban a cselekedetben ábrázolja Krisztust, amint kilép a sírból, hanem abban, hogy elmerül benne. Krisztus nagysága abban áll, hogy Ő bemegy a sötétség fejedelmének birodalmába, aki szolgátságban tartja Ádámot és leszármazottait. Krisztus leszáll, kitarja az alvilág ajtóit, belép élőként a halál birodalmába. Azt lehet énekelni: *Ó halál, hol van a te győzelmed?* (1Kor 15,55) A halál birodalmának vége van, mert befogadott egy élő. Leszáll a valódi fény, az igazság Napja, amely megvilágítja azokat, akik sötétségben és a halál árnyékában vannak. (Lk 1,79) Krisztus megragadja Ádámot és Évát, hogy visszavigye őket Isten fiainak méltóságába. Vö. Špidlik – Rupnik 2011, 57-59.

és az Isten az ember iránti jóakarátának a világát helyezte. Ebbe az elképzelésbe illeszkedik bele néhány fontosabb európai kegyhely is annak tanúságaként, hogy a kereszténységnek Európa evangelizálásában milyen erős bástyái voltak a szellemi küzdelemben. Ilyenek például az angyaloknak,⁴² legfőképpen Szent Mihálynak szentelt kegyhelyek. Ezeket a kegyhelyeket általában az jellemzi, hogy hegyen vannak elhelyezve, és a gonosz a barlangban győzetik le.⁴³ Ez a valódi győzelmet jelenti, mert a jó, az üdvösség azt is bevilágítja, ami földalatti (alvilági), tehát nincs már hely a gonosz számára.⁴⁴

Itt egy fehér lovon ábrázolva látjuk Szent Györgyöt, aki szilárdan az ikon horizontján áll, egyensúlyban a kígyó formájában a barlangból kijövő gonosz és a mélyvörös nagy háttér között, amely az isteninek, a vallásosnak a szimbóluma. A jobb oldali felső sarokból mutat Isten áldó keze.⁴⁵ Az ikonokon a fehér szín egy lelki dimenziót jelképez, amely azt jelenti, hogy Szent György a gonosz ellen a Szentlélek erejével (a ló) küzd. A lándzsa, amelyet sikerül neki a kígyó szájába beledöfni, egy igen vékony eszköz, amelyet gyengén tart kezével, jelezve, hogy minden erőfeszítés nélkül öli meg a gonoszt. Ez a gesztus a spirituális küzdelem nagy igazságát nyilvánítja ki: az alvilág fejedelmét nem lehet kizárólag az ember erejével elűzni.⁴⁶ Ő ugyanis nem engedelmeskedik az ember hangjának, hanem csak Isten Igéje előtt hátrál meg. Talán a múltban gyakran túlságosan hangsúlyozták az aszkézis akarati dimenzióját, ahol az ember csakis a saját erejével harcolt a szenvedélyeivel, bűneivel és magával a sátánnal, a kísértővel. És reakcióként eljött egy olyan korszak, amikor vagy egyáltalán nem beszélünk a lelki harcról, vagy tisztán pszichológiai értelemben beszélünk róla. Anélkül, hogy leértékelnénk az emberi mélységgel kapcsolatos összes pszichológiai felfedezést, hangsúlyoznunk kell, hogy ezeket a lelki

42 *Meg kell tanulni a szívünkre hallgatni. Este, amikor vége a napnak [...] le kell ülni egy székre. Mit kell tenni? Hallgatni a szívünket, figyelni, mi marad benne egy nap után. A szív az emberi személy teljességét jelenti, benne van minden. Ha túlzásba vittem valamit nap közben, este a szívem megmondja. Beszél hozzánk az angyal.* In: Rupnik 2016, 9.

43 Szent Mihály ismertebb szentélyei: *Skellig Michael* Írországból, *St. Michael's Mount* Angliában, *Mont-Saint-Michel* Franciaországban, *Abbazia di San Michele della Chiusa* Piemontban, *Santuario de San Michele Arcangelo*, a Gargano-hegyi barlang Pugliában, mindkettő Olaszországban, *Szent Mihály kolostora* Szími szigetén Görögországban, a *haifai kolostor* Izraelben.

44 Közbenjáró ima: *Szent Mihály arkangyal, védelmezz minket a küzdelemben; a sátán gonosz kísértései ellen légy oltalmunk! Esedezve kérjük: „Parancsoljon neki az Isten!” Te pedig, mennyei seregek vezére, a sátánt és a többi gonosz szellemet, akik a lelkek vesztére körüljárnak a világban, Isten erejével taszítsd vissza a kárhozat helyére!* Az ima eredetéről Ivancsó 2014, 49-50.

45 Lazarev sokat írt arról, hogy orosz földön népi jelleget öltött György alakja, a képen látható áldó kézről csak ennyit állapított meg: *A kép jobb sarkában Krisztus jobbja látható, amint áldón nyújtja ki a diadalra induló György felé. Ez a motívum később nagyon elterjed.* In: Lazarev 1975, 66.; Ez az ikonográfiai jellegzetesség természetesen nyugat-európai példákön is megjelenik. Krisztus mennybemenetelénél Isten keze látható a Bugacon előkerült 12. századi zománcozott bronzlemezen; a felhőből kinyúló kéz befogadja a Fiúistent. Vö.: Rosta 2014, 204., 221.; Remete Szent Pál budaszentlőrinci szarkofágtöredékén a felhőből kinyúló két isteni kéz fogadja be Szent Pál lelkét. Vö. Buzinkay – Havassy 1995, 69.

46 Clairvaux-i Szent Bernát az ellenféllel harcoló lovagokról: *Megtanulták ugyanis, hogy nem a saját erejükből bátrak, hanem a Seregek Urának hatalmától remélhetik a győzelmet, aki hitük szerint ezt könnyen megadhatja [...]* In: Veszprémy 1999, 180-181.

élet szolgálatába kell helyezni, és nem szabad mindenre magyarázatként felhasználni, elhanyagolva azt is, amit az egyházatyák „spirituális harcnak” neveztek. Ez az a spirituális művészet, amely a Szentlelket gyümölcsözteti az életünkben.⁴⁷ Nyilvánvaló, hogy egy ilyen lelki munkában a pszichológiai felfedezések nagyban hozzájárulhatnak ahhoz, hogy megkönnyítésék a Lélek működésével kapcsolatos diskurzusokat.

Manapság, amikor az Egyházban egyfajta féltékenység van azzal kapcsolatban, hogy angyalokról és ördögökről beszéljenek (miközben az egész Egyházon kívüli világ ezt teszi), és amikor sok valóság pszichológiai és szociológiai magyarázatra redukálódik, ez az ikon a lelki élet egy fontos valóságára hív minket. Hangsúlyozni akarjuk ezt ezzel a magyarázattal. A szláv országokban Szent Györgyöt tavasszal ünnepelték.⁴⁸ Az ehhez az ünnephez kapcsolódó rítusokban sok régi elem megmaradt az ősi szlávok pogány ünnepeiből is, egyértelmű utalásokkal a győzelemre az ellenséges tél, halál és gonosz felett. Táncoltak és megünnepelték a győzelmet, hol kihangsúlyozva a hős értékét, hol egyfajta eufóriába esve, ahol a tél feletti győzelem is egy kozmikus ciklus része volt, amelyben az embernek nem volt semmi része. Az ikon ellenben Szent Györgyöt úgy mutatja meg nekünk, hogy minden erőfeszítés nélkül megöli a kígyót, mert Isten cselekszik benne és a Szentlélek az, aki elégeti a gonoszt és megszentel, aki megakadályozza a sátán behatolását a szívbe. Ma talán egy ahhoz nagyon hasonló időszakban vagyunk, amikor ezek az ősi pogány ünnepek zajlottak. Egyrészt sokak számára gyakorlatilag nem létezik már a bűn, de Isten sem. Mégis, előbb vagy utóbb, elkerülhetetlenül megjelenik a rossz. Van tehát egy küzdelem a gonosz és annak különféle formái ellen. És gyakran, vagy ünnepeljük e harc szerzőit, mint pogány hősöket, vagy egy személytelen kozmikus akarat egyik megnyilvánulásaként viseljük el a gonoszt, amely egy adott pillanatban pontos vonásokkal mutatkozik meg. Az tehát a kedvező időszak egy olyan kereszténység számára, amelyben nem minden függ az ember megfelelésétől és aszkézisétől, és amelyben a keresztény erkölcsöt nem csak „jóra irányuló programnak”, egyfajta ideológiának tekintik, hanem ahol az ember meghívást kap a szinergiára, az együttműködésre a Szentlélekkel, aki benne és a történelemben titokzatos módon jár el, az ember megértésén túl.

Bárki, aki szeret, tudja, hogy mennyire kifinomult a szeretet módja, mennyire finom a megtévesztés, a kísértés és milyen szörnyűek az ebből fakadó szenvedések. Talán itt az ideje, hogy visszazerezzük azt, amit a keresztény hagyományban „lelki küzdelemnek” hívnak.

A jobb felső sarokban van egy nyílás, ahonnan kinyúlik Isten áldó keze. Az Atya lelki áldása az, aki elküldi a Szentlelket azért, hogy emlékeztessen mindenre, amit Krisztus

⁴⁷ *Pio atyát sokat tanulmányoztam, amikor San Giovanni Rotondóban a mozaikokat készítettem. II. János Pál és Ratzinger pápa a gonosz elleni küzdelem szentélyének nevezték. Pio atya megértette, hogy a gonoszt nem a gazdagsággal, a pszichológiával, a szociológiával, a politikával lehet legyőzni, mert a gonosznak spirituális gyökerei vannak: spirituális küzdelemben kell tehát legyőzni.* In: Rupnik 2016, 8.

⁴⁸ Szent György napja április 23-án van, Magyarországon 24-én ünneplik tekintettel a Béla névnapra. In: Jankovics 1997, 131.

tett – vagyis hogy legyőzte a világot (vö. Jn 14,26)⁴⁹ –, és megvilágítsa az egész igazságot, tehát a gonoszra vonatkozó igazságot is.

Ez a felső sarok kicsiben, a keleti keresztények *krasnij ugol*-ja (a „gyönyörű sarok”). Az a sarok, ahol az ikon a házban lóg, vagy ahol a feszület és a meggyújtott gyertya áll, általában imádság- vagy fohászhímzéssel ellátott kelmékkel díszítve. Ez az a sarok, amely az ikonnak köszönhetően megnyitja a szobát a túlvilág, Isten világa felé, és elhozza a mi terünkbe, a mindennapi életterünkbe az isteni tekintetet, amely a szent kép aranyozott fényén keresztül beragyog. Ez hozzájárul, hogy egy különös dimenzió, Isten pillantása járja át a lelkeséget, a munkát, az életet, az étkezést. Így elkezdjük észlelni Isten jelenlétét, a család és mindaz feletti örökösét, ami a házban zajlik. Az ikon előtt nem csak gyönyörű pillanatok történnek, hanem nehéz, komoly, bűnös dolgok is gesznek. De Isten ott van, az ő kegyelmével nézi mindezt, megáld és gyógyít. Az áldásnak e sarka a házban megerősíti a lelki élet szabadságát: szabadnak lenni Istennel, szabadságban megélni a vele való kapcsolatot.

E sarok tekintetén keresztül a keresztény megtanulja, hogy az élet nehézségeiben és a gonosz elleni küzdelemben Isten állandó jelenlétét, cselekvését és üdvösségét lássa.

SZENT GYÖRGY TISZTELETÉNEK HAZAI ÉS SZEGEDI VONATKOZÁSAI

Magyarországra a szent tisztelete egyszerre érkezhett keletről és nyugatról. Szent István Szent György és Szent Márton segítségével győzte le Koppányt. Hazai kultuszának központja a Szent Mihály oltalmába ajánlott Veszprémi egyházmegye székhelye volt. Veszprémben kápolnát építettek a tiszteletére, ahol a Szkopjéból származó koponyaereklyéjét őrizték. A hagyomány szerint Szent Imre herceg itt tett szüzességi fogadalmat.⁵⁰ A magyar Szent Koronán Szent György lándzsával a kezében, katonaként, Szent Demeterrel együtt látható. A Hartvik püspöktől származó Szent István legendában szintén azt olvashatjuk, hogy segítségül hívásával győzte le Csanád vezér Ajtonyt 1028-ban,⁵¹ ennek köszönhetően tudta Szent István a velencei Szent György monostorból Magyarországra érkező Szent Gellértet kinevezni (első) csanádi püspökké, aki Oroszlámoson (szerbül Банатско Аранђелово / Banatsko Arandelovo) Szent György tiszteletére szentelte a monostort, miként az első csanádi egyházat is. Nem véletlen tehát, hogy Csanád vezér győzelmét ábrázoló domborművel kezdődik a Dóm téren látható szobrok sorozata a Nemzeti Emlékcsarnokban.

Amint említettük, a sárkányölő lovag-szent alakja a 11-12. században alakult ki. Balogh Jolán is úgy vélte, hogy a kultusz kialakulása a 12. században történt meg, amely már korán nagy vonzerőt gyakorolt a magyar lélekre.⁵² Ezzel magyarázható, hogy a

49 Én pedig kérem az Atyát, és más Vigasztalót ad nektek, hogy veletek legyen mindörökké.

50 Csete 1863, 891.; V. Kovács 1983, 33.; Magyar 2006, 30., 34.

51 [...] a vezér bizakodván az örök erényben, seregének sokaságával Isten kedveltje, Márton főpap és Szent György vértanú zászlaja alatt elindult, hogy úrrá legyen az ellenség veszett dühén. In: Érszegi 1983, 37.

52 Balogh 1929, 135.

csanádi székeskáptalan pecsétjére a lovag Szent György került fel, mivel ő volt az egyházmegye védőszentje a középkorban. Balogh Jolán úgy vélte, hogy *A legrégebb emlékek, a Szent Györgynek szentelt csanádi káptalan pecsétje a XIII. század első feléből még kezdetleges munka, mely híven követi a bizánci sémát.*⁵³ A 13. század végéről származó székeskáptalani pecséteken látható részleteket kutatásainak köszönhetően G. Tóth Péter pontosította: Így vált felismerhetővé, hogy Szent György lovának a farka be van fonva, a szent nem csak felemelt jobbával, hanem teste előtti baljával is markolja a lándzsát, ruhájának pedig öv feletti csaknem párhuzamos ráncai az öv alatt sugarasan terjedve rendeződnek a György combján és a ló oldalán, a *sárkány nyaka és feje a ló mellső lábai között helyezkedik el, a sárkány testének oldala pedig krokodilszerűen bordázott.*⁵⁴

Szent György tisztelete párhuzamba állítható Szent Lászlóéval. Az összehasonlítás segítségével még a mélyebb értelmezési horizontokat is bemutatathatjuk, megérthetjük. A képciklus mondanivalójának elsődleges, realisztikus szintje egy történelmi eseményre, a kerlési csatára épül. László király szentté avatására ugyanakkor 1192-ben, III. Béla király uralkodásának idején került sor akkor, amikor a korszakot az 1187-es hattini vereség után a kereszties eszmény erősen átjárta, pogányság és kereszténység küzdelme ismételtelen kiéleződött, a korszakot pedig meghatározták III. Ince pápa gondolatai a szolgaság és a szabadság teológiájáról.⁵⁵ A második, idealisztikus szint a jó és a rossz harcát jeleníti meg, ebben az esetben a gonosz maga a pogány kun, akit Szent László – fehér lovának a segítségével és a pajzsán látható kereszt jelével – noha lándzsával döf át, végül csak bárdjával, az ellenség kardjával és a lány segítségével tudja legyőzni. A harmadik, a szimbolikus üzenet, amely pedig ebben az esetben is a bűneink elleni állandó küzdelemről és a megváltásról szól. A megváltás révén a Megváltóval, Krisztussal kerülünk kapcsolatba. Nyilvánvaló tehát, hogy középkori templomaink falain – főleg az ellenséges betörések miatt – gyakran megjelenő kép leginkább a teológiai üzenet miatt fontos, az pedig, hogy ebben a küzdelemben mennyire fonódtak össze *a nomád és a lovagkori hagyomány elemei,*⁵⁶ az is fontos, de másodlagos.

53 Balogh 1929, 144.

54 G. Tóth 2011, 364.

55 Cipollone 1996, 351-355.; Horváth 2020, 37-43.

56 Veszprémy 2005, 98.; Nemeskürty István úgy gondolta: *Nyomatékosan hangoztatandó, hogy a nemzet Lászlójában honfoglalás előtti, ősi pogány elemek mutatkoznak, ámde a keresztény hitbe beleágyazódva. Elképesztő mennyiségű templomi ábrázolás maradt fenn róla, főleg a lányrablás-lánymentés epizódokról. Ami egyébként nem is templomba illő jelenet.* In: Nemeskürty 2006, 69-70.

Szent László a csatában, Karaszkó (Szlovákia)

Szent György történetét a Karthauzi Névtelen is lefordította magyar nyelvre. Noha ebben a szövegben megtalálható a leglényegesebb utalás arra, hogy Szent György ki- nek, illetve minek köszönheti győzelmét, mégsem ezt a gondolatot szokás kiemelni vele kapcsolatban: *Ottan azért Szent György lovára üle, és szent keresztnek jegyével magát megjegyzé, és a sárkány ellen nyomoték. És csucsáját (lándzsáját) erősen megfogotózván (megforgatván), és ennenmagát Űristennek ajánlván, nekiöklelé, és a sárkánt az földre leejté.*⁵⁷

Magyarországon, Tarpán ismert olyan Szent György ábrázolás, ahol az áldó kéz is látható. Ezzel kapcsolatban jegyezte meg Magyar Zoltán: *Alig tíz éve tárták fel a tarpai református templom három szép falképét. Köztük Szent György legendájának freskóját, mely kitűnik lovagi szellemével. Az expresszív hangulatú falkép a jól ismert kompozíciót idézi. [...] A kép jobb sarkában a bő köntösben ábrázolt királylány imádkozik, aki mögül egy áldást osztó kéz nyúlik a lovag feje fölé. Nyilvánvaló az égiek támogatását jelképezendő. Hasonló ikonográfiai megoldás eddig máshonnan nem ismeretes.*⁵⁸

⁵⁷ Madas 1985, 245.

⁵⁸ Magyar 2006, 77-78.

Szent György küzdelme a sárkánnyal, Tarpa

Az újkori Szeged történetéhez szintén szorosan illeszkedik Szent György alakja. A Kolozsvárról Szegedre áttelepített Ferenc József Tudományegyetem folytonosságára utal a Rerrich Béla téren elhelyezett Szent György szobor, amely a prágainak hiteles másolata. Ez a szobor természetesen Kolozsváron is ismert.

Szent György alakjával díszített pástorbotot láthatunk Glattfelder Gyula püspök kezében a templom szentélyében lévő domborművön is (*Melléklet, 1. kép*). A püspök úgy tekintett a rábízottokra és a püspökség egykori teljes területére, hogy az Szent Gellért öröksége, ahogyan az ország Szent Istváné. Ennek több alkalommal is hangot adott. 1930-ban közreadott húsvéti körlevelében így írt:

Csanád várában a csanádi püspökség egyházaival és iskoláival végvára lőn nemcsak a katolikus kereszténységnek kelet és dél felé, hanem oly központja az istenes gondolkodásnak, tisztult életfölfogásnak és komoly tudományosságnak, hogy messze földről ide sereglettek azok, kik az élet köznapi formáival megbarátkozni képesek nem voltak, hanem felsőbb lelkiségben, emelkedett világszemléletben keresték boldogságukat. Keresztelő Szent János egyháza mellett, mely a szó szoros értelmében keresztkútja lett egész Délmagyarországnak mert itt vezette be a szent püspök Krisztus aklába ez országrész nagyjait és kicsinyeit, csakhamar ritka fényben emelkedett ugyancsak az ő gondoskodásából a Boldogságos Szűz Mária egyháza, melyet temetkezési helyéül is szánt s melyben kibontakozott az a merész lelkületű Mária-kultusz, mely nemzetünknek kiváltsága és dicsősége is volt, s mely a szent püspökben, a Boldogságos Szűz rajongó tisztelőjében, bírja ihletőjét, mint erről reánk maradt dicsőítő beszédei is tanúskodnak. A katolikus istentisztelet díszének teljességéről pedig gondoskodott a páratlan fényvel Szent György tiszteletére 1042-ben emelt csanádi székesegyház, benne Szent György káptalanával, mely

*a déli végek felé mint beszédes monumentum emelkedett s hirdette a magyar nemzet hitbuzgalmát és élni akarását.*⁵⁹

Amint látható, Glattfelder püspök Szegeden Csanádhhoz hasonlóan építette ki a püspökség újkori központját, ugyanakkor levelezéseiben találunk utalásokat egykori székhelyére is. Hitt abban, hogy Trianon ellenére Temesvár hamarosan visszakerül Magyarországhoz. Érsekké való kinevezésekor ezt írta Dr. Friedler István nagyváradi püspöknek 1942. szeptember 25-én:

*Azt hittem nemcsak szimbolikusan, de a valóságban is újra lehet majd építenem Szent Gellért örökségét. Ha Isten másképp akarta, benne megnyugszom, de a lelkünk közös vágya megvalósulásért fáradni soha meg nem szűnöm.*⁶⁰

Szent György – és számtalan sárkány a székesegyházban kívül és belül – a szegedi Fogadalmi templom kórusának oszlopfőjén (*Melléklet, 2. kép*) és magán a kóruson (*Melléklet, 3. kép*) is ábrázolva van, amely egyrészt utalás a káptalan védőszentjére, de alakja a Hősök Kapuján szintén feltűnik,⁶¹ mivel az 1920-as évektől a lovasság – huszárság – védőszentjeként tisztelték őt a Magyar Királyi Honvédségben.⁶² Szent György a huszárság előképeként, annak védőszentjeként is felfogható, tisztelete I. Károly királynak (1308-1342) köszönhetően hazánkban tovább népszerűsödött, ő alapította ugyanis Európában az első uralkodói alapítású világi lovagrendet Szent György tiszteletére 1326. április 24-én, a szent ünnepnapján.⁶³ Magyarország középkori főtere szintén Szent György nevét viselte a Budai Várban. Ismert még a Körmöcbányán vert úgynevezett Szent György-tallér is, melyek harcoló katonák számára készültek. Szent Györgyöt és allegorikusan az egyházat ábrázoló képek díszítik az érmét; felirata: SANCTUS GEORGIUS EQUITUM PATRONUS ÉS IN TEMPESTATE SECURITAS.⁶⁴

Szokás, hogy a magyar királykoronázás alkalmával a koronázandó király, mint fővezér, huszártábornoki egyenruhában jelenik meg az ünnepi szentmisén (*Melléklet, 6. kép*). A szegedi Fogadalmi templom, amely nyilvánvalóan az apostoli királyság allegóriájaként épült volna meg már az 1913-as eredeti tervek alapján is, amely elképzelést a Trianoni békeszerződés utáni trauma még inkább felerősített, a kóruson látható

59 Főpásztor nagybőjti szózata, 800. sz. 1930. 11-12.

60 Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár, ikt.sz. 2626/1942.

61 A Szent György freskó felirata: Így gázolja le ellenségét majd a lovas nép! (*Melléklet, 5. kép*)

62 Testvérem! Lovasságunk világszerte híres és elismert volt legyőzhetetlen, haláltmegvető bátorságáról. Ezt a bátorságot, elszántságot, nemes gondolkodásodat vidd bele a te vallási életedbe is. Krisztus hitét, Anyaszentegyházát véd meg a földi sárkányok, a hitetlenek ellen, hogy égi védszented, Szent György Isten előtt való közbenjárása és segítsége által a legyőzhetetlen bátorság és vitézség szellemében Isten és a Haza ellenségei ellen harcolva a magyar lovasságnak, a magyar Hazának tündöklő példaképe lehess. In: Mészáros 1931, 304.

63 Lővei 2014, 13.

64 Bálint 1998, II, 321.; Magyar 2006, 100-101.

Szent György ábrázolás – és a templomban számtalan helyen feltűnő sárkányok (*Mel-léklet, 4. kép*) – egyrészt a káptalan védőszentjére utalhat, másrészt véleményem szerint a királykoronázás eseményével, magával a magyar király személyével is kapcsolatba hozható. Az 1913-as terveken még csak a rózsablak képe látható, amely a '20-as években már a Szent Korona országainak és a nemzeti királyaink címereivel – Árpádok, Anjouk, Hunyadiak – lett feldíszítve, amelyet az égi pártfogó, a MILES CHRISTI, Szent György, valóságosan az apostoli király véd meg. A rózsablakkal egyező magasságban, a szentélyben a Szentháromság van ábrázolva, ahol a Teremtő és a Megváltó tartják kezükben, és áldják meg a Szent Koronát, Szent Györggyel szemben pedig a Magyarok Nagyasszonya, Mária van a gyermek Jézussal a Szent Koronával, királyi palástban, körülöttük a falakat – az 1913-as terveken még nem létező motívumok – az apostoli királyság erényei díszítik: eszme, jóság, erő, oltalom. Azt láthatjuk tehát, hogy a templomban Krisztus király – szőlő és búza – és Szűz Mária – liliom és rózsza – attribútumai mellett Szent György alakja jelenik meg a legnyomatékosabban, aki tulajdonképpen a *sacerdotium* és a *regnum*, az egyház és az állam védelmezője. Ez az összetett szimbolika is azt a gondolatot erősíti, hogy a szegedi Fogadalmi templom alkalmas lehetett volna a legjelentősebb magyar állami ünnepi esemény, a királykoronázás befogadására.⁶⁵

BEFEJEZÉS

Amint láthatjuk, nem elegendő csak az adatokat közölni és a színeket, formákat, jellegzetességeket sztereotip módon leírni. Jelen korunkban ezekhez képest sokkal többre van szükség, főleg azért, mert ma már a szimbólumokat általában nem ismerik az emberek, így a szimbolikus gondolkodást sem. Ezért a felhozott régi néprajzi párhuzamok és ősképek tovább erősíthetik a manapság meglehetősen jellegzetesnek mondható ezoterikus gondolkodást, amibe szinte minden beleférhet, miközben a valódi lelki, teológiai tartalom háttérbe szorul, vagy rosszabb esetben lényegtelenné válik. Sokkal fontosabb tehát mindennél az ikonok, művészeti alkotások lelki mondanivalója, a szimbólumok világos bemutatása, ismertetése, mert ennek segítségével tanulhatjuk meg, hogy milyen a keresztény mentalitás, hogyan kell keresztényként viselkedni, ebben az esetben pedig akár azt, hogy hogyan kell hívő emberként nehéz helyzetekben helytállni. Szembesíteni kell a valódi lényeggel az érdeklődőket, mert csak ezekből okulhat, tanulhat az olvasó a gonosz elleni lelki küzdelemről. Szent György prágai szobrával kapcsolatban írta Prokopp Mária: *Az öntudatos, fegyelmezett, művelt ember dicsőítése, aki nagy szellemi koncentrációval, halálmegvető bátorsággal megsokszorozza fizikai erejét, és legyőzi a sokszoros túlerőt.*⁶⁶ Ehhez a lelki küzdelemhez határozott tudásra és felkészültségre van szüksége az embernek azért, hogy elérjük azt a célt, amiről Szentviktori Hugó írt *Didascalion* című művében: *Mindenek közt legkívánatosabb a Bölcsesség [az Ige, aki az emberek világossága, aki megvilágítja, valódi önismeretre vezeti az embert], amelyben*

⁶⁵ Ezzel kapcsolatban Horváth 2017, 33-102.

⁶⁶ Prokopp 2001, 15.

*a tökéletes jó forma lakozik. A Bölcsesség világosítja meg az embert, hogy felismerje önmagát.*⁶⁷ Szent Györgyre és Szent Lászlóra modern korunkban is szükségünk van a kísértések ellen, mivel a gonosz folyamatosan munkálkodik!

*Dr. Horváth Gábor
tanszékvezető főiskolai tanár
Gál Ferenc Egyetem Teológiai Kar*

⁶⁷ Szeiler 2018, 182-183.

MELLÉKLET

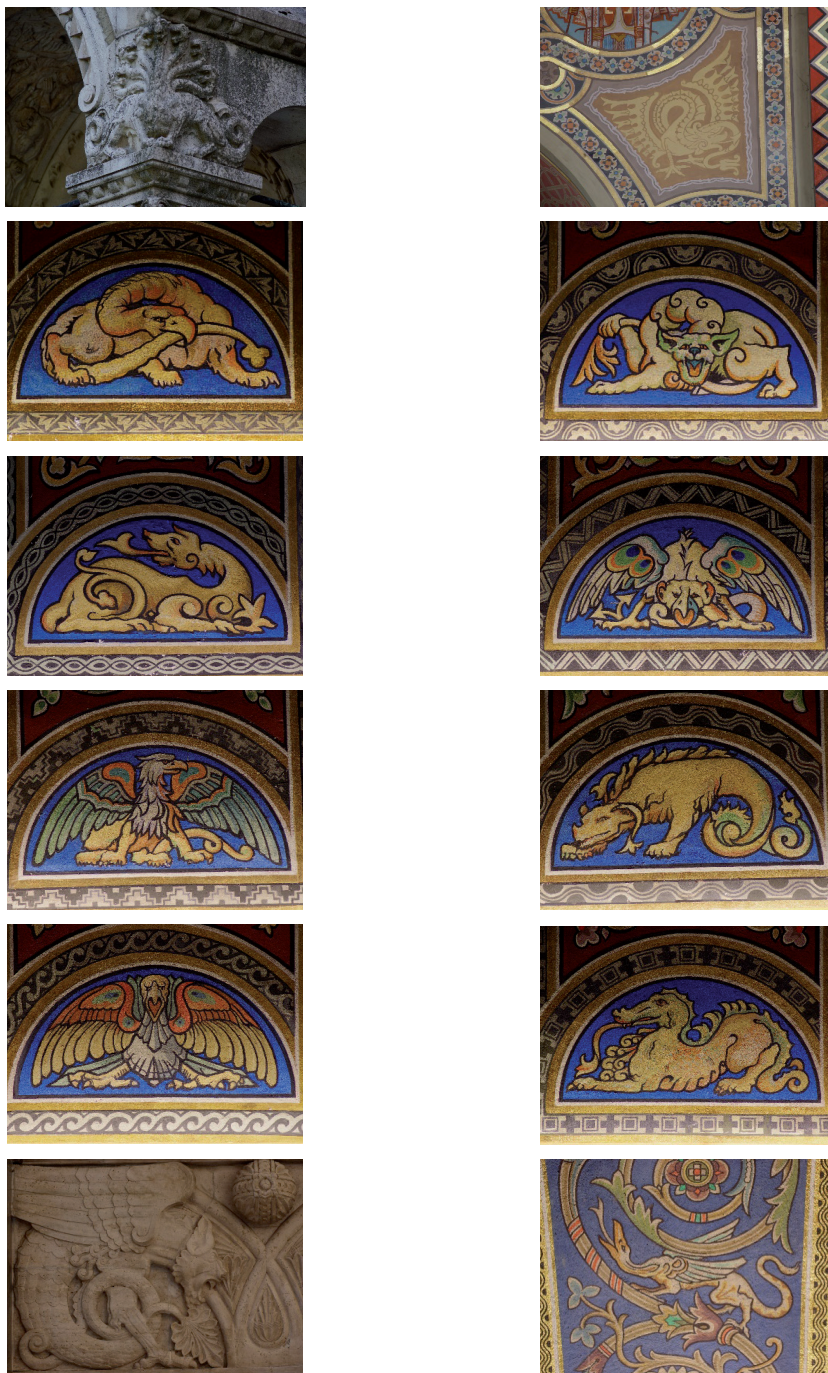
1. Glattfelder Gyula püspök a templom szentélyében Szent Györgyöt ábrázoló pásztorbottal a kezében

2. Sárkányölő Szent György a kórus alatti oszlopfőn, lent Szent Gellért szobrának részlete látható

3. Sárkányölő Szent György ábrázolása a kóruson

4. Sárkányok a Fogadalmi templomban

5. Sárkányölő Szent György ábrázolása a Hősök Kapuján

6. IV. Károly király huszártábornoki egyenruhában a koronázás napján, Budapest, 1916. december 30.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abbondanza, Letizia: *El Valle del Coliseo*. Milano, Electa, 1997.
- Araújo, Michele de: Nolite arbitrari qua venerim mittere pacem in terram; non veni pacem mittere sed gladium: a guerra como fundamento de justiça contro os inimigos da fé (séc. XIII-XV). In: *Veredas da História*, 2017/2. 310-339.
- Balogh Jolán: A magyarországi szent György-ábrázolások forrásai. In: *Archeológiai Értesítő*, 1929. (XLIII. Kötet) 134- 155.
- Bálint Sándor: *Ünnepi Kalendarium I-II-III*. Szeged, Mandala Kiadó, 1998.
- Beaune, Colette: Michele Arcangelo (Santo). In: Leonardi, Claudio (szerk.): *Dizionario Enciclopedico del Medioevo*. Roma, Città Nuova, 1998. 1189-1190.
- Biddle, Daniel A.: *Knights of Christ. Living Today with the Virtues of Ancient Knighthood*. WestBow Press, 2012.
- Buzinkay Géza – Havassy Péter (szerk.): *Budapesti Történeti Múzeum*. Corvina, 1995.
- Cipollone, Giulio O.S.S.T.: *Cristianità – Islam. Cattività e liberazione in nome di Dio. Il tempo di Innocenzo III dopo 'il 1187'*. Miscellanea Historiae Pontificiae edita a Facultate Historiae Ecclesiasticae in Pontificia Universitate Gregoriana. Vol. 60. Roma, Edizione Pontificia Università Gregoriana, 1996.
- Coarelli, Filippo: *Roma. Guide Archeologiche*. Milano, Mondadori, 2002.
- Csete Antal: Sz. György vértanu fejereklyéje. In: *Magyar Sion*, 1863. 889-894.
- Érszegi Géza (szerk.): *Árpád-kori legendák és Intelmek*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983.
- Fodor István (szerk.): „Őseinket felhozád...” *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1996.
- Frugoni, Chiara: *La voce delle immagini*. Torino, Giulio Einaudi, 2010.
- Lővei Pál: Uralkodói lovagrendek a középkori Magyarországon: a Szent György Rend és a Sárkányrend. In: Gödölle Mátyás – Pallos Lajos (szerk.): *Szent István lovagjai. A leg-rangosabb magyar kitüntetés 250 éve*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2014. 13-19.
- G. Tóth Péter: A csanádi székeskáptalan pecséthasználatának Árpád-kori kezdetei. In: Székely Tünde (szerk.): *XII. RODOSZ Konferenciakötet: Társadalomtudományok*. Kolozsvár, 2011. 353-362.
- Hagenmeyer, Heinrich: *Anonymi Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum*. Heidelberg, 1890.
- Horváth Gábor: Teológia és lelki élet közötti elválaszthatatlan kapcsolat: az Abgárkép. In: *Deliberationes*, 2016/1-2. 89-100.
- Horváth Gábor: Eszme, jóság, erő, oltalom. Az Apostoli Királyság gondolata Glattfelder Gyula csanádi püspök interpretációjában. In: *Deliberationes*, 2017/2. 33-102.
- Horváth Gábor: *Anonymus feledésbe merül? P-nek mondott mester Gestája, kora és Pusztaszer*. Szeged, Gerhardus Kiadó, 2020.
- Hunyadi Zsolt: *A keresztes háborúk világa*. Debrecen, TKK, 2011.

- Ivancsó István: *Szent Mihály arkangyal*. In: Ikon és liturgia II/2. Nyíregyháza, Örök-ségünk Könyvkiadó Kft., 2014.
- Jankovics Marcell: *Jelkép-kalendárium*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1997.
- Laarhoven, Jan van: *Storia dell'arte cristiana*. Milano, Bruno Mondadori, 1999.
- Lazarev, Viktor: *Középkori orosz festészet*. Budapest, Magyar Helikon, 1975.
- Lázár Béla: Kolozsvári Márton és György művészete. In: *Archeológiai Értesítő*, 1916. 63-107.
- Madas Edit: *A Néma Barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1985. (Szent György mártírnak innepéről, 241-253.)
- Magyar István Lénárd: Hagios Georgios Megalomartyr. In: Klaniczay Gábor – Nagy Balázs (szerk.): *A középkor szeretete. Történelmi tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére*. Budapest, 1999. 59-65.
- Magyar Zoltán: „Keresztény lovagoknak oszlopa” (Szent László a magyar kultúrtörténetben). Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
- Magyar Zoltán: *Szent György a magyar kultúrtörténetben. A Kárpát-medence Szent György-hagyományainak néprajzi és művelődéstörténeti rétege*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2006.
- Dr. Mészáros János: *Seregek Ura. Katolikus honvédek, vámőrök, folyamőrök, csendőrök, rendőrök, leventék ima-, énekes- és oktatókönyve*. Eger, Egri Nyomda, 1931.
- Nemeskürty István: *Magyar Századok. Gondolatforgácsok a nemzet életrajzához*. Budapest, Szabad Tér, 2006.
- Pencheva, Bissera V.: *Icone e potere. La Madre di Dio a Bisanzio*. Foligno, Jaca Book, 2010.
- Prokopp Mária: Márton és György Sárkányölő Szent György-szobra: 1373. In: *Korunk*, 2001. (3. évf.) 7. sz. 15-20.
- Rosta Szabolcs: Pétermonostora pusztulása. In: Rosta Szabolcs – V. Székely György (szerk.): „*Carmen miserabile*” A tatárjárás magyarországi emlékei. *Tanulmányok Pálóczi Horváth András 70. születésnapja tiszteletére*. Kecskemét, 2014. 193-230.
- Rupnik, Marko Ivan: Hallgassuk az angyalaink hangját! – Marko Ivan Rupnik a Gazdagréti templom mozaikjairól. In: *Angyalvár. A Budapest-Gazdagréti Szent Angyalok Plébánia kiadványa. A templomszentelés éve*. VII. évfolyam, 2016. december 20. Karácsony, 6-9.
- Rusza György: *Ikonok könyve. A nemzeti és a helyi iskolák a bizánci és a posztbizánci ikonfestészetben*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1981.
- Sidorenko, Galina: San Giorgio e il drago, supplizio e miracoli del megalomartire. In: Geretti, Alessio (szerk.): *Il Potere e la Grazia. I Santi Patroni d'Europa*. Milano, Skira, 2009.
- Špidlik, Tomáš – Rupnik, Marko Ivan: *La fede secondo le icone*. Roma, Lipa, 2011.
- Szeiler Zsolt: A Bölcsesség előterében. Szentviktori Hugó az olvasásról. In: *Vigilia*, 2018/3. 182-189.
- Veszprémy László: *Az első és második kereszties háború korának forrásai*. Budapest,

Szent István Társulat, 1999. (Névtelen Krónikás: *A frankok és a többi jeruzsálemi zarándok tettei.* 13-128.; Clairvaux-i Szent Bernát: *A Templom lovagjainak ajánlott könyv az új lovagság dicséretéről.* 167-208.)

Veszprémy László: A magyar őstörténet és a honfoglalás a középkori magyar krónikákban. In: Molnár Ádám (szerk.): *Csodaszarvas. Őstörténet, vallás és néphagyomány.* I. Budapest, Molnár Kiadó, 2005. 97–116.

V. Kovács Sándor: A László-ének keleti forrásai. In: *Irodalomtörténeti Közlemények,* 1983. 32-40.

AZ ÁLTALÁNOS HELYNÖK FELADATA ÉS JOGKÖRE*

1. BEVEZETÉS; 2. A KODIFIKÁCIÓT MEGELŐZŐ KOR 2.1 Kinevezése, 2.2 Személye, 2.3 Joghatósága, 2.4 Hivatalának elvesztése; 3. AZ ELSŐ KODIFIKÁCIÓT KÖVETŐEN 3.1 A helynök kinevezése, 3.2 Személyi alkalmasság, 3.3 Kötelmei, 3.4 Jogai, 3.5 Kötelességei, 3.6 Hatalmának megszűnése; 4. HATÁLYOS JOG; 4.1 A hivatal elnyerésének feltételei, 4.2 Hivatalának megszűnése, 4.3 Kötelességei és jogai; 6. A CCEO; 7. ÖSSZEGZÉS.

1. BEVEZETÉS

A Szeged-Csanádi Egyházmegye megyéspüspökének dr. Kiss-Rigó Lászlónak az általános helynöke vagyok. Elsősorban ezért kaptam a fölkérést, hogy tartsak előadást az általános helynök (vicarius generalis) feladatairól és jogköréről. Nem régen Németországból kaptam egy magyar nyelvű levelet, amit a Google fordítóval magyarítottak. A megszólítás így hangzott Tisztelt Tábornok Úr, a generálist így fordították. Igaz, hogy két év katonaság alatt csak a legalacsonyabb rendfokozatot értem el honvéd voltam, így vonultam be és szereltem le.

Most mégis tábornok lettem, köszönve a püspökömnek, hogy kinevezett általános helynökének.

Előadásomban történelmi áttekintést követően térek át a hatályos jogra.

2. A KODIFIKÁCIÓT MEGELŐZŐ KOR

Az általános helynök személyének megjelenése és hivatalának kialakulása a XIII. századra nyúlik vissza.¹ Ebben az időben az archidiakónusok és az archipresbiterek a káptalan tagjai által megválasztott személyek hatalma az egyházmegyében versengő helyzetbe került a püspök hatalmával, több helyen saját bírósággal is rendelkeztek, feladatuk volt a püspök helyettesítése, a papokról való gondoskodás, a visitatio canonica, a templomok felújítása, a liturgia végzésének felügyelete is.² Ebben az időben a püspök új munkatársa jelent meg minden főesperességben, officialis foranens névvel, egy püspök

* A Magyar Kánonjogi Társaság ülésén Budapesten, 2018. május 15-én elhangzott előadás bővített változata.

1 Vö. Kazaly 1888, 214–217.

2 Vö. Szuromi 2017, 204–205.

által kinevezett klerikus személyében, aki a főesperessel szemben, annak joghatósága alól kivett ügyekben a püspök nevében ítélt. A püspöki székvárosban tevékenykedő officialis tekintélye megnövekedett, hatásköre fokozatosan bővült és végül az összes, az egyházmegye kormányzását illető ügyre kiterjedt, míg a többi főesperességben működőké viszont lassan vissza szorult. Ezért később vicarius generalis eppalis-nak nevezték. Így a főesperesek hatalma is fokozatosan visszaszorult a püspök javára.

2.1 Kinevezése

Az első kodifikációt megelőző időben az általános helynök az a klerikus volt, akire a püspök a saját joghatóságát részben vagy teljes egészében átruházta. Általános helynököt akkor volt köteles kinevezni, ha az egyházmegyéjéből hosszabb időre távozott, vagy ha az egyházjogban járatlan, vagy pedig az egyházmegye területe nagy kiterjedésű volt. A kisebb egyházmegyék püspökei csak egy helynököt nevezhettek ki, de a nagyobb területűek kettő vagy három helynököt is. Például az Esztergomi Főegyházmegyében két helynök volt, az egyik Esztergomban, a másik Nagyszombatban. Németországban és Franciaországban ebben az időben megjelenik az officialis hivatala, aki a püspök helyett a bíraskodás jogát kapja meg, míg a másik a vicarius generalis, aki az egyházmegye kormányzásában helyettesíti a püspököt.

A püspök teljesen szabadon nevezhette ki a helynökeit. Magyarországon ebben az időben a királyt is értesíteni kellett a helynök kinevezéséről.

2.2 Személye

Az általános helynöknek a világi klérushoz tartozónak kellett lennie. Szerzetest csak nagyon kivételesen lehetett kinevezni, de a kolduló szerzetesrendhez tartozót nem. Az illetőnek nagyobb egyházi rendi fokozattal nem kellett rendelkeznie, de minimum a tonsurával igen. Feltétel a teológiai vagy jogi doktorátus, vagy licenciatus megléte. Nálunk magyar születésűnek kellett lennie, a magyar nyelvet értenie és a polgári törvényt is ismernie kellett. Alkalmatlan személy kinevezése esetén a káptalan Rómában a Püspöki Kongregációnál emelhetett panaszt.

2.3 Joghatósága

Az általános helynök joghatósága csak a megyéspüspöktől függött. Ez a kinevezési okiratban általában körvonalazódott. Ha a helynök általános megbízatást kapott, (cum generali mandato constitutus) az egyházi törvények alapján teljes püspöki joghatósággal rendelkezett.

Voltak azonban olyan területek, melyre külön fölhatalmazásra volt szükség pl. püspöki fokozathoz kapcsolt ténykedések, még akkor is, ha az általános helynök püspökké volt szentelve. A házassági ügyekben, valamint a papok büntetőügyében kimondott büntetések vagy cenzúrák kimondása, javadalmak adományozása, alapítása, egyesítése, megszüntetése, vagy elcserélése, a visitatio canonica végzése, egyházmegyei zsinat tartása, a püspök számára fönntartott büntetések elengedése. Minden olyan ténykedés mely a főpásztor személyéhez kötött, valamint a helynöki joghatóság átruházása. Az érseki

helynökök a szufraganeus püspökök felett semmiféle joghatóságot nem gyakorolhattak.

Mivel az általános helynök a püspökkel egy fórumot alkotott, ezért az ítéletétől nem a püspökhöz, hanem a metropolitához lehetett föllebbezni. Az általános helynököt, amennyiben vétséget követett el az érsek vonhatta felelősségre.

2.4 Hivatalának megszűnése

Az általános helynök hivatala megszűnik a halálával, lemondással, vagy ha a püspöke hivatalából leteszi, vagy visszavonja a megbízást, a püspök halálával, vagy széküresedéssel.

Javadalmazását a püspök köteles volt biztosítani évente adni neki legalább a római curia gyakorlata szerint ötven darab aranyat.³

3. AZ ELSŐ KODIFIKÁCIÓT KÖVETŐEN

A CIC(1917) az általános helynök személyével kapcsolatban 5 kánont fogalmaz meg.⁴ (366-371) Az általános helynök az egyházmegye legfőbb tisztviselője, aki a hatalmát az egész egyházmegyében rendes és teljes joghatósággal (potestate ordinaria) gyakorolja a lelkek és az anyagiak fölött egyaránt. Az általános helynök a püspök helyettese és második énje (alterego Eppi). Tárgyi szempontból anyagiakban és lelkiekben elvileg megteheti mindazt, amit a püspök. Joghatósága kiterjed az egész egyházmegyére, minden tagjára, papjára és hívére egyaránt. Jogi cselekményeit úgy kell elbírálni, mintha a püspök maga végezte volna. Az általános helynök döntései ellen nem lehet minden további nélkül a püspökhöz föllebbezni mert jogilag egy személyt alkot a püspökkel.

3.1 A helynök kinevezése

A püspök teljesen szabadon nevezi ki. Köteles a püspök helynököt kinevezni, ha az egyházmegyéje nagy kiterjedésű, vagy az ügyek sokasága miatt, vagy különböző nyelvű hívek élnek a területén, ha a püspök nem tartózkodik az egyházmegyében, ha beteg, vagy egyedül az egyházmegye kormányzását nem tudja megfelelően ellátni⁵. (c. 366-367) Általában csak egy helynököt lehet kinevezni. A kódex azonban megengedi, hogy egynél több helynök legyen bizonyos körülmények miatt. Például az egyházmegye nagy kiterjedésű, a hívek több rítushoz tartoznak, nemzeti és nyelvi különbségek. Az Esztergomi Egyházmegyében az első világháború előtt három helynök volt. Esztergomban, Nagyszombatban és Budapesten. Az esztergomi helynöknek a joghatósága az egész egyházmegyére kiterjedt, míg a nagyszombati és budapesti helynök hatalma csak a jelzett területre vonatkozott.

3.2 Személyi alkalmasság

Világi pap kell, hogy legyen. Aki a 30. életévét betöltötte. Tudományos fokozat, mely

3 Vö. Kazaly 1888, 214–217.

4 *Codex iusris canonici*, MCXIX, 94–96.

5 *Codex iusris canonici*, MCXIX, 94–95.

bizonyítja teológiai és jogi tudását a hivatala ellátásához. A jog kívánatosnak tartja ugyan a helynöknel az egyetemi fokozatot a doktorátust vagy a licenciatust, de megelégszik az abban való igazi jártassággal is. A doktori fokozat nem mindig fejezi ki a tényleges tudást. (Doctor, sed non doctus.) Feddhetetlennek kell lennie, bölcsesség és jártasság az egyházkormányzatban.

Nem lehet helynök a penitenciarius kanonok, nehogy a külső és a belső fórum között összeütközés legyen. A segédpüspök azonban lehet helynök is. Nem lehet a püspök első, vagy másodfokú vérrokona. Nem lehet plébános vagy lelkipásztorkodással foglalkozó személy, kivéve sürgős szükség esetén. Helyben lakásra kötelezett. Lehet más egyházmegyes pap is. Ennek meg van az előnye és a hátránya. A más egyházmegyéből kinevezett helynök függetlenebbül tud kormányozni, de nem ismeri az egyházmegyét, míg az egyházmegyéből kinevezett pont fordítva. Általános helynököt nevezhet ki a megyéspüspök, a nullius apát és prelátus, az állandó jelleggel kinevezett apostoli adminisztrátor, a teljes püspöki jogkörrel felhatalmazott ideiglenes apostoli adminisztrátor.

Az általános helynök munkájának segítésére állandó helyettest állíthat a püspök, akinek provicarius az elnevezése.

3.3 Hatalma

Ez a hatalom rendes (potestas ordinaria) hatalom, mivel azonban nem a saját nevében jár el, hanem mint a püspök helyettese, ezért ezt a hatalmat helyettesítő rendes hatalomnak (potestas vicaria) nevezzük. A CIC(1917) az általános helynököt kifejezetten az ordinariusok közé sorolja.⁶ (c. 198.) Az általános helynök rendes és nem bírói hatalma az összes ügyekre kiterjed. Mindaz hatalmában van, amiről a püspök, akinek a helynöke a kódex szellemében közigazgatási úton rendelkezik. Az általános helynök a püspöknek csak a joghatósági hatalmából részesül, hatalma nem terjed ki a törvényhozásra, de parancsokat, rendeleteket adhat ki. Nincsen büntető hatalma sem. Joghatósága tehát elsősorban a közigazgatási ügyeket foglalta magában.

A püspöknek jogában áll bizonyos ügyeket magának fenntartani, így szűkítheti a vicarius kódexben megadott jogkörét.

Az általános helynök bizonyos jogcselekményeket csak akkor végezhet érvényesen, ha arra a püspöktől megbízást kap (mandatum speciale). Külön megbízásra van szüksége az excardinationhoz és an incardinationhoz, egyházi hivatalok betöltéséhez, egyházmegyei zsinat tartásához, hitbuzgalmi társulások megszüntetéséhez és létrehozásához, szabad adományozású plébánia betöltéséhez, stb. A püspök ezen meghatalmazásokat adhatja, egyes esetekre, vagy pedig az összesre, egyszer mindenkorra (semel pro semper). Helyesebb azonban, ha a püspök ezt a külön megbízást egyes esetekere adja meg és nem az összesre engedélyezi, mert különben fennáll a veszélye annak, hogy önmagával teljesen azonos hatóságot létesít és így veszélybe kerülne a püspök elsődleges vezető szerepe az egyházmegye kormányzásában.

⁶ Codex iusris canonici, MCXIX, 43.

Vannak olyan területek, melyet nem adhat át a püspök a vicariusának. Például a tb. kanonokok kinevezése, amovibilis plébániának inamovibilissé alakítása, vagy új amovibilis plébánia alapítása, kanonokság adományozása, officialis kinevezése, elmozdítása, zsinati vizsgáló és tanácsos plébános kinevezése, szerzetes társulat alapítása, káptalani stallum jóváhagyása. Egyes esetekben ezeket a jogosítványokat is átruházhatja a püspök a vikáriusra vagy bárkire, de akkor nem, mint vikáriusként működik rendes hatalommal, hanem mint a püspök személyes meghatalmazottja átruházott jogkörrel.

3.4 *Jogai*

A vicarius generalis-nak joga van a tisztességes megélhetéshez. A püspök köteles róla gondoskodni, mivel javadalom nem jár a hivatalával. Vagy a kormány fizeti, vagy a püspöki javadalomból dotálja a püspök, vagy az egyházmegyei hivataltól kapja a fizetését.

Rangban a püspök után következik.⁷ (c. 370. § 1.) Ha más felszentelt püspök van jelen, akkor a püspöki méltóság iránti tiszteletből helyét a püspöknek átadja. Ha az általános helynök felszentelt püspök, akkor a felszentelt püspök liturgikus kiváltságainak gyakorlásával rendelkezik.

Hivatalának tartalma alatt a c. protonotáriusok kiváltságait élvezi és azok jelvényeit használhatja.

Általános helynök lehet a koadjutor püspök is vagy a segédpüspök is.

3.5 *Kötelességei*

Köteles az esküt és hitvallást letenni. Segítenie kell a püspököt az egyházmegye kormányzásában. Tájékoztatnia kell a püspököt a legfontosabb ügyekről, minden fontosabb dologról, amit a papság és a hívek felé kíván tenni.⁸ (c. 369) A püspöknek ugyanis mindenről tudnia kell. (Míg a püspök a szerető édesanya szerepét tölti be az általános helynök legyen az egyházmegyei család szigorú atyja.) Nem élhet hatalmával a püspök szándékával ellentétes módon. A püspök által megtagadott kérelmet érvényesen nem teljesítheti.

Mivel a püspök és helynöke hivatala megegyezik, a helynök döntését úgy kell fogadni, mintha a püspök maga személyesen hozta volna.

Az általános helynök közigazgatási úton formálisan lezárt döntése, véghatározata ellen a püspökhöz nem lehet föllebbezni, csak a római kongregációhoz. A püspök az általános helynöknek csupán azt a cselekedetét javíthatja ki, amelyet akkor is kijavítana, ha maga tette volna.

3.6 *Hatalmának megszűnése*

A püspök bármikor felmentheti hivatalából. Ha nem követett el semmi bűncselekményt figyelemmel kell lenni a jóhírnevére és becsületére, valamint a kánoni méltanyosságra is. A hivatala akkor szűnik meg, amikor a püspök közölte vele a felmentést.

⁷ *Codex iusris canonici*, M CXIX, 96.

⁸ *Codex iusris canonici*, M CXIX, 95–96.

Az általános helynökök nélküli felmentése nem megengedett. Az általános helynök a Szentszék től a visszahelyezését kérheti, illetve a Konzisztoriális Kongregációhoz fellebbezhet.

A következő okokból lehet az általános helynököt hivatalából elmozdítani: ha sok a panasz ellene, ha nem helyesen kormányozza az egyházmegyét, ha tiszteletlenül viselkedik a római kongregációkkal szemben, ha az ügykezelésben a szükséges okosságának híjával van, ha kiközösítést vont magára, a Szentszék parancsának vonakodik engedelmeskedni.

Széküresedés esetén a hatalma megszűnik, a püspök halálával, lemondás, megfosztás, elmozdítás, áthelyezés által is. Ha káptalani helynök vezeti az egyházmegyét ő nem nevezhet ki általános helynököt. Szünetel a hatalma, ha a püspök joghatósága kiközösítés, felfüggesztés, vagy apostoli kormányzó kinevezése miatt szünetel.⁹

4. HATÁLYOS JOG

A II. Vatikáni Zsinat a következő módon határozta meg az általános helynök hivatalát: *Az egyházmegyei hivatalban első az általános helynök tisztsége. Valahányszor az egyházmegye kormányzása azt kívánja, állíthat a püspök egy vagy több püspöki helynököt: ezek – a jog alapján – az egyházmegye meghatározott részén, vagy megjelölt ügyekben vagy valamely rítus hívei felett azzal a joghatósággal rendelkeznek, amelyet az egyetemes jog az általános helynöknek ad meg.*¹⁰ (CD 27.)

A CIC 475-481-ig terjedő kánonjai szabályozzák az általános helynök és a püspöki helynök személyét.¹¹

A püspök minden egyházmegyében köteles kinevezni általános helynököt, aki a püspököt segíti az egyházmegye kormányzásában rendes hatalommal (potestas ordinaria vicaria). (475. k. 1. §) Több általános helynököt csak rendkívüli okok miatt lehet kinevezni, az egyházmegye nagy kiterjedése, lakóinak nagy száma vagy más lelkipásztori szempontok miatt. Ha segédpüspökök vannak az egyházmegyében, ők a püspöki hivatalukra tekintettel mindannyian általános helynökök, de legalább püspöki helynökök (406. k.)¹²

4.1 A hivatal elnyerésének feltételei

A helynöknek felszentelt papnak kell lennie, (ez érvényességi feltétel) aki már betöltötte a 30. évet. Az általános helynököt a püspök szabadon nevezi ki határozatlan időre vagy meghatározottra. A püspöki helynököt mindig meghatározott időre. Kánonjogi vagy teológiai doktorátussal, kell rendelkeznie vagy licenciával vagy legalább jártasnak kell lennie a tudományokban. Tanításbeli tisztaság, becsületesség, okosság, az ügyinté-

9 Vö. Bánk 1958, 120–129.

10 Cserháti – Fábián 1986, 172.

11 Vö. Erdő 2015, 290–293.

12 Vö.: *The Canon Law Letter & Spirit*, 1996, 944.

zésben való jártasság (ezek a megengedettséghez szükséges feltételek). Hivatalba lépésekor hitvallást és esküt kell tennie.¹³ (833. k. 5.)

A penitenciárius kanonokat nem lehet kinevezni általános helynökké a külső és a belső fórum ütközésének veszélye miatt. Ugyancsak nem nevezhető ki a püspök negyedfokú rokona, vagy annál közelebbi rokona. A CIC (1917) még tiltotta, hogy plébános legyen vagy más lelkipásztori munkát végezzen. A hatályos jog már nem említi, tehát lehet plébános is. Csak a megyéspüspök, a területi prelátusok, illetve a területi apátok nevezhetnek ki általános vagy püspöki helynököt. (370. k.) Vannak egyházmegyék melyek a megszentelt élet intézményei számára is püspöki helynököt neveznek ki. Pl. a Gyulafehérvári Egyházmegyében. Ez nem jelent gondot a férfi szerzeteseknél, ha az illető felszentelt pap. Természetesen a női rendek képviselőjére nem lehet püspöki helynöknek szerzetesnőt kinevezni. Általánosságban a bírósági helynököt nem lehet általános helynökké kinevezni kivéve, ha az egyházmegyében a bíróság kis esetszáma miatt nincsen leterhelve. Kérdés, hogy mi a kis esetszám. Személyemben az iménti példa valósul meg, mert általános helynök is vagyok és bírósági helynök is. Az egyházmegyénkben évente átlagban 25 ügyet tárgyal a bíróság. Az Esztergom-Budapesti Egyházmegyében pedig átlagban 150-et.

4.2 Hivatalának megszűnése

A hivatalát elveszítheti lemondással, ha a püspök elfogadja. Ha a megyés püspök közli vele az elmozdítását, ha a püspöki szék megüresedik, kivéve, ha a helynök segédpüspökké van szentelve. A megyéspüspök hatalmának felfüggesztése magával vonja az általános helynök hatalmának a felfüggesztését is, kivéve, ha püspökké van szentelve. Az általános helynök elmozdításához megfelelő okot kell megnevezni a megyéspüspöknek. Amennyiben az általános helynök segédpüspök a megyéspüspök nem mozdíthatja el hivatalából.¹⁴ Hivatala csak lemondással, halálával, elhelyezésével vagy elmozdításával szűnik meg. Az általános helynök vagy püspöki helynök - ha nem segédpüspök - ideiglenesen is elvesztheti hatalmát, amennyiben a püspököt felfüggesztik hivatalából, tehát kormányzati hatalmát nem gyakorolhatja. Például a püspököt simóniával vádolják (1380. k.) vagy házasságot kísérel meg (1394. k. 1. §)¹⁵

4.3 Kötelességei és jogai

*Az általános helynököt hivatalánál fogva az egész egyházmegyében megilleti az a végrehajtói hatalom, amivel a jog szerint a megyéspüspök rendelkezik, tudniillik az összes közigazgatási intézkedések meghozatalát illetően, azok kivételével, amelyeket a püspök magának tartott fenn, vagy amelyekhez a jog szerint különleges püspöki megbízás szükséges.*¹⁶ (479. k. 1.§) Tehát végezheti mindazt, ami a Codex szerint az ordinárius, illetve

13 Erdő 2015, 452–453.

14 Vö. *The Canon Law Letter & Spirit*, 1996, 977.

15 Vö. *The Canon Law Letter & Spirit*, 1996, 957.

16 Vö. Erdő 2015, 291.

a helyi ordinárius feladata. Az általános helynöknek és a püspöki helynöknek a kormányzati hatalma tehát szükségszerűen megegyezik a püspökével. Amikor azonban a jog a megyéspüspökről és nem pedig a helyi ordináriusról beszél, a helynök csak akkor intézkedhet, ha kifejezett megbízása van a püspöktől, vagy egy bizonyos esetre, vagy általánosságban.¹⁷

A Codex újdonsága, hogy az általános helynök döntése ellen fellebbezni lehet a püspökhöz. (1734. k. 3. §) Az általános helynök köteles beszámolni a püspöknek mind arról, amit elintézett. A püspök akarata ellen nem cselekedhet.¹⁸

5. A CCEO

A keleti codex (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*) CCEO 1990 kihirdetett kánonjai a főhelynök és püspöki helynökök személyéről a 245-251 terjedő kánonokban adnak útmutatást. A főhelynök elnevezés megfelel a latin általános helynök személyének, Az alkalmasság feltételei megegyeznek a latin kódexel.

A főhelynök és a helynök legyen nőtlen pap, hacsak a sajátjogú egyház részleges joga másként nem rendelkezik. A főhelynököt és a helynököt a püspök meghatározott időre nevezi ki, míg a latin egyházban az általános helynököt meghatározatlan vagy meghatározott, a püspöki helynököket csak meghatározott időre nevezi ki.¹⁹

6. ÖSSZEGRZÉS

Az általános helynök hivatalának kialakulása a püspöki hatalom megerősítését jelentette a főesperesekkel túlhatalmával szemben. Kezdetben nem volt szükséges, hogy felszentelt pap legyen. Elegendő volt, a klerikusi állapot, minimum tonzúrával rendelkezzen. A betöltött harmincadik év szükséges feltétel volt az életkorhoz, valamint a megfelelő tudományos fokozat, vagy legalább is jártasság a teológia vagy a kánonjog tudományában. Az első kodifikációt követően azonban már csak felszentelt pap lehetett általános helynök. Olyan személy lehetett csak, aki a püspöki hivatal vezetésében is járatos. Egy fórumot alkot a püspökkel. Fellebbezni döntése ellen a püspökhöz, csak a CIC megjelenése óta lehetséges, addig a Szentszék volt a felsőbb fórum. Az első kodifikáció fontosnak tartotta, hogy ne végezzen lelképásztori munkát, nem lehet plébános. A hatályos kódex már nem tartalmazza ezt a tilalmat.

Jelenleg a magyarországi egyházmegyékben az általános helynökök szerepe nagyon változó. A jog kötelezővé teszi kinevezését. Kevéstől eltekintve az általános helynökök plébánosi feladatot is ellátnak. Ahol nem plébánosok, ott más területért is felelősek pl. irodaigazgató, szemináriumi rektor, bírósági helynök stb. Vannak olyan püspökök, akik nem veszik igénybe segítségüket az egyházmegye kormányzásában. Mindent ma-

17 Vö. *The Canon Law Letter & Spirit*. 1996, 954.

18 Vö. Erdő 2014, 355–359.

19 Vö. *A keleti egyházak kánonjainak törvénykönyve*. 2011, 84–85.

guk végeznek. Mások pedig a kormányzás legtágabb területeivel is megbízzák őket. Ez a püspök kormányzási stílusától függ.

Dr. Kovács József
általános helynök
dékán, főiskolai tanár
Gál Ferenc Egyetem Teológiai Kar

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az Egyházi Törvénykönyv. A „Codex iuris canonici” hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal. Szerk., ford. és a magy. Erdő, P., Budapest, SZIT, 1985, 1986, 1997, 2015.

A keleti egyházak kánonjainak törvénykönyve. Nyíregyháza, 2011.

Bánk J. Dr.: *Egyházi jog.* Budapest, SZIT, 1958.

Codex iusris canonici. Ratisbonae, MCXIX.

Cserhádi, J. – Fábíán, Á. (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat tanítása,* Budapest, SZIT, 1986.

Erdő P.: *Egyházjog.* Budapest, SZIT, 2014.

Kazaly I. Dr.: *A katolikus egyházjogtan kézikönyve,* Vác, Mayer Sándor nyomdája, 1888.

Szuromi Sz. A.: *Az egyházi intézményrendszer története.* Budapest, SZIT, 2017.

The Canon Law Letter & Spirit. London, Canon Law Society of Great Britain and Ireland, 1996.

A SOKOLDALÚ KÉPESKÖNYV. KORAI LITERÁCIÓFEJLESZTÉS KÉPESKÖNYVEKKEL

A képeskönyv évszázadok óta a nyugati könyvkultúra része, ma elsősorban a gyermekirodalomhoz sorolható sajátos médium, amely általában kép és szöveg együttes jelentő mechanizmusai révén fejt ki hatást a befogadóra. A gyermek életében az első könyvek képeskönyvek, a korai literáció fontos elemeiként családi vagy intézményes környezetben közvetíthetnek az írásbeliséghez és a képi kultúrához egyaránt kapcsolódó tudást, fejleszthetnek sokrétű képességeket, amelyek az e kultúrákban való későbbi részesedés minőségét és sikerét megalapozhatják. Az alábbiakban a kortárs képeskönyvkutatás eredményeire támaszkodva foglalom össze a legkisebb (0-3 éves) korosztálynak szóló képeskönyvekből nyerhető főbb literációs hatásokat. A magyar gyakorlattól eltérően a literáció fogalmának más fejlesztési területekre is kiterjesztett variációját használom és ajánlom egyúttal megfontolásra, amelyet nemcsak az írásbeliségre, hanem az azt nagymértékben kiegészítő, sőt gyakran felváltó képi kommunikációra (*visual literacy*) is alkalmaznak angol és német nyelvű szakirodalmak.¹ Meglátásom szerint azért szerencsés ez a fogalmi bővítés, mert lehetőséget nyújt arra, hogy kevert médiumok eltérő mediális karakterét és a hozzájuk kötődő kompetenciákat egymással összefüggésben tárgyaljuk.

A korai vagy bontakozó literáció (*early literacy, emergent literacy*) az írás-olvasás konvencionális elsajátításáig tartó és oda vezető fejlődési folyamatot jelenti. A korai literáció kutatása ennek megfelelően az írás-olvasás – általában iskolai keretek között történő – formalizált tanulását megelőző literációs motivációk és alapozó képességek tanulmányozásával, valamint a kialakulásukat befolyásoló környezeti, szociális tényezőkkel foglalkozik. Hagyományosan az olvasáskutatással, olvasápszichológiával, olvasásszociológiával határos területeken mozog, a gyakorlatban pedig az anyanyelvi nevelés programjaihoz kapcsolódik.

A korai literáció szempontjából is mérvadó az az empirikus kutatásokkal is alátámasztott tény, hogy az írásbeliséget gazdagon reprezentáló fizikai és szociális környezet – például könyvek, újságok vagy az olvasás intimitását biztosító helyek hozzáférhetősége a gyermek számára, illetve mások aktív literációs tevékenysége – jelentős módon járulnak hozzá az írott kultúrába vezető út későbbi sikeréhez.² A korai literáció szinterei általában

1 Vö. Nikolajeva 2003, Nodelman 1988, Thékes 2016, Kümmerling-Meibauer – Meibauer 2005.

2 Szinger 2009.

megegyeznek a szocializáció színtereivel: a családi környezet meghatározó ebben a tekintetben is, majd nevelési intézményekben érik a gyermeket további literációs hatások. A gyermekjóléti alapellátás részeként működő bölcsőde, és a gyermek nevelését hároméves korától a tankötelezettség kezdetéig végző óvoda nemcsak a szocializáció, de a korai literáció szempontjából is kiegészítő, sokszor hátránycsökkentő funkcióval bír. „Az írás-olvasás óvodás korban történő előkészítésének, megalapozásának kérdése az óvodai anyanyelvi neveléssel foglalkozó szakemberek látókörének középpontjában állt már a hetvenes években is, s nincs ez másként napjainkban sem. A korai munka egyik meghatározó eleme a jó helyi program, amely kellő nyomatékot helyez az anyanyelvi kompetencia életkornak megfelelő szintű fejlesztésére, a másik pedig a jó óvodapedagógus, akinek a feladatok sikeres kivitelezésben van rendkívül nagy felelőssége.”³ A csecsemő- és kisgyermeknevelőket, illetve óvodapedagógusokat képző intézmények felelőssége ennek megfelelően szintén nem elhanyagolható, korszerű elméleti és gyakorlati ismeretek közvetítésével kell a későbbi nevelő-fejlesztő munkát lehetővé tenni. A jelen írás az elméleti részhez kíván hozzájárulni azzal, hogy áttekintést nyújt két korai képeskönyvtípus mediális jellemzőiről és kognitív hatásmechanizmusairól.

A korai literációs folyamatok mind otthoni, mind intézményes keretek között társas kulturális tanulási formáknak tekinthetők és jellemzően tevékenységekbe ágyazottan mennek végbe. Mivel a „kisgyerekeket nem az írásbeliségről való tanulás érdekli, hanem maga a tevékenység,”⁴ alapvetően másokon keresztül, mások cselekvésekben megmutatkozó szándékainak megértése révén juthatnak el a literációs tudáshoz. Ahogy azt Tomasello a szociális tanulás elméletében leírja,⁵ az öröklött emberi környezet folytonossága biztosítja a szociogenezist, a kulturális tudás átörökítését. A közvetítés kognitív alapját pedig az az emberi képesség teremti meg, hogy fajtársainkat olyanoknak látjuk, mint önmagunkat, vagyis olyan szubjektumként fogjuk fel, akiknek hozzánk hasonló intencionális és mentális élete van. Az egyedfejlődésben a másokkal megosztott figyelem kialakulásával kilenc és tizenkét hónapos kor között jelentkezik ez a forradalmi változás, és nem véletlen, hogy a résztvevő vagy interaktív olvasás (*joint reading*) megjelenése is ebben a kognitív fejlődés terén igen intenzív életkorban kezdődik.

A szakirodalom egyetért tehát abban, hogy a tíz-tizenkét hónapos kor körül,⁶ a szülővel vagy nevelővel történő közös képeskönyvnevezetetés során következik be az első olyan találkozás ezzel a médiummal, amikor a gyermek már képes felfogni a könyvkultúra valamely kezdetleges értelmét és megjelenik a feltételrendszere annak, hogy a könyvhez kapcsolódó kognitív szkriptek alapjai mentálisan kiépülhessenek. Az legelső képeskönyvek általában szöveg nélküli könyvek, amelyek egyfajta átmenetet képeznek a játék és a könyv forma között, közös bennük lényegében a lapozható jelleg. A lapozás lehetősége

3 Katona Krisztina - Kovácsné Ujházi Julianna 2009, 13.

4 Strickland & Morrow-t idézi Szinger 2009.

5 Tomasello 2002.

6 Vö. Kümmerling-Meibauer 2011, 3.

és kényszere, a lapok szerialitásának a könyv befogadjára gyakorolt „diktatórikus” hatása – ami nem feltétlenül jelenti a linearitást, mert oda-vissza is lehet lapozni – alapvető „könyves” ismeret. A könyvek világába bevezető, a könyvvel szembeni viselkedés alapjait közvetítő kezdetleges könyveket általában a babakönyvek elnevezés alatt találjuk a könyvesboltok vagy játékboltok polcain. Anyagukban és az érzékszervekre tett hatásuk tekintetében is igen különbözők lehetnek: a tapintás, a kézmozgások koordinációjának, a látás, a figyelemirányítás fejlesztésére is alkalmasak. (Szenderák Bence *Süni vagyok, te ki vagy?* című textilkönyvét a következőképpen mutatja be Móra kiadó: „A kisbaba látása megszületése után kezd fejlődni. Az első hetekben mindent homályosan lát, azután fejjel lefelé, ám az első hónap elteltével már érzékeli az éles kontrasztokat, így fekete-fehér dolgokat keres maga körül. Ez az a pillanat, amikor e különleges textilkönyvvel megkezdhetjük kialakítani a könyvek szeretetét gyermekünkben. A lapok halk zizegése felkelti a figyelmet, és a kicsi hosszan elnézegetheti az állatokat ábrázoló kedves illusztrációkat, illetve a geometriai formákat. Néhány hónapos korában pedig felfedezi a képek rózsaszín és kék részleteit is. A könyvek böngészését nem lehet elég korán elkezdni!”⁷

Míg az óvodás korosztály képeskönyveire viszonylag jelentős kutatói érdeklődés irányul, addig a kisebbeknek szóló kiadványokkal alig foglalkoznak akadémiai szinten. Bár vannak tipologizálási kísérletek többnyire gyakorló pedagógusok tollából, ezek nem igen jutnak el a befogadás szempontjából releváns szempontok érvényesítéséhez, általában a könyvpiaci elnevezéseknek megfelelően formális külső jegyek, például a hordozó anyag (habkönyv, textilkönyv) vagy a könyv kötésformája (lapozó, leporelló) alapján klasszifikálnak. Lényegesebb aspektust ragad meg, mert többet mond a könyvek befogadási módjáról az a felosztás, amely a gyermek/felnőtt interakciót veszi alapul: mutogató, beszélgetős, mesélő képeskönyv. A képeskönyvkutatásban ezen kívül gyakori még a szemiotikai, esztétikai és narratológiai szempontokat alkalmazó csoportosítás is, amely a kép és szöveg hermeneutikai aspektusaira, interreferenciális jelentésteremtő kapcsolataira fókuszál, viszont a befogadói oldal aktivitása nem igen képezi tárgyát.⁸

Bettina Kümmerling-Meibauer és Jörg Meibauer irodalmár és pszichológus páros nevéhez fűződik az első olyan kísérlet, amely megpróbálja funkcionálisan rendszerezni a kisgyermekeket megszólító képeskönyvfajtákat egy pedagógiai vonatkozásban is valóban releváns szempont, a befogadó kognitív válaszai alapján. Vizsgálatuk igen komplex területet fed le, hiszen a képeskönyv kognitív elméletének ki kell térnie arra, hogyan fejlesztik a képeskönyvek a korai nyelvelsajátítást, a kép- és szövegértést, illetve az irodalmi ismereteket, a narratív tudást, így az elbeszélés recepciójának és produkciójának fejlesztését is, valamint hogyan segítik a belső képalkotás fejlődését, amely alapvető mindenfajta fikció megértése szempontjából és nélkülözhetetlen a kép nélküli gyermekirodalmi szövegek befogadása tekintetében.⁹ Ezen kívül érintenie kell azt is, hogy ezek a folyama-

7 <https://mora.hu/konyv/suni-vagyok-te-ki-vagy-textilkonyv/>

8 Vö. Varga 2012.

9 Kümmerling-Meibauer 2011.

tok milyen kapcsolatban vannak más érzékelési területekkel (elsősorban a látással) és az érzelmi fejlődéssel. Tipológiájuk első kategóriája a korai fogalmak könyvének – „*Frühe Konzepte-Buch*”, „*early-concept book*” – kereszttel kiadványok, a legkorábban elsajátított fogalmak képeivel.¹⁰ Ezek a könyvek sokszor az „Első szavak”, „Első szavaim” címet vagy alcímet kapják, szorosan kötődve a szókincsbővítéshez. Az egyszerű képek láttán nem is gondolnánk, milyen bonyolult mentális működést igényel ez az anyanyelvével ismerkedő gyermek részéről, mennyi részműveletet kell végrehajtania a szavak tanulásakor. Mert mi is történik akkor, amikor egy gyermek “megtanul egy szót”? Alapvetően ismernie kell a kifejezést (hangalakot) amihez egy mentális képet társít (felidézett dolog). Ám ahhoz, hogy pontosan tudja használni is az adott kifejezést tisztában kell lennie a jelentésével,¹¹ tudnia kell, mire alkalmazhatja és mire nem.

A kognitív pszichológiában a konceptuális séma – egy lexéma prototipikus tulajdonságait tartalmazó mentális modell – fogalmának segítségével írják le ezt a tanulási folyamatot. Kiinduló pontunk tehát az a kognitív nyelvészeti tétel, hogy a nyelvi jelentés szorosan összefügg a megismeréssel, vagyis azzal, hogy a világot hogyan ábrázoljuk gondolatainkban. Az ábrázolás, amelyet elménkben kialakítunk, a világ mentális reprezentációja úgy jön létre, hogy előbb érzékszerveinkkel észleljük a körülöttünk lévő világot, majd pedig az észlelés eredményeit ismeretté dolgozzuk fel és ezeket az ismereteket emlékezetünkben rögzítjük. Az első képeskönyvek képei és a felnőtt ezekhez kapcsolódó esetleges szóbeli interakciója ebbe a nyelvi-kognitív felfedező folyamatba illeszkedik. „A korai fogalom könyvek a korai konceptuális sémák tanulását segítik, a névszókincs bővülését eredményezik, a kép szintjén a tárgyak prototipikus tulajdonságaival ismertetik meg a gyermeket, és arra inspirálják, hogy az ábrázolt képhez egy mentális képet rendeljen hozzá.”¹² A gyermek koncentrált elmélyülése¹³ a képi látványban és a közös nézegetés alkalma sajátos tanulási szituációt teremt, amely elsősorban a szótanulás területén szolgálja a nyelvsajátítást. Ennek sztenderd lefolyása az, hogy a felnőtt, vagy egy idősebb gyermek rámutat a tárgyra és várja, hogy a kisgyermek megnevezze azt, majd ennek megtörténte után javítja, vagy megerősíti a kapott választ, miközben általában meg is ismétli az adott szót. Már a 19. században megjelent a gyerekkönyvnek ez a típusa, amit angol nyelvterületen a tárgy-könyvnek, „object book”-nak is neveznek, mivel elsősorban főnévi fogalmakat közvetítenek.

A korai fogalom-könyvek folytatásának tekinthető könyvtípust Kümmerling-Meibauer tipológiája fogalom-könyvként határozza meg: itt már a fogalomcsoportok,

10 Vö. Kümmerling-Meibauer / Meibauer 2005.

11 A jelentés a jel két alkotóeleme, a jelölő (a hangalak) és jelölt (felidézett dolog) kapcsolata.

12 Kümmerling-Meibauer 2017. 133.

13 A koncentráció kialakulásának itt a konkrét kognitív feladaton túl is van további literációs erénye, általa egy olyan kompetencia fejlődik ki, ami a képnélküli, absztrakt irodalmi szövegek olvasásához elengedhetetlen. „Voltaképpen azt mondhatjuk, hogy a közös olvasás és az illusztrált könyvek köztes és mélységi terei a legelvonatbabb olvasási módra, az olvasást kifejezetten az írásjelek síkján fókuszáló, önálló, néma – mert itt a legkönnyebb elveszíteni figyelmet, a koncentrációt – olvasásra készítik fel.” Hermann Zoltán 2019. 144.

kategóriák bevezetése, illetve további elemekkel bővítése, rendszerezése a cél. A kategóriát a könyvek általában címükkel jelzik: játékok, járművek, állatok, ruhák vagy élelmiszerek. (Ide tartozik például Nagy Diána illusztrátor a Móra Kiadónál megjelent *Járgányok* című kötete.) A kisgyermek elméjében egy egymásra épülő rendszer alakul ki a hasonló tulajdonságokkal rendelkező fogalmakból. Ebben a könyvtípusban különös módon absztrakt fogalmi kategóriák is előfordulnak már, pl. napszakok, színek, térbeli formák, méretek, számok, sőt betűk.

A mai kiadványokban az ábrázolás igyekszik a dekódolást megkönnyíteni: frontális vagy oldalnézet dominál, a gyermekbefogadó szemmagasságban találkozunk az élénk színvilágú és főként alapszínekben pompázó tárgyakkal. Leggyakrabban egyszínű hátteret alkalmaznak, a markáns kontúrokkal hangsúlyozzák a tárgyat, hogy jól megkülönböztethető legyen a háttértől.¹⁴ A közhiedelemmel ellentétben ugyanis a vizuális kép befogadása és megértése nem következik automatikusan a kép és jelöltje hasonlóságából. A képek „olvasását” a gyermeknek éppen úgy meg kell tanulni, mint majd később az írott betűkét. Az ikonikus jel, noha a tárgyhoz való viszonya motivált, mégsem „magától értetődő”, számtalan kulturális változó alakítja. A korai fogalom könyvek nemcsak fogalmakat tanítanak, hanem be is vezetnek a gyermeket az elemi vizuális kód használatába, „s ennek birtokában a következő feltételeknek tesz eleget: meg tudja különböztetni az alakot és háttértől, tudja, hogy a vonalak, pontok és színek az ábrázolt tárgy alkotóelemei, felismeri a háromdimenziós tárgyat a kétdimenziós ábrázolásban, megérti azokat a vizuális sémákat, amelyek lehetővé teszik az ábrázolt tárgy lényegi tulajdonságainak a megkülönböztetését a lényegtelenektől.”¹⁵

Noha ezek a képeskönyvek alig vagy egyáltalán nem tartalmaznak szöveget, az interakciók során a kép mégis nyelvi jelekkel találkozik, ami a kétfajta literáció szimultán fejlődését eredményezi: a fogalmi-nyelvi és vizuális fejlődés párhuzamosan halad. A képeskönyv sajátos ontológiai státusa, kép és nyelv szinergikus egysége már ezen a szinten megmutatkozik, s a bonyolultabb, narratív szerkezetekben még egyértelműbben megfigyelhető, hogy az együttműködő részek eredményessége nagyobb a különálló részek eredményeinek összegénél. A kutatók a képeskönyv intermedialitása,¹⁶ multimedialitása¹⁷ vagy multimodalitása¹⁸ kifejezésekkel írják le a kép és szöveg jelölő dimenzióinak összefonódását. Az írott/mondott szöveg, illetve a képi ábrázolás együttes hatásában manifesztálódó multimedialis jellege tulajdonképpen nem rendkívüli tulajdonság. A szöveg-határok – amint ezt a posztstrukturalista esztétikai és szemiotikai diskurzusok a narratív, képi vagy pragmatista fordulat jegyében szóvá is tették, más médiumok esetében is átjárhatóak, nemcsak intertextuálisan, de intermedialisan is. A mediális kevertség valamilyen mértékben minden szöveget jellemez, minden médiumban különböző „kódok,

14 Kümmerling-Meibauer 2017, 134.

15 Uo.

16 Varga 2012, 25.

17 Nikolajeva 2014, 126.

18 Kümmerling 2011, 5.

diszkurzív konvenciók, csatornák, érzékelési és kognitív módozatok” kombinálódnak.¹⁹ S hogy ez mennyire „természetes” jelenség, megmagyarázza az a kognitív nyelvészetben előtérbe került felismerés, amely szerint a képi jelleg a metaforák által áthatott természetes nyelvek, sőt az emberi gondolkodás működési alapja.²⁰

Amint láttuk, a képeskönyvek itt bemutatott egyszerű típusai, a korai fogalom könyvek és a fogalom könyvek is igen összetett észlelési folyamatokat és mentális aktivitást igényelnek és váltanak ki a nyelvvel még csak ismerkedő befogadóból. E tanulmány keretei között éppen csak bepillantást kaphattunk a komplex fejlesztési lehetőségekbe, abba, hogy milyen sokoldalú ez a médium. Az itt leírt típusok egy út első állomásaiként értendők, amely fokozatosan a kép nélküli könyvekhez és az olvasóvá váláshoz vezet. A gyermek kognitív érésével később a képeskönyvek is összetettebbé válnak, a kognitív-nyelvi tudás gyarapításán túl az érzelmi és morális literációt is motiválják. Az érzelmek ábrázolásával az érzelmek felismerésének gyakorlását teszik lehetővé, a narratív típusú képeskönyvek pedig a szereplők elméjének színrevitelével az elmeolvasás gyakorlatába is bevezetnek. Ezeket a lehetőségeket az irodalmi művek nem szűnnek meg kínálni, élvezetük gyermek-, fiatal és felnőtt korban egyaránt a literáció forrása lehet.

*Dr. Szilvássy Orsolya
tanszékvezető főiskolai docens
Gál Ferenc Egyetem Pedagógiai Kar*

19 W. J. T. Mitchell 1994, 95.

20 Minden természetes nyelvben tetten érhető, ahogy a képiség a metafora formájában áthatja. Vö. Mark Johnson -George Lakoff 1980.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Hermann Zoltán: Olvasás/tér/kép. Az európai festészet hagyománya és a gyermek-
könyv-illusztráció, in József Lapis (ed.) *Studia literaria: Gyerekvilágok*, 58/1-2, (2019)
139-147. <https://ojs.lib.unideb.hu/studia/issue/view/277>
- Johnson, Mark – Lakoff, George: *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press,
1980.
- Katona Krisztina - Kovácsné Ujházi Julianna: Az írás-olvasás megalapozásának lehe-
tőségei óvodáskorban, *Magyartanítás*, 50/2, (2009), 12-14.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina: *Emergent Literacy: Children's book from 0 to 3*, Ams-
terdam/Philadelphia, John Benjamin's Publishing, 2011.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina – Meibauer, Jörg: Towards a Cognitive Theory of
Picturebooks, *International Research in Children's Literature*, 6 /2 (2013), 143–160.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina: Képeskönyvekből tanulni. A korai literáció, az első
könyvek és a gyermek nyelvi fejlődésének összefüggéseiről, in Szilvássy Orsolya (ed.):
Diskurzus: Nyelvpedagógia és gyerekirodalom, 132-143.
- Nikolajeva, Maria: *Reading for Learning. Cognitive Approaches to Children's Literature*,
Amsterdam/Philadelphia, John Benjamin's Publishing, 2014.
- Mitchell, W. J. T.: *A képek politikája*. – W. J. T. Mitchell válogatott írásai in Szőnyi
György Endre – Szauter Dóra(eds.), JATEPress, 2008.
- Nodelman, Perry: *Words about pictures*. University of Georgia Press, 1988.
- Szinger Veronika: Nagycsoportos óvodások írásbeliséggel kapcsolatos tudása és tevé-
kenységei, *Könyv és nevelés*, 11/2 (2009), <https://epa.oszk.hu/01200/01245/00042/index.htm>
- Thékes István: *Assessing young Hungarian EFL learners' vocabulary and learning
strategies*. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem, 2016.
- Tomasello Michael: *Gondolkodás és kultúra*. Osiris, 2002.
- Varga Emőke: *Az illusztráció a teóriában, a kritikában, az oktatásban*, Budapest,
L'Harmattan, 2012.

„AZ EGYETÉRTÉSTŐL A KIS DOLGOK IS NAGYRA NŐNEK”

**A NEMZETI ÖSSZETARTOZÁS ÉVÉBEN
A TRIANON TÉMAKÖRBEN KÉSZÜLT TANULMÁNYOK**

SZENTIVÁNYI RÓBERT HÁNYATTATÁSAI

BEVEZETÉS

Az első világháborút lezáró, a versailles-i Nagy-Trianon kastélyban, 1920. június 4-én kötött békeszerződés – amely főleg Edvard Beneš cseh politikus és mások nyomására jött létre – végzetes volt Magyarország számára. A területvesztés nem csak magyarok millióit szakította el az anyaországtól, de alapvetően és sorsszerűen megváltoztatta a magyar oktatási rendszert, illetve a magyar katolikus és protestáns egyházi intézmények professzorainak életét. Sorsukra a Trianont követő határrendezések, az egyházmegyék működésének akadályoztatása¹ után a Tanácsköztársaság időszaka is negatív hatással volt. A baloldali politikai irányzatok alatt működő kormányok az állami és egyházi felsőoktatásból eltávolították a képzett papokat és szerzeteseket, a kis-Magyarország egyházainak külföldön lévő képzési intézményeivel előbb csak nehezítették, majd pedig lehetetlenné tették a kapcsolattartást. Mindezek a változások számos pap és tudós számára hányatott életet, esetenként kultúramentéssel összekapcsolt különös sorsot eredményeztek. Jó példa erre a Szegeden is működő Szentiványi Róbert (1880–1961) hányatott, mégis rendkívüli tudományos eredményeket felmutató élete. Jelen tanulmány az ő életrajzát próbálja feltárni, nem teljes sikerrel.

SZEGEDI SZÓBELI HAGYOMÁNY

A régi szegedi bölcsészprofesszorok közül Dr. Ilia Mihály tanár úr őriz személyes emlékeket róla. Tőle tudom, hogy igen kedvelte Bársony István (1855–1928) vadász, író, újságíró könyveit, akinek mottója ez volt: „Ideálom a felséges természet.” Életében 44 kötete jelent meg. Ezekben közel 700 novella olvasható, de több mint 300 írása csak a korabeli lapokban lelhető fel. Szentiványi Róbert is sokat írt, méghozzá nagyon szép magyar nyelven – biblikus és ókortörténeti művek mellett újságcikkeket is publikált. Dr. Keserű Bálint, a régi magyar irodalom kutatója a gyulafehérvári könyvtár kéziratának kutatása során került vele szorosabb kutatói kapcsolatba, ennek bizonyítéka az SZTE könyvtárban (Régi könyvek MS 464) lévő kéziratok katalógus 1958-ból². (Levelezése, egyéb iratai és korrektúrái négy dobozban MS 440–466 jelzettel ugyanott.)

¹ Az egyházmegyei határokat csak 1991-ben rendezték, II. János Pál első magyarországi látogatása előtt.

² CATALOGUS CONCINNUS LIBRORUM MANUSCRIPTORUM BIBLIOTHECAE BATTHYÁNYANAE EXARATUS PER ROBERTUM SZENTIVÁNYI SZEGED HUNGARIA 1958. EDIDERUNT. BIBLIOTHECA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS ET UNIO UNIVERSITARIA AD INVESTIGANDAM VETEREM LITTERATURAM HUNGARICAM CURAM GEREBANT AURELI-

SZENTIVÁNYI EMLÉKEZETE SZEGEDEN

Szentiványi Róbert Szegeden a móravárosi plébánián élt, igen egyszerű körülmények között. Azt kevesen tudják, hogy eltemetve is Szegeden van, a belvárosi temető IV, N/A, 9,678-as számú sírjában. Leginkább a *Szentírásstudomány* című kézikönyvét ismerik (1913 GYFV), amely még ma is megtalálható antikváriumokban, hiszen többször is kiadták, többek közt Szegeden is. Jelen tanulmányunk a lexikonokból ismert életút háttérét igyekszik megvilágítani egyház- és teológiatörténeti, eseteként politikatörténeti utalásokkal. A cél, hogy Szentiványi Róbert életművét megvilágítsuk és további kutatásra motiváljuk az olvasót.

RÖVID ÉLETRAJZ HIÁNYOSSÁGOKKAL

Ritkán találkozhatunk olyan személyiséggel, akiről nem, vagy alig található fotó. Szentiványi Róbertről egyetlen fényképet sem láthatunk, az interneten fellelhető képek mind valamelyik munkájának címlapját, és nem őt magát mutatják. Az életrajzról szóló tudósítások szinte kivétel nélkül a Magyar Életrajzi Lexikon cikkére épülnek és nagyon hiányosak. Eszerint Szentiványi Róbert (eredeti neve: Zeisinger *Róbert József*) (Budapest, 1880. december 11. – Szeged, 1961. szeptember 16.) magyar római katolikus pap, egyházi író, könyvtáros, bibliográfus, egyetemi tanár. Ezt a lexikoncikket sokban pontosítja Oláh Zoltán kutatása, amelyet vezérfonálnak tartunk az alábbi életrajzi ismertetéshez.³

Szentiványi Róbert – családja, később ő maga is igen mozgékony volt – több helyen kapta alap- és felsőoktatási képzését is. Az I-IV. osztályt a pesti piaristáknál, az V-VI. osztályt a pozsonyi Királyi Katolikus Főgimnáziumban, a VII-VIII. osztályt pedig az esztergomi bencés gimnáziumban végezte. Külföldi tanulmányait a bécsi Pázmáneum tagjaként kezdte, de itt csak egy évet tanult. Megismerkedett Gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspökkel⁴, aki segítette őt, hogy tanulmányait a római Collegium Germanicum-Hungaricum növendékeként a Szent Gergely Egyetemen folytassa. Rómában filozófiát és teológiát tanult 1899 és 1906 között. Nem ismert, hogy ki szentelte pappá, csak az, hogy Majláth püspök nevezte ki kolozsvári káplánnak és hitoktatónak. 1908 és 1919 között Gyulafehérváron tanár és a Batthyáneum könyvtár őre, majd igazgatója. 1919-ben rövid ideig Budapesten külügyi szolgálatot lát el.⁵ 1920-ban a trianoni békediktátum következtében a román állam kiutasítja

US HENCZ ET VALENTINOS KESERŰ EUGENIUS KOLTAYKASTNER DOCTOR SCIENTIARUM
PROFESSOR UNIVERSITATIS 6XAMINI SUBIECERE ADALBERTUS KARÁCSONYI DOCENS
UNIVERSITATIS HRABANUS GEREZDI PRAESES SECTIONIS SCIENTIFICAE

³ Oláh 2009, 283–284.

⁴ Gróf székhelyi Majláth Gusztáv Károly (Bakóca, 1864. szeptember 24. – Budapest, 1940. március 18.) erdélyi (1932-től gyulafehérvári) püspök, főrend, címzetes érsek.

⁵ Ez az év talán az egyik legmozgalmasabb a magyar politika történetében. Ebben az évben volt államfő Károlyi Mihály gróf, Garbai Sándor, Peidl Gyula, József Ágost főherceg, Friedrich István és Huszár Károly. Kormányfők voltak: Károlyi Mihály gróf, Berinkey Dénes, Garbai Sándor, Peidl Gyula, Friedrich

az ország területéről. 1920–1921-ben Budapesten, az angolkisasszonyok Ward Mária Kollégiumában oktat,⁶ 1922-től a Szociális Missziótársulat nővéreit tanítja. (Ezt követően a rendelkezésre álló életrajzi adatok többször ellentmondanak egymásnak, tisztázásuk további kutatómunkát igényel.) 1925–1929 között Szőlősgyörökön plébános (Balatonboglár 1929-től lesz önálló plébánia, s Varga Béla az első plébánosa Boglárnak. Előtte Szőlősgyörökhöz tartozik. Gárdonyi Géza édesanyja odavalósi volt. Van is egy Gárdonyi emlékmű ott ld. polgármesteri hivatal honlapja. 1924–1929 között pilisvörösvári adminisztrátor. A plébánia Historia Domus bejegyzése szerint ízlésesen felújította a templomot. 1925-től a szeged-csanádi püspök P. Bíró (Xavér) Ferenc SJ kérésére a Szegedi Hittudományi Főiskola tanárává nevezi ki, de szeretné megtartani plébániáját is. Ebben az időben is tartja a kapcsolatot Erdéllyel és Majláth püspökkel, aki igyekszik közbenjárni érte a székesfehérvári püspöknél. A plébániához való ragaszkodásának oka az, hogy a tanári fizetés nagyon alacsony, amit Glattfelder püspök úgy orvosol, hogy 1000 pengő rendkívüli pótlék kifizetését engedélyezi számára. Egyes források szerint már 1924-től a szegedi bölcsészkaron magántanár. 1930-tól a Szegedi Hittudományi Főiskola tanára, lehet hogy több részletben is. Szeretne visszatérni Erdélybe, 1941-től Kolozsváron az egyháztörténet előadója. Ez az adat nagyon bizonytalan. (ekkor már Márton Áron⁷ igazgatja az egyházmegyét). Müller Lajos SJ⁸ sajnálattal bocsátja el, és az elbocsájtó levelében ezt írta. „12 éven át a legnagyobb önzetlenségével látta el nehéz feladatát. Tudományosságával, papi lelkületével és forró hazaszeretetével a kispapoknak saját személyében a legmagasabb formában mutatta meg a követendő papi eszmét.” 1945-ben ismét távoznia kell Erdélyből 1944–1950 között Zircen tanított, de erre még nem találtunk okmány szerű bizonyítékot. Ezután Szegeden, a móravárosi plébánián élt 1961 szeptember 16-án bekövetkezett haláláig.⁹

István és Huszár Károly, az forradalmi kormányok miniszterelnökei pedig: Károlyi Gyula gróf és P. Ábrahám Dezső.

⁶ A rendi krónika szerint 1787. október 15-én nyílt meg Pesten az úgynevezett külső iskola összesen 262 tanulóval.

1790-ben a májusi országgyűlés elrendelte, hogy az Angolkisasszonyok templomát nyissák meg újra a növendékek és hívek előtt (II. József ugyanis korábban bezáratta). Ugyancsak 1790-ben hozták haza a Szent Koronát (valószínűleg Bécsből), mert a király nem koronáztatta meg magát. A Szent Koronát három napra az Angolkisasszonyok templomának szentélyében helyezték el megtekintésre. A nővérek a koronázási jelvényeket is kézbe vehették. 1917 az úgynevezett Ward Kollégium (Hitoktatónő képző) alapítási éve. Alapítók: P. Bíró Lajos SJ és Almásy Mária IBMV főnöknő.

⁷ Márton Áron (Csíkszentdomokos, 1896. augusztus 28. – Gyulafehérvár, 1980. szeptember 29.) az erdélyi katolikus egyház püspöke.

⁸ Müller Lajos SJ (Dunaföldvár, 1874. július 22. – Szeged, 1945. március 27.) római katolikus pap, jezsuita szerzetes, teológus, főiskolai tanár, rektor, egyházi író. 1919-től a kispapok nevelését látta el Nagyszombatban, 1921-től Szegeden, 1922-től Érden. 1929–1930-ban Budapesten volt pap, 1931-től haláláig Szegeden dolgozott rektorként, szemináriumi régensként, valamint a morál, az egyházjog, a lelkipásztorkodás és az aszketika–misztika tanáraként, illetve keresett lelki vezetőként. 1945-ben a lágerben tartott hadifogoly-látogatás közben kapta el a tifuszt (hasi hagymáz), amelybe bele is halt.

⁹ Legjelentősebb írásai: *A gyulafehérvári Codex Aureus* (Brassó, 1911); *A szentírásstudomány tankönyve* (Gyulafehérvár, 1913–1914, öt kiadást ért meg); *Az erdélyi egyházmegye és a román imperium* (Budapest,

EGYETEMI ALMANACH ÉS KARI JEGYZŐKÖNYVEK

Az 1996-ban megjelent Szegedi egyetemi almanach 1921–1995 I. című kötet 204. oldalán szerepel Szentiványi Róbert. Közlik a születési és halálozási időt (1880. december 11. – 1961. szeptember 16.), hogy Bécsben a Pázmáneumban, majd Rómában a Gergely Egyetemen tanult, 1905-ben szerezte meg a hittudományi és bölcsészdoktori fokozatot, illetve hogy 1924. március 21-én a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen „Középkori latin könyvírás különös tekintettel Magyarországra” témában egyetemi magántanári címet nyert. Felsorolják néhány fontosabb publikációját is. Arról azonban semmit nem írnak, hogy melyik tanszékhez kapcsolódott. Ez azért furcsa, mert a kötetben minden más személynél pontosan feltüntetik, hogy mettől meddig, melyik tanszéken, milyen beosztásban dolgozott.

A Bölcsész- és Nyelv- és Történettudományi Kar kari tanácsülési jegyzőkönyveiben 1923–1940 között hét alkalommal, az Egyetemi Tanács jegyzőkönyveiben 1927–1938 között öt alkalommal szerepel a neve.¹⁰

A jegyzőkönyvekből megállapítható, hogy az egyetemi magántanári címre Csengery János klasszika-filológus¹¹ és Erdélyi László OSB,¹² a Magyar Művelődéstörténeti Tanszék vezetője terjesztették fel a kar 1923. december 13-i IV. rendes ülésén. Tehát az 1924–1945 közötti magántanársága elsősorban Erdélyi Lászlónak köszönhető. Az 1945 utáni jegyzőkönyvek nincsenek rendezve és digitalizálva, ezért az 1945 utáni iratokban nehéz további nyomot találni.

MAGYAR PAPOK KÉPZÉSE BÉCSBEN

Szentiványi Róbert életéről kevés adat maradt fenn, ifjúkorának bemutatása is további kutatómunkát igényelne. Tudjuk, hogy szülei Zeisinger József kőműves és Vitkay Ida voltak. Középiskoláit Budapesten, Pozsonyban, Esztergomban és Bécsben végezte el. Azt nem jelzik a lexikonok, hogy hol és mettől meddig, ahogyan azt sem, hogy kik voltak a tanárai. Az is kérdéses még, hogy miként lett az erdélyi, feltehetően a gyulafehérvári egyházmegye kispapja. Tudjuk azonban, hogy 1899. október 27-én a Collegium Hungaricum – közismertebb nevén Pázmáneum – tanulója lett Bécsben,

1921); *A régi byblosi feliratok és az ABC keletkezése* (Budapest, 1927); *A szent leckék magyarázata* (Szeged, 1938) *Történelmi dolgozatok* (Szeged, 1946); *Catalogus concinnus librorum manuscriptorum Bibliothecae Batthyanyanae Albae in Transsylvania* (I., Szeged, 1947, II., Szombathely, 1949, III., Szeged, 19. 56. – Editioquarta: *Catalogus Concinnus*. Szeged, 1958).

10 <https://library.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJTRVJJRSI6IFsiRUplX1NaVEUiXX0sICJxdWVyeSI6ICJTemVudGl2XHUwMGUxbnlpIFJcdTAwZjNiZXJ0In0>

11 Csengery (előfordul Csengeri formában is) János (Szatmárnémeti, 1856. október 2. – Graz, 1945. április 21.) klasszika-filológus, műfordító, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (levelező: 1892, rendes: 1920, tiszteleti: 1930.)

12 Erdélyi László (1868–1947) 1884-ben lépett be a bencés rendbe. A kolozsvári, majd a szegedi egyetemen volt egyetemi tanár.

majd a Pápai Gergely Egyetem hallgatója Rómában. Ez a két állomás jelentős hatással volt életére és kutatására is.

A Pázmány Péter nevével fémjelzett kollégium alapítása a Trentói Zsinat egyik hatása volt. Beke Margit kitűnő dolgozata a Pázmáneum bemutatása során feltárja annak a katolikus papi elitképzésben betöltött szerepét.¹³ Ahhoz, hogy jelentőségét megértsük, röviden tekintsük át a magyar vonatkozású külföldi egyházi felsőoktatási intézményeket. Külföldi katolikus felsőoktatási intézmények, kollégiumok több helyen voltak. Többek közt említést érdemel a Szondy Pál (1534–1558) esztergomi kanonok, c. rosoni püspök által 1558-ban Bolognában alapított, a zágrábi káptalan felügyelete alatt álló Collegium Croaticum–Hungaricum. Ezen túl jelentős volt a Szántó/Arator István által létrehívott és XIII. Gergely pápa (1572–1585) által jóváhagyott intézmény (amely ma is létezik Német–Magyar Kollégium néven). Azért szándékozott a kispapképzést külföldre vinni, mert a törökök folytonos harca békétlenséget szült az országban. A pápa a pálosok birtokában lévő Santo Stefano Rotondo templomot és a mellette lévő kolostort jelölte ki a kollégium számára. A kollégiumot 1580-ban egyesítették a német intézettel Collegium Germanicum–Hungaricum néven. (Beke 16–17).

A Pázmáneum első alapító okmányát Pázmány Péter esztergomi érsek (1616–1637) állította ki 1619. január 1-jén, amelynek értelmében átadta az esztergomi káptalannak az 1618-ban vásárolt Kollonich-féle házat Bécsben. Első prefektusa Kőszeghy János esztergomi kanonok volt. 1623. szeptember 20-án újabb alapítólevél született, amelyben Pázmány bíboros a bécsi jezsuitákra bízta a kollégiumot, amit nem adhattak el. Az intézet működését azonban Barkóczy Ferenc esztergomi érsek (1761–65) az esztergomi bazilika építése kapcsán gyakorlatilag megszüntette. Így adódhatott, hogy II. József (1780–1790) idején eladják az intézetet a császárnak, majd kártalanításként másik helyszínen indult újra.

Végül a sötét és zavaros évek után a Szentiványi Róbert által megismert Pázmáneum újraindulása és működése 1803–1900 közé esik. Azonban ez az időszak, amely Ferenc József császár (1848–1916), majd magyar király idején kezdődik, az Osztrák–Magyar Monarchia császárai kultúrharcának időszaka, amely a római nevelésű papok ellen-súlyozását célozza. A császár mint apostoli király, több nemzeti vagy a birodalmi érületet erősítő egyházi rendelkezést hozott. 1853-ban a gyulafehérvári-fogarasi és a zágrábi püspökséget érseki rangra emelte, és létrehozta a lugosi és szamosújvári püspökségeket. Az uralkodó komoly lépéseket tett a paphiány megszüntetése érdekében. Hazánkban a generális szemináriumok eltörlése óta az egyetemeknek nem volt teológiai kara, ezért 1804-ben Pesten felállította a Központi Szemináriumot, ahová minden egyházmegye küldhetett növendéket. A teológián nem sikerült egységes oktatási rendszert kidolgozni a 19. század első felében, ezért egységes tankönyv sem volt. Az Osztrák–Magyar Monarchia fővárosában, Bécsben lévő Pázmáneum ilyen egyházpolitikai helyzetben indulhatott újra. Szerepet játszott az intézmény visszaállításában a

13 Beke 2010.

császárnak Rómával való szembenállása is, amelynek eredményeként a 18. századi római germanikus neveltetésű főpapokat a 19. század második felétől már a pazmaniták váltották fel. Beke Margit dolgozatában idézi a szeminárium feladatát meghatározó dokumentumot: „A szemináriumok feladata valójában kettős, egyrészt az egyházi ifjúság «szent háza»-ként a tökéletességre való törekvés elsajátításának a helye, - amelyet a napirend biztosít - másrészt a tudományokra való felkészülés színtere is, hogy majd, mint felszentelt pap Isten titkának végrehajtójaként a nyájak pásztora, a népek atyja, a hívek példája és közvetítő legyen ember és Isten között.¹⁴ I. Ferenc császár rendelkezése értelmében 1813. július 1-jén a Pázmáneum általános szemináriummá alakult, aminek következtében abba nem csupán az esztergomi egyházmegyéből vettek fel növendékeket, hanem más magyar, erdélyi és horvátországi növendékek is tanulhattak Bécsben. Amilyen örvendetes volt ez a változás a magyar papság számára, annyira nyomorúságos helyzet alakult ki az intézetben, annak ugyanis az anyagi helyzete nem javult megnövekedett feladatának megfelelően. Fenntartása ugyanis jórészt az esztergomi egyházmegyére hárult, bár a kispapok nem csak ebből az egyházegeből tanultak itt.

Szentiványi Róbert ilyen helyzetben kerül ebbe az intézetbe, amely nem jelent gondtalan életet, de nagy lehetőséget nyújt a kitűnő képzésre. Mivel a bécsi egyetemen a klasszika- filológia és a héber nyelv tanítása erős volt, illetve a német kritikai bibliatudomány nagy hatással volt ez egyetemre, a pazmaniták ezt a tudományos szellemet hozták haza.

SZENTIVÁNYI RÓMÁBAN

Nem szabad azonban a Szentiványi Róbertet ért szellemi hatásokat csak a bécsi Pázmáneumra korlátozni, hiszen – Majláth püspök segítségével – Rómában több éven át a Collegium Germanicumban lakott, és a Pápai Gergely Egyetemen tanult. Ez az időszak – XIII. Leó pápasága – korszakalkotó volt a modern biblikus tudományok számára, ugyanis a *Providentissimus Deus* kezdetű enciklikája (1893)¹⁵ enyhítette a biblikus kutatás ellenőrzését. Egyébként ő nyitotta meg a vatikáni levéltárakat a kutatók számára (1881), emellett megreformálta a bencés és a ferences rendet is, valamint megújította a keresztény bölcseletet Aquinói Szent Tamás szellemében.¹⁶ Ezt követte gyakorlati lépésként az Aquinói Szent Tamás Pápai Akadémia alapítása¹⁷, és Tamás

14 PL Scitovszky János. Cat. 6. Seminaria. Pazmaneum. 1851. Leges Pazmaniani., Rimely 313.

15 Ez az enciklika csak megnyitja a további biblikus enciklikák sorát: *Spiritus Paraclitus* vagy más néven Jeromos-enciklika (1920, XV. Benedek pápa); *Divino afflante Spiritu* (1943, XII. Pius pápa).

16 Ld. a neotomizmussal kapcsolatos enciklikáját: *Aeterni Patris* (1879).

17 Az Angelicum néven is ismert Aquinói Szent Tamás Pápai Egyetem a domonkosok római egyeteme. Az intézményt 1577-ben alapította XIII. Gergely pápa a rendi növendékek oktatása céljából. 1727-ben XIII. Benedek pápa engedélyezte, hogy külső hallgatók is akadémiai fokozatot szerezzenek. XIII. Leó pápa 1882-ben filozófiai, 1896-ban kánonjogi fakultással bővítette. 1909-ben – a három meglévő fakultást megtartva – Angelicum Nemzetközi Pápai Intézetté szervezték át. 1963 óta pápai egyetem, jelenlegi nevét

műveinek kritikai kiadása: (Editio Leonina). Mindezek a változások a római pápai egyetemekre is pozitív hatással voltak.

A SZENTÍRÁSTUDOMÁNY TANKÖNYVE

Szentiványi széleskörű műveltségnek és biblikus szemléletének legékeesebb dokumentuma *A szentírástudomány tankönyve* című, 800 oldalas írása, amely nem csak a legismertebb munkájának, hanem fő művének is tekinthető. Különös, hogy ennek ellenére a budapesti teológián nem nagyon reflektáltak rá, és sohasem hívták meg tanítani Budapestre a teológiai fakultásra¹⁸. Ennek ellenére ezt a munkáját 1914–1936 között négyszer is kiadták, majd 1942-ben Szegeden is megjelent.

Ez az egykötetes bibliai bevezető három egységből áll. Az első egység a bevezetés után a szentírási segédtudományok bemutatásával kezdődik (9–43), ezt Szíria és Palesztina története követi (44–63.), majd Izrael népének ókori története Ábrahámától a hellenista korig (64–88). Majd vallási csoportok leírása (88–92), Róma és a Hasmóneusok kapcsolata (92–100), Júdea, római tartomány története – ebben különösen hosszan foglalkozik Keresztelő János történetével (100–121). Végül a késő monarchia történetében szól a római helytartókról (121–126), illetve a zsidó háborúról (127–131). Meglepő, hogy milyen részletesen és milyen gazdag bibliográfiával mutatja be az egyes témákat. Az ókori Egyiptom, Mezopotámia, Irán, Kis-Ázsia ókortörténete az első nagy panel (132–180), majd a bibliai nyelvészet kapcsán komplett héber, arám és görög nyelvtankönyvet kapunk (181–240). A harmadik egység az ókori művelődéstörténet. Izrael testi, technikai és szellemi kultúrájának bemutatása szintén gazdag német hivatkozási anyagot tartalmaz. A bibliai régiségtudomány főleg a szakrális régiségekre koncentrál, mint például a szent sátor, a salomoni templom és a zsinagógák (241–322). A témát kiegészíti a bibliai paleográfia, a héber, görög és latin írás és kódex anyagok bemutatása (323–347). A bibliai irodalomtörténet keretében tárgyalja a sugalmazástant (349–372), a bibliai könyvek kánonját (373–398), a szövegtörténetet (398–414) és a régi bibliafordításokat, benne az arám targumokat, a szamaritánus Pentateuchust, a szír, kopt, etióp, örmény és ólatin fordításokat (414–433), valamint a Vulgatát, (433–439), de kitér a magyar bibliafordításokra is (439–446), végül röviden listázza a poliglott Bibliákat is (446–447).

A második egységben a részletes bibliai irodalomtörténet keretében tárgyalja az ó- és új-szövetségi könyvek keletkezését, a honfoglalás előtti irodalomhoz sorolva Mózes könyvét. Érdekes, hogy a közismert forráselméletek helyett csak arról beszél, hogy „különböző kútfőkől” (455) jött létre a könyv. Azt a középkori technikát alkalmazza, hogy ugyan elítéli a maga korában a katolikus egyházban veszélyesnek tartott nézeteket, de mégis ismerteti például Spinoza tételeit (455). De idézi Richard Simon,

is akkor kapta. 1974-ben önálló fakultás lett az 1955 óta a filozófiai kar keretein belül működő Társadalomtudományok Intézete.

18 A Hittudományi Fakultás történetét ld. Artner – Hermann 1938.

Jean Astruc, valamint William Eichhorn és Julius Wellhausen munkáit is, akik ekkor katolikus körökben nem kívánatos szerzők voltak. A teremtéselbeszélés kapcsán idézi a Gilgames-eposzt (466) a Ter 7,10–8,14-ben leírt vízözönnel kapcsolatban. Sőt óvatosan ugyan, de kitér az ókori irodalom bibliai írókra gyakorolt hatására is (469). A hatnapos teremtéstörténettel kapcsolatban úgy kerüli ki a természettudományos és bibliai keletkezéselmélet konfliktusát, hogy a Biblia többet mond, mint az anyagi világ keletkezése (473), de Immanuel Kant és René Descartes világgképét is összeveti a bibliaival (474). Hosszasan tárgyalja az első asszony teremtését, hogy vajon történeti vagy allegorikus eseményt ír le? Szépen ismerteti a konzervatív és a modern tábor érveit is (484). A honfoglalás utáni irodalomhoz sorolja Józsué, a Bírák és Rúth könyvét (499–510). Az izraelita irodalom virágkorának tartja a bölcsességi könyvek és a zsoltárok mellett a próféták írásait, Izajás igaz-címűsége mellett érvel (539), homályba hagyva, hogy ezt miként érti. A megszállás kora irodalmának tartja a Királyok, Tóbiás és Judit könyvét. Külön és hosszan tárgyalja Jeremiás könyvét (500–). A perzsa korba helyezi a Krónikák és Ezdrás–Nehemiás könyvét, a hellenizmus korába a két Makkabeus könyvet, a Prédikátor, valamint „Jézus Siráh” ivadékának könyvét (595), illetve a Bölcsesség könyvét.

A részletes bevezető újszövetségi része a „zsöngé” egyház (602) sugalmazott írásaival kezdődik. A kánoni sorrendben mutatja be Máté, Márk, Lukács és János evangéliumát, meglepő filológiai igényességgel – például Claudius császár levelét eredeti görög-ből idézi (632). A szinoptikus kérdés tárgyalásánál a két „kútfő” elméletet is ismerteti (538.). Az Újszövetség bemutatása Pál leveleivel folytatódik, és csak a legvégén ismerteti János evangéliumát, illetve a többi Jánoshoz kapcsolódó iratot. Ebben a fejezetben a szövegkritika az átlagosnál nagyobb terjedelemben tárgyalt téma (707–710). Igen értékes anyagot tartalmaz a szentírási értelmezéstan (hermeneutika) (719–745), külön fejezet szán a katolikus Szentírás-értelmezés szabályainak. De talán a legértékesebb és a maga korában eléggé ritka, hogy a Szentírás-értelmezés történetének külön fejezetet szán (750–767), kitérve benne a protestáns 18. századi elméletekre, gazdag bibliográfiával támasztva alá állításait. Sőt Moses Mendelssohn és más zsidó értelmezők koncepcióinak bemutatására is nagy figyelmet fordít. Praktikus a záró fejezet a Biblia olvasásáról és tanításáról (786). A kötethez gazdag kronológiai táblázat, tárgy- és névmutató is tartozik. Ebből világos, hogy Szentiványi alaposan ismerte kora biblikus szakirodalmát. Manapság ilyen kézikönyvet, amelyet ő egyedül jegyez, több főből álló munkacsoport hoz létre.

KONZERVATÍV FORDULAT A TEOLÓGIÁBAN

Amíg Szentiványi Róbert római tartózkodása alatt a „nyitott teológia” művelésére kapott indíttatást, addig működésének nagy részére rányomta bélyegét a modernizmus elleni küzdelemből adódó szellemi bezárkózás és polémia a katolikus egyházban. A Batthyáneum igazgatójaként a könyvtár gazdag patrisztikus anyaga könnyen elérhető volt számára, ezért rengeteg pontos idézetet találhatunk könyvében. A gazdag

irodalmi utalások azért lehetettek nem csupán tudományosan értékes utalások, hanem bátor vállalkozás is, mert a könyv megírásának idején X. Pius pápa (1903–1914) modernizmus elleni *Pascendi Dominici Gregis* kezdetű enciklikája (1907) erőteljesen éreztette hatását a magyar biblikus publikációkon. Ezért ennek a kornak a magyar katolikus biblikusai vagy jámbor elmékedéseket írtak, vagy kerülték a tudományosan vitatott kijelentések írásba foglalását. A fenti enciklika megfogalmazásban a pápa legnagyobb segítsége Joseph Lemius (1860–1923) francia jezsuita¹⁹ filozófus volt²⁰, aki főként Alfred Loisy²¹ francia római katolikus modernista teológus munkásságát vette kritika alá.²² Többek közt kritizálja Loisy azon nézeteit, miszerint a Tóra mai formájában nem Mózes korában keletkezett, Izajás könyve különböző korokban élt szerzők műve, a Genézis első öt fejezete nem szó szerinti történetként értendő. Később Loisy szembefordult Mária szüzi születésének és Jézus feltámadásának katolikus tanításával is, illetve be akarta vinni a katolikus teológiába a Kant-féle agnoszticizmust és a Hegel-féle filozófia fejlődési elméletét is. Érdekes módon ezek a nézetek kedveltek voltak a pesti növendékpapság körében.²³

Az enciklikával kapcsolatban a legkeményebb kritikát Joseph Blenkinsopp (1927–), a kanadai University of Notre Dame professzora fogalmazta meg,²⁴ főleg a hangvétele és a személyeskedések miatt. Az enciklika egyházpolitikai hatása, hogy a katolikus papokat az ún. „antimodernista eskü” letételére kötelezték.²⁵ Sőt a pápai hittani kongregáció mellett létrejött egy speciális pápai bizottság, amely a biblikus publikációk számára adott irányadó utasításokat és tudományosan követendő állásfoglalásokat. Ebben az időben sorra születtek a Pápai Biblikus Bizottság²⁶ döntései, amelyek ugyan

19 O’Connell 1994, 341.; Perbal 1947, 147–148.; Winter 1993, 229–240.

20 Blenkinsopp 1989, 17–18.

21 Arnold – Losito 2009.

22 Alfred Loisy (1857–1940) francia római katolikus teológus és vallástörténész. A katolikus modernizmus atyjának, az egyház „modernista válsága” kirobbantójának is nevezik. Könyveit elítélte a Vatikán és kiközösítették az egyházból.

23 Jósika 1904.; Sereghy 1942.

24 Creation, De-Creation, Re-Creation: A Discursive Commentary on Genesis 1-11 2011.

25 A papság számára a modernizmus megtagadására előírt eskü. X. Pius 1910. IX. 1: *Sacrorum antistitium* kezdetű motu proprio-jaival rendelte el. Hitvallás formában foglalja össze és veti el a modernizmusnak azon tévedéseit, melyekről a *Pascendi* és a *Lamentabili* enciklikák szóltak. Kezdetben minden lekipáztorkodó és tanító pap számára kötelező volt letenni ezt az esküt, csak a német egyetemi tanárok kaptak fölmentést. Később a nagyobb rendek fölvétele, teológiai tanárok, plébánosok, egyházi méltóságok és előljárók hivatalba lépése előtt kellett letenni. A CIC 1917 nem említi, de az mindvégig érvényben maradt.

26 Pápai Biblikus Bizottság (Pontificia Commissione Biblica): XIII. Leó 1902. X. 30: alapította a Biblikus Bizottságot kutatás és ellenőrzés céljával. X. Pius 1904. II. 23: a bizottságot felhatalmazta, hogy biblikus licenciat és doktorátust adjon. XI. Pius 1924. IV. 27: ezt a fokozatot egyenrangúvá tette a pápai egyetemekével. XII. Pius 1942. VII. 6: a bakkalaureátust is engedélyezte. VI. Pál 1971. VI. 27: Pápai Biblikus Bizottság néven átszervezte és a Hittani Kongregációhoz kapcsolta.

nem tévedhetetlen nyilatkozatok voltak, mégis ezek követésére kötelezték a katolikus biblikus tudományok művelőit.²⁷

A KÖNYVTÁROS ÉS SZÖVEGKUTATÓ

Szentiványi Róbert munkásságát meghatározta az a tény, hogy évekig a Batthyáneum igazgatója volt, és antik magyar kéziratok és nyomtatványok közelében élt. Elegendő, ha csak felületesen rátekinünk ilyen jellegű publikációira: *A rúnák eredete* (1926); *A régi byblosi feliratok és az ABC keletkezése* (1927). Ezek a munkák a bibliai szövegtörténet kutatásával állnak kapcsolatban, és a saját koruk tudományos szemléletét tükrözik.

Igen nagy jelentőségű a Batthyáneumban található kéziratok katalogizálása és közzététele, amely a régi magyar irodalom kéziratanyagának megmentését szolgálta. Ennek az anyagnak legismertebb munkája a *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyányanae: Museum Batthyányanum Albae in Transsilvania fundatum anno 1798: in memoriam Roberti Szentiványi* 1965. Ez a munka jelenleg a Szegedi Klebelsberg Könyvtárban található.

Batthyáneum (latin nevén Bibliotheca Batthyianiana). Az intézményt gróf Batthyány Ignác erdélyi római katolikus püspök alapította 1798-ban. Egyedülálló tudományos gyűjtemény Gyulafehérváron, amelynek tulajdonjogát a román állam mind a mai napig vitatja. Az első tudatos provokációra a trianoni diktátumot követő huszonegyedik, háborús évben – amikor Dél-Erdély nem térhetett vissza, és román uralom alatt maradt – került sor a román állami hatóságok részéről. Márton Áron püspök azonban nagyon határozottan kifejezte az egyházmegye tulajdonjogához és a könyvtárhoz való ragaszkodását. Az intézmény a romániai műemlékek jegyzékében az AB-II-m-A-00098 sorszámon szerepel.

A gyűjtemény méreteit jól tükrözik az alábbi adatok: A teljes gyűjtemény hatvan-ezer kötetet tesz ki, 927 kötetnyi kézirat és kódex, valamint 565 – sok esetben Batthyány püspök által a Felvidékről gyűjtött és vásárolt – ősnymtatvány található. Ebben a könyvtárban őrzik a Románia területén található középkori latin kódexek 80%-át. Bibliagyűjteménye hatszáz kötetes. A kódexgyűjtemény legértékesebb darabja a *Codex aureus*, a lorschii bencés apátságban, a 800-as években írt Máté- és Márk-evangélium. A *Gyulafehérvári-kódex*ben maradt fenn a Gyulafehérvári Sorok²⁸ elnevezésű magyar nyelvemlék (1310–20). De itt őrzik a *Döbrentei-kódex* eredetijét²⁹ és a *Batthyány-kó-*

27 1907 a János-evangélium szerzője, 1909 Izajás jövendölései, 1919 a Zsoltárok kizárólagos szerzője Dávid stb. A legújabb döntésekről ld. https://www.sapientia.hu/old/dokumentumok/pbib_2.html

28 A Gyulafehérvári Glosszák 1929.

29 A Döbrentei-kódex 262 levélből álló, vegyes tartalmú magyar nyelvű kézirat. Halábori Dobos Bertalan egri egyházmegyes pap másolta 1508-ban. Főbb részei 150 zsoltár himnuszokkal és canticumokkal, egy egész évet átfogó miselectionarium, az Énekek éneke és Jób könyvének néhány fejezete. Abaffy – Szabó 1995.

dexet,³⁰ a legrégebbi ismert magyarországi kéziratos protestáns énekeskönyvet is. A könyvtár őrei³¹ között szerepel Szentiványi Róbert is.

SZENTIVÁNYI RÓBERT, TÖRTÉNETI MONOGRÁFIÁK ÍRÓJA

Úgy gondolom, hogy a professzornak és könyvtárőrnek ez a munkássága a legkevésbé ismert. Elsőként a *Történelmi dolgozatok*³² című tanulmánykötetet érdemes áttekinteni. A 247 oldalas mű négy egységre oszlik. Egyháztörténeti tanulmányok, jórészt ókeresztény teológusok és a biblikus kutatással összefüggő személyek munkásságának élvezetes esszészerű bemutatása, amely mind a mai napig hiánypótló tanulmány a reformáció korabeli katolikus biblikum történetéhez, ezért a cikkeket kicsit bővebben ismertetem.

Antióchiai Szent Ignác (35–107). Traianus olyan rendeletet hozott, hogy aki nem tagadja meg keresztény hitét, azt el kell ítélni. 110 és 115 között Ignácot, mint Antióchia püspökét láncra verték, és hajóra tették Róma felé. Útközben hét levelet³³ írt híveihez. Szentiványi leírása esszé jellegű, de meglepően sok történeti, teológiai és filológiai utalást tartalmaz, ami azt bizonyítja, hogy a szerző eredeti nyelven olvasta a leveleket. Szentiványi szinte együtt érez az önként mártírhalálba zárandokoló püspökkel. Az a tény, hogy utal arra, hogy ebben a korban még nem volt Rómában Curia és bíborosok, azt jelzi, hogy az ősegyház mártír püspöke és levelei vádolják kora egyházának vezetőit is.

Cassiodorus Senator (487–583), kegyvesztett gót állami hivatalnokból lett keresztény. Egész élete során megpróbálta áthidalni a kulturális törést, ami a 6. században szakadást okozott kelet és nyugat, a görög és a latin kultúra, rómaiak és gótok, katolikusok és ariánusok között. *Institutiones* című művében elismerően szól Dionysius Exiguusról, a keresztény időszámítás bevezetőjéről. Nyugalomba vonulása után a Ión-tenger partján lévő családi birtokán megalapította a Vivarium nevű monostort, írásaiban innentől vallással foglalkozott. Figyelemre méltó a tanulmány kezdőmondata, amelyben Szentiványi a következőket írja: „A római világbirodalom összeroppant

30 A Batthyány-kódex egy ívrétű, 225 levélből álló, új gót betűkkel írott, hézagosan és csonkán fennmaradt kézirat. A mű ismeretlen szerzői az 1556 és 1563 közötti időben dolgozták át az eredetileg katolikus jellegű karkönyvet protestáns énekeskönyvvé, és hangjegyekkel is ellátták.

31 Könyvtárőrök voltak: Dániel Imre (1780–90), Bede József (?–1799), Deák Péter (1799–1801), Cseresnyés Antal (1801–29) – Cseresnyés 1821–24-ben a könyvtárat szakok szerint rendezte, katalogizálta (betűrendes cédula-, helyrajzi és szakrendi kötetkatalógus 18.201 egységről) Ötvös Ágoston ezt 1855–61 között kiegészítette. A törzsállomány újabb gyarapodása földolgozatlan – Buczy Emil (1829–39), Andrásy István (1839–48 és 1850–60), Lukácsy Kristóf (1848–50), Barts Ferenc (1860–68), Beke Antal (1868–72), Kóródy Péter (?–?), Szentiványi Róbert (1907–19) – Szentiványi az 1910-es években katalogizálta a kéziratokat; Rákóczy Béla 1915–1918-ban az ősnymtatványokból különgyűjteményt alakított ki, a kiadványokat meghatározta. Ennek alapján Baráth Béla 1938-ban kéziratos ősnymtatvány-katalógust készített.

32 Szentiványi 1946.

33 Az efezusiakhoz. Magnéziaiakhoz. Levél Trallianshoz. A rómaiakhoz. A filadelfiaiakhoz. Levél szmirniakhoz. Polikárphoz, Szmirna püspökéhez.

ugyan, de a latin genius nem pusztult el vele.” (21. oldal). Ezt a szellemet véleménye szerint két dolog mentette meg, a „latin liturgia és a latin kódexek”. A szintén esszé-szerű tanulmány sorra veszi Cassiodorus műveit, leveleit (*Variae; Chronica; Historia Gothorum; De anima, Expositio psalmodum; Institutiones Divinarum et Saecularium Litterarum*), sőt jelzi, hogy Josephus Flavius *Antiquitates Judaicae*-ja is a Viváriumból indult nyugat európai útjára. De arra is jut egy megjegyzés, hogy a *Historia triparia*-t a nagyszebeni plébánia középkori könyvtárában is használták, vagy hogy a *De computo paschalis*-nak a húsvéti liturgia értelmezésében volt nagy hatása. Szentiványi kitér az Újszövetség-magyarázat megmaradt kódexére – *Complexiones in epistolis apostolorum et Actibus eorum et Apocalypsi*, és Cassiodorusnak az emlékezet támogató írására is (*Memorials*). Meglepő melegséggel ír az *Ordo generis Cassiodorum*-ról, illetve a helyesírási útmutatónak szánt, *De orthographia* című munkájáról.

Petrus Comestor (1100–1179) francia pap, teológus, krónikairó, melléknevén „könyvfaló”, utalva nagy olvasottságára. Fő műve a *Historia scholastica seu historiae ecclesiasticae libri IV.*, amely a Biblia könyveinek anyagát dolgozza fel a világ teremtésétől az apostolok haláláig. Szentiványi úgy mutatja be őt, mint Cassiodorus álmainak egyik valóra váltóját. A 12. századi Franciaország fellendülő teológiáját méltatja, amint a Szajna szigetén, a Notre Dame körül egyedülálló szellemi műhely alakult ki, melynek nagy motorjai voltak Bernát, Petrus Lombardus és mások. Szentiványi kitér a korabeli oktatás anyagára és módszertanára is. A vallásos szónoklatokat 15 régi keresztény író és görög latin klasszikus idézetei szőtték át. Josephus Flavius, Boethius, Cassianus, Scotus Eriugena, Gregorius Turonensis és Paulus Diakonus a kötelezően idézendő szerzők közé tartoztak. Szintén végig elemzi a szerző minden jelentős művét.

Alfonso Salmerón (1515–1585) spanyol katolikus pap, bibliatudós, az első jezsuiták egyike. Főműve a tizenhat kötetes bibliakommentárja, melyből tizenegy kötet az evangéliumokat magyarázza, egy az Apostolok Cselekedeteit és négy Pál leveleit. Szentiványi úgy mutatja be Salmerónt, mint akinek személyisége olyan, mint a „toldói kard penge”: szilárd, de nagyon hajlékony. (53) Az alcalai egyetemen a Ximenez bíboros által összegyűjtött munkacsoport tagja, aki nagy filológiai műveltséggel rendelkezik, héber, görög, latin nyelven beszél – ezt Salmerón gyerekkori tanítóitól maga is elsajátította.

Juan Maldonado (latinosan Maldonatus, 1533–1583), spanyol jezsuita teológus, filozófus és exegéta.³⁴ Francisco de Toledo volt a mestere, Michael Pallacios beszélte rá a teológiai tanulmányokra, Francisco de Vitoria ismertette meg Petrus Lombardus tanaival. 1562-ben lépett be a jezsuita rendbe, majd 1563 őszén Párizsban, a Claromontanus kollégiumban kezdett tanítani. Több diákja volt, mint a Sor-

34 Leghíresebb munkája a *Commentarii in quatuor Evangelistas*, első kiadás: Pont-a-Mousson, 2 vols., folio 1596-97, Lyons, 1598, 1607, 1615; Mainz, 1602, 1604; Paris, 1617, 1621; (Brescia, 2 kötetben, 1598), (Venice 1606); modern kiadása: Mainz, 5 kötet., 8o, 1840; 2 kötet., 1853–63; id., 1874); (Barcelona 10 kötet, 1881–82); Majd Migne *Cursus Scriptorum*.”Commentary on St. Matthew”

bonne egyetemnek, ezért azzal vádolják, hogy vitatja Mária szeplőtelen fogantatását, de Rómában felmentik. Azt vallotta, hogy a kálvinizmus ellen³⁵ nem filozófiával, hanem bibliamagyarázattal kell küzdeni.³⁶ Írt az angyalokról (1605), a szentségekről (1677), és Ószövetség-magyarázatokat is (1643). Kritikával illette Augustinust, és a pelagianizmus ellen is küzdött. Ebből a tanulmányból tudhatjuk meg, hogy Richard Simon kritikus exegeta (76) nagy tisztelője volt Maldonatusnak. Szentiványi ezen írása hiánypótló a magyar irodalomban.

Cornelius a Lapide (Cornelis van den Steen, 1567–1637) flamand jezsuita, exegeta és bibliakutató, a jezsuiták harmadik nemzedékének tagja. Estius³⁷ tanítványa Brabant búcsújáró helyén. Négy évig filozófiát tanított Leuvenben, majd 1596-tól a biblikus tanszékre váltott 32 évesen, 1596-tól héber szöveg alapján készítette magyarázatait. Az országokat járó jezsuiták után az egyetemen működő és dolgozó jezsuiták közé tartozik. (77) 1608-ban majdnem vértanú lesz, de az oltáriszentséggel elmenekül a tömegben (78). A Szentírás összes könyvéhez írt kommentárt, a Zsoltárok és Jób könyve kivételével. Az első gyűjteményes kiadás 1681-ben jelent meg Antwerpenben. Ettől kezdve egészen 1900-ig őt tekintették mértékadó katolikus biblikusnak és kommentárjait mindenütt terjesztették. Goetz György protestáns (1699) lelkipásztor is őszinte tisztelője volt, és ajánlotta műveit a lutheránus lelkipásztoroknak. Számos kommentárját halála után adták ki, munkáiból sokat fordítottak franciára, angolra, lengyelre, németre, sőt arabra is. Első kommentárjának bevezetőjében azt írja, hogy célja alaposan és röviden (solide, breviter) fejteni ki mondanivalóját, ennek ellenére időnként terjedős magyarázatokba bonyolódik. Figyelemre méltó, hogy csak Szentiványi írt ilyen részletesen magyarul biblikus munkásságáról.

Francesco Patrizi (1529–1597) horvát eredetű olasz filozófus és tudós, a platonista filozófia védelmezője az arisztotelizmussal szemben. Költészeti munkái is jelentősek. Katonai iskolába járt, amiből azonban hadapródként leszerelt, hogy a katonai karrier elől menekülve az „Úr rohamcsapatába”, a jezsuitákhoz jelentkezék. Ehhez le kellett mondania rangjáról és vagyonáról, sőt elsőszülöttségi jogáról is, amit apja is elfogadott, aki egyébként támogatta a jezsuitákat. Akkor lépett be a rendbe, amikor VII. Kelemen pápa magyar huszárok kíséretében a francia fogságból visszatér Rómába. Ez az időszak egyben a jezsuita rend visszaállításának ideje is. 1824-ben Rómában szentelik pappá, 1825–1851 között héber nyelvet oktat. Szentírástudományi oktatásai

35 Sedanensis cum calvinistis Lyon 1609.

36 Commentarii in quatuor prophetas. In Matthaeum, dans Migne, Cursus Script., 21, 341–1312, Paris 1610.

Expositio Psalmi CIX. Mayence, 1611. Opera varia theologica. 3 Bde. Paris, 1677 (contient les Disputationes circa sacramenta); Discours théol.inaugural de 1565, dans J.M. Prat (infra).

37 Willem Hessels van Est (1542–1613) latinositott neve, aki holland katolikus exegeta volt és Pál leveleit magyarázta. Ezen túl jelentős művei: *Historia Martyrum Gorcomiensium* (1603), *Commentarii in IV libros Sententiarum Petri Lombardi* (1615), *Annotationes in praecipua et difficiliora S. Scripturae loca* (1617)

során szükségét érzi korszerű bibliai hermeneutika³⁸ megírásának is. Ezen hiánypótló tanulmány Patrizi sajátos emberi vonásait is feltárja. A Germanicumban a gregorián éneket kedvelte, de a többszólamú kórusok éneke miatt elhagyta a kápolnát. Szentiványi arról is tud, hogy Prohászka Ottokár nagyon kedvelte őt és tudományos példája megihlette az ő személyiségét is.

Pázmány és Prohászka című tanulmánya a két magyar teológust veti össze, mivel Pázmánynak is, Prohászkanak is kitűnő iskolázásban volt része Rómában. Szentiványi ennek illusztrálására idézi Horatiust: „Romae nutriri mihi contigit atque doceri”. Egyedülállóan tárja fel Pázmány klasszikus műveltségének nyomait, hogy mennyire kedvelte Seneca, Horatius, Iuvenalis írásait, és emellett olvasta a modern világnézet formálóit is. A klasszikus párhuzamos életrajzok mintájára írja meg a két író, két szónok, két politikus, két ember gazdag irodalmi utalásokkal tűzdelt tanulmányát.

Louis Billot (1846 –1931) Francia jezsuita, a korszak legjelentősebb katolikus spekulatív teológusa. A metzi, a bordeaux-i és a bloisi szemináriumokban tanult. 1869. május 22-én szentelték pappá, november 25-én Angersben lépett be a Jézus Társaságba. 1875 és 1879 között Párizsban tanít és szónokol, és a szónoklattan történetével foglalkozik. 1879-től az angers-i katolikus egyetemen tanít dogmatikát. Innen Rómába megy, ahol a Gergely Egyetem dogmatikatanára lesz. Harcol a modernizmus ellen, támadja Alfred Loisy kétértelműségét. 1910-ben X. Pius a Sacra Congregatio officálisává, majd 1911-ben bíborossá nevezi ki. 1927-ben XI. Pius alatt lemond a bíborosságról, hogy a Gregoriana nemzetközi diákjaihoz térjen vissza. (Ez egyébként az egyetlen ilyen bíborosi lemondás a 20. században)

A tanulmányok második csoportja ritkán tárgyalt paleográfiai témákkal foglalkozik.

A rúnák eredete (120). Inkább tanulmány, mint esszé, gazdag irodalomjegyzékkel. A rúnairás egyedülállóan alapos elemző bemutatása és történetének felvázolása. Tudni kell, hogy a rúnairás kifejezés azokra az egymással szoros kapcsolatban álló ábécékre vonatkozik, amelyeket korábban a germán nyelvek írására használtak, Skandinávia és a Brit-szigetek keresztény hitre térítése előtt, illetve egy rövid ideig a térítés után is, a már említett területeken. A skandináv változatokat futhark (vagy fuþark, az ábécék hat első betűjéből: F, U, Þ, A, R, K), az angolszász változatot pedig futhorc néven is ismerik.

Codex aureus (134–176). Erről a témáról Gyárfás Tihamér szerkesztésében a Batthyáneum I. kötetében, 1911-ben jelent meg először Szentiványi tanulmánya, a jelen változat ennek átdolgozott és talán részletesebb változata. A téma fontossága miatt kicsit részletesebben mutatjuk be a kódex történetét.

Ennek a kódexnek legendás előtörténete van, és mint a Batthyáneum legismertebb darabja mind a mai napig hányatott történetet tudhat magának. Az már különös,

³⁸ *De interpretationes scripturarum sacrarum* 1838. A munka Székely István Hermeneutikájára is hatott.

hogy a kódex leírásának részletes magyar³⁹ és német⁴⁰ publikációja csak másodlagosan szerepel a Codex aureus irodalmában.

Röviden a következőképpen foglalhatjuk össze történetét⁴¹: A borjúbörből készült pergamenre arany tintával írott kódex neve a tinta színe után Arany Kódex, amely a 800-as években íródott. Vásárlás útján Migazzi Kristóf Antal bécsi hercegérsekhez került a kódex részlete, amely a harmincéves háborúban kifosztott Heidelberg melletti Lorsch kolostorából hadizsákmányként érkezett Bécsbe. Tőle jutott 1782-ben Batthyány Ignác erdélyi püspök gyulafehérvári könyvtárába, amelynek egyik legértékesebb kincsévé vált. A nagyon értékes karoling evangeliárum (többnyire díszes kivitelű könyv, amely a misén felolvasásra kerülő evangéliumi szövegeket tartalmazza), a középkori könyvfestészet remeke. Ma a gyulafehérvári Batthyáneumban található kódexrészlet Máté és Márk evangéliumát tartalmazza. Nagy Károly halála után a kódexet a hesseni Lorsch kolostorának adományozták. Innen a történelem viharai során négy részre válva, három városba és négy múzeumba kerültek a kódex részei. Jelenleg a felső fedél a londoni Victoria and Albert Múzeumban található, az alsó fedele a vatikáni Sacro Museo-ba került, Máté és Márk evangéliumának szövegrészeit a romániai gyulafehérvári Batthyáneumban, míg Lukács és János szövegrészeit a vatikáni Apostoli Könyvtárban őrzik. A kommunista Romániában ez a kódex volt az ország nemzetközi kölcsöneinek fedezete. A román hatalom az 1960-ban elkobzott könyvtárat ugyanis teljes egészében magáénak tekintette, amelyet először a Román Akadémia, majd a nemzeti könyvtár részlegének nyilvánított. Szerencsére a kódex a nemzetközi irodalomban is nagyon jól ismert.⁴²

Szent Lukács evangéliuma latin kódexe a 10. századból (157), amely szintén a Batthyáneum egy értékes kódexét mutatja be, szintén a Migazzi-féle gyűjteményből: S: Lucas Evangelium M.S. A kézirat 70 folióból áll, 238×190 mm-es lapok, egy hasábján általában 21 sor és 35-42 betű van. Jó minőségű fekete tintával van írva, de a fejezetszámok aranyozottak. Ezután a betűkészlet sajátosságainak leírása következik. Az elején egy 11. századból származó levél, amely csak Lukács evangéliumából közöl szakaszokat, melyet a szerző a 161–166. oldalakon részletesen felsorol. Az evangélium töredékeit valószínűleg liturgikus használat céljából másolták össze, ezért evangéliumos könyvnek (evangeliarum) nevezhetjük. A hildensheimi könyvtárban lehet találni hasonlót (167). A szöveg a Nagy Károly idején keletkezett reformált latin szöveget tartalmazza. A vulgata recensio 11. századi tanúja, amely a Karoling-kori szövegre épül. Szentiványi ezen dolgozatát is jelentős mennyiségű szakirodalommal támasztja alá.

A könyv harmadik része terjedelem és műfaji vonatkozásában is nagyon különbö-

39 Gyárfás 1911.

40 Szentiványi 1912.

41 https://hu.wikipedia.org/wiki/Codex_aureus

42 Braunfels 1967.; Surmann 1992.; Schefers 2000.; Westphal 2014.; Rainer 2014, 180–185.

ző munkák gyűjteménye. Úgy tűnik, a szerző minden éppen elkészült rövidebb vagy hosszabb írását ide gyűjtötte. Ezeket csupán röviden vagy cím szerint ismertetjük vagy említjük meg.

Papa dormis? (XV. Benedek pápa haláláról), *Successor eligitur* (Luigi Sarto), X. Pius pápa megválasztása kapcsán írt elmélkedés, amely a pápaválasztás történetére is kitér. A *Habemus Ponticium* kezdetű cikk XII. Pius pápa, vagyis Pacelli bíboros megválasztásáról, A *tiaras főpap* pedig a pápai joghatóság és „hatalom” kiterjedéséről szól. Az *Abesszinia* című írást az olasz–abesszin háború ihlette. Az *eleink vallása* kultúrtörténeti tanulmány a magyarok ősvallásáról és a magyar keresztény hagyományok kulturális és vallási hatásáról. Ezekből az írásokból az is kitűnik, hogy milyen érzésekkel reagál Szentiványi Róbert az egyháztörténeti változásokra.

Ezt követően ismert magyar szentekről olvashatunk rövidebb tanulmányokat: Szent István (197), Szent Imre (198), Szent László (199), Szent Erzsébet (200), Margita fidelis (200–202) Elsodori aranylevelecske (202) Magyarországi Erzsébetnek a kódex-és képirodalomban megjelenő történetét követi. A *Pastor melliluuus* című írása (294) legnagyobb támogatójának, Majláth Gusztáv erdélyi püspöknek állít emléket. A *Paster fidelis* Glattfelder Gyula püspökről emlékezik meg, aki hasonlóan hányatott életét élt, mint Szentiványi Róbert. Igen érdekes *Az egyházmegyék határmegállapítása* című cikke, amelyben a Trianon által szétszakított egyházmegyékben jelentkező adminisztratív problémákról ír.

Mivel Szentiványi Róbert Pilisvörösvár és Szöllősgyörök plébánosa is volt, az utóbbi helységhez tartozó Balatonboglár történetét is megírta esszézerű emlékezésben. A kötet ezen írásai már átvezetnek Szentiványi újságírói tevékenységébe. Érdekes beszámoló a *Repülés Gyulafehérvári* című publicisztika, amelyben ebben a történeti városban megjelent repülőtér és repülés kapcsán írt. Nem meglepő, hogy ezután a *Ki szerkesztette az első gránátvetőt?* című írás következik. Érdemes még megemlíteni az *Apróságok Görgey Arthur életéből* című írását. Ezek átvezetnek bennünket Szentiványi publicisztikájához.

ÚJSÁGÍRÓI MORZSÁK

Úgy gondolom, hogy Szentiványi teljes újságírói tevékenységének bemutatása meghaladná ezen tanulmány kereteit. Cikkei különböző lapokban jelentek meg Magyarországon és Erdélyben is. Érdekes lenne ennek részletes feldolgozása és elhelyezése a Trianon utáni magyar publicisztikában. Erre most nem vállalkozhatunk. Egyébként is Szentiványi újságírói témaválasztása igen széleskörű, ami azért meglepő, mert egy ókortörténész biblikusról nem gondolnánk, hogy a napi politikai és gazdasági kérdésekben is ennyire otthon van. Politikai nézetei, Erdély iránti elkötelezettsége leginkább *A románok concordatuma*⁴³ című írásából válik világossá.

43 Szentiványi 1921.

Amikor egy filológiai megjegyzést tesz, azt is nagy gonddal dokumentálja. Álljon itt egy rövid közleménye, melynek címe: *Adatok a magyarországi latin szókincshez.*

Azt hiszem, mindnyájunk kötelessége kódexeink és okleveleink szókincséből legalább szemenkint gyarapítani Bartal nagy szótárának anyagát s ezért ezúttal magam is az alábbi két adattal járulok hozzá: 1. A glosszákat tartalmazó híres Gyulafehérvári codex fol. 128a col, I. 11. sorában rendelkezik a barátok provinciálisa, hogy N. jelöltnék adassék a „capero”, „eidem imposito caperone”. A capero szót Bartal nem említi, Du Cange azonban tud róla (capero = caparo). Jelentése körülbelül annyi, mint a csuklyáé. Eredete a román nyelvekben otthonos capa-ban keresendő. 2. Egy ismeretlen eperjesi mester 1638 szeptember 15-én Medgyesi Pálhoz, öreg Rákóczy György udvari papjához írott levelében egy kaién-, dáriumról tesz említést, melyet „inter plures occupationes bizony csak cursim et per hamaritudinem” fordított deákból. Ezt a magyar töből képzett latinos „hamaritudo” szót Du Cange természetesen nem ismeri, de Bartal sem tud róla. Míg a „capero” a magyarországi latinság vendégszeretetének tanúsága, a „hamaritudo” e latinság merészségét bizonyítja. (Gyulafehérvár) Dr. Szentiványi Róbert.”

A mi vasúthiányunk. 1916. április 1.

„Már békében is éreztük az egyetlen sínpár nyomorúságát. A háború pedig nyilvánvalóbbá tette azt. Kárát vallottuk a mozgósítás elején, amikor Nagyváradra kellett felvinni a brassai honvédeket, hogy eljuthassanak a Dnyeszter mellé. Kárát vallotta Conrad is tavaly februárban, amikor kitűnően használhatta volna a szamosvölgyi vasút kettős sínpárját. S még inkább megsínylettük volna ezt a szegénységet, ha már az időtájt kellett volna Románia ellen mozgósítanunk.”

A földi gáz és Gyulafehérvár. 1916 január 29. Nem csak a természeti kincsről beszél, hanem arról is, hogy miként mozdulnak meg ennek kapcsán a pénzügyi befektetők.

„Földi gáznak nem pedig földgáznak hívjuk magyarosan azt az istenadta, mérhetetlen kincset, mely ezernyi szelepen át már számos éve pöfög, sistereg használatlanul kifelé az erdélyi medencéből a nagy levegőégbe. Gazdaságos kihasználásától mindmáig húzódozott az idegenben annyira fürge és vállalkozó pesti tőke. Mikor megérkezik végre a Deutsche Bank kezében a külföldi ösztöke, megmozdul ellene a Hitelbank, sőt a Kereskedelmi Bank feje is szembefordul magasrangú igazgatótársaival. Szónokol ellene egy pesti mérnök, akit nem óhajtottak a gázvezeték megalkotásába bevonni, ellene szól Kolozsvárt Apáthy István is, az ízig-vérig önzetlen magyar professor ember, akinek szerencsétlenségére téves adatokkal szolgáltak.”

Az erdélyi patrióta magyar szólal meg az *Erdély védelme* című cikkében. 1916 december 23. Egyet azonban nyomatékkal hangsúlyozunk:

„a romániai hadjárat igazában magyar feladat és magyar érdek. Augusztus óta kedvetlenül látjuk magyar fainkat akár Vilna előtt, akár a Karszton Trieszt védelmében.

Jogunk és kötelességünk az otthonunkért való harc. Ezt nem valami módosítható törvénycikk, hanem a nemzeti élet elévülhetetlen codexe írja elő. S ha honi rögöt védhetünk, Sí nem jutunk abba a kellemetlen helyzetbe, hogy rövidlátó és hosszúujjú szövetségesek, fosztogatás közben azzal vigasztalnak: „Köszönjék meg, hogy felszabadítottuk Erdélyt!”

Újságírói retorikáját jól tükrözi *Exurge* című, 1916. április 22-én megjelent cikke:

„De azt kell kérdeznünk, hogy a vérvesztésben gyöngülő — nem mondjuk, hogy tervszerűen fogyasztott — de százados csatározásban szükségképpen erősen megfogyatkozott nemzetünk föltámad-e?”

ÖSSZEGZÉS

A fenti tanulmány, úgy vélem, csak egy kísérlet csupán Szentiványi Róbert sokszínű és értékes munkásságának feltárására. Remélni merem, hogy talán más is foglalkozni kezd az ő szellemi hagyatékával. Szükséges lenne ifjúkorának, tanárainak és tankegyveinek feltárása – ebben sokat segíthet Oláh Zoltán korábban idézett dolgozata. Nagyon kevés információval rendelkezünk személyéről, személyiségéről, és azt is jórészt dolgozatai hangneméből kell kiolvasni. Ilia Mihály tanár úr tud róla, hogy magas hangú, alacsony férfi volt. Talán az is fontos lenne, hogy kitűnő klasszikus műveltségét, nyelvtudását kik alapozták meg? Feltehetően a piaristák adtak neki jó alapot későbbi kutatói munkájához. Hiányzik a rövid pazmanita évben végzett tanulmányai és kollégáinak nevei. Nem világos az sem, hogy Majláth püspök, későbbi mentora, milyen céllal küldte őt Rómába a Gregoriana Egyetemre? Tovább kellene kutatni a római professzorai nevét és a Germanicumban töltött éveket. Teljesen homályos számomra Szentiványi rövid életű „külügyi” tevékenysége. Ki bízta meg és mi volt a feladata? Ez a megbízás az újkori magyar történelem politikailag legzavarosabb 1919-es évéhez kötődik. Tudjuk, hogy ingázott Erdély és Magyarország között – de azt nem, hogy az érzelmi kötődés mellett mi motiválta ezeket az utakat és milyen távlati cél érdekében tette? Plébánosi kinevezései nem illenek bele tudományos ambícióiba, de úgy tűnik, hogy a hétköznapi pasztorációban is értékeset alkotott, nem csupán a jövedelemkiegészítés vezette. Valószínű, hogy szoros kapcsolatot tartott jezsuita, bencés és ciszter szerzetesekkel is, akik közül csak néhánynak a nevét ismerjük. Az egyetemi magántanári állásra a pannonhalmi bencés perjel terjeszti fel, de többet nem tudunk a kapcsolatukról, sőt az sem világos, hogy mely tanszékhez kötődik magántanársága a szegedi egyetemen. Azt sem tudjuk, hogy ki hívta meg Zircre és ott mit tanított. Talán egy részletesebb kutatás fel tudná tárnai a hiányosságokat, hogy világosabban képet kapjunk egy kitűnő professzor életéről, akinek sorsát és tudományos terveit Trianon felforgatta, és aki arcát könyvek mögé rejtette. A tanulmány írása közben sikerült kapcsolatot teremtenem Oláh Zoltán biblikus kollégával és gyulafehérvári kanonokkal, Az tervezzük, hogy egy erdélyi és magyarországi közös levéltári kutatásra alapozva egy monográfiában egészítenénk ki a hiányzó pontokat. Főleg a levelezése, amely a Szegedi Egyetem könyvtárban van, és a Gyulafehérvári püspöki levéltár, sőt talán ha hozzáférhe-

tővé lesz a Battyhianeum levéltára, valamint a római Germanicum et Hungaricum levéltárából értékes anyagokat lehetne előkeríteni, amely nem csak Szentiványi Róbert személyiségét és életművét pontosítaná, hanem egyedülálló információkat szolgáltatna ennek a kornak történelmi hányattatásaira.

Dr. Benyik György
főiskolai tanár

Gál Ferenc Egyetem Teológiai Kar Biblikus Tudományok Tanszék

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Gyulafehérvári Glosszák. In: *Ó-magyar olvasókönyv*. Összeállította: Jakubovich Emil – Pais Dezső, Pécs, Danubia, 1929, 136–138. o. Reprint kiadásai: Budapest, [s. n.], 1971. Budapest, Holnap Kiadó, 1995.

Abaffy Csilla – T. Szabó Csilla: *Régi Magyar Kódexek*, 19. Budapest, Argumentum Kiadó, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1995.

Arnold, C. – Losito, G.: La censure d'Alfred Loisy (1903). Les documents des Congrégations de l'Index et du Saint Office. *Fontes Archivi Sancti Officii Romani* 4. Vatikanstadt, 2009.

Artner Edgár – Hermann Egyed: *A hittudományi kar története 1635–1935*. Budapest, 1938.

Beke Margit: *Fejezetek az új- és legújabbkor elitképzéshez. A katolikus egyház szerepe a modern magyar értelmiségi elit nevelésében a bécsi Pázmáneumban*. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2010.

Blenkinsopp, Joseph: Book Review, Fogarty, Gerald F., S.J., *American Catholic Biblical Scholarship, America*, July 8, 1989.

Braunfels, Wolfgang (Hrsg.): *Das Lorscher Evangeliar*. Faksimile der Ausgabe Aachen um 810. München, Prestel, 1967.

Creation, De-Creation, Re-Creation: A Discursive Commentary on Genesis 1-11. London & New York, T&T Clark, 2011.

Gyárfás Tihamér: *A gyulafehérvári Codex Aureus*. Brassó, Batthyáneum, 1911.

Jósika Gyula: *Loisy egy «Kis könyv»-e és a történelem*. Esztergom, Buzárovics Ny., 1904.

Kahsnitz, Rainer: Einband des Lorscher Evangeliers. In: Peter van den Brink, Sarvenaz Ayooghi (Hrsg.): *Karl der Große – Charlemagne. Karls Kunst*. Katalog der Sonderausstellung Karls Kunst vom 20. Juni bis 21. September 2014 im Centre Charlemagne, Aachen. Dresden, Sandstein, 2014.

O’Connell, Marvin R.: *Critics on Trial: An Introduction to the Catholic Modernist Crisis*. Washington, DC, Catholic University of America Press, 1994.

Oláh Zoltán: Szentíráskutatás az erdélyi katolikusok körében. in. Bodó–Marton: *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az Erdélyi egyházmegye történetéből*. Budapest–Kolozsvár, Szent István Társulat – Verbum, 2009.

Perbal, A., OMI: Le Pere Joseph Lemius et l’encyclique ‚Pascendi’. *Etudes Oblates* 6 (1947).

Schefers, Hermann (Hrsg.): *Das Lorscher Evangeliar. Eine Zimelie der Buchkunst des abendländischen Frühmittelalters*. (= Arbeiten der Hessischen Historischen Kommission – Neue Folge. Bd. 18). Darmstadt, Historische Kommission für Hessen, 2000.

Sereghy László: *Az újszövetségi eucharisztikus helyek és Loisy Alfréd felfogása az Eucharisztiairól*. (A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem újszövetségi szentírástudományi szemináriumának kiadványai) Stephaneum Ny., Budapest, 1942.

Surmann, Ulrike: Lorscher Evangeliar. In: *Bibliotheca Apostolica Vaticana – Liturgie und Andacht im Mittelalter*. Katalog der Ausstellung Köln 1992–1993, Stuttgart, Belser, 1992.

Szentiványi Róbert: *Történelmi dolgozatok*. Szeged, a szerző kiadása. 1946.

Szentiványi Róbert: *Der Codex Aureus von Lorsch, jetzt in Gyulafehérvár*. 1912.

Szentiványi Róbert: *A románok concordatuma*. Budapest, Bocskay nyomda, 1921.

Westphal, Stefanie: Lorscher Evangeliar. In: Peter van den Brink, Sarvenaz Ayoughi (Hrsg.): *Karl der Große – Charlemagne. Karls Kunst*. Katalog der Sonderausstellung Karls Kunst vom 20. Juni bis 21. September 2014 im Centre Charlemagne, Aachen. Dresden, Sandstein, 2014.

Winter, Harry, OMI: Joseph Lemius O.M.I. Liberal or Conservative? *Vie Oblate Life* 52 (Aug. 1993,3).

LIPIKFÜRDŐ: A TRIANON ELŐTTI MAGYARORSZÁG LEGDÉLEBBRE FEKVŐ FÜRDŐHELYÉNEK GYÓGYÁSZATA

BEVEZETÉS

A fürdőzés, a kultúra egy adott fokára eljutott népeknél vált elterjedté, így a termál- és gyógyvizek frissítő és gyógyító áldásos hatását a különböző népek egyre szélesebb körben használták. A fürdőkultúra megteremtői az ókori görögök voltak, akik a gyógyító vizeket nem csak külsőleg használták fel különböző módon fürdőzésre, hanem fogyasztották is. Az ókori görögök fürdőkultúráját a rómaiak tökéletesítették. A rómaiak idején a „therme” magas színvonalú, elsősorban szabadidős fürdőt, míg a „balnea” egyszerűbb, mindenekelőtt gyógyító célzatú fürdölétesítményt jelentett. Ezek a fürdölétesítmények nagy számban az egész birodalom területén, – különös tekintettel a nagyobb városokban – megtalálhatók voltak. A középkorban a fürdőkultúra hanyatlásának és fejlődésének időszakai váltakozva követték egymást. A fürdőkultúra virágzásának időszakában a fürdőszolgáltatások köre egyre bővült, míg a fürdők környékén a kiegészítő szolgáltatások az eltérő igényeknek megfelelően fejlődtek.¹ Ezek következményeként, a fürdőkhoz egészségügyi létesítmények, míg közelükben szálláshelyek és vendéglátó egységek létesültek, melyek eredményeként sorra jöttek létre a fürdőhelyek.² A 19. század első felében a fürdőkultúra tovább szélesedett, köszönhetően annak, hogy artézi víz után kutatva több helyen termálvíz tört fel a mélyből, melyek minősége és összetétele alapvetően meghatározta gyógyértéküket.³ A termálvizek vegyi összetételét főként azok a közettömegek befolyásolták, amelyek repedésein átáramlott a víz, így ezek különböző jellegűekké váltak. A termálvizek kémiai összetételét ebben az időben kezdték el feltérképezni és elemezni. A vízanalízisek helyes elvégzését speciális vízlabor kutatóintézetekben, elsősorban nemzetközileg híres kémikus és gyógyszerész professzorok végezték. A termálvizek vegyelemzéseivel párhuzamosan elkezdődött azok orvosilag előírt helyes alkalmazása miatt a kúraszerű felhasználásuk hatásvizsgálata is, melyek kiegészültek fizioterápiás kezelésekkel. Abban a korban a gyógykúrák elsősorban a szellemi, fizikai regenerációra és néhány betegség kezelésére nyújtottak hatékony megoldást.

1 Szabó 2018.

2 Szabó – Kocsondi – Lakner 2013.

3 Szabó 2012.

dást.⁴ Az orvostudomány fejlődésével, a forrástermékeket és gyógyeszközöket sikeresen alkalmazták a mozgásszervi megbetegedések és a baleseti rehabilitáció mellett újabb és újabb betegségek eredményes kezelésére, mint a felső légúti bántalmak, az anyagcsere-, a kiválasztás- és a keringési betegségek, valamint nőgyógyászati problémákra is. A balneo-fizioterápiás kezelések kutatása és használata a 19. században azokban az országokban – mint az Osztrák-Magyar Monarchia – került előtérbe, melyek termális ásványvízre vonatkozó hidrogeológiai helyzete kedvező volt.⁵ A fürdőügy jelentőségét mutatja, hogy a gyógyvizek gyógyászati felhasználása céljából 1891-ben Tauffer Vilmos⁶ kezdeményezésére megalapításra került a Magyar Balneológiai Egyesület, melyben orvosok, geológusok és mérnökök végeztek kutatómunkát.⁷ A 19. században a gyógyhelyek népszerűsége Európa-szerte megnövekedett és ezek környékén virágzásnak indult a gyógyeszközök használata és a betegek gyógyítása.⁸ A gyógyhelyeken a komplex fürdőeljárások mellett megjelentek a diétás eljárások és a Svédországból hódító útjára indult modern masszázstechnikák orvosi felügyelet mellett. A fürdőélet aranykorát a 19. század második felében élte, mikorra a bekövetkező társadalmi-gazdasági változások hatására a polgári lakosság részéről egyre fontosabbá vált az egészség és divatosná vált a fürdőhelyek látogatása, melyek hozzájárultak a gyógyturizmus fejlődéséhez.⁹ A turizmus fejlődését eredményezte a gyógyeszközökön kívüli szolgáltatások megléte, mely alapvető kritériummá vált. A magyar gyógyfürdőhelyek gyógytényezői ismertségének további növelése érdekében több, a turizmus tekintetében meghatározó intézményt hoztak létre az országban. A gyógyvizek erejével történő gyógyító kúrákat egyre többen keresték, melyeket az akkori újságok is reklámozták, többek között a Lipikfürdőit.¹⁰ A fürdő látogatottságát nagyban elősegítette, hogy az 1860-as évek végére Lipiken is kiépítésre került a vasút.¹¹

1. LIPIKFÜRDŐ

Lipik község a Trianon előtti Magyar Királyság Szlavón bánág, Pozsega vármegyéjében, a Pakrác járásban, a Parka patak akkori kies völgyében terült el (1. ábra).

4 Szabó 2015.

5 van Tubergen – van der Linden 2002.

6 1851. július 2. (Kolozsvár) – 1934. december 7. (Budapest), születész, nőgyógyász, egyetemi tanár.

7 Gyóry 1936.

8 Csermely 2002.

9 Csiffáry 2004.

10 Csapó et al. 2007.

11 Bali – Gulyás 2012.

1. ábra: Lipik a Magyar Királyságban

Forrás: www.nagymagyarorszag.network.hu alapján, Dr. Szabó Zoltán szerkesztette.

A községben az 1891. évi adatok szerint 235 fő horvát, szerb, magyar és német lakos élt. A község közelében 152 méter magasságban fekszik az azonos nevű fürdő Lipikfürdő mely a Magyar Királyság legdélebbre fekvő fürdőhelye.¹² Lipikfürdő forrásvizét négy, régebbi forrást egyesítő, 234,77 méter mélységű csövön keresztül vezették a felszínre. Az 1868-70 között kialakított lipiki artézi kút Zsigmondy Vilmos bányamérnök egyik legkiválóbb műszaki alkotása volt.¹³

2. A LIPIKI GYÓGYVÍZ ÉS FORRÁS-SÓ

A lipiki forrás termásvizét először a 19. század második felétől az Osztrák-Magyar Monarchia több egyetemén és kutatóintézetében vizsgálták. A lipiki víz vegyi szempontú vizsgálatát először 1839-ben Dr. Wagner Rudolf belgyógyász, egyetemi tanár (Budapest) végezte el, aki vizsgálatai alapján megállapította, hogy a lipiki víz könnyen oldódó termásvíz, mely az Európában ismertek közül az első helyen áll. Majd a lipiki víz vizsgálatát 1858-ban Josef Seegen egyetemi tanár (Bécs) végezte el. Seegen professzor a kor legnagyobb balneológusaként, a kutatásai alapján úgy nyilatkozott, hogy a lipiki víz „valóságos unikum a kontinens gyógyforrásai között”.¹⁴ Később 1870-ben Dr. Heller professzor, (Bécs), majd a Dr. Lengyel Béla egyetemi tanár (Budapest) által 1884-ben

¹² Csiffáry 2004.

¹³ Alliquander 1982.

¹⁴ Seegen 1858.

alapított Ásványvíz Vegyelemző Intézetében 1885-ben és 1887-ben vizsgálták a lipiki víz összetételét, melyek a következő eredményeket hozták (1. táblázat).

	Szilárd összetevők g/l	Kationok (%)	Anionok (%)
Nátrium	8,4995	88,38	-
Kálium	0,8973	5,48	-
Kalcium	0,2800	3,37	-
Magnézium	0,1392	2,77	-
Klór	3,7346	-	25,16
Jód	0,1200	-	0,23
Salétromsav-maradék	0,0100	-	0,05
Kénsav-maradék	2,5876	-	12,89
Szénsav-maradék	7,7346	-	61,67
Kovasav	0,6738	-	-
Arzén, alumínium, bróm, vas, ólom	nyomokban	-	-
Összesen	24,6766	100,00	100,00

1. táblázat: A lipiki víz vegyi összetétele
Forrás: Proszts alapján,¹⁵ Dr. Szabó Zoltán szerkesztette.

Lengyel professzor továbbá megállapította, hogy a víz a szilárd összetevőkön kívül szabad és félig kötött szénsavat (9,4468) is tartalmaz, fajsúlya 1,00257 kilogramm, hőmérséklete 64 °C. Dr. Lengyel Béla vizsgálati eredményeit összegezve megállapította, hogy a lipiki víz kiváló vegyi összetétellel bír, különös tekintettel arra a tényre, hogy hozzá hasonlítható ásványvíz alig található. A vizsgálatokból megállapítható volt, hogy a lipiki vizet a nagy mennyiségű nátrium-karbonát (88,38%), a megfelelő mennyiségű konyhasó és kénsav-sók, továbbá a jódtartalom jellemezték. Lengyel professzor a lipiki ásványvíz összetételét összehasonlította az akkori kor legjelentősebb gyógyhelyeinek (Aachen, Karlsbad, Wiesbaden, Vichy) gyógyvizeivel. Megállapította, hogy a lipiki ásványvíz a vizsgált gyógyvizek közül a leginkább a karlsbadi gyógyvízzel hasonlítható össze. Dr. Lengyel Béla a lipiki ásványvíz előnyeit a karlsbadival szemben a konyhasó, a szulfátok és a nátrium-hidrokarbonátok közötti viszony előnyösségében látta. Ezt a megállapítását a következőkre alapozta: A karlsbadi vízben a nátrium-hidrokarbonát csak 1,8-szor több mint a konyhasó, ellenben a lipiki vízben jóval kedvezőbb 3,1 értékű. A karlsbadi vízben a kénsavsó összege 1,4 szer annyit, mint a nátrium-hidrokarbonát,

¹⁵ Proszts 1963.

míg a lipiki vízben előnyösen a kénsavsó csak 0,2-szer nagyobb. Lengyel professzor a kutatásai eredményei alapján a lipiki ásványvizet gyógyhatásának tartotta.¹⁶ A lipiki ásványvizet 1890-ben Dr. Than Károly egyetemi tanár (Budapest) további vizsgálatoknak vetette alá. Than professzor elsősorban a lipiki ásványvízben lévő jódtartalom és az egyéb alkotóelemek viszonyát tárta fel.¹⁷

Dr. Than Károly vizsgálatai azt mutatták, hogy a lipiki ásványvízben lévő szilárd elemek összege nem jelentős ugyan, de a szilárd elemek viszonylagos jódtartalma sokkal jelentősebb, mint az általa korábban vizsgált hasonló jellegű gyógyvizekben. Dr. Bókai Árpád egyetemi tanár, az Országos Balneológia Egyesület elnöke szerint a lipiki ásványvíz hasonló tulajdonságú, mint a Németországban lévő ems-i gyógyvíz.¹⁸ Mérései alapján bizonyította, hogy a lipiki ásványvízben oldott sók a hígításnak megfelelően majdnem teljesen elkülöníthetők. Feltevése szerint ennek a ténynek köszönhetőek a lipiki ásványvíz gyógyeredményei.¹⁹ Dr. Szilárd (Steiner) Béla kémikus helyszíni vizsgálatai alapján megállapította, hogy a lipiki ásványvízből kiáramló gázok radioaktív tulajdonságúak. A helyszíni vizsgálatait laboratórium²⁰ vizsgálati eredményeivel támasztotta alá, mely alapján a lipiki víz radioaktivitása kiváló és nagyfokú.²¹

A 19. század végére a több éves tapasztalati és kísérleti úton nyert eredmények alapján megállapítást nyert, hogy a lipiki ásványvíz könnyen feloldódó, konyhasós-, jódos termálvíz, melynek gyógyhatását a kémiai speciális összetétele és fizikai sajátosságai adják, így Európában egyedülálló. A lipiki ásványvíz gyógyhatása alapvetően két tényezőtől áll: Az anyagcsere lényeges fokozásából (1) és a felszívódás erőyes előmozdításából (2).²² Ezen tényeket támasztotta alá az akkori orvostudomány álláspontja, miszerint a radioaktív víznek a gyógyhatása hatékonyabb és eredményesebb, mely az emberi szervezet anyagcseréjére előnyös. A lipiki ásványvíz kiválóságát annak nagyszerű radioaktív tulajdonságai adták. A lipiki gyógyvíz értékét tovább növelte a gyógyvíz magas természetes hőfoka. Lipiken - más fürdőkkel ellentétben, ahol a fürdők forrásvizét csak mesterségesen felmelegítve, ezáltal összetételét megváltoztatva vezették a fürdőmedencékbe, - a forrás hatalmas víztömege hat nagy felületű hűtőn keresztül tódult a fürdő-

16 Lengyel 1874.

17 Markó et al. 2003.

18 *Ems két részből áll, a faluból és a fürdőhelyből, mindkettőnek együtt 4000 lakosa van. A fürdő számos meleg forrással dicsekszik, melyek alkáli természetűek s a legmelegebb köztük eléri a 42 Reauraur fokot. A gyógyvíz átlátszó s kissé a kékesbe játszik, íze kissé sós, csípős, lúgszerű s hasonlít egy keveset a mandulahéj ízéhez. Ha hosszabb ideig áll, az edény alján fahéjszerű üledék marad, mely mészből és vaselécsből áll. Leginkább használ a gyomor- és vesebajoknál s a bőrkiütéseknél és daganatoknál. Az idegszervezetre is nagy hatást gyakorol. Gyanítják, hogy Ems gyógyforrásai már a rómaiak előtt is ismeretesek voltak, miután sok római pénzt, régi építkezések maradványait, sőt egy római kastély alapjának köveit is megtalálták ott.* In: Vasárnapi Újság, 1871. 18. évf. 31. sz. július 30.

19 Kern 1878.

20 Laboratoire de Produits Radioactifs, Párizs (Franciaország).

21 Palló 1981.

22 Marschalkó 1895.

medencékbe. A lipiki gyógyvizet nem keverték más, idegen vízzel, így az természetes formájában, eredeti állapotában jutott el a fürdőkkbe.

A lipiki gyógyvíz lepárlása által nyerték a forrás-sót és a kikristályosítás után visszamaradó tömény oldatot (anyalug). A lipiki forrás-só, jelentős nátrium-hidrokarbonát-, és konyhasó-, valamint alacsony kénsavtartalma miatt hasonló volt Ems és Vichy²³ hasonló forrástermékeivel. A lipiki forrás-só összetételénél fogva egyrészt ivókúrára, az emésztés elősegítésére, másrészt inhalációra, a belégzési gyógmód céljaira használták. Felhasználását segítette, hogy az alacsony kénsav-só tartalma az érzékeny nyálkahártyákat nem izgatta, ezért a gyengébb szervezetűek számára, különös tekintettel gyermekek körében alkalmazták.²⁴ A forrás-sót a lipiki fürdőigazgatóság hozta kereskedelmi forgalomba ¼, ½ és 1 kilogrammos dobozos kiserelésben.

3. A LIPIKI GYÓGYVÍZ ÉS FORRÁS-SÓ GYÓGYJAVALLATAI

A gyógyvizek gyógyászati alkalmazása során, azok fizikai és kémiai tulajdonságaik révén fejtik ki hatásukat a szervezetre.²⁵ Ezen fizikai hatások közé a víz mechanikai- és hőhatási tartoznak.²⁶ A mechanikai tényezők közül élettani változásokat vált ki a halmazállapot, a felhajtóerő, a hidrodinamikai hatás, a hidrosztatikai nyomás és az immerzió.²⁷ A kémiai tulajdonságaik és az ásványi anyag összetételük alapján az ásványvizeket különböző csoportokba sorolják.²⁸ Az ásványvizek eltérő összetételük révén fejtik ki gyógyhatásukat a különböző betegségekben az emberi szervezetre.²⁹ Az ásványvizeket, a szervezetre gyakorolt jótékony hatásuk miatt fürdőkúráként és ivókúráként is alkalmazhatjuk.³⁰ A lipiki hőforrás vizét is mindkét gyógmódról, ivókúráként és fürdésre is egyaránt használták. Mint természetes hévíz, az akkori ismeretek szerint, páráját ritkító magas hőfokkal rendelkezett. Így ajánlották mindazon betegségek kezelésére, melyek a sokéves tapasztalatok alapján, kiválóan gyógyultak az akrotothermák³¹ használata révén. Ilyenek voltak a reumatikus betegségek, mint az ízületi gyulladások (rheuma), a köszvény (csúz), az ülőideg-zsába (ischias), továbbá a régi fémmérgezések esetei. Évről évre emelkedett azon betegek száma, akik korábban a divatos kénes hévizeket évenként keresztül eredmény nélkül vették igénybe, de egy-két lipiki fürdőzés után teljesen megszabadultak az idült (hosszan tartó) betegségetől. Továbbá a lipiki gyógyvíz sikereiről számoltak be azon betegségek esetében is, melyek izzadmányok képződésével (gyulladásos folyadékfelszaporodás) jártak a mellhártyaüregben, a női medencében és

23 Közép-franciaországi kisváros.

24 Zalai Közlöny, 1908.

25 Fioravanti et al. 2011.

26 Magyar Balneológiai Egyesület, 2007.

27 Sramek et al. 2008.

28 Tefner et al. 2011.

29 Schulhof 1957.; Bender 2014.

30 Csermely 2009.

31 Tiszta, vagy közömbös hévíz. Többes számú főnév.

a vakbél területén. Közismertté vált, hogy a mozgásszervi betegségek, a csonttörések, az izomgyengülések és bénulások, valamint a műtétek után visszamaradt elváltozások kezelésére is kiválóan alkalmas Lipik fürdője. A két terápiás tényező, a gyógyvíz fizikai és kémiai tulajdonságainak szerencsés összetalálkozása nyújtotta gyógyhatásának és a hévíz halogén jellegének köszönhetően már a kezdetek kezdetén tapasztalható volt Lipik fürdőjének sikere. Ennek köszönhetően a kor gyakori és gyógyszerekkel alig kezelhető betegségeinél, mint az angolkór³², a nyaki nyirokcsomók gümőkórja, a mirigy-elváltozások kezdeti és krónikus alakjai és a szifilisz legmakacsabb eseteinél is eredményes volt a gyógyvíz felhasználása. Azt valószínűsítették, hogy ez utóbbi kórformák esetében a víz fizikai tényezői mellett a kémiai alkotóelemek is elsőrendű szerepet játszottak a gyógyításban és a két gyógyfaktor egymás hatását erősítette. Jelentős eredményeket értek el fiatal lányok vérszegénységének kezelésében, valamint az anyagcsere betegségek közül, a táplálkozási elégtelenség okozta vérszegénységi zavarokat is sikerült felszámolni Lipikfürdőn. Később számos, rendkívül érdekes tanulmány készült azon klasszikus eredményekből, melyeket Lipik vizének ivókúrában történő alkalmazása során tapasztaltak a belső betegségek, főként a gyomorbetegségek kezelésénél. Az eleinte empirikus úton elért eredményeket később klinikai megfigyelés és vizsgálat is igazolta.³³ Ezeknek a korai megfigyeléseknek és tanulmányoknak volt köszönhető, hogy később már elméleti és gyakorlati alapon is bizonyításra került, hogy megfelelő adagolás és megfelelő diéta mellett, Lipik vize normalizálja a gyomor működési zavarait, a gyomornedv fokozott vagy csökkent elválasztását, a sósav fölös vagy szükségesen aluli képződését, a gyomor és bél izomzatának renyhességét, vagy beidegzési helytelenségeit. A forrás különös előnye volt, hogy nagy nátrium-bikarbonát tartalma (2⁰/₀₀ körül) mellett, csak igen kevés szabad szénsavat tartalmazott. A gyógyvíz - ennek a tulajdonságának köszönhetően - kiválóan alkalmas volt a gyomor funkcionális zavarainak biztonságos kezelésére, szemben a magasabb mennyiségű kénsavsókat tartalmazó vizekkel, mint például a karlsbadival, melynek használata során bizonyos esetekben több alkalommal is olyan zavarok léptek fel, melyek lehetetlenné tették az ivókúra további folytatását. Ilyen okok miatt az ivógyógymód felfüggesztésére a lipiki gyógyvíz alkalmazásakor nem került sor. Már akkor felismerték, hogy a meleg alkalikus vizek, főként, ha konyhasótartalommal is rendelkeznek, elsőrangú nyákoldók.³⁴ Ennél fogva Lipik vize, mely 64 °C-os hőmérséklettel tört a felszínre és így leginkább a franciaországi Vichy, 45 °C-os felszínre törési hőmérsékletű gyógyvizéhez volt hasonlítható, a legjelentősebb eredményeket a gyomor- és a bélhurutos megbetegedéseinél, a vese- és a húgyhólyagbeli kő- és homokképződésnél, idült vesemedence- és hólyaggyulladásnál, epekövénél és sárgaságnál érte el. A forrás vize konyhasótartalmának köszönhetően az ems-i és egyéb külföldi

32 Kóros D-vitamin hiány.

33 Szállási 1975.

34 Boleman 1887.

meleg égvényes³⁵ konyhasós vizek versenytársává vált. A lipiki gyógyvíz konyhasó és a kétszerszénsavas nátrium együttes tartalmának tulajdonították azon eredményeit, melyeket a légutak (orr, torok, gége) idült megbetegedéseinél értek el. Lipik specialitásának tartották továbbá a cukorbetegség gyógyítását, de jó eredményeket értek el az alhasi fájdalmak, a zsírmáj, és a psoriasis (pikkelysömör) kezelése során is. A gyógyjavallatokról összefoglalva megállapítható, hogy a lipiki víz összetevőinek, magas természetes hőfokának és fizikai tulajdonságainak köszönhetően jelentős eredményeket értek el az orvosok a reumatikus, a gyomor-bélrendszeri, a légzőszervi, egyes bőrgyógyászati és belszervi betegségek gyógyítása terén fürdő- és ivókúrával. A 19. század társadalmának betegségei a későbbi időkben is jelentős problémákat okoztak, ezért a balneoterápiás kezelések aktualitása továbbra sem csökkent.³⁶

4. GYÓGYÁSZAT LIPIKFÜRDŐN

Lipiken egy többhektáros gondozott park közepén terült el a vízgyógyintézet, melyet az akkori legmodernebb vízgyógyászati követelményeknek megfelelően alakítottak ki a gyógyturizmus számára. A vízgyógyintézeti épületnek külön női és külön férfi osztálya volt, ahol a szakszemélyzet speciálisan begyakorlottan végezte a fürdők előkészítése körüli teendőket és a vendégek körüli egészségügyi eljárásokat. A szakszemélyzet a tevékenységét minden esetben szigorú orvosi felügyelet mellett végezte. A lipiki fürdő a gyógyjavallatok sokféleségének tudatában számos gyógyeszközt bocsátott a gyógyturizmus szolgálatába úgy, mint az ivógyógymód, a termálfürdő, a szénsavas fürdő, a gyógypakolások, az inhalatórium, a masszázs, a diétás konyha és a gyógyasztár. Lipiken alapvetően két gyógyeszköz csoportot alkalmaztak, a lipiki speciális- és a lipiki kiegészítő gyógyeszközöket.

4.1. Lipiki gyógyászat egyediségei

A lipiki gyógyászat egyedisége közé tartozott az ivógyógymód és a gyógyfürdő, melyek alapját a kristálytiszta, eredeti állapotú, talajvíztől, baktériumoktól és egyéb szennyeződésektől mentes gyógyvíz adta.

A 64 °C-os gyógyvizet az ivógyógymódra többé vagy kevésbé lehűtve, orvosi utasítás szerinti adagolásban alkalmazták, melyhez kiépítették az ivókutat. Az ivógyógymódot a javallatok szerint a fürdőturisták a helyszínen végzett kúrával vagy az otthonukban is végezheték. Az ivógyógymódhoz a gyógyvizet palackban (25 darab/láda) a lipiki fürdőigazgatóságnál lehetett megvásárolni. Lipik fürdőintézeteiben a kezelt betegségek sokfélesége és a gyógyturisták eltérő igényei alapján, különböző fürdőket alakítottak ki: Népfürdő, Törökfürdő, Kádfürdő, Római fürdő, Márványfürdő, Szalonfürdő, Szénsavas fürdő, Kőfürdő (2. ábra).

³⁵ Az égvényes savanyúvíz az ásványvizek (alkotóelemek jelenléte alapján) egyik csoportja, mely fő hatórésze az egyszer és kétszer-szénsavas nátrium, és (különösen a hidegekben) a szabad szénsav.

³⁶ Hójcska 2015.

2. ábra: A felújított Kőfürdő

Forrás: Hojcska Ágnes Erzsébet fotója (2018)

A fürdők részben a vendégek közös, részben egyéni (különös) igényei szerint kerültek kialakításra. A fürdők között megtalálhatók voltak a legegyszerűbbtől a legnagyobb fényűzésűek is, mint a Márványfürdő (3. ábra).

3. ábra: A felújított Márványfürdő

Forrás: Hojcska Ágnes Erzsébet fotója (2018)

Lipiken az egyéni fürdőszobák száma meghaladta a százat, melyek a nyári főidényben reggel 4 óra és este 18 óra között voltak nyitva. A fürdőórákat a fürdővendégek csak előzetes jelentkezés sorrendjében vehették igénybe.

A közös fürdők közül a legegyszerűbb kialakítású és berendezésű a népfürdő, nagy fényűzéssel kialakított és berendezett a szalon- és márványfürdő volt. Lipikfürdő értékes és érdekes különlegességét képezte, és egyszersmind a közös fürdők lelegegásabbja az úgynevezett római fürdő volt. A római fürdőben több, különböző hőmérsékletű, nagyméretű medence volt, melyek közvetlen kapcsolatban voltak a gőzfürdőkkel, így a betegek ebben a fürdőben komplex gyógykezeléseket kaphattak.

A téli fürdő a Dépendence nevű szállodával épült egybe, szerves egységet képezve úgy, hogy a szálloda vendégei a fürdőszolgáltatásokat kényelmesen és az időjárás viszonyoktól függetlenül érthették el.

A fürdőépületben egyéni és közös fürdők kerültek megépítésre a balneológia tudomány akkori állása figyelembevételével. A jelentős költséggel megépített fürdőt fehér márványkádval és szénsavas fürdőkkel alakították ki. A téli fürdők medencéi és kádjai a nevével ellentétben nem csak télen, hanem az év minden szakában üzemeltek.

4.2. Lipiki gyógyászat kiegészítői

A szénsavas fürdő, az inhalatórium, a masszázs, a diétás konyha és a gyógyszertár nem voltak a lipiki gyógyászat egyediségei, hanem olyanok, melyeket Lipiken is célszerűnek tartottak alkalmazni. Ezeket a kiegészítő gyógyeszközöket egyrészt azért alkalmazták, hogy a lipiki gyógyturizmusban résztvevők speciális gyógykúráját kiegészítsék és kombinálják, másrészt az üdülni vágyók valamint a kísérő személyek rendelkezésére álljanak. A kiegészítő gyógyeszközök felszereltsége Lipik hírnevének és speciális gyógyeszközeinek megfelelően az akkori kornak megfelelően a legmodernebb módon és legcélszerűbben kerültek kialakításra.

Az inhalációs kezelések céljára egy díszes épületrészben inhalatóriumot alakítottak ki inhalációs fülkékkel. A fülkéket az akkoriban legkorszerűbbnek számító Dr. Bullingféle belélegző készülékekkel szerelték fel. A belélegző készülékekkel elsősorban a lipiki termálvizes és forrás-só oldatos, másodsorban egyéb gyógyszeres kezeléseket alkalmaztak a gőzök hőmérsékletének és a kezelések időtartamának állandó ellenőrzése mellett.

Lipikfürdőn a masszázsra nagy hangsúlyt helyeztek, ezért a Vízyógyintézetben külön a nőknek és külön a férfiaknak masszázshelyiségeket alakítottak ki. A masszázsban szakképzett masszörnök és masszörök, valamint vizsgázott fürdő-segédmunkások dolgoztak. A masszázsban dolgozó alkalmazottak orvosi előírások szerint végezték munkájukat.

A lipiki Fürdőigazgatóság felismerte a diétás konyha szükségességét, melyet alapvetően két szempont miatt alakítottak ki. Egyrészt a fürdőkúra és az ivókúra kedvező hatásainak fokozása érdekében, másrészt a fürdőt nagy számban felkereső gyomor- és

vesebetegek szükségleteinek való megfelelés miatt. A diétás konyhát a Kúrszalonnán³⁷ étteremben vezették be változatos étrenddel, a különböző diétás szempontoknak megfelelően.

Lipiken szépen kialakított, jól felszerelt gyógyszertárban az összes lipiki forrástermék és egyéb külföldi gyógyszerkülönlegesség állt a fürdőturisták rendelkezésére.

Lipikfürdőn a gyógyeszközök megfeleltek az akkori kor legszigorúbb higiéniés előírásainak. A tisztaságot mintaértékű módon, a legmodernebb formában egy túlhevített, gőzzel táplált fertőtlenítő géppel biztosították.

ÖSSZEGZÉS

A Trianon előtti Magyarország legdélebbre fekvő fürdőhelyén Lipiken, a forrástermek és gyógyjavallatok ismeretében fejlesztették a fürdőt, melyet haladéktalanul a gyógyturizmus szolgálatába állítottak. A gyógyturisták differenciált igényei szerint építették ki a lipiki egyedi gyógyászatot, a gyógyfürdőket, valamint az ivógyógyomódot, melyeket orvosi felügyelet mellett vehettek igénybe. Kiegészítő lipiki gyógyeszközöket is létesítettek, egyrészt, hogy a gyógyturisták kúráját azokkal kiegészítsék és kombinálják, másrészt a kísérő személyek, vagy csupán csak az üdülni vágyók rendelkezésére álljanak. Lipiken új beruházásokkal, újabb vonzó gyógyeszközökkel látták el a fürdőt, mely bizonyította gyógyturisztikai fejlődésének képességét a 20. század elején.

*Hojcska Ágnes Erzsébet MSc
óraadó oktató, Gál Ferenc Egyetem Egészség- és Szociális Tudományi Kar, Gyula;
okleveles fizioterapeuta, Békés Megyei Központi Kórház, Gyula*

*Dr. Szabó Zoltán PhD
egyetemi adjunktus,
Szent István Egyetem Georgikon Campus, Keszthely*

³⁷ Fürdőhelyi közösségi tér, ellátás és szórakozás számára épült díszesebb épület, éttermmel, kávézóval, játszóhelyiségekkel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alliquander Ödön: A mélyfúrási technika kialakulása és fejlődése Magyarországon 1848–1918 között a kőolaj- és földgázkutatás szemszögéből. In: *Technikatörténeti Szemle*, 13, 1982. 15-16.
- Bali, Lóránt – Gulyás, László: *Ulog zejeznice u regionalnom razvoju uz Dravu u Austro-Ugarskoj Monatchiji i u Europskoj Uniji*. PODRAVINA: CASOPIS ZA MULTIDISCIPLINARNA ISTRAZIVANJA XI., 22, 2012. 21-25.
- Bender Tamás: *Balneoterápia és hidroterápia*. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 2014.
- Boleman István: *Fürdőtan. Kiváló tekintettel a magyarhoni gyógyhelyekre*, Budapest, Orvosi Könyvkiadó, Franklin Nyomda, 1887.
- Csapó Katalin – Ritter P. Tibor – Straub Dezső: *Csodavíz*. Budapest, Világutazás kis-könyvtár, 2007.
- Csermely Miklós: *Gyógyfürdők és gyógyvizek*. Budapest, White Golden Book Kft, 2002.
- Csermely Miklós: *Fizioterápia*. Budapest, Medicina Kiadó, 2009.
- Csiffáry Gabriella: *Régi magyar fürdővilág*. Budapest, Helikon Kiadó, 2004.
- Fioravanti, Antonella – Cantarini, Luca – Guidelli, Giacomo Maria – Galeazzi, Mauro: Mechanisms of action of spa therapies in rheumatic diseases: what scientific evidence is there? In: *Rheumatol, Int.*, 31, 2011. 1-8.
- Galambos István – Törzsök András: Keszthely fürdőváros turizmusa a két világháború között. In: Galambos, István – Michalkó Gábor – Törzsök András – Wirth Gábor: *Fürdővárosok*, Magyar Földrajzi Társaság, TITE Könyvek 7., Budapest, 2015. 77-94.
- Győry Tibor: *Az orvostudományi kar története 1770— 1935-ig*. Budapest, 1936.
- Hojcska Ágnes Erzsébet: A balneológia szerepe a magyar fürdővárosokban. In: Galambos, István – Michalkó, Gábor – Törzsök, András – Wirth Gábor: *Fürdővárosok*, Magyar Földrajzi Társaság, TITE Könyvek 7., Budapest, 2015. 217-228.
- Kern Henrik: *A lipiki jódfürdő és hőforrása*. Budapest, 1878.
- Lengyel, Béla: *Chemische Analyse des Szuliner Mineralwassers*. Klein-Lipik, 1874.
- Magyar Balneológiai Egyesület: Balneológiai alapfogalmak. In: *Reumatológiai útmutató. Klinikai irányelvek kézikönyve*. Budapest, Medition Kiadó Kft, 2007. 84-111.
- Markó László – Burucs Kornélia – Balogh Margit – Hay Dianna: *A Magyar Tudományos Akadémia Tagjai 1825-2002*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, 2003.
- Marschalkó Tamás: *Lipik gyógyfürdő Szlavoniában. Égvényes jódos hévíz 64 °C. állandó hőmérsékkel*. Budapest, Eggenberger Kiadó, 1895.
- Palló Gábor: Szilárd Béla tudományos életrajza. In: *Századok*, 1981. 770-798.
- Proszta János: Lengyel Béla 1844-1913. In: *Magyar Kémia*, 69/3, 1963. 97.
- Schulhof Ödön: *Magyarország ásvány- és gyógyvizei*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1957.

Seegen, Josef: *Compendium der allgemeinen und speciellen Heilquellenlehre*, 2. Abt.: Specielle Balneologie, Wien, 1858.

Sramek, Petr – Simecková, Marie – Jansky, Ladislav et al.: Human physiological responses to immersion into water of different temperatures. In: *Eur. J. Appl. Physiol*, 81, 2008. 436-442.

Szabó, Zoltán – Kocsondi, József – Lakner, Zoltán: Role of thermal-tourism in regional development – a case study from Hungarian side of the Hungarian-Croatian border: Uloga Termalnog Turizma u Regionalnom Razvoju - Studija Slucaja s Madarske Strane Madarsko-Hrvatske Granice. In: *PODRAVINA: CASOPIS ZA MULTIDISCIPLINARNA ISTRAZIVANJA*, 12/23, 2013. 70-76.

Szabó Zoltán: Tradicionális fürdővárosok fejlesztési és kitorési lehetőségei. In: Szalók Csilla – Remenyik Bulcsú – Zimányi Krisztina (szerk.): *Múlt a jövőben – Tradíció és megújulás a turizmusban és a vendéglátásban: tudományos kötet Dr. Csizmadia László 75. születésnapja alkalmából*. Budapest, BGF Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar, 2012. 168-177.

Szabó Zoltán: Fürdőturizmus – városfejlesztés – térségi modernizáció. In: Galambos István – Michalkó Gábor – Törzsök András – Wirth Gábor: *Fürdővárosok*. Budapest, Magyar Földrajzi Társaság, TITE Könyvek 7., 2015, 279-289.

Szabó Zoltán (szerk.): *Fürdővárosok együttműködése Magyarországon*. Túrkeve, 2018. 172.

Szállási Árpád: Marschalkó Tamás. In: *Orvosi Hetilap*, 116/44, 1975. 2612-2614.

Tefner Ildikó Katalin – Nagy Katalin – Bender Tamás: A balneológia lehetőségei Magyarországon a XXI. században. In: *Medicus Universalis*, 44/4, 2011. 173-176.

van Tubergen, Astrid – van der Linden, Sjeff: A Brief History of Spa Therapy. In: *Annals of the Rheumatic Diseases*, 61, 2002. 273-275.

Zalai Közlöny, 1908. május 4. Nagykanizsa

www.nagymagyarorszag.network.hu

FÜRDŐÉLET TRIANON ELŐTT ÉS UTÁN A TÖRTÉNELMI FÜRDŐVÁROSBAN, GYULÁN

BEVEZETÉS

A Kárpát Medence természeti adottságainak köszönhetően Magyarországon számos természetes gyógytényező található.¹ A Dél-alföldi régióban is kiemelkedő mennyiségű és minőségű ásványvíz tört a felszínre, mely lehetővé tette Gyula városának is a fürdővárossá válást. Gyulán már a török uralom idején is működtek fürdők, melyek megalapozták a város fürdőkulturáját, de igazi fürdővárossá csak a Trianon utáni időkben vált. A gyógyturizmusban betöltött jelentős szerepét a Gyulai Várfürdő működésével és elhíresülésével érte el. A Várfürdő megnyitása előtti időszak fürdőéletét csak a szakirodalmakból és a szájhagyományok során fennmaradt történetekből ismerheti az utókor. A város történetét és a gyógyfürdő működését én is ezekből a forrásokból ismerem, valamint a gyermekkori fürdözések és sportsérülések utókezelésének emlékeiből. Gyula városa iránti személyes érintettségem később (1994-1998), az Erkel Ferenc Gimnázium tanulójaként, majd diplomaszerezés után a Békés Megyei Pándy Kálmán Kórház dolgozójaként és 2006-tól gyulai lakosként mélyült el. A fürdővárosi gyógyturizmus iránt kialakult személyes érdeklődésem és kötődésem a Gyulai Várfürdő gyógytornászaként (2004-2013), majd gyógyászati vezetőjeként (2009-2013) és a Főiskola óraadó oktatójaként (2008-tól) egyre jobban megerősödött. Jelen tanulmányom megírását a város fürdőtörténetének, fürdőkulturájának részletesebb megismerése és megismertetése motiválta, kiemelve a Trianon okozta változások jelentőségét.

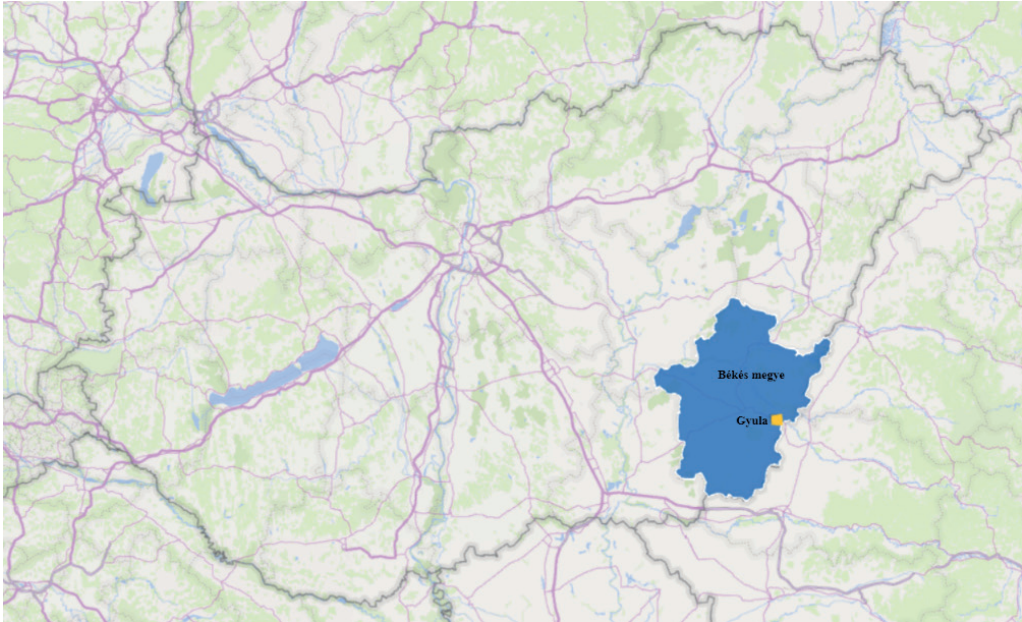
CÉLOK ÉS MÓDSZEREK

A tanulmány célja bemutatni Gyula város fürdőéletét a trianoni békeszerződés előtti és utáni időkben, mely a gyógyturizmus alapját biztosítja. A tanulmány módszertanát szekunder szakirodalmi adatok biztosítják, melyek lehetővé teszik a város történetének fejlődésével párhuzamosan ismertetni a fürdőkultúra és fürdőélet kialakulását és fejlődését, továbbá a gyógyfürdő létesülését és változásait a kezdetektől napjainkig.

1 Szabó – Hojcska 2017.

GYULA VÁROS FÖLDRAJZI HELYZETE

Gyula, a fővárostól délkeletre 220 kilométerrel található az Alföldön. A 44-es úton közelíthető meg a Körös menti sík vidéken, Békés megye délkeleti részén (1. ábra).

1. ábra: Békés megye és Gyula városa. Forrás: Saját szerkesztés

A megye területe az évmilliók alatt feltöltődött és két jelentősen eltérő rész alakult ki. A déli rész a Békés-Csanádi-hát és az északi rész, a 20 méterrel mélyebben fekvő Körösvidék.² A két térség találkozásánál fekszik Gyula városa.

GYULA VÁROS TÖRTÉNETE ÉS FÜRDŐTÖRTÉNETE TRIANON ELŐTT

Gyula városának története visszanyúlik a neolitikum idejére. Az első emberi jelenlétet igazoló történeti emlékeket az újkőkor idejéből találták meg ezen a vidéken és népvándorlás kori leletek is felszínre kerültek. A város helyén a XVI. században monostor állt, melynek jelentős szerepe volt Károly Róbert kiskirályok elleni harcában. A város nevét ennek megfelelően 1313-ban Károly Róbert két oklevele említi először Julamonustra néven.³ A település 1332-től viseli a Gyula nevet. Első kiváltságai közé tartozott a bíró- és előljáróválasztás joga, valamint a vásárjog. Ezzel megindult a település várossá fejlődése és Gyula a vidék központjává vált. Ez a tendencia a Maróti csa-

² Kasza 2000.

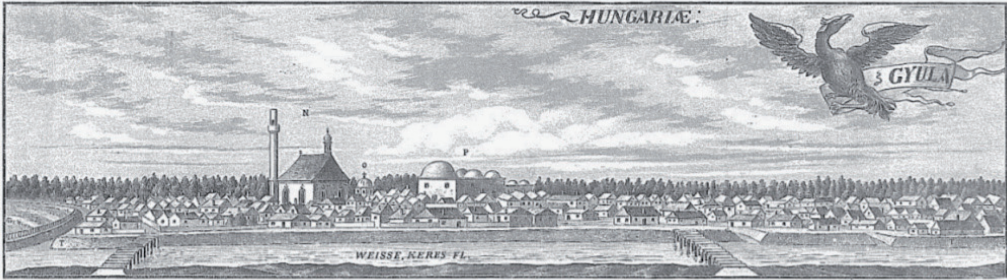
³ Scherer 1938a

lád idején tovább folytatódott és ebben az időben épült a gyulai vár is. A Maróti család kihalása után Mátyás király fiának, Corvin Jánosnak adományozta ezt a területet. Ez idő alatt vált Gyula megyeszékhelyé és az is maradt 1950-ig (2. ábra).

2. ábra: Gyula város XV. századi helyrajza. Forrás: Scherer, 1938a

Gyula városa a XVI. század elején élte fénykorát, számos kézművesnek, kereskedőnek és iparosnak adva otthont. A század közepén, 1566 nyarán azonban Gyula is elesett a török hadjáratok során és ezzel megkezdődött a 129 éves török uralom. Ez idő alatt több török iskola és imahely is épült. Továbbá itt kell megemlíteni a legelső fürdő emléket. Már az 1518-as iratok említik a keresztény kori első fürdőházat, melyet hidegfürdőként használtak (ez később a belvárosi, Petőfi téri római katolikus iskola épülete). A hideg fürdő az épület déli részében működött, melyhez a Körös felduzzasztott vizét használták. Ezt az épületet a törökök is fürdőként használták és az északi részéhez egy melegvízű fürdőt építettek, melyet főleg vallási céllal használtak. A fürdő nagy medencéjének alapját 8-10 centiméter vastag nagy kőlapok alkották, melyek 80 centiméter magas sűrűn elhelyezett kőoszlopokon helyezkedtek el. Az oszlopok között égett a tűz, mellyel a vizet melegítették (3. ábra).

3. ábra: Régi magyar kupolás török fürdő (P) Gyula belvárosában 1722-ben, Franz Rossenfeld térképén. Forrás: Vasas – Lázár, 2013

Az oldalfalakban égetett agyagsövek voltak, melyekből izzasztó fürdő létre lehet következtenni. A fürdőt csak férfiak használhatták.⁴ A török uralom idején a városi fürdők száma növekedett. Evlia Cselebi török világutazó a törökkori Gyulát bemutató írásában 11 fürdőről tett említést, de ebből az időből csak két mecset és a fürdő maradt fenn az utókor számára.⁵

Gyula vára és a város, csak 1695-ben szabadult fel a török uralom alól. Az elmocsarasodott és szinte elnéptelenedett várost Harruckern János Györgynek adományozta a király. Ebben az időszakban a települést számos csapás érte, mint pestis, kolera, tűzvész, árvizek, de a város ennek ellenére fejlődésnek indult.⁶ A szabadságharc végén Gyula városa szomorú események helyszíne lett, ugyanis 1849. augusztus 23-án a grófi kastély udvarán adták át az oroszok a tiszteket az osztrákoknak, akik közül nyolc a későbbi aradi tizenhárom vértanúja lett.⁷ A XIX. század második felében is sok természeti csapás érte a várost, de a két városrész (Német- és Magyar-Gyula) 1857-es egyesítése és az 1867-es kiegyezés után felgyorsult Gyula város fejlődése. A mezőgazdaságban a növénytermesztés került előtérbe, valamint megalapították a harisnyagyárat és több új épület is épült: a városháza, magánházak, bérházak, a törvényszék épülete, a pénzügyi igazgatósági palota, kórházi pavilonok, a gimnázium, polgári leányiskola, a Komló szálló, mozi, stb.. Fürdők tekintetében ebből az időből a legelső adatok egy a Fehér-Körös partján létesült fürdőházról maradtak fenn, mely a szabadtéri fürdőzést tette lehetővé a városban. Ez a szabadságharc során teljesen elpusztult, de 1856-ban újraépítették. A következő fürdő 1873-ban létesült a török idők óta első meleg vizes fürdőként, melyet Herodek Lipót bérelt. A fürdő négy szobából állt öt für-

4 Árpási 2014.

5 Hubai 1934.

6 Durkó 2004.

7 Durkó 2004.; Czeglédi 2004.

dőkáddal, melyet zsidó rituális célra használtak. Később, 1878-ban az Erkel-malomnál alakítottak ki gőzfürdőt. Az Erkel-féle (korábban Ungvári-féle) gőzfürdő hibája az volt, hogy messze helyezkedett el a városközponttól, de ennek ellenére még 1917-ben is üzemelt.⁸ A következő évben (1879) Herberth Alajos épített nyári fürdőházat az Élővíz-csatorna partján. A fürdőháznak öt fürkéje és egy tükörfürdője volt, utóbbi a férfiak részére. Ezt követően, 1886-ban nyolc zárkás fürdőházat hozatott létre, majd 1893-ban a régi fürdő helyén új fürdőházat és uszodát építtetett, mely felülmúlta a kor elvárásait. Az uszodát délelőtt csak nők és kisgyermekek használhatták, az uszodán kívül pedig kabinfürdők voltak külön nők és férfiak részére. A fürdő üdülő- és szórakozóhelyként üzemelt 1914-ig, amikor lebontották.⁹ A város új gőz- és kádfürdőjét Popp Alajos házáat átalakítva létesítette, mely a Városház utca (régén 11.) 25. szám alatt nyílt meg 1887. július 2-án (4. ábra).

Fürdő megnyitás.

Alulírott tisztelettel tudatom a n. é. helyi és vidéki közönséggel, hogy Gyulán, a főtezárn saját házámban egy teljes kényelemmel és díszszel berendezett

gőz- és kádfürdőt

szereltem fel, a mely a n. é. közönségnek f. évi július hó 2-án megnyitattik és napenként rendelkezésre áll.

A gőzfürdő reggel 7 órától déli 12 óráig urak, délutáni 2 órától 6 óráig nők számára rendelkezésre áll. A kádfürdők reggel 7 órától esti 6 óráig bárkinek rendelkezésre állanak. — Vasárnap és ünnepnap délután a fürdő zárva leend.

A teljes gőzfürdő ára	60 kr.	Kádfürdő zuhannyal	60 kr.
Gőz használat nélkül	50 kr.	„ zuhany nélkül	50 kr.
Hideg és meleg fürdő	35 kr.	Családi fürdő kettős káddal	80 kr.

B.-Gyulán, 1887. június hó 29-én.

Popp Alajos,
fürdő-talajdonos.

95. 7-3

4. ábra: Hirdetés a gőz- és kádfürdő megnyitásáról. Forrás: Békés, 1887

A gőzfürdő naponta reggel 7 órától 12 óráig a férfiak, délután 2 és 6 óra között pedig a hölgyek számára kínálta szolgáltatásait, de vasárnap és ünnepnapokon csak délelőtt tartott nyitva. Popp Alajos betegsége miatt 1901-ben eladta a fürdőt, melyet Mandorf Gyula vásárolta meg, aki bővítette a közfürdő szolgáltatásait. Bevezette a gyermek- és diákjegyét, valamint a 10 alkalomra szóló bérletet (5. ábra).

⁸ Békés 1917b

⁹ Scherer 1938b

Fürdő értesítés.

Van szerencsém a nagyérdemű közönség becses tudomására hozni, hogy
a Gyulán, Városház-utca n. szám alatt fekvő **Popp Alajos-féle**

gőz- és kádfürdőt

megvettem, és azt a kor igényeinek megfelelően, minden tekintetben a legczél-
szerűbben, a legizlésesebben és a legnagyobb kényelemmel berendeztem.

Fürdő árak:

1. Teljes gőzfürdő villanyval	1 kor. — fill.
2. Lányha fürdő hideg zuhanyval	— " 80 "
3. Gőzfürdő bérletjegy 10 drb 3 havi érvénynyel	8 " — "
4. Lányha fürdő és hideg zuhany bérletjegy 10 db 3 havi érvénynyel	6 " — "
5. Gyermekjegy az összes fürdőre	— " 60 "
6. Hidegzuhany	— " 50 "
7. Ugyanaz bérletjegy 10 drb 3 havi érvénynyel	4 " — "
8. Főfürdő	1 " — "
9. Ugyanaz bérletjegy 10 drb 2 havi érvénynyel	10 " — "
10. Kádfürdő teljes felszereléssel	1 " — "
11. Kádfürdő bérletjegy 10 drb 3 havi érvénynyel	8 " — "
12. Családi kettős kádfürdő	1 " 60 "
13. Deákjegy teljes fürdőre	— " 80 "

A gőz- és kádfürdő, a külső és belső átalakítások és teljesen új kazán beállítása miatt folyó évi április 9-től kezdve 10 napon keresztül szünetelni fog.

Főtörökvésem leend pontos és előzékeny kiszolgálás által a nagyérdemű közönség pártfogását kiérdemelni, amelyet magam számára kikérve és számos látogatásért esedezve maradtam,

kiváló tisztelettel:
Mandorf Gyula,
gőz- és kádfürdő-tulajdonos.

121 1-3

5. ábra: Hirdetés a gőzfürdő megnyitásáról, díjairól. Forrás: Békés, 1901

Fürdőfejlesztés keretében az épület udvarában egy 430 méteres kutat fúratott, melyre 1903-ban kapott engedélyt. A kút közkifolyója még az 1970-es években is működött.

A városban máshol is működtek fürdők ebben az időben. Az egyik a Damjanich utcában működő „koporsós fürdő” volt, melyet Wladár Pál szabadalmaztatott és Wladár-féle hordozható gőzfürdőként vált ismertté 1873-ban.¹⁰ Ennek alapját a XIX. században fejlesztette ki egy lakatos mester, melynek köszönhetően két fekvő és egy ülőfürdőt tudtak üzemeltetni. A szerkezet koporsó alakú volt és két részből állt. Az alsó részben középen egy réztartályt helyeztek el, melybe öntötték a forró tea főzetet. E fölött helyezkedett el a hordágyszerű vászon, melyre a beteg feküdt és rázárva a felső fedél részt, melyből csak a fej maradt ki, jött létre a gőzfürdő. A gyógyteát, mely a gőzt biztosította, a szomszédos lakatosműhelyből tartották melegen. A kezelésekhez használt főzetek receptje nem maradt fenn az utókor számára, de valószínűleg az ebben az időben használatos főzeteket alkalmazták. A reumát különböző növények főzeteivel gyógyították, mint például a paprika- és paradicsominda, a fűzfalevél, a diófalevél, a farkasalmalevél, a fájdalomorsó, az ökörfarkkóró, a zsálya, a kakukkfű,

¹⁰ Békés 1873a

a mezei zsurló, a csalánlevél, stb..¹¹ A fürdő 1903-ban Illich Sebestyén tulajdonában került és más kisebb fürdő is üzemelt még 1915-ben a Pósteleki utcában Hajdú Péter üzemeltetésével.¹²

Gyula város fürdőélete Trianon után

A trianoni békeszerződés jelentős mértékben változtatott a város gazdasági hátterén, így Gyula városának helyzetén is. A városnak széleskörű átalakuláson kellett végig mennie, új profilt kialakítva és ebben szerepet kapott a többek által támogatott fürdőélet és fürdővárossá fejlesztés, különösen az 50-es évektől.

Gyulán a fürdőkultúrának jelentős múltja és hagyománya volt, így Trianon után sem maradt sokáig fürdő nélkül a város. A tulajdonos halála után a Mandorf fürdő évekig nem üzemelt, majd 1923-ban Lampel Dezső először, mint bérlő, majd 1925-től tulajdonosként üzemeltette azt.¹³ A Lampel-féle fürdőt 1952-ben államosították, majd a város üzemeltette egészen 1965. március 20-ig, amikor a gőz- és kádfürdő 78 év működés után végleg bezárt, mert megtörtént a Gyulai Várfürdő fedett részlegének átadása.¹⁴ Az ingatlan 1986-ban a Körös-vidéki Vízügyi Igazgatóság kezelésébe került vízügyi múzeum létesítése céljából. Az épület felújítása 1993-ban kezdődött és 2003-ban fejeződött be. Ma a Tájvízháznak ad otthont¹⁵ (6. ábra).

6. ábra: A Tájvízház Gyulán napjainkban, falán a korábbi gőzfürdőre emlékeztető táblával. Forrás: Saját fotó, 2020.06.22.

11 Árpási 2014.

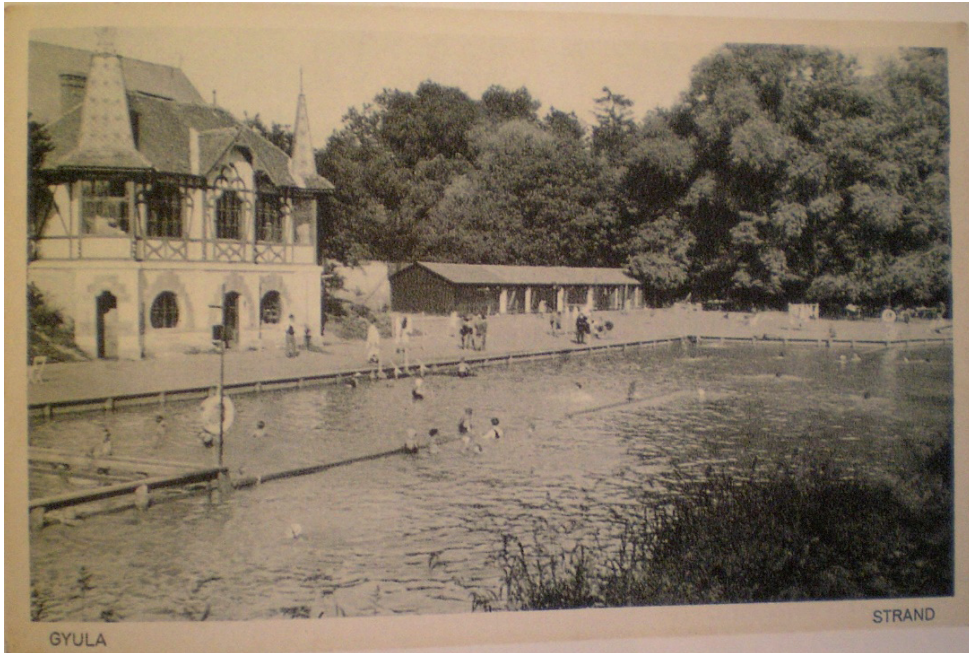
12 Durkó et al. 2008.

13 Vasas – Lázár 2013.

14 Szabó 2016.

15 Vasas – Lázár 2012.

Az 1900-as évek elején a már üzemelő fürdőkön túl, megfogalmazódott egy ártézi vízzel táplált úszómedence létesítésének gondolata (1924), melyet a népkert mögötti szőlőkbe terveztek. Megépítése azonban anyagi okok miatt nem valósult meg, ezért Trautwein Gyula új tervet készített, melyben az uszodát a kastélykert felett, az Élővíz-csatorna medrében helyezték el, de ez a terv sem vált valóra.¹⁶ A Partfürdő létesítéséig 1930-ig kellett várni, amikor Pfaff Ferenc és Schneider Mátyás vállalkozó építőmesterek felépítették a Korcsolyapavilon előtt a városi strandot¹⁷ (7. ábra).

7. ábra: A Partfürdő. Forrás: Bagyinszki, 2003

Az Élővíz-csatornából leválasztott „medence” 60x12 méteres volt, a Körös vize táplálta, homokos parttal rendelkezett, mely 1930 augusztusától kapott ideiglenes működési engedélyt. A Partfürdő állapota a második világháború végére leromlott és az építetők hiába próbálták, nem tudták megmenteni.

Az Almásy család vagyoni helyzete 1941-ben megromlott, ezért eladásra kínálta a várat és a kastélyt a városnak, a kastélyparkot pedig felparcellázták. Már ekkor megfogalmazódott egy gyógyfürdő létesítésének gondolata. A család közbenjárására 1942-ben megalakult a Fürdő és Üdülő Részvénytársaság és elkezdődtek a kútúrás munkálatok.¹⁸ Azonban a geológiai vizsgálatok és az 1100 méteren talált melegvíz

¹⁶ Scherer 1938b

¹⁷ Árpási 2014.

¹⁸ Jancsó 2018.

hőmérséklete és hozama sem volt elegendő a gyógyfürdő létesítéséhez. Az „Abaházi bácsi bütyökátatója” mellé a forráshoz azonban 1950-ben építettek egy 33 1/3 méteres úszó- és műugró medencét.¹⁹ Számos kudarc után 1957-ben a Városi Tanács döntött a gyógyfürdő létesítéséről, melynek anyagi forrásának megteremtéséhez bevonták a város lakosságát is. Úgynevezett fürdőépítési, vagy más néven téglajegyeket (10, 20, 50, 100 forintos) adott ki a város, melyeket a lakosok megvásárolva hozzájárulhattak a költségekhez, majd fürdőjegyre válthatták be a fürdő megvalósulása esetén. 1958 májusában kezdődtek a fúrások és szeptember 17-én 2004 méterről a felszínre tört a 71°C-os sárgás-barna víz, 500 liter/perc hozammal. A város szűkös anyagi forrásai miatt azonban csak 1959. május 1-én nyílt meg a Gyulai Várfürdő első termálmedencéje a Partfürdő medencéjének átalakításával és termálvíz feltöltéssel.²⁰ A termálvíz kémiai vizsgálatát 1959 januárjában az Országos Közegészségügyi Intézet végezte és megállapította, hogy a víz alkáli-hidrogén-karbonátos, melynek összes ásványi anyag tartalma 2257,8mg/l és alkalmas gyógyászati célokra²¹.

A GYULAI VÁRFÜRDŐ A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG

A Gyulai Várfürdő, mely nevét a 2. Számú Általános Iskola tanulói nyertes pályázatának köszönheti, 1959. május elsején nyitotta meg első termál medencéjét, az alkáli-hidrogén-karbonátos termálvízzel feltöltve. Már az első fürdőidény megvilágította azt a tényt, hogy a Várfürdő fejlesztésére szükség lesz medencék és öltözők tekintetében egyaránt. A város vezetősége is a fürdőfejlesztésben és a kulturális rendezvények szervezésében látta a város kitorési lehetőségét. Ennek eredményeként már 1959-ben megkezdődött a II. számú termálkút fúrása, valamint egy sekélyebb strandmedence, az úgynevezett „vörös medence” (vörös műkőborítása miatt) a mai csúszdás medence helyén, továbbá öltözők építése, melyek átadására csak 1960-ban került sor. A következő évben (1961) három gyermekmedencével és két ülőpados gyógymedencével bővült a Várfürdő szolgáltatáskínálata, mely a Gyulai Várszínház megnyílásával együtt számos rendezvénynek adott otthont a következő években.²²

A következő fejlesztésre 1963-ban került sor, a második fürdőfejlesztési ütemben, amikor a grófi Lovarda fedett fürdővé alakítása volt a cél. A munkálatok 1965-ben fejeződtek be, amikorra megépült a fedett téli fürdő két gyógymedencével, egy 33,3 méteres fokozatosan mélyülő versenymedencével és az előcsarnokban pénztárral, fodrászattal és büfével.²³

Ezt követően, 1966-ban adták át a tisztasági fürdőt 23 darab egykádás és nyolc darab kétkádás kabinnal, mely kádakat termálvízzel töltöttek fel, így gyógyászati célok-

19 Internet 1.

20 Jancsó 2018.

21 Durkó et al. 2008.

22 Jancsó 2018.

23 Durkó et al. 2008.

ra is használhatók voltak. A kabinokhoz pihenőfolyosó is tatózott és ebben az évben épült ki a fürdő alapközműve és gépháza is.²⁴

A gyógyászati részleget 1968-ban adták át és az I. termál számú kút vizét gyógyvízzé nyilvánították. A gyógyászat gyógymedence kezeléssel, iszapfürdő kezeléssel, súlyfürdő kezeléssel, szénsavfürdő kezeléssel és fizioterápiával állt rendelkezésre a reumatológiai betegek kezeléséhez, mely eljárások egyre több vendéget vonzottak. A vendégszámot az is növelte, hogy 1970-ben felépült a 400 férőhelyes SZOT-MEDOSZ gyógyüdülő (mai Erkel Hotel) és 1972-ben megépült az 50 méteres versenyuszoda a 400 fős lelátóval, mely az úszóspor fellenülését eredményezte. Emellett épült meg később a fedett uszoda. Az évtized közepe táján, 1976-ban már 4000 négyzetméter vízfelület várta a fürdőzőket a 8,5 hektáros kastélyparkban. A Várfürdő a 70-es években élte fénykorát. Újabb medence is épült, a „dögönyözős medence” és a víztisztító rendszert is kiépítették, valamint felújítottak medencéket és a Lovarda tetőszerkezetét, de sok szükséges beavatkozás azonban elmaradt.²⁵

A nyolcvanas évek elején 1981-ben, megtörtént a fürdő bútorzatának cseréje, új tornaterem került kialakításra, felújításra és bővítésre került a vízgyógyászati részleg, továbbá megtörtént az öltözők áthelyezése és szekrényes rendszerűvé alakítása. Elkészült a ma már „árnyékolós gyógymedence” árnyékolója is. Az 1984. évben készült el a ragasztott fakupolájú fedett fürdő öt medencével. A gyógyvíznek köszönhetően 1985-ben a fürdő környékét a Népjóléti Minisztérium gyógyhellyé nyilvánította. Ezután pedig 1987-ben műszaki fejlesztések történtek és az Élővíz-csatorna partján új kereskedelmi egységek épültek.

A rendszerváltás után 1990-ben érte el a Gyulai Várfürdő a legmagasabb vendégszámot, 1323358 főt. A következő évben megtörtént a Vízmű és a Várfürdő szétválasztása és így 1992-től a Gyulai Várfürdő az önkormányzat kft-jeként működött tovább. Az új vezetés jegyáremelést hajtott végre és dúlt a délszláv háború is, melyek hatása együttesen folyamatos vendégszám csökkenést eredményezett. Ezen kívül a társadalombiztosítási támogatás összege is jelentősen csökkent, mely hatások nagymértékű bevételcsökkenést eredményeztek a fürdőben. Az elkövetkező időkben sajnos jelentősen amortizálódott a fürdő.²⁶

Szintén 1992-ben Gyulán tartotta alakuló közgyűlését a Magyar Fürdővárosok Szövetsége, mely attól kezdve folyamatosan végzi szakmai tevékenységét.²⁷

Az 1998-as választások után elkezdődött a Gyulai Várfürdő új fejlesztési stratégiájának kidolgozása. Ennek részeként megemelésre került a Gyulai Várfürdő kft. törzstőkéje, melynek köszönhetően az intézmény hitelképpé vált és így megvalósulni látszott a szükséges fejlesztések elvégzése.²⁸ A felújítások több lépcsőben zajlottak.

24 Durkó et al. 2008.

25 Jancsó 2018.

26 Durkó et al. 2008.

27 Szabó 2018.

28 Durkó et al. 2008.

Az első, a Széchenyi I. project 2002-ben lehetővé tette a medencék és a fűtésrendszer korszerűsítést. A második Széchenyi II. project (2004-2005) pedig a Lovarda rekonstrukcióját, a Polip medence megépítését, az uszoda és a pénztárak átalakítását realizálta. A következő nagy léptékű fejlesztésre 2009-ben került sor a Castello Szaunapark megépítésével (8. ábra).

8. ábra: Castello Szaunapark kültéri rész
Forrás: Saját fotó, 2009

Végül 2013-ban jött létre a Gyulai Várfürdő történetének legnagyobb beruházása, melynek segítségével felépült az AquaPalota, az új családi élményfürdő (9. ábra).²⁹

²⁹ Internet 2.

9. ábra: AquaPalota Gyula
Forrás: Internet2

A GYULAI VÁRFÜRDŐ GYÓGYÁSZATÁNAK RÖVID TÖRTÉNETE

A gyógyvizes gyógykezelésekkel rendelkező gyógyászat kialakításának elképzelése már az 1950-es években megfogalmazódott dr. Gyarmati István gondolataiban, még a termásvíz kút fúrása előtt. A mozgásszervi betegek ellátása Gyulán azonban csak 1962-ben kezdődött meg dr. Aranyosi Margit főorvosnő (az Országos Reumatológiai és Fizioterápiás Intézetből érkezett) munkájával, még a kórház területén. A betegszám emelkedésével indokolttá vált az ellátás Várfürdő területére való áthelyezése. A Gyulai Várfürdő gyógyászata 1968. augusztus 1-én nyílt meg, az akkori kor modern eszközeivel. A működtetés és a szakdolgozók is a kórház irányítása alá tartoztak, de a vízgyógyászati részleg a Várfürdő részeként üzemelt. Ezzel a Megyei Kórház végezte a mozgásszervi betegek kivizsgálását és a fürdő vízgyógyászataival közösen, ugyan ott látta el a mozgásszervi betegek fiziko-balneoterápiás kezelését, mely kevés helyen történt hasonló módon az országban. A betegszám folyamatosan növekedett, mivel az ország számos részéről érkeztek a betegek. A gyógyászati tapasztalatok eredményeit benyújtva az Országos Közegészségtani Intézethez, a Várfürdő I. számú kútjának vizét 1968-ban gyógyvízzé nyilvánították és a gyógykezeléseket társadalombiztosítási támogatással vehették igénybe a betegek. Ennek következtében egyre jobban emel-

kedett a gyógyfürdő vendégszáma és a megnövekedett szállásigényt az 1970-ben felépült a SZOT-MEDOSZ gyógyüdülő (mai Erkel Hotel) elégítette ki, mely 1982-ben új épületszárnyal bővült. Eközben, 1971-ben a Gyulai Várfürdőt gyógyfürdővé minősítették. A továbbra is folyamatos látogatószám növekedés miatt 1983-ban további bővítés vált szükségessé az épületek, az eszközpark, a szakorvosok és a szakdolgozók tekintetében egyaránt. A betegellátás a következő tíz évben is a kórház és a fürdő együttműködésével valósult meg.

A Megyei Kórház 1993-tól nem folytatta tovább az együttműködést a Várfürdővel, ezét az Erkel Hotel alakított ki önálló gyógyászati részleget, mely 2001-ig működött. A szálloda üzemeltetője és a fürdő vezetése 2000-ben megállapodott a gyógyászati dolgozók átvételében és így 2001. január 1-től a Gyulai Várfürdő gyógyászati részlegén folytatódott a betegellátás Dr. Urbancsok Judit vezetésével.³⁰ A következő évben, 2002-ben a Széchenyi Terv keretében sor került a teljes gyógyászati részleg felújítására.³¹

Ezt követően 2009-ben újabb változások történtek a Gyulai Várfürdő történetében, melynek következtében a szakorvosi rendelőt a Békés Megyei Pándy Kálmán Kórház reumatológus szakorvosai látták el Dr. Keszthelyi Péter vezetésével, a gyógyászati csoportot pedig Hojcska Ágnes Erzsébet vezette 2013-ig. Ebben az időszakban nyitott meg a Beauty Masszázs Szalon közel negyven masszázskézelésével, valamint mozgásterápiás foglalkozásokkal is bővült az önfinanszírozott kezelések kínálata, továbbá megtörtént a gyógyvízminősítés soron kötelező megújítása.

A következő években megkezdődött a Várfürdő történetének legnagyobb léptékű beruházásának az AquaPalota családi élményfürdőnek a megépítése, melynek részeként 2012-ben a gyógyászat fizioterápiás részlege és a tornaterem került felújításra és áthelyezésre az 1983-ban átadott „Fehér terem” vár felőli oldalára.

Napjainkban, a Gyulai Várfürdő nátrium-hidrogén-karbonátos gyógyvízre épülő korszerű gyógyászata Dr. Zahorán Ágnes reumatológus szakorvos vezetésével várja a gyógyulni vágyókat. Az eljárások között megtalálhatók a fizioterápiás (diadinamikus áram; dionin iontoforézis; különleges galvánkezelések: Bourgignon és Bergonier kezelés; négyrekeszes galvánkezelés; interferencia kezelés; TENS; izomstimulációs kezelések: orosz stimuláció, szelektív ingeráramú kezelés; ultrahang kezelés; Lymphomat kezelés; kryoterápia; Safe Laser) és a társadalombiztosítás által támogatott balneoterápiás gyógykezelések (1. táblázat), a gyógytorna, valamint a kiegészítő önfinanszírozott kezelések.

30 Durkó et al. 2008.

31 Internet 1.

A gyógyászati ellátások kódszáma	A gyógyászati ellátások megnevezése
01	Gyógyvizes gyógymedence
02	Gyógyvizes kádfürdő
03	Izappakolás
04	Súlyfürdő
05	Szénsavas fürdő
06	Orvosi gyögmasszázs
07	Víz alatti vízszugármasszázs
08	Víz alatti csoportos gyógytorna
09	Komplex fürdőgyógyászati ellátás
10	18 éves kor alatti csoportos gyógyúszás

1. táblázat: A Gyulai Várfürdő támogatott gyógyászati ellátásainak megnevezése és kódszáma

Forrás: Hojcska, 2013

Ezek az eljárások számos különböző kórkép esetében, traumás sérülések és műtéti utókezelések során nyújthatnak segítséget a betegeknek és csökkenthetik a fájdalmat.³²A gyógykezelések társadalombiztosítási támogatással évente kétszer vehetők igénybe a magyar társadalombiztosítással rendelkező személyek számára. A Gyulai Várfürdő gyógyvize főként mozgásszervi, ideg- és bőrgyógyászati panaszok enyhítésére alkalmas.

ÖSSZEZGÉS

Gyula városának történelme és fürdőkulturájának fejlődése szinte végig párhuzamosan együtt haladt, bár különböző mértékben. Eleinte a gazdaság volt a vezető ágazat a városban, de az első gőzfürdő bezárása után a Várfürdő első medencéjének megépülésével Gyula városának fő profilja a gyógyturizmus lett. Az első termálkút a Várfürdő fejlődésén és fejlesztésén keresztül, a gyógyászati ellátás színvonalának növekedésével, a mindehhez kapcsolódó infrastruktúrájával, valamint az egyre bő-

³² Hojcska 2014.

vülő szolgáltatás-, és programkínálatával napjainkra a Dél-Alföld gyógyturisztikai gyöngyszemévé, az „Egészség bástyájává” tette városunkat, a történelmi fürdővárost. Megtisztelő, hogy a Gyulai Várfürdő szakembereként részese lehettem a gyulai fürdőéletnek.

*Hojcska Ágnes Erzsébet MSc
óraadó oktató; Gál Ferenc Egyetem, Gyula;
okleveles fizioterapeuta; Békés Megyei Központi Kórház, Gyula*

FELHASZNÁLT IRODALOM

Papír alapú

Árpási Gyula: *Gyula Könyv*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2014.

Bagyinszki Zoltán: *Gyula régen és ma I*. Gyula, Gyulai Évszázadok Alapítvány, 2003.

Czeglédi Imre: *Gyula Városi útikalauz*. HISZI-Map Kft, 2004.

Durkó Károly – Urbancsok Judit – Balla Tibor – Bagyinszki Zoltán: *Gyula régen és ma – A Gyulai Várfürdő története*. Gyulai Évszázadok Alapítvány, 2008.

Durkó Károly: *Gyula régen és ma (második kötet)*. Gyula, Gyulai Évszázadok Alapítvány, 2004.

Hojcska Ágnes Erzsébet: A fizio- és balneoterápia lehetőségei a fájdalomcsillapításban. In: Polgár J. Péter (szerk.): *Tudományos eredmények elismerése és disszeminációja a Pannon Egyetemen*. Szakmai Ismeretterjesztő Fórum Hévízgyógyfürdőn, 2014.

Hojcska Ágnes Erzsébet: Bizonyítékon alapuló balneoterápia Hévízen, In: Polgár J. Péter (szerk.): *Tudományos eredmények elismerése és disszeminációja a Pannon Egyetemen*. Szakmai Ismeretterjesztő Fórum Hévízgyógyfürdőn, 2013.

Hubai Imre: *Gyula földrajza*. Doktori értekezés, Szeged, 1934.

Kasza Sándor (szerk.): *Magyarország kistérségei – Közép Békés*. CEBA Kiadó, 2000.

Scherer Ferenc (a): *Gyula város története I*. Gyula, Gyula M. Város Kiadása, 1938.

Scherer Ferenc (b): *Gyula város története I*. Gyula, Gyula M. Város Kiadása, 1938.

Szabó Eszter: Ezentúl emléktábla jelzi Gyulán, hogy itt egykoron gőz- és kádfürdő üzemelt. *Gyulai Hírlap*. 2016. március 20.

Szabó Zoltán: *Fürdővárosok együttműködése Magyarországon*. Túrkeve, MFVSZ könyvek különkiadás, 2018.

Szabó Zoltán, Hojcska Ágnes Erzsébet: *Medical devices in the service of tourism in the XIX. century*. Zbornik Janković, Vol. II No. 2, 2017. 61–75.

Vasas Ferencné – Lázár Istvánné: *Feltárul a múlt*. Gyula, Bodoki Károly Vízügyi Múzeum Baráti Kör, 2013.

Vasas Ferencné, Lázár Istvánné: *A TájVízHáz épületének és egykori lakóinak története*, Gyula, Bodoki Károly Vízügyi Múzeum Baráti Köre, 2012.

Elektronikus

Békés (a): Hirdetés, (1917) 49. évfolyam, 1-52. szám (1917. 06. 03. 22. szám) Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/Bekes_1917/?pg=126&layout=s Letöltve: 2020.06.13.

Békés (b): Hirdetés, (1917) 49. évfolyam, 1-52. szám (1917. 02. 04. 5. szám) Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/Bekes_1917/?pg=24&layout=s&query=f%C3%BCrd%C5%91 Letöltve: 2020.06.13.

Békés: Hirdetés, (1887) 6. évfolyam, 1-52. szám (1887. 07. 03. 27. szám) Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/Bekes_1887/?pg=123&layout=s Letöltés: 2020.06.13.

Békés: Hirdetés, (1901) 33. évfolyam, 1-52. szám (1901. 04- 07. 14. szám) Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/Bekes_1901/?pg=69&layout=s&query=csal%C3%A1di Letöltés: 2020.06.14.

Internet 1 : <https://varfurdo.hu/gyulai-varfurdo-tortenet-m222> Letöltve: 2020.06.20.

Internet 2: <https://varfurdo.hu/aquapalota-csuszdak-m232> Letöltés: 2020.06.21.

Jancsó Ágnes: Régi Idők Vizein X. (2018) Lechner Tudásközpont Forrás: <http://lechnerkozpont.hu/cikk/fure-lepni-csak-mezitlab-vagy-puha-uszocipoben-szabad> Letöltve: 2020.06.

ADALÉKOK A BÁNYAISKOLA TÖRTÉNETÉHEZ - TRIANON ELŐTT ÉS UTÁN

EXPEKTÁNSOKTÓL A BÁNYAISKOLÁIG

A Habsburg birodalomban a bányászat a fejlődés egyik forrása, teljesítménye, fenntartása, irányítása az eredményes működés emberi feltételeinek biztosítása mindig a figyelem tárgya volt.¹ Elsősorban a munkaerő telepítését, megtartását, életfeltételeinek igen mértéktartó, a szükségletek elégséges kielégítését tartották szem előtt, az egészség biztosítására a munkásokkal közösen fenntartott társláda intézménnyel. A bányagazgatás sokrétű feladatot jelentett, amit gondos munkával rendszereztek és foglalmaztak meg.² A habsburgi gazdaság és oktatás elsőként kincstári fenntartásban szervezte meg a bányatisztképző tanintézetet, megteremtve a birodalom szervezett szakképzését. A Habsburg birodalomban „a hivatalviselés legfejlettebb formáit a bányahivatalokban, a legegységesebb tisztviselőosztályt a bányahivatalnokok sorában találjuk. Míg a közgazgatás más ágaiban a hűbéri jellegű familiáris szolgálat a középkor örökségképe a XVI. és XVII. században is tovább él, a bányatisztviselők szinte kivétel nélkül hivatásos hivatalnokok, akik pályájukra rendszeresen készülnek és azon életük végéig, vagy ameddig erejük engedi, megmaradnak, s közben semmi mással nem foglalkoznak”.³

A hivatalok, bányüzemek vezetői a bányatisztek voltak. Felkészítésük során az arra alkalmasnak ítélt személyeket tapasztalatszerzésre már gyakorlottabb bányászok mellé osztották be (expectansok, 1676), tőlük rendszeres beszámolókat vártak el. Munkájukat vizsgákon igazolták. Az eseti megbízásokat rendszeres intézményi foglalkoztatás váltotta fel, III. Károly 1735. június 22-i Instructioja alapján a Selmecbánya melletti Szél-aknán megkezdte működését az első bányatanintézet. „1. Az intézet elsődleges célja: az expectansoknak kincstári bánya-, kohó- és pénzverészeti tisztviselőszolgálatra — a legszükségesebb elméleti, de túlnyomóan gyakorlati irányú kiképzése”.⁴ A tanintézetbe a kincstári bányák ösztöndíjasai, de más bányák növendékei és magánosok is felvétettek. 1747-ben hasonló céllal létesült bányaiskola a Bánságban (Oravica) és Szomolnokon. 1770. április 3-án az Akadémiát (Academia Montanistica vagy Bergwesens Academie, Bergakademie) három évfolyamossá szervezik át. Ekkor a bányaiskola a bánsági és

1 Ember 1940.

2 Izsó 2019.; Schmidt 1834-1838.

3 Ember 1946, 354.

4 Mihalovits 1938.

szomolnoki bányaiskolákkal együtt megszűnt, minden ingó és ingatlan felszerelésük a Bányászati Akadémiára szállt.

A bányászati képzés ezen kezdeti időszakát követően nemcsak a 18-19. század fordulóján bekövetkező társadalmi-gazdasági változások befolyásolták sajátosan, hanem a 19. század második felének eseményei is, különösen a kiegészítés, s az annak következtében megindult változások.

Az 1867. évi XII. törvénnyel szentesített kiegészítés⁵ alapvető jelentőségű volt Magyarország fejlődése szempontjából. Az ország egy európai birodalom, az Osztrák–Magyar Monarchia (hivatalosan Ausztria-Magyarország) meghatározó tagállamként új fejlődési pályára állhatott. Napjainkig változatlan érdeklődés kíséri a kiegészítés és a dualizmus gazdaságpolitikája hazai fejlődésre gyakorolt hatását. Magyarország gazdasági növekedésének üteme 1867 és 1914 között felülmúlta Ausztriáét és Európában is a leggyorsabbak közé számított.⁶ Bár az állam gazdaságpolitikája jelentős részeredményeket hozott, de birodalomfüggő maradt.⁷ A magyar iparosodás vezető területei az alapanyag-termelés (szén- és vasbányászat) mellett a nehézipar, valamint az élelmiszeripar (elsősorban a malomipar) voltak.⁸

Az állam a gazdasági fejlődést az ipartörvényekkel szabályozta (Hetényi István, 2002). A közvetlen és közvetett eszközök sorát alkalmazták. A közvetett eszközök közül a legfontosabbnak a népoktatást és az iparoktatás fejlesztését tekintjük.⁹

Az 1868-ban életbe lépett Eötvös-féle népoktatási törvény – több nyugat-európai államot megelőzve – előírta a tankötelezettséget. A magyar oktatásügy programja eleme volt a kiegészítéssel meginduló gazdasági, társadalmi és politikai változásoknak, alapvető feltétele és egyik magyarázata a következő évtizedek gyorsuló ütemű polgári és nemzeti fejlődésének. A kiegészítés utáni iparoktatás a népiskolai törvényre épült.

Eötvös József második miniszterségének fő törekvéseit és tapasztalatait a „népiskolai közoktatás állapotáról” 1870-ben az országgyűlés elé terjesztett Jelentésében így összegezte:

„...bátran állíthatom; miként arra, hogy amit a törvényhozás a népnevelés terén mint célt tűzött ki, aránylag rövid idő alatt éressék el, nem kívánatik egyéb, mint az: hogy az egész nemzet a népnevelés szükségességéről meggyőződjék, s azon lelkesedéssel törekedjék a kitűzött cél után, melyet állami önállásunk és polgári szabadságunk védelmében mindig kifejlesztett, azon szívóssággal és kitartással, amellyel mindenki anyagi jólétének biztosításán fáradozik s azon eréllyel, melyet nagy veszélyekkel szemközt még

5 A kiegészítés, avagy az osztrák–magyar kiegészítés (Österreichisch-Ungarischer Ausgleich) az 1867 elején született megállapodások összefoglaló elnevezése, amelyek az Osztrák Birodalom és a Magyar Királyság között fennálló politikai, jogi és gazdasági kapcsolatokat rendezték. Ezek közé tartozott az oktatás is. 1867-ben a kiegészítés után a Bányászati és Erdészeti Akadémia magyar állami intézmény.

6 Katus 2003.

7 Lentner 2011.

8 Gunst 1996.

9 Gelléri 1912.

a gyengébbekben is találunk.” majd így folytatja „*Csaknem lehetetlennek tartom hogy most, midőn a népnevelés ügye a közfigyelmet magára vonta, valaki azon összekötötést nem látná át, melyben ezen ügy anyagi jólétünkkel, a polgári szabadsággal, sőt az ország biztonságával áll.*”¹⁰

Az 1872. évi ipartörvény eltörölte a céheket, és kötelezte az iparosokat, tulajdonosokat, hogy tanoncaikat az esti órákban tanonciskolákba járassák. Az iparoktatás kialakításában az állam mellett, közvetve, vagy közvetlenül, részt vállaltak az egyházak, egyes nagyvállalatok, egyesületek és más civil kezdeményezések. A rendszer szervezetei: az iparostanonc-képzés; a kézművesiskolák; az ipari szakiskolák; a felsőipariskolák; a nőipariskolák; az iparművészeti oktatás, az ipari múzeum, az ipari tanfolyamok, és a felsőfokú ipari oktatás intézményei voltak.

Az 1872. évi törvény alapján a kincstár azonnal gondoskodott a bányászati iskoláztatásról. Az akadémiai képzés mellett az ipari szakiskolák körébe létesített bányaiskolákkal így meg tudta szervezni a bányatiszteket segítő, a közvetlen irányítást és hivatali munkát végző altiszti képzést. A selmecebányai előzmények, az akadémiai képzés sok tapasztalata birtokában – gyors tájékozódással a külföldi képzésekről – körültekintő gonddal és – mondhatni a hagyományos bányász-képzés helyein, a korábbi instrukciókat korszerűsítve, „reorganizálva” – 1873-ban létesített bányaiskolákat.¹¹ Az 1884. évi XVII. törvény – Ipartörvény – előírta a tanonciskolák létesítését. Ekkorra már megtörtént a bányászképzés „reorganizációja”, Selmecebányán (érc), Felsőbányán (érc),¹² és Nagyágón (érc) bányász iskola működött. A „reorganizált” képzés központi intézménye a selmecebányai iskola volt, de mindenütt a „helyi viszonyokra is tekintettel” folyt az oktatás.¹³

A BÁNYAISKOLA LÉTREJÖTTE

Az 1873-ban Selmeceben, Felsőbányán és Nagyágón szervezett 3 bányaiskola célja a bányászat számára szakszerűen képzett ügyelők és altisztek nevelése volt (vö. Pallas kislexikon). Az altisztképzést, a bányaiskolákat a növekvő bányászati tevékenység tette szükségessé. Sorra nyíltak a kőszénbányák.¹⁴ A tőkés nagyipar és a közlekedés a széntermelés gyors ütemű fejlesztését kívánta.¹⁵ A növekvő számú, sokfelől érkezett bányá-

10 Eötvös 1870., megjelent 1976-ban.; Kelemen 1994.

11 „A magyar Kormány 1873-ban szervezett 3 bányaiskolát: Selmeceben, Felsőbányán és Nagyágón. Az állam számára fölvevett növendékek ösztöndíjat kapnak; a tanítás három évig tart és e közben gyakorlati munkákkal is kell a tanulóknak foglalkozniok. Magánosok is fölvetetnek, ha bemutatják, hogy van miből megélniök. A tanulók összes száma évenként 60-70” (Pallas kislexikon)

12 Szepessy 1972.

13 Krisztián 1985.

14 Széntermelésünk bányászati helyei: Pécs-vidék, Bácság, az esztergomi szénmedence, Tatabánya és környéke, Nógrád és Sajó-mellék.

15 A kőszéntermelésben megjelent az állam (1909), a kőszéntermelés 1863. évi 605 418 tonnáról 1913-ban 9 860 037 tonnára, azaz 16,3-szorosára nőtt. Az ország szénfogyasztása az új szénfelhasználók – a villamos energia, városi gázgyártás, vasúti közlekedés – belépése miatt emelkedett. Az igény mintegy egy-

munkás irányítása, a bányákat és hivatalokat vezető bányatisztek munkáját segítő személyzetre mindenütt szükség volt.

A bányaiskolai tananyag messze meghaladta az ipariskolák szakmai tananyagait. Magas színvonalú, egyediségében kiváló szakmai-nevelési anyag jött létre, melyben a szakma fontosságához mért követelmények áttekinthető rendszerben jelentek meg. Ezekhez párosult a rendkívül alapos szabályozás, melyet – visszatekintve az Instrukciókig – egymásra épülő módon, sok állandóságot ismételtlen megőrizve rögzítettek. Valamennyi tartalom és szabályzás teljesítése aligha volt megvalósítható – ebben többek között a növendékek előképzettsége is egyik akadály volt.

A bányaiskolák, Felsőbánya 1883-1911, Nagyg 1883-1906, Selmecebánya 1883-1911, Petrozsény 1896-1911, Pécs 1896-tól folyamatosan, Verespatak 1897-1911, Rozsnyó 1909-1911 között képeztek növendékeket. 1912-től minden adatot Felsőbánya alatt közölnek. A bányaiskolák 1883-1917 között 3750 képesítést szerzett növendéket bocsátottak ki.¹⁶

Selmecebánya külön is említésre méltó, hiszen jelentős iskolaváros volt, ahol számos kiemelkedő egyéniség alkotott.¹⁷ Tapasztalt és kiváló mérnökök, tanárok irányították a képzést. Liszkay Gusztáv bányamérnök és ifjabb Litschauer Lajos okleveles bányamérnökök meghatározói voltak a képzésnek.

Liszkay Gusztáv bányamérnök, az iskola első igazgatója, „vezértanár”, írta az első tankönyveket is. 1877-ben adta ki államhivatalnokok és kincstári tisztviselők számára az Iránytan című tankönyvet. A mű „első foglalata bányászatunk magyar nyelvű hivatali adminisztrálásának”,¹⁸ majd „több kútfő után” 1878-ban írta meg a királyi bányaiskolák és magánhasználat számára Bányatan című könyvét.

Innovatív, sokoldalú részvevője és irányítója volt a bányaiskolai képzésnek az ifjabb Litschauer Lajos bányamérnök.

Litschauer Lajos¹⁹ 1887-től a selmecebányai bányaiskola tanára, majd igazgatója, 1911-től a pénzügyminisztérium bányászati osztályán teljesített szolgálatot. Széles körű szakirodalmi munkásságot fejtett ki, értekezései a Bányászati és Kohászati Lapokban, A Bánya, a Jó szerencsét!, osztrák és német szakfolyóiratokban jelentek meg. 1907-ben alapította a Jó szerencsét!, műszaki, bányászati és kohászati, hetente megjelenő szaklapot. Több tankönyvet írt,²⁰ általa született meg a bányaiskolai tananyag. A művek egységes

harmadát külföldi szénbehozattalal biztosították. A századfordulón a hazai széntermelés 80%-a külföldi, elsősorban osztrák tőkések kezén volt.

16 Krisztián 2007b

17 Csáky 2002.; Csáky 2003.

18 Faller 1958.

19 Litschauer Lajos mintegy negyedszázadot töltött a katedrán, a róla szóló nekrológban így emlékeznek rá: „Vezértanársága hosszú ideje alatt a selmecebányai bányaiskola fokozatosan fejlődött azzá az intézetté, amely Magyarország majdnem minden bánya- és kohóműve részére nevelte a mérnöki kar első és közvetlen munkatársait.” (J. L. 1937, 220. l.)

20 Csáky 2002, 90.

formában A Magyar Bányászfelőr Kézi Könyvtára című könyvsorozatban, jelentek meg 1898 és 1907 között Joerges Ágost özv. és fia kiadásában Selmecebányán.²¹

A több évtizedes bányaiskolai képzésben részt vettek egyesületi törekvése 1907-re ért be, megalakult a bányász és kohász-altisztek országos egyesülete. Az egyesületalapítás első kezdeményezője szintén Litschauer Lajos volt.

A szerveződést országos figyelem kísérte, a bányászshivatás és a megszerzett cím óvása sugárzik egy felőr leveléből, amit szaktársaihoz intézett. *„Bányafelőrök! Őrei a rájuk bízott óriási vagyonnak; őrei a rájuk bízott munkások százainak! Büszke, felemelő buzdító és bátorító címzés! A bányafelőrt a kenyeret adó bányatulajdonos oda állítja a telephez, hogy őrizze a föld drága kincsét, keresse azt, gondoskodik a bányaáldás termeléséről, vigyázzon nehogy a nemzet vagyona elfecséreltessék és legfőbb gondja a munkások élete biztonsága és jóléte legyen! A bányafelőr, a bányarendnek az őre, a bányatulajdonosnak őrszemre kiállított helyettese! Bajtársak, őrizzük a reánk bízott bányát és tegyük meg kötelességünket minden tőlünk telhető módon, de őrizzük meg szívünköt, a bányafelőr címet is, mert ez a magyarosabb, ez az eredetibb és jobb, mert ősi a német Steiger-ből magyarosított „Aknász”-nál, mely nem fejez ki semmit, nem domborítja ki őrző jellegünket, nem juttatja kifejezésre hivatásunk nemes célzatait!” Jó szerencsét! Mega Samu bányafelőr.”²²*

A bányász-kohász szaklapokban rendszeres volt a bányaiskolákkal való foglalkozás.

21 A sorozat kiadványai:

I. Litschauer Lajos: Hivatalos iránytan, különös tekintettel a bányászat, kohászat és erdészet kivánalmaira. A bányászat, kohászat és erdészeti szakokra készülők és az e szakoknál alkalmazott irodaszemélyzet (irodatisztek, irodaségédek, bánya-, kohó és erdő-altisztek) számára, 1898.

II. Litschauer Lajos: Ásványtan, különös tekintettel Magyarország bányászati viszonyaira, 1898.

III. Litschauer Lajos: Földtan, 1898.

IV. Litschauer Lajos: Közettan – Öslénytan, 1899.

V. Litschauer Lajos: Terepismeret. Kutatás, 1899.

VI. Litschauer Lajos: Mélyfúrás (169 l.), 1899.

VII. Litschauer Lajos: Bányászati munkálatok, 1900.

VIII. Litschauer Lajos: Fejtés, 1900.

IX. Litschauer Lajos: Szállítás. Járás, nincs év.

X. Litschauer Lajos: Bányák biztosítása, 1900.

XI. Litschauer Lajos: Légvezetés, szellőztetés. Világítás, nincs év.

XII. Litschauer Lajos – Kosztella János: Köszén- és érczelőkészítés. Briquettegyártás. Kokszegetés, nincs év.

XIII. Litschauer Lajos: Földmérés, nincs év.

XIV. Csia Ignác: Bányamérés, különös tekintettel Magyarország bányászati viszonyaira (VII és 222 o.) 1904.

XV. Litschauer Lajos: Mechanika. Gépelemek, nincs év.

XVI. Litschauer Lajos: Általános géptan, nincs év.

XVII. Litschauer Lajos: Bányagéptan, nincs év.

XVIII. Litschauer Lajos: Középtéstan, különös tekintettel Magyarország bányászati viszonyaira. (VIII, 303 o.) 1907.

XIX. Nincs szerző. Elektrotechnika. Mechanikai technológia, nincs év.

XX. Hank József: Számvitel, 1908 (Petrik-Barcza 1929.).

22 Mega 1907.

Alapos, nemegyszer kritikus cikkek láttak napvilágot. Andreics János – korábbi felvételekre utalva – *A magyar bányá- és kohóaltisztekről* című cikkében külföldi példákkal erősítve szól az altisztek jelentőségéről a bányák üzemvezetésében. Javasolja mielőbb egyesület alakítását budapesti központtal, a hathatósabb működés érdekében. Kimutatja, hogy az ágazatban 4000 bányá- és kohóaltiszte alkalmaznak. Műszaki altiszt a bányászatban 1993, a kohászatban 178 van, ezekből 1374 a szakiskolában végzett. A kezelési üzemekben 2000 altiszt van, nincs adat végzettségükről. Az altisztek felelőssége nagy, ezért „*oktassák a rájuk bízott 80000 munkásembert, hogyan kell minél nagyobb vagyont produkálni és az állam vagyonával takarékoskodni*”²³

Ugyanebben az írásában Andreics János a bányaiskolák állapotáról így számol be: „*A bányásziskola közvetlen vezetője annak igazgatója; főhatósága a kir. bányahivatal. Nálunk ez idő szerint hat bányásziskola létezik. Ezek közül: a selmeczbányai és a felsőbányai bányásziskola célja és feladata a kincstár és magánvállalatok tehetségesebb fiatal bányá- és kohómunkásaiból ügyes és megbízható altiszteket nevelni. A tanulók kiképzésével Selmeczbányán három, Felsőbányán két szaktanár és egy-egy orvos foglalkozik; a tanfolyam mind a két bányásziskolán három évig tart. A verespataki bányász iskola hivatva van érdemesebb és képzetesebb munkásokból nemcsak altiszteket, de egyszersmind az ottani vidék viszonyainak megfelelőleg önállóan foglalkozó szakképzett bányászokat is nevelni. A tanfolyam három éves s a felvétel csakis minden harmadik évben történik. A növendékeket a verespataki üzemi tisztviselők, egy orvos és egy elemi iskolai tanító oktatják. A pécsi és a petrozsényi szénbányásziskolák célja, elméleti és gyakorlati oktatás útján a szénbányászat minden ágazatánál alkalmazható, az üzem közvetlen vezetésére, ellenőrzésére és a munkások kioktatására képesített altiszteket nevelni. Mindkét szénbányásziskolán a tanfolyam két éves és a tanulók oktatását egy vezető tanár, egy kisegítő tanár és egy orvos végezi.*”²⁴

A kiegyezéstől a Trianonig tartó időszak vonatkozásában megállapítható, hogy ez a periódus nem hozta közelebb a bányaiskolai képzést a középiskolákhoz, a változtatásokat csak az új közoktatáspolitikai, Klebelsberg reformjai és az ipari szakképzés új igényei kényszerítették ki. A dualizmusban intézményesült iparoktatást alapvetően a gazdasági érdekek és a modernizáció századfordulós narratívája határozta meg. Megjelentek azonban migrációs, nemzetiségi, szociálpolitikai, üzemszervezési, biztosítási kérdések is, melyek Trianon után²⁵ váltak igazán megoldandó kérdésekké. A modernizációs tö-

23 Andreics 1915.

24 Uo.

25 A trianoni béke

Az 1867. utáni gazdasági és társadalmi fejlődés dinamikáját, az 1917-re feltételezett teljes önállóság elérése vízióját, amelyre a magyar közigazgatás sokoldalúan készült, elsöpörte az első világháború. Magyarország volt az első világháború legnagyobb áldozata. Sokadszor elhangzott, de érdemes újra felidézni, hogy az ország területi és népességvesztései arányszámait a többi legyőzött állam – Törökországot kivéve – meg sem közelítik. Magyarország területéből hat állam részesedett. Az ország szétdarabolásának nagyrányúságát jellemzi, hogy csak a Romániának jutott rész (31,7 %) nagyobb, mint a Magyarországnak meghagyott egész terület, amely 28,6 százalékot tesz ki. Jugoszlávia és Csehszlovákia egyaránt 19

rekvések, a társadalmi, gazdasági érdekek és a szociális gondoskodás kérdései együttesen határozták meg a magyar iparoktatás szerepkörei alakulását. Így az iparoktatásban bekövetkező változások feltérképezésével nemcsak az oktatási rendszer egy részéről kapunk árnyaltabb képet, hanem a 19–20. század fordulóján a hagyományos bányász-közösségek felbomlásával az állami szerepvállalás fokozatos növelését, feladatkörének bővülését követhetjük. Ez történt az oktatáson túl pl. a kolóniák urbanizálódása, a fokozatosan kiépülő munkásvédelem, a nyugdíj-, a beteg- és balesetbiztosítás rendszerében.

A helyzetet pedig tovább rontotta, hogy az erdélyi első román betörés miatt 1916-ban elsőként Felsőbányán szakadt meg a képzés, továbbá a többi iskola is átmenetileg felfüggesztette munkáját, Pécs pedig szerb megszállás alá került (1918-1921).

TRIANON UTÁN

A trianoni dráma fordulópont a magyar történelemben. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával és a trianoni békeszerződéssel Magyarország új feltételek közé került. A gazdaság átalakítására volt szükség, ugyanakkor az immár önálló, ténylegesen magyar ország azonban megkezdhette útját a modernizáció felé. A régi Magyarország ipari szervezetéből megmaradt rész munkásaival, mérnökeivel, a vállalkozók bizalmával és bátorságával a legfőbb tényezője volt annak, hogy az ország a trianoni határok között is iparosodjon, az ország szellemi és anyagi erőit sikerrel mozgósítsa.

Az oktatás, az iskolarendszer kitüntetett figyelmet kap ekkor.²⁶ A Klebelsberg Kuno irányította, az oktatás minden területére kiterjedő reform,²⁷ a bányászati képzést is befolyásolta. A volt történelmi Magyarország iparoktatási hálózata – a felsőfokú oktatás intézményeit nem számítva – Trianonnal a következőképpen változott:

- a 4 felsőipariskolából megmaradt 3,
- a 26 ipari szakiskolából megmaradt 7,
- a 6 kézművesiskolából megmaradt 2,
- a 9 nőipariskolából megmaradt 5,
- a 3 technológiai múzeumból megmaradt 1,
- a 7 bányaiskolából (Felsőbánya, Nagyág, Selmezbánya, Petrozsény, Pécs, Rozsnyó/magán/, Verespatak) megmaradt 1 /Pécs/,
- a 746 iparostanonc-iskolából (a kereskedő tanonciskolákkal együtt) megmaradt 340.²⁸

százaléknyi rablott területet foglalhatott el, az osztrák, lengyel és olasz felek egy százalék körüli területtel gazdagodtak.

Az ország ásványvagyon kutatására az 1910-es években kezdett tevékenységet a trianoni országban 1920 után újrakezdték. Vadász 1935.

Az Apponyi Albert által vezetett magyar delegáció 1920. június 4-én kénytelen volt aláírni a trianoni békediktátumot. A békeszerződést az Országgyűlés az 1921. évi. XXXIII. törvénnyel fogadta el. Így „a trianoni parancs Magyarország gazdaságát megfosztotta nagy részétől annak, amit a múltból hozott és nagyon soktól, amitől a jövő fejlődése függ.” Földes 2002.

²⁶ Nagy 2003.

²⁷ Kozák 2016.; Mann 1997.; Nagy 2002.

²⁸ Halkovics 1998, 268.

A veszteségek ellenére az 1921/22-es tanévben az ipariskolák már mind működtek. Az iparoktatás szabályozásaként, az 1922-es ipartörvény (az 1922. évi XII. törvénycikk az 1884. évi XVII. törvénybe iktatott ipartörvény módosításáról), épített a korábbi törvényre. A tanonciskola népiskolai és szakiskolai funkcióját megerősítette, kötelezővé tette az iskolát mindenkinek, aki valamilyen képzéshez kötött ipart, foglalkozást kívánt folytatni. A bányászatban ehhez a foglalkozást szakmunkává kellett minősíteni.

Közel tíz éves időleges szüneteltetések után 1930-ban újraindult pécsi bányaiskolai képzés. Hosszas viták kísérték az időszakot a tananyagról, az oktatószemélyzetről, a képzés szükségességéről, a fenntartásról. Az immár teljesen állami fenntartásba vett iskola új szabályzatára 1930-ban született rendelet. Az intézmény neve Magyar királyi Bányászati és mélyfúrás Szakiskola. Székhelye Pécs, a képzés ideje három év volt.²⁹ A korszerűbb tanterv mellett elkészült az iskolában használandó (és megírandó) tankönyvek, jegyzetek előírása is.

Az 1920 és 1938 közti oktatásszervezői munka eredményeként az 1937/38-as iskolai évre az iparos tanonciskolák száma 376, a tanulók száma 56643; a bányászati és mélyfúró, iparművészeti, felsőipariskolák, nőipariskolák, ipari rajziskola, fa- és fémipari szakiskolák, egyéb ipari szakiskolák száma 45, a tanulók száma 59370 volt.³⁰

A bányászatban a munkavédelem és balesetelhárítás terén egyre több tanfolyamra került sor. Ebben a külföldi minták is például szolgáltak.³¹

E folyamatok háttérben számos esemény, törvényalkotási folyamat zajlott. 1928-tól megtiltották a magántanfolyamokat, ezeket állami kézbe vették, Országos Tanfolyami Központ alakult. 1935-ben került sor az Ipartörvény újjáalkotására. Ennek során a magyar Mérnökpolitikai Társaság több ülésen foglalkozott a foglalkozások szakmává minősítésével, a munkabérek rendezésével. Ugyanebbe az évben a Gyáriparosok Országos Szövetsége és az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület tiltakozása ellenére a Kereskedelmi Minisztériumot kettéosztották és megalapították az Ipari Minisztériumot. Minisztere Gömbös Gyula legszűkebb környezetéhez tartozó Bornemisza Géza lett.

Az iparirányultság a kisiparnak nyújtott preferenciákkal volt jellemezhető. Ugyanakkor a szükségszerű változtatások kényszere nyilvánvaló volt, a korszerű nagyipar megszervezése, emberi háttérének biztosítása került előtérbe. A bányavállalatok hagyományos „emberkezelése” szembekerült a foglalkoztatott réteg szükségszerű társadalmi elismertsége igényével. A szakszervezetek – úgy a szociáldemokrata meg a keresztényszocialista mozgalmak – kezdettől egységes réteggként kezelték a bányászságot. Az, hogy az iparügyi igazgatásban elkülönülten is megjelentek a bányászattal kapcsolatos intézkedések, az eddig különállóan kezelt vállalatok, üzemek és a hozzájuk kapcsolódó népesség, iskoláztatás, egészségügy is nagyobb súlyt kapott, befolyásolva az önálló bányászság létezését, tovább erősítve a társadalom bányász réteget.

29 Krisztián 1996.

30 Halkovics 1998.

31 Rihmer 1932, 493-494.

Az iparoktatásban az 1936. VII. törvénycikk csökkentette a tanonciskola népiskolai funkcióját, ugyanakkor megerősítette a szakiskolai szerepet.³² A feltétel, hogy tanonc-nak csak az elemi iskola hat osztályát végzett tanuló vehető fel (amit már a tanfolyamoknál is érvényesíteni igyekeztek, javítva ezzel a felnőttképzés tudásbázisát), azt az igényt fejezte ki, hogy a munkásság alpműveltséggel rendelkezzen.³³ Ezzel a szakmunkavégzést műveltségi feltételekhez is kötötték. 1936-ban minden szakmává emelt foglalkozásban a képesítést mestervizsgához kötötték.

A bányászokkal foglalkozó egyik, 1937. február 3-án tartott ülésen Petneházy Antal iparügyi államtitkár a Rerum Novarum-ból idézve hívta fel a figyelmet a munkásérdekek figyelembevételére. Hangsúlyozta a bányászság bérhelyzetét, ami a bányavállalatok ellenkezése következtében nehezen oldható meg, de az ipar más ágaihoz hasonlóan, a képesítéssel a helyzet megoldható lenne. „A vājárképzés a kormányprogramnak egyik pontja és azt mielőbb tető alá kell hozni...” – fejtette ki Ozanich Imre, a pécsi DGT képviselője. Még ebben az évben a magyar királyi iparügyi miniszter rendeletben határozott a képesítésről, a megszerzés feltételeiről. Az eredményeket örömmel fogadták, és az első ünnepélyes vājárvizsgán (Várpalota) Korompay Lajos bányáigazgató javaslatára a jelenlévők két távirat megküldését szavazták meg lelkesen. Az egyiket gróf Bornemisza Géza ipari miniszternek, mint a „vājárvizsga megteremtőjének”, a másikat Alliquander Ödön, miniszteri tanácsosnak, mint a „vājárképzés bevezetése úttörőjének” a várpalotai bányamunkásság nevében. Később, 1941 szeptember 11-én a balatonöszödi országos szabadidő értekezleten szintén Korompay Lajos m. kir. bányáügyi főtanácsos, bányáigazgató bemutatta a várpalotai vājárképzést. Elmondta, hogy a vājár az ipari munkásság méltó tagja lett, vizsgája „mestervizsga” szemben a tanoncok végzettségét igazoló „Szabaduló levéllel”.³⁴

A stabilizációs szakasz és a világválság után az ipari növekedés új lendületet kapott, amikor Darányi Kálmán 1938. március 5-én Győrben meghirdette az ország egymilliárd pengő értékű beruházási programját³⁵.

A szakmai képzés felismert szükségességét jelzik a Bányászati és Kohászati Lapokban megjelent cikkek is, mint pl. Ulbrich Hugó,³⁶ Székely Lajos,³⁷ Wietorisz Róbert tanulmányai.³⁸ Az Iparügyi Minisztérium újólag foglalkozott az ipari, közte a bányászati oktatással, (Leirat, 1937.), aminek eredményeképpen az 1938. évi XIII. törvény érettségit

32 Kelemen 1994.

33 Balogh 1996.

34 Krisztián – Németh 2006a

35 A program kiterjedt – egyebek mellett – az utak és hidak építésére, az államvasutak, a posta, a távírda és távbeszélő fejlesztésére, a bányászati és nyersanyagkutatásra, a mezőgazdasági termelés és értékesítés támogatására, a mezőgazdasági szakképzés és népoktatás céljait szolgáló iskolák, előadótermek és egyéb intézmények építésére és felszerelésére, a falu egészségügyi és szociális helyzetének emelése céljából az egészségügyi szervezet kiépítésére (1938. XX. törvénycikk).

36 Ulbrich 1939, 143-147.

37 Székely 1941, 253-257.

38 Wietorisz 1943, 424-426.

adó középiskolának minősítette az ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági középfokú iskolákat. A középiskolává emelt pécsi szakiskola a m. kir. Péch Antal Bánya-, Kohó- és Mélyfűrőipari Középiskola nevet kapta.(1940). Székhelye Pécssett volt. Az iskola célja, hogy a hallgatókat „... gyakorlati irányú és gazdasági szellemű műveltséghez és a választott tagozatnak megfelelő szaktudáshoz juttassa és ezzel felsőbb tanulmányokra is képessé tegye.”³⁹ Az iskola hallgatóit az üzemek tisztai állásaira, közvetlen vezetésére képesítette.

1940-ben a bécsi döntés következtében hazánk jelentős erdélyi területet kapott vissza.⁴⁰ A bányász-szakemberképzést újra meghonosítandó, a pécsi középiskolát Nagybányára helyezték. Az iskolának új épületet építettek, korszerűen berendezték. A pécsi bányászati és kohászati, mélyfűrőipari középiskola 1942 őszén kezdte meg az átköltözést Nagybányára, ahol 1943. március 27-én, ünnepélyesen kezdték meg a munkát.⁴¹ A képzést beárnyékolta a háború, 1944. októberében beszüntették a tanítást. Az iskola – Sopron, Diósgyőr, Pécs ideiglenes székhelyekkel – folytatta munkáját, majd 1949-től Tatabányára települt, ahol Péch Antal Bányaiipari Aknászsképző Technikum néven működött.

ZÁRÓGONDOLATOK

Az iskolák államosítása (1948), az iparitanulótörvény (1949. évi IV. törvénycikk az iparostanulókról és a kereskedőtanulókról), a Munkaerő Tartalékok Hivatalának (MTH) megalakítása (1950) az államosított ipar és gazdaság ipari oktatásának, a szakképzésnek nyitott utat. A bányászság mint társadalmi réteg, egységes oktatási rendszertől kapta utánpótlását, a Monarchiától 1945-ig ívelő korszakban körvonalazódott bányászságot egységes réteggként kezelve. Ebben a rétegben megtalálhatóak voltak a hagyományos formák meg az új nagyipari elvárásoknak megfelelő szervezeti tényezők, a technikai-technológiai változásokat segítő emberi erőforrás gazdálkodás eszközei, az érdekvédelem megoldásai és egy olyan képesítési háttér, amely az elemi ismeretektől az egyetemi oktatásig szolgálta a bányászat tudásigényét. Korlátozott terjedelmünk miatt nem foglalkozhattunk a bányaiskolák szerepével a bányamunkásság egységgé formálódásában, az iskolák életutak alakításában játszott szerepével, a bányászati ismeretek részletesebb tantárggyá szerveződésével és más kérdésekkel. Trianon után a kormányzat a nemzeti közoktatáspolitikai és a műszaki oktatás érdekében határozott, tudatos szakmai-nevelési koncepcióval rendezte a műszaki, közte a bányászati oktatást, megalapozva és fenntartva ezzel a magyar bányászat további fejlesztését a „*Jó szerencsét!*” jegyében. Minderre

39 Krisztián – Németh 2006b

40 Telegdi-Róth 1941, 29-33.

41 Tenk 1943, 178-179.

adódott lehetőség a „terelőútra”⁴² került országban, amelyben a bányászat szerepe fokozatosan vesztett jelentőségéből, mára nemes hagyományként emlékeztetve a hajdani eredményekre, eleink munkásságára.

*Dr. Krisztián Béla
címzetes egyetemi tanár
Pécsi Tudományegyetem*

42 Berend T. 1999.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1938. évi XX. törvénycikk a honvédelem és a közgazdaság fejlesztéséről, egyes népjóléti beruházások megvalósításáról, s ezek költségeinek fedezéséről 1. §.

1940. A Pécsi Magyar királyi Bányászati és kohászati Szakiskola négyévfolyamú ipari középiskola. MNL Baranya m. Levéltár. Pécs. Polgármesteri iratok. 5958/1940.

Andreics János: A magyar bánya- és kohóaltisztekről. In: *A Bánya*. X. évf. 12. szám 1-2. 1915. március 21.

Balogh László (szerk.): *Ezer éves a magyar iskola*. Budapest, Korona Kiadó, 1996.

Berend T. Iván: *Terelőúton. Szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában, 1944–1990*. Budapest, Vince, 1999.

Csáky Károly: *Jeles elődeink. 130 kisportré az egykor Hontban tevékenykedő neves személyekről*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2002.

Csáky Károly: *Híres selmebányai tanárok*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2003.

Ember Győző: *A m. kir. helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848*. Budapest, A Magyar Királyi Országos Levéltár kiadványa, 1940.

Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*. Budapest, 1946.

Eötvös József: *Kultúra és nevelés*. Előszó: Mezei Mária. Budapest, Magyar Helikon, 1976. A Vallás- és Közoktatásügyi m.kir. Miniszternek az Országgyűlés elé terjesztett jelentése a népiskolai közoktatás állapotáról 1870-ben. <https://mek.oszk.hu/06300/06330/06330.htm#52>

Faller Jenő: *A magyar bányászviseletről I-II*. 1943. 11-12.; 245-251; 269-277.

Faller Jenő: *Elfelejtett nagyjaink: Liszkay Gusztáv (1843-1889) bányaiskolai vezértanár, akadémiai docens*. BKL, 1958. 10-11.; 730-732.

Faragó Tamás – Kövér György: *Magyar Gazdaságtörténeti Szöveggyűjtemény – XVIII-XX. század*. Budapest, Aula Kiadó, 2003.

Földes Béla: A trianoni békeparancs hatása a magyar közgazdaságra (részletek) Előszó. In: Bekker Zsuzsa (szerk.): *A magyar közgazdasági gondolkodás (A közgazdasági irodalom kezdetétől a II. világháborúig)*. Budapest, Aula Kiadó, 2002.

Gelléri Mór (1912): *Hetven év a magyar ipar történetéből. Az Országos Iparegyesület működése 1842-1912*. Budapest, Országos Iparegyesület, 1912.

Gunst Péter: *Magyarország gazdaságtörténete (1914–1989)*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

Hetényi István (2002) Gazdaságpolitikai kérdések a dualizmus korában In: Bekker Zsuzsa (szerk.): *A magyar közgazdasági gondolkodás (A közgazdasági irodalom kezdetétől a II. világháborúig)*. Budapest, Aula Kiadó, 2002.

Halkovics László: *A magyar ipari szakoktatás és statisztikája 1945 előtt*. A Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztályának XXXV. Vándorülésén 1998. május 7-én, Szekszárdon elhangzott előadás, 1998.

Az iparoktatás Magyarországon és külföldön (1904). Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszter (Hieronymi Károly), Atheneum, Budapest.

Izsó István: *A bányahatóság története Magyarországon*. Budapest. Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat. 2019, 7-29.

Katus László: A Monarchia közös piaca, In: *Magyar Tudomány*, 1989/10–11, 808–820.

Kelemen Elemér. A magyar oktatási törvényhozás története. Problématörténeti vázlat. In: Kelemen Elemér – Setényi János: *Az oktatási törvényhozás változásai. Hazai és nemzetközi áttekintés*. Szerk.: Balogh László. Budapest, FPI. 1994, 11–97.

Kozák Csaba: Klebelsberg Kuno oktatáspolitikai reformjai. In: *Képzés és gyakorlat*. 2016. 14. évf. 1–2. 31-48.

Krisztián Béla: A bányaiskolák újjászervezése a kötelező tanoncoktatás 1884. évi bevezetése előtt. In: *BKL Bányászat*, 1985/3. 152-154.

Krisztián Béla MNL OL. Z-1481.63.cs. A Pécsi Magyar királyi Bányászati és mélyfúrás Szakiskola megállapítása és működése. Különnyomat a *Tanulmányok Pécs története 1-2. kötet*. Szerk.: Vonyó József. Pécs, Pécs Története Alapítvány, 1996.

Krisztián Béla – Németh Géza: *A magyarországi bányaiipari szakmunkásképzés története. A magyarországi iskolarendszerű vágár, bánya-elektrolakatos és mélyfúró-kútüzemeltető ipari szakmunkásképzés története*. Budapest, Bányász Művelődési Intézmények Szövetsége, 2006a.

Krisztián Béla – Németh Géza: *A magyarországi bányászati középiskolák története 1949-1996*. Budapest, Bányász Művelődési Intézmények Szövetsége, 2006b.

Krisztián Béla: Nem feledett bányaiipari technikumok. In: *BKL Bányászat*, 2007/3. 31-35.

Leirat, 1937. A M. Kir. Iparügyi Miniszter 60.350. (X. sz/1937. évi leirata a Magyar Bánya és Kohóvállalatok Egyesülete Elnökségének „A középfokú, bányászati, kohászati és mélyfúrás szakoktatás reorganizációja” ügyében, 2. és köv. old.

Lentner Csaba: Az állami szerepvállalás gazdaságpolitikájának történelmi és tudományos háttere Magyarország példáján keresztül. In: *Gazdasági élet és társadalom*, 2011. 1–2, 90.

Magyar néprajz. Az ipari munkástársadalom kialakulása. In: Magyar néprajz. VIII. Társadalom. MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/viii-tarsadalom-CA13/>

Mann Miklós: *Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1997.

Mega Samu: *Jó szerencsét*. 1907. október 27. I. évf. 4. 53.

Mihalovits János: *Az első bányatisztképző iskola alapítása Magyarországon*. Budapest, Kiadja a M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karának Könyvkiadó Alapja, 1938. Bányászati, kohászati és erdészeti felsőoktatásunk története 1736-1935. 1. füzet.10.

Nagy Péter Tibor: *Hajszálcsövek és nyomáspontok. Oktatáspolitikai a 19-20. századi Magyarországon*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2002.

Nagy Péter Tibor: Oktatáspolitikai változások az első világháború után. In: *Iskolakultúra*. 2003. 6-7. 63- és köv.

Pallas kislexikon. <http://www.kislexikon.hu/banyaiskola.html#ixzz6NMdiX07d>

Petrik Géza – Barcza Imre: *Az 1901-1910. években megjelent magyar könyvek, folyóiratok, atlaszok és térképek összeállítása tudományos folyóiratok repertóriumával, 1917-1928*. Budapest, 1929.

Rihmer László: Altiszt és munkástovábbképzés az üzemen kívül (Grünbach). In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 65. 1932. 493-494.

Schmidt, Franz Anton: *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Österreichischen Monarchie – II. Abteilung: Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreiche: Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und Siebenbürgen I–XXV*. Wien, 1834–1838.

Szepessy Géza: A felsőbányai bányászati és kohászati ipariskola alapítása. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*. *Bányászat*, 105. évf. 1972. 10. sz. 707-709.

Székely Lajos: A bányásznevelés a balesetelhárítás és a termelés szolgálatában. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 74. 1941. 253-257.

Telegdi-Róth Károly: A visszatért Erdély bányászata. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 74. 1941. 29-33.

Tenk Béla: A Magyar Királyi Péch Antal Bánya-, Kohó és Mélyfúróipari Középiskola új székházának megnyitó ünnepélye. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 76. 1943. 178-179.

Ulbrich Hugó: A mérnök és a munkás. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 72. 143-147.

Vadász Elemér: *A Mecsekhegység*. Budapest, Magyar Királyi Földtani Intézet, 1935.

Vig Albert: *Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben, különösen 1867 óta*. Budapest, MTA, 1932.

Wietorisz Róbert: A vājárképzésről. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 76. 1943. 424-426.

ABSTRACTS

ZOLTÁN BÁBOSIK THE PERSONALITY DEVELOPING IMPACT SYSTEM OF GAME AND SPORTS

This paper, among others, wishes to highlight the lesser-known, many-sided competence development effects, educational significance and personality development impact of sports and games.

On the other hand, the study also aims to discuss the responsibilities and tasks of PE (Physical Education) teachers in this area both at the PE (Physical Education) lessons and outside these classes, and what their role in the shaping of a child's personality basically is.

Keywords: competence, personality development, shaping of personality, need for physical activity, sports, games

SZILVIA BEKE PRESENT AND FUTURE OF PREVENTION - WHAT KIND OF CHALLENGES HAVE BEEN ELICITED BY THE PANDEMIC FOR PROFESSIONALS WORKING IN THE FIELD OF HEALTH DEVELOPMENT?

The aim of this study is to shed light on the impact of the SARS-Co-V-2 virus epidemic on prevention. For years, many Western European countries have struggled to squash deaths from chronic non-communicable diseases, but the current situation has changed the game everywhere. The focal point of prevention at the moment is to slow down the spread of the epidemic and make people comply with rules of sanitation, however, it is also equally important to keep standards already achieved and give optimum care for chronically ill patients as they represent a high risk group for COVID deaths.

The author of this study conducted 15 half-structured interviews with medical professionals, all working on primary, secondary or tertiary levels of prevention.

The study highlighted numerous factors that impede prevention, care and with it slowing the spread of the epidemic as well; i.e. limited access to telemedicine; fear of losing jobs thus informing doctors only in case of fever when medical assistance is unavoidable.

As both the number of infections and deaths has been on a steady rise, it is vital to advance on innovations that provide assistance and care for chronically ill patients on the fields of secondary and tertiary prevention.

ESIOBU ANAYO AUGUSTUS A NIGÉRIAI KATOLIKUS EGYHÁZ 21. SZÁZADI KIHÍVÁSAI

Ez a tanulmány a nigériai katolikus egyház 21. századi helyzetével foglalkozik. Eredetileg a keresztények által tapasztalt valamennyi kihívással szándékoztam foglalkozni, mivel azonban ezek között vannak olyanok is, amelyek a katolikus egyházat más keresztény (protestáns) felekezetek felől érik, ezért először csak a katolikus egyház által megélt nehézségeket tekintjük át.

Az első kihívás a keresztényüldözés. A kereszténység az alapításától, az első keresztények megjelenésétől egészen napjainkig üldözött egyházként van jelen itt a földön. Ez nem csoda, hiszen már Jézus Krisztus is figyelmeztette tanítványait, hogy ha őt üldözték, akkor követőit is üldözni fogják (vö. Jn 15,20). Másrészt úgy küldte a világba tanítványait, mint bárányokat a farkasok közé (vö. Mt 10,16; Lk 10,3), de egyúttal bátorította is őket mondván, hogy „boldogok vagytok, ha miattam gyaláznak és üldöznek titeket. Örüljete és ujjongjatok, mert nagy lesz a ti jutalmatok az égben” (vö. Mt 5,12). A nigériai katolikus egyház - a többi nigériai keresztény felekezethez hasonlóan - a muzulmánokkal egy országban él, ezért folytonosan ki van téve az iszlám szélsőséges irányzatai és csoportjai üldözésének, merényleteinek. Ez még a 21. században is kezelhetetlennek tűnik, hiszen az iszlám szélsőséges csoportja, a *Boko Haram* Nigériából származik, és egyebek mellett a keresztények üldözése és likvidálása is szerepel a céljaik között. A muzulmánok lakta megyékben és területeken élő számos keresztény válik tehát ezen szélsőségesek áldozatává.

A második kihívás a katolikus intézmények oktatási, nevelési színvonalának emelése. Az iszlám vallást alapító Mohamednek és az első hívők közösségének az volt ugyanis az elképzelése, hogy mivel a muzulmánok Istennek, Allahnak a gyermekei, ezért őket illetik meg a világ legjobb iskolái és egyéb nevelési intézményei. A katolikus egyházi intézmények előljárói szüntelen azon fáradoznak tehát, hogy a katolikus hívek számára jó színvonalú nevelői, oktatói intézményeket tartsanak fenn, amelyek versenyképesek, és így saját híveik lelki szükségleteit is ki tudják elégíteni.

A harmadik kihívás az evangélium hirdetőinek, a papoknak egyfajta túlbuzgósága. Általánosságban elvárható, hogy a papok, illetve az evangélium hirdetői elkötelezettek és elhivatottak legyenek feladataik ellátásában. Nigériában azonban ez túlzóan van jelen. Számos pap tart fenn ugyanis a plébániáján gyógyító intézményeket, amelyek működtetése és az abban való egyéb szolgálatok annyi időt, energiát és anyagi erőforrást kívánnak, hogy ez már az evangélium hirdetésének és a hívekkel való foglalkozás rovására megy.

A negyedik kihívás a laikusoknak, a híveknek a más fajta túlbuzgósága. Időközönként megtapasztalható, hogy a hívek olyan cselekedeteket végeznek, amelyek a papok feladata lenne. Vannak az egyházban olyan kiscsoportok, mozgalmak (pl. karizmatikus megújulás csoport, Biblia társulat stb.) amelyek az utóbbi évtizedekben imádságaik közben papi gesztusokat, mozdulatokat használnak. Ilyen például a kézrátétel, az

emberek megáldása. Emellett megjelennek a gyógyító rítusok is, egyesek pedig mindenféle teológiai végzettség nélkül bibliamagyarázóként lépnek fel. Továbbá vannak olyanok is, akik a szentmisénél, illetve a szentségimádásnál is fontosabbnak tartják a csoport imáját és a dicsőítő éneklést.

Az ötödik kihívás a papoknak a politikában való szereplése. Tény és való, hogy a hétköznapi élet politikai vonatkozásaiból egyházunk szolgálata során nem tudunk teljesen kimaradni, hiszen a címzett ugyanaz: a hívek közössége van jelen az egyházban és a társadalomban is. Jézus Krisztus azonban azt is mondta, hogy az ő országa nem ebből a világból való (vö. Jn 18,36). Ezért azok a papok, akik túlságosan jelentős részt vállalnak a politikai életből, tevékenységükkel a katolikus egyház renoméjének ártanak és az evangélium hiteles hirdetésének kárára vannak.

A hatodik a kereszténység előtti ősi hagyományokból, az archaizmusból származó kihívás. Mivel a kereszténység Nigériában mintegy 350 éve van jelen, számos népnek, csoportnak és törzsnek még megmaradtak a kereszténység meghonosodása előtti vallási hagyományai és felekezetei. Ennek a régi kultúrának, vallási hagyományoknak és liturgiának még napjainkban is sok híve van, így a katolikus egyháznak ezzel is küzdenie kell.

A hetedik az „újjászületett” keresztények felől érkező kihívás. Ez a kifejezés a 60-as évekre, az új keresztény közösségek, vagyis a neoprotestáns felekezetek érkezésére vezethető vissza. A Latin Amerikából, Angliából, az Egyesült Államokból és a világ egyéb területeiről érkezett neoprotestáns keresztények félremagyarázták a Krisztus által használt újjászületés jelentését, és helytelenül tanították követőiket, illetve közvetett módon hatottak a katolikus közösségekre is. Felfogásuk lényege az volt, hogy az általános, hagyományos hitgyakorlás nem elégséges az üdvösség elnyerésére. Hatásuk a katolikus közösségekben is érzékelhető, de a többi protestáns közösségben sokkal erősebben érvényesül. Egyházunknak mind a mai napig küzdenie kell azért, hogy a híveket az üdvösség szükséges és elégséges feltételeivel kapcsolatos katolikus egyházi tanítás helyességéről meggyőzze.

MIKLÓS HALMÁGYI

DIE HEILIGE MARGARETE VON UNGARN, DIE HASELINSEL UND KOMITAT BÉKÉS

Es lohnt sich das Gedächtnis der Heiligen eines Landes mit engeren Regionen zusammenzuknüpfen: damit können sich die Einwohner jener Region die bedeutenden Personen der Landesgeschichte sich näher fühlen. Die Heilige Margareta (1242-1270) – Tochter des Königs Béla IV. – lebte als Dominikanerin auf der Haselinsel – auf der heutigen Magarete-Insel, im heutigen Budapest. In meiner Arbeit weise ich auf jene Quellen hin, die über die Geschichte der Heiligen Margareta und über die Haselinsel erzählen, aber einige Beziehungen mit dem heutigen Süd-Ungarn und mit dem Komitat Békés haben.

Margareta starb 1270, und 1276 kamen viele Zeugen aus verschiedenen Teilen des Ungarischen Königreichs auf die Haselinsel. Sie berichteten die Beauftragten des Papstes über die Wunder, die auf der Intervention der heiligen Königtochter geschahen. Einer der Zeugen – Marcus de Caris – kam aus dem Bistum von Großwardein. Der Name der Lokalität, woher er kam – *Caris* – kann nicht genau identifiziert werden. Ein großer Teil des heutigen Komitats Békés gehörte aber damals zum Bistum von Großwardein, so können sich die heutige Einwohner des Komitats Békés den Marcus von Caris sich nah fühlen.

Ladislav IV. hat 1290, kurz vor seinem Tod eine Urkunde beim Szarvashalom – Hirschhügel – ausgegeben. Szarvas liegt im Komitat Békés. Ladislav hat in jener Urkunde Privilegien der Kirche auf der Haselinsel – damit die Privilegien der Dominikaner – gefestigt. Ladislav war als erwachsener Mann kein frommer König, aber er hat die Dominikaner mehrmals mit Privilegien ausgestattet. Als Kind wurde er aus einer schweren Krankheit geheilt, als die Schleier der Heiligen Margareta auf ihn gelegt worden war. (Margareta war die Tante von Ladislav IV.) Der König könnte für seine Tante dankbar sein: vielleicht hängen seine Privilegien für die Dominikaner der Haselinsel auch damit zusammen.

Ein Edelmann – Andreas Dánfy – hat 1490 urkundlich festgestellt, dass sein Gut namens *Királyság* im Komitat Békés nach seinem Tod den Nonnen auf der Haselinsel gehören muss. Der König Vladislav II. hat diese Donation 1495 bestätigt. In der Urkunde des Königs wurde die Selige Margareta als Märtyrin erwähnt. Die Heilige Königtochter war aber keine Märtyrin. Bestimmt wurden hier die Erinnerung der Margarete von Ungarn und der Kult der Märtyrin Margarete von Antiochien vermischt.

ANTAL HÁMORI

THE MEDICAL RESEARCH COUNCIL MAKES A SURPRISING STATEMENT IN ITS „CODEX OF BIOETHICS”

With regard to the Codex of Bioethics of the Medical Research Council (MRC), the study discusses assisted reproduction techniques, the regulation and the ethical and legal assessment thereof, by using medical, ethical, legal, theological, state and religious sources. The author highlights the hazards and detrimental effects of these techniques, however, at the same time, raises our attention to the solutions of such problems. With respect thereto, the protection and support of families, assistance provided for having children, appropriate approach and the balance of parenthood and work are discussed. The study mentions relevant statements of the MRC, papal encyclicals, works regarding natural family planning and demographical literature. In addition, the author also provides specific suggestions.

GÁBOR HORVÁTH

MILICIA EST VITA HOMINIS SUPER TERRAM. MESSAGGI SPIRITUALI DELLA RAPPRESENTAZIONE ICONICA DI SAN GEORGIO.

San Giorgio è un santo comune della Chiesa cattolica ed ortodossa. Fu patrono medievale della Diocesi di Csanád, e del capitolo della Diocesi di Szeged-Csanád fondato da San Gherardo di Venezia. La sua leggenda è ricca di simboli, che oggi non si capiscono molto bene, quindi i fedeli considerano la sua storia favolosa a causa del drago. L'articolo intende di presentare la tradizione ecclesiastica del santo – *San Giorgio* – basandosi sul libro – *La fede secondo le icone*. Roma, Lipa, 2011, 71-75. – di Tomaš Špidlik e Marko Ivan Rupnik. *Oggi, quando nella Chiesa c'è una sorta di pudore a parlare degli angeli e dei diavoli (mentre tutto il mondo fuori dalla Chiesa lo fa), e quando tante realtà vengono ridotte ad una spiegazione psicologica e sociologica, quest'icona ci richiama ad una realtà importante della vita spirituale.*

JÓZSEF KOVÁCS

THE ROLE OF VICAR GENERALS

Currently the role of Vicar Generals in Hungarian dioceses vary. The Law compels their appointments. Apart from a few, Vicar Generals also carry out the functions of parish priests. Where they are not parish priests, they are responsible for many areas, eg. chancellor, seminary rector, judiciary vicar, etc. There are some bishops who do not take advantage of their help in the governance of the diocese. They do everything by themselves, while others entrust to them even the broadest areas of governance. This however depends on the governing style of the bishop.

ORSOLYA SZILVÁSSY

DAS VIELFÄLTIGE BILDERBUCH. BILDERBUCHARTEN UND DIE FRÜHE LITERACY-FÖRDERUNG

Dieser Artikel befasst sich mit verschiedenen Förderungsmöglichkeiten von frühen Kompetenzen, die aus Bilderbüchern zu gewinnen sind. Ich verwende den Begriff Literacy in einem weiteren Sinn, wobei er sich nicht nur auf die Lese- und Schreibentwicklung, bzw. deren Vorbereitungsphasen bezieht, sondern auch im Zusammenhang mit anderen Medien (visual literacy, media literacy) erscheinen kann. Mit Berufung auf die Ergebnisse der neueren, empirisch orientierten Bilderbuchforschung werden weiterhin zwei Bilderbucharten (das sogenannte Frühe-Konzept Buch und das Konzept Buch) vorgestellt und hinsichtlich ihres kognitiven und visuellen Förderungspotenzials charakterisiert. Ich bin der Ansicht, dass diese Herangehensweise, die nicht nur die Textmerkmale aber auch die mentale Aktivität der Rezipienten berücksichtigt, der herkömmlichen Untersuchung von Bilderbüchern neue Horizonte öffnen kann.

GYÖRGY BENYIK THE ADVERSITIES OF RÓBERT SZENTIVÁNYI

The peace treaty concluded at the Greater Trianon Castle in Versailles, which ended the First World War, on June 4, 1920, which was mainly influenced by Czech politician Edvard Beneš and others, became fatal for Hungary. The loss of territory not only separated millions people of Hungarians from the motherland, but fundamentally and fatally changed the Hungarian education system and the lives of professors of Hungarian Catholic and Protestant church institutions. Many of the lives vomited by priests and scholars sometimes resulted in a peculiar fate linked to the rescue of culture. In the present study, we try to explore the life of Róbert Szentiványi, (born Zeisinger) (Bp., 1880 - Szeged, 1961). who also operates in Szeged, with complete success? The border arrangements that followed Trianon also disrupted the rule of the dioceses and stirred up his life. The Soviet Republic and left-wing governments removed qualified priests and monks from state and ecclesiastical higher education with the educational institutions of the churches of small Hungary abroad, first making it difficult and then impossible. These changes made it very difficult to train the priesthood and vomited the life of the educated priesthood. The life of Róbert Szentiványi is a good example of this vomiting situation, in which he still produced extraordinary scientific results and ended in Szeged.

ZOLTÁN SZABÓ – ÁGNES ERZSÉBET HOJCSKA LIPIK BATH: BATH MEDICINE OF THE SOUTHERNMOST BATHING PLACE IN HUNGARY BEFORE THE TRIANON

Thermal waters have been an attraction for people for centuries. Building on the hydrogeological natural resources of the Carpathian Basin, a prosperous bathing culture and bathing life developed. Spas have been constantly evolving and cures have been offered for a several diseases with the results of medical research. Thereby they became fashionable among the bourgeoisie as Lipik. As a result of the studies, it was found that the healing effect of Lipiki water is unique in Europe. Lipik's water was used primarily against bone and blood diseases as well as gout ailments combined with special and complementary procedures. Aim of our study is to give an age picture of the golden age of Lipik Bath, presenting bath medicine of the southernmost bathing place in Hungary before the Trianon.

Keywords: bath, Lipik bath, bath medicine, medical thermal water, tourism

ÁGNES ERZSÉBET HOJCSKA
BATHING LIFE IN THE HISTORICAL SPA TOWN BEFORE AND AFTER
TRIANON, IN GYULA

The Treaty of Trianon brought significant changes to Hungary by determining new borders. This serious changed also the situation of your city of Gyula. These changes have caused economic and industrial difficulties, but also contributed to the development and prosperity of the city's tourism, including mainly the medical tourism. Aim of study is to present the bathing life of the Gyula city before and after Trianon, which provides the basis for medical tourism. The methodology of the study is provided by the processing of secondary literature data. This makes it possible, in parallel with the historical development of the city, to describe the emerging bathing culture, the bathing life and the establishment of the spa. The city of Gyula and the Gyula Castle Bath are the flagship ships of medical tourism in the Southern Great Plain, which I have personally connection. Exploring the spa history of the healing city contributes, to learning about its role in medical tourism.

Keywords: bathing life, bath history, Gyula city, Gyula Castle Spa, health tourism

BÉLA KRISZTIÁN
ADDITIONS TO THE HISTORY OF THE MINING SCHOOL –
PRIOR TO AND AFTER TRIANON

In his study, the author intends to add to the history of a special type of schools, mining schools. The beginnings of this special school date back to the industrial education that appeared in the Hungarian compromise education system. However, its survival and development were not unbroken, as the gradually expanding mining education was broken by the First World War, with the exception of one but one of the mining schools. Later, Hungary after the Trianon treaty reassessed its mining potential and renewed mining vocational education as part of the national school system, incorporating it into the school system, which was later overshadowed by the II. World War II and subsequent forced state ownership.